

Mirzo Ulug'bek (1394-1449)

TALQIN VA TADQIQOTLAR

respublika ilmiy-uslubiy jurnali

- Aniq fanlar
- Tabiiy fanlar
- Tibbiyot fanlari
- Texnika fanlari
- Iqtisod fanlari
- Filologiya fanlari
- Pedagogika fanlari
- Ijtimoiy-gumanitar fanlar
- Psixologiya fanlari
- San'at va madaniyat fanlari
- Jismoniy tarbiya va sport

@ talqin@bk.ru

+99891-152-93-14

www.talqinva tadqiqotlar.uz

@TALQINVATADQIQOTLAR

Talqin va tadqiqotlar

ilmiy-uslubiy jurnal

scientific-methodical
journal

научно-методический
журнал

Bosh muharrir:
I.I.Abdumannonov

Mas'ul muharrir:
O.S.Isroilov

Jurnal bir oyda ikki marta
chop etiladi.

O'zbekiston Respublikasi
Prezidenti
Administratsiyasi
huzuridagi Axborot va
ommaviy kommunikatsiya
agentligida 2022- yil
12 - fevralda 1540 raqam
bilan ro'yxatga olingan.

ISSN 2181 - 3035

Jurnaldan maqola ko'chirib
bosilganda, manba
ko'rsatilishi shart.

Tel: +99891-152-93-14
E pochta: talqin@bk.ru
Сайт: www.talqinvatadqiqotlar.uz

Tahrir kengashi:

Qo'ldashev Sherali Temiraliyevich

*O'z FA Sharqshunoslik instituti
tarix fanlari nomzodi, dotsent*

Bazarov Odiljon

Filologiya fanlari doktori

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Abdulkarimov Jamoliddin Ahmadaliyevich

Xo'jand davlat universiteti dotsenti (Tojikiston)

Masharipova Gularam Kamilovna

Falsafa fanlari doktori, professor

Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

Qozoqov Tohirjon Qodiraliyevich

Namangan davlat universiteti

tarix fanlari nomzodi, dotsent

Abdullayev Ravshanjon Inomjon o'g'li

O'z FA Tarix instituti

Tojiyeva Gulnora Akramxonovna

Xalq ta'limi a'lochisi

Abdullayeva Maftunaxon Umidjon qizi

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Raximova Zuxraxon Maxmudovna

*O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar
universiteti*

Akbarov Qobuljon Yakubovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti, tarix fanlari nomzodi

G'ofurov To'liqinjon Zafarjon o'g'li

Qo'qon davlat pedagogika instituti, matematika fani o'qituvchisi

Baymenova Kamshat Saparbayevna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Bazarov Otabek Odilovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti, PhD

G'ulomova Nargiza Sa'dullayevna

*Navoiy VXTXQTMOHM Tillarni o'qitish metodikasi katta
o'qituvchisi*

Rahimova Maftuna Odilovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti, PhD

Mirzaahmedova Kamola Toxirovna

*Toshkent pediatriya tibbiyot instituti farmakologiya, fiziologiya
kafedrasida dotsenti*

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1.	BALOG‘AT ILMIGA KIRISH Ziyodaxon Turdiboyeva	6
2.	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘ZLASHTIRISHI PAST O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASH METODIKALARI Karomatova Dilfuza Sadinovna Qilichova Mohichexra Jumaqul qizi	11
3.	IJTIMOIIY TARMOQ SAYTLARINING O‘QUV MUHITIDA TUTGAN O‘RNI Oybek Sharopov	16
4.	TA‘LIM SOHASINI MULTIMEDIA MAXSULOTLARI VA AXBOROT BILAN TA‘MINLASHDA AXBOROT XAVFSIZLIGI CHORALARI Tolibjoniv Xurshidbek Yetmishboyev Shaxzodbek Azamov Shoxruxmirzo	27
5.	A STUDY OF LINGUISTIC ISSUES IN THE TRANSLATION OF THE NATIONAL- CULTURAL COMPONENT IN THE SENSE OF PHRASEOLOGICAL UNITS Malikova Shodiyabonu	31
6.	THE IMPORTANCE OF SPEAKING SKILLS IN ENGLISH CLASSROOMS Abdikholikova Dilobar	34
7.	AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA ILM-FAN Bakoyeva Mohinur Tohirovna	41
8.	PRACTICAL TIPS FOR STUDENTS TO IMPROVE WRITING SKILLS Bekkulova Yulduz	45
9.	ONA TILI TA‘LIMIDA MUMTOZ MATNLR USTIDA ISHLASH Bekmurodova Dilrabo Botirovna	52
10.	BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INTERFAOL TA‘LIM VA UNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI Atakulova Gulhayo Matyoqubovna	58
11.	Nurmatova Saodat Bazarovna BOSHLANG‘ICH MAKTABDA INTEGRATSIYALASHGAN TA‘LIM DAN FOYDALANISHNING METODIK XUSUSIYATLARI	61
12.	Botirova Gulsanam LINGUISTICS. LINGUISTIC METHODS AND ITS SECTIONS	64
13.	BIOLOGIYA FANINING YUTUQLARI, ZAMONAVIY TA‘LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI Dovudova Hayitgul Nishonovna	70
14.	Aminova Gulnoza Hakimovna YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNING HUQUQIY ASOSLARI	77
15.	С.Т Джаббаров Ф.Ф Хакимов АВТОМАБИЛ ЙЎЛЛАРИ ГЕОМЕТРИК ПАРАМЕТРЛАРИНИНГ ЭКСПЛУАТАЦИОН ИШОНЧЛИЛИГИНИ БАХОЛАШ	80
16.	Ф.Ф Хакимов АВТОМАБИЛ ЙЎЛЛАРИ ГЕОМЕТРИК ПАРАМЕТРЛАРИНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИНИ БАХОЛАШ	83
17.	Yorqinoy Ibragimova Saida Kurbonova BADIIY-PUBLITSISTIK JANRLARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI (ESSE JANRI MISOLIDA)	86
18.	Marimbaeva Laylo DISTANCE EDUCATION: HOW TO TEACH LESSONS AT ZOOM	90
19.	Sheraliyeva Dildora LINGUISTIC FEATURES OF FORMULAIC EXPRESSIONS IN ENGLISH LANGUAGE	94

20.	Xamidova Adiba LINGUOCULTUROLOGICAL PROPERTIES OF ANTHROPONYMIC COMPONENT STABLE COMPOUNDS IN LITERARY	97
21.	Shog'iyosova Munira Shoazim qizi MAHMUD G'AZNAVIY TARIXIY FAOLIYATI BILAN BOG'LIQ AYRIM QARASHLAR	101
22.	IMPROVING A STUDENT'S LISTENING SKILLS Mahmudov Abror Eshpardayevich	107
23.	Shirinova Nargiza Nuriddin qizi ZAHMATKASH XATTOT HAYOTI	115
24.	G'aybullayev Sarvar O'ktam o'g'li O'ZBEKISTONDA ISTE'MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO'NALISHLARI	119
25.	INGLIZ TILINI O'QITISHDA INNOVATION METODLAR Avezov Elyor Erkinboyevich Qilicheva Maqsuda Qurbonovna Sultanova Mexruza Shonazar qizi	126
26.	Yuldasheva Hurmatoy TARIX DARSLARIDA O'QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH	129
27.	BO'G'IN USTIDA ISHLASH Merxanova Lazzat Sansizbayevna	132
28.	Ismailova Nilufar METHODOLOGY OF DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN PRESCHOOL EDUCATION	134
29.	Boboyeva Muazzam PECULIARITIES OF USING A COGNITIVE APPROACH IN SHAPING THE LEXICAL SKILLS OF B1 LEVEL STUDENTS.	137
30.	Primov Sunnatillo Elmurod o'g'li INNOVATION VA SAMARALI O'QITISHNING BUGUNGI KUNDAGI IMKONIYATLARI	140
31.	Usmonova Feruza Luqmon qizi ADDURAUF FITRATNING MILLATGA "NAJOT YO'LI"NI KO'RSATGAN ASARI	143
32.	Rajabova Nafosat Iskandar qizi MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALARDA MILLIY XUSUSIYATLARNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI	146
33.	Nurboyev H.I Ruziyev E.A, Qosimov S.E QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI YETISHTIRILADIGAN TUPROQ NAMUNALARINING RADIOAKTIVLIK XUSUSIYATLARINI SPEKTROMETRIK VA MINERAL TARKIBINI NAZORAT QILISH	150
34.	Akramova Dilnoza Rustam qizi SOLUR DINIM UYIGA KO'FIRE...	155
35.	MAKTABLARDA JISMONIY TARBIYA O'QITISHNING AHAMIYATI Qodirov Qodirbergan To'liqinboyevich Ro'zmetov Bahrom mahmudjanovich	161
36.	Tangirova Nigora Butayor qizi ONA TILI FANINI O'QUCHILARGA O'RGATISHNING AHAMIYATI VA XUSUSIYATI	164
37.	MILLIY QAWIPSIZLIKNI TAMINLEWDE XALIQARALIQ-HUQIQIY QURALLAR Tursinbaev Miraddin Oralbay uli	171
38.	FE'LNI O'RGANISH METODIKASI Abdukodirova Zilolaxon Tulkunovna	180
39.	Турапов Зулхорбек Ғаниев Жаҳонгир Ҳамза ўғли ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МУСИҚИЙ АСАР ИЖРОСИ УСТИДА ИШЛАШ	183
40.	Рузиева Гузал ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАР ВА МАЪНАВИЯТНИНГ ЎЗАРО МУТАНОСИБИЛИГИ	189

41.	Д.Х.Жуманиязова Б.В.ЛУНИН ЎЗБЕК ТАРИХШУНОСЛИГИ МАКТАБИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ТУТГАН ЎРНИ	192
42.	Аймуратов Дамир Алписбай ўғли Уббиниязов Дарьябай Даулетназарович Жумамуратов Улуғбек Ғанийбай ўғли ЗАРПЕЧАК ЎСИМИЛИГИ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ	196
43.	Каримов Баходир Хуррамович ЎҚУВЧИЛАРДА МИЛЛИЙ ИФТИХОР ТУЙҒУСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КУРАШ СПОРТИНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИЯТЛАРИ	199
44.	Norqulova Gulibodom Oybek qizi МАТЕМАТИКА KURSINI O'QITISHDA NOSTANDART MISOL VA MASALALARNI O'QITISH METODIKASI	202
45.	И.И.Толлибоев М. А. Сафарова МУХАНДИСЛИК ТИЗИМЛАРИНИ ЗАМОНАВИЙ МАТЕРИАЛЛАР ВА УСКУНАЛАР БИЛАН ЁТҚИЗИШ ТЎҒРИСИДАГИ МУАММО ВА ЕЧИМЛАР	206
46.	Boyqobilova Malika Qodir qizi Raxmatullayeva Durdona Ravshanovna PROFESSIONAL TA'LIM O'QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK IJODKORLIGINI KOMPETENTLI YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH	210
47.	Мирзаахмедова Нигора Ашимовна КАЧЕСТВЕННАЯ ЯЗЫКОВАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	215
48.	Mo'minjonov Bobur Qobiljon o'g'li INSON HUQUQLARI UMUMJAHON DEKLARATSIYASIDA INSON HUQUQLARINING TURLARI	218
49.	Петросова Ольга Николаевна ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ КУРДСКОГО ВОПРОСА В ТУРЕЦКО СИРИЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ В КОНЦЕ XX ВЕКА	224
50.	ПОМИДОР КУЯСИ Айтбаев Аманбай Курбанбаевич Хасанов Жамшид Давлетбаевич Сапарниязов Аралбай Женисбаевич	238
51.	Курбонова Феруза Аъзамовна НОРМУРОД НОРҚОБИЛОВНИНГ “ЧАНГАЛЗОР ИТИ” ҚИССАСИДА ИНСОНИЙ МУНОСАБАТЛАР ТАЛҚИНИ	241
52.	ПРОЯВЛЕНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ МОТИВОВ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК Туйчиева Зулейха Хамракуловна	244
53.	МИНТАҚАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚОБАТ САЛОҲИЯТИНИ ОБЪЕКТИВ БАҲОЛАШ ВА ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ Хазраткулов Сохибжон Соибович Қосимов Машхурбек Икромжон ўғли	249
54.	РОБИТАҲОИ САНЪАТКОРОНИ ТОЧИКИСТОНУ ЎЗБЕКИСТОН Самариддинзода Сирочиддин	254
55.	АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ШУКУРА ХОЛМИРЗАЕВА Булекбаева Екатерина Александровна Хужанова Озода Таджиевна	258

BALOG‘AT ILMIGA KIRISH

Ziyodaxon Turdiboyeva

Toshkent davlat Alisher Navoiy nomidagi o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
Adabiyotshunoslik (o‘zbek adabiyoti) I kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mumtoz badiiy asarlarni tahlil qilishda yordam beruvchi badiiy san’atlarning tasnifini tuzishda ilk qarash namunalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ilmi bade, ilmi balog‘a, lafziy san’atlar, ma’naviy san’atlar, ko‘chim, ikki ma’nolilik, o‘xshatish.

Fors adabiyotshunosligiga oid ilmiy asarlarning yetuk namunasini yaratgan Atoulloh Husayniy “Badoye us-sanoye” (“San’at yangiliklari”) asarida 220 dan ortiq san’at turlarini farqlash bilan birga ularni lafziy san’atlar, ma’naviy san’atlar hamda lafziy-u ma’naviy san’atlar kabi uch yo‘nalishda taqsim qiladi. Sharq mumtoz adabiyotshunosligida Atoulloh Husayniyning “Badoye us-sanoye” asari o‘zining ilmiy qimmatini alohida o‘rin tutsa, turkiy tildagi poetikaga oid XV asring nodir namunasi Shayx Ahmad Taroziyning “Funun ul-balog‘a” (“Balog‘at fanlari”) asarida forsiy “ilmi bade”lar tajribasi umumlashtirilgan, asarda tahlilga tortilgan san’atlar sonining ortishi bilan she’riyat namunalarining badiiyati ham chuqurlashib, mavzu va janr doirasi kengayib borgan. Muallifning yozishicha: “har aqsomi sanoat va anvoi balog‘atkim, fusaho va bulag‘o arosinda mo‘tabardur, majmu’ni jam qilib, har bir san’atqa turkiy lafz birla misol kelturub va kechgan zurafo va shuaroning bu sanoat birla tazyin qilg‘an arabiy va forsiy nazm va nasr so‘zlarinda nazir kelturduk. Va ba’zi yerda “Kalomi majld”tin va Rasul alayhi-s-salom hadisidin naql qilduq”. Demak, balog‘at navlari va san’at taqsimlariga doir barcha fikrlarni jam qilgan alloma arab va fors tillaridagi nasr va nazm namunalarini tergan.

Shayx Taroziyning ulkan xizmatlaridan yana biri shuki, u o‘z asarini turkiy tilda yozish bilan cheklanmay, bu tilda ijod qilgan ellikdan ortiq shoir va nosirlarning sara asarlaridan namunalar bergan. Ayrim hollarda misoli uchramagan o‘rinlarda o‘z ijodidan namunalar keltirib, talqindagi san’at turini O‘zbek kitobxoniga to‘la yetib borishiga harakat qilgan.

Nihoyat, XX asrning boshlarida yaratilgan adabiyotshunoslikka doir ilk nazariy qo‘llanmalar sanalgan Abdurahmon Sa’diyning “Amaliy ham nazariy adabiyot darslari”, Fitratning “Adabiyot qoidalari” asarlari mafkuraviy tazyiq ostidagi davr mevasi bo‘lgani uchun ham endi ularda Qur’oni karim va Hadisi shariflardagi ilohiy kalimalar, Rasululloh so‘zlari, xulafoi roshidin va sahobalar nutqiga murojaat qilishlar o‘z-o‘zidan tushib qolgan. Har bir san’at haqida ma’lumot berilarkan, uning qisqa ta’rifi bilan misol keltirilish va ayrim o‘rinlardagina bu misollarni sharhlash urf

bo'lgan. XX asr o'zbek navoiyshunoslari Oybek va Maqsud Shayxzoda, Izzat Sulton va Alibek Rustamovning risola va maqolalarida Navoiy "ijodxonasida"gi go'zal adabiy unsurlar sifatida she'riy san'atlarga murojaat qilingan. Bu yo'nalishda bir necha o'nlab maqolalar yaratgan, "Navoiy poetikasi"ni jiddiy o'rgangan va o'z kuzatishlarini qariyb ellik yildan beri O'zbek kitobxonlariga yetkazib kelayotgan olim Yoqubjon Ishoqovning birgina "badiiy san'atlar" talqiniga doir ishlari bilan cheklanadigan bo'lsak ham olimning mumtoz adabiyotimizning bilimdonlaridan biri sifatida adabiyotshunoslik tarixiga kirishiga shubha yo'q. Xorijiy olimlarimiz tomonidan "stilisticheskiye figuro" deb talqin qilingan adabiy hodisalarga nazariy javob sifatida tayyorlangan "So'z san'ati so'zligi" asari shershunoslikda barcha she'riy san'atlar (xolislik uchun Anvar Hojiahmedov va Vahob Rahmonovning qator risolalarini eslash barobarida) haqidagi risolalardan tubdan farq qiladi. Boisi bu ilmiy risola alifbo tartibida shakllantirilgani, bizni qiziqtirgan san'at turi va namunasi oson topilishidagina emas, balki ularga berilgan ta'rif va izohlar aniqligidadir.

Lug'atda "balog'at" so'zi - yetish, oxiriga yetish ma'olariga ega. Tilshunoslikda esa nutqdan ko'zlangan yetuk darajadagi ma'noni to'g'ri fasohat bilan yetkazishga aytiladi. Unda har bir gap munosib o'rinda keladi va eshitgan ko'ngillarga yaxshi ta'sir qiladi.

1. Nutq balog'ati. Nutqing fasohatli bo'lishi bilan bir qatorda holat taqozosiga ham mos kelishi. Balog'atli kalom mazmunan aniq bo'lgan, iborasi fasih bo'lgan, aytilayotgan o'riga va tinglovchilarga munosib bo'lgan kalomdir.

Balog'atning ikki chegarasi bor:

a) eng yuqori darajasi. Bu - so'z bilan ojiz qoldirish darajasi.

b) eng pastki darajasi. Bu - agar undan ham pastroq darajaga tushilsa, balog'at sohiblari nazdida "hayvonlar tovushi" darajasiga tushib qolinadigan daraja.

Ushbu ikki chegara o'rtasida ko'pgina darajalar bo'lib, ular so'zga husn bag'ishlaydigan jihatlarning ko'lan va sifatiga bog'liq.

Nutqdagi balog'at fasohat shartlariga rioya qilishi bilan bir vaqtda quyidagi Jihatlarga ham e'tibor qaratadi.

(quyidagi gaplarni yana ko'rib chiqish maqsadga muvofiq)

a) HOL. U "maqom" ham deyilib, gapiruvchiga o'z iborasini muayyan bir suratda bayon qilishga undaydigan omil.

b) "Al-Muqtazo". Uni "holga yarasha e'tibor" ham deyiladi. U nutq bayon qilinadigan maxsus surat degani. Masalan madh (maqto'v), oshirib gapirishga chorlaydigan hol. Yoki eshituvchining zakovati. Bu qisqa suratda bayon qilishga chorlovchi hol. Madh va zakovatning har ikkisi — hol. Oshirib va qisqa qilib gapirish — taqozo. Gapni uzun yoki qisqa so'zlash vaziyatga muvofiq kelish deyiladi.

1. Notiq balog'ati. Har qanday maqsadni ifodalash bo'lmasin, o'z fikrini balog'atli nutq bilan bayon etish qobiliyati.

Har bir balogʻatli notiq fasohatli boʻladi, lekin fasohatlilarning hammasi ham balogʻatli emas.

Nutqdagi nomutanosiblik uni talaffuz qilish bilan, morfologik qiyosga zid kelishi sarfga qiyoslash bilan, sintaktik jihatdan nuqsonli yoki lafziy chigal boʻlishi nahv bilan, soʻzning “begonaligi” arab tilidan yaxshi xabardor boʻlish bilan hamda maʼnoviy chigallik esa bayon qilish orqali maʼlum boʻladi.

Balogʻatli nutq bu siyqasi chiqqan soʻzlar yoki bozor doirasidagi suhbat emas, balki, har tomonlama tanlangan kalomdir. U tuzilish jihatdan mukammal jumlarlar, qolipiga koʻra eng maqbul iboralar boʻlib, chiroyli, tushunarli va kuchli maʼnolarni oʻzida mujassam etadi. Balogʻatli nutqda gapning eshituvchi holiga, kayfiyatiga va aql darajasiga ahamiyat beriladi. Kalom ustalari bu toʻgʻrida, har maqomning kalomi bor, deyishgan. Tilshunos olimlar balogʻatni taʼriflab, u haqda shunday deyishgan:

Balogʻat bu kalomning holat taqozosiga muvofiq kelmogʻidir. Demak, balogʻat Nutq balogʻati va Notiq balogʻati kabi turlarga boʻlinadi.

Ilmi bayon. Arab balogʻatida bayonning tarkibigi tashbih, majoz, istiora, kinoya kiradi.

* TASHBEH - mumtoz adabiyotdagi sheʼriy sanʼat, ikki narsa va tushuncha, harakat yoki holat va shu kabilarni bir-biriga oʻxshatish, kiyoslashdir. Adabiyotda, xususan, sheʼriyatda eng keng tarkalgan va kadimiy sanʼatlardan biri. Tashbehning yuzaga kelishida ikki narsa-tushuncha, ikki harakat va holat orasidagi oʻxshashlik asos boʻladi. Oʻxshatish uchun haqiqiy, real hayotiy narsa-buyumlar tanlangan boʻlsa, haqiqiy tashbeh noaniq, mavhum narsalar tanlangan boʻlsa, majoziy tashbeh yuzaga keladi.

* MAJOZ - 1) mumtoz adabiyotshunoslikda soʻzni oʻz maʼnosida emas, boshqa bir koʻchma maʼnoda ishlatish, kuchimning umumiy nomi; Atoulloh Husayniyga “...lafzni oʻz yasogidin oʻzga maʼnoda yasogu lafzu ushul maʼno orasindagi biror aloqayu munosabatqa asoslanaroq qullamoqtin iboratdur, oʻz yasogida tushunmakka mone boʻlguchi jumladoshin keltirmak sharti bila” deya taʼrif beradi. Yaʼni soʻzning koʻchma maʼnosi doim matn ichida, u boglanib kelayotgan boshqa (oʻz yasogida tushunmakka mone boʻlguchi jumladosh) soʻz orqali anglashiladi. Soʻzning matndan tashqarida anglatgan maʼnosi esa oʻz maʼnosi hisoblanadi.

* ISTIORA - mumtoz adabiyotdagi sheʼriy sanʼat, bir soʻz shaklini vaqtincha «omonatga olib», boshqa, yaʼni kuchma maʼnoda ishlatish. Istiorada soʻzni oʻz maʼnosidan boshqa maʼnoda ishlatish oʻxshashlik asosida amalga oshadi. Ataulloh Husayniy taʼkidicha, istiorani “ajam shuarosi sanoyi kabilidan, arab fusahosi esa qapomning zotiy guzalliklaridan” deb hisoblaganlarki, bunda muayyan asos bor. Haqiqatan ham til hodisasiga aylanib boʻlgan (masalan, «kun botdi») istiora bilan hali til hodisasiga aylanib ulgurmagan (yaʼni sanʼatkorona nigoh bilan koʻrilgan oʻxshashlik asosidagi obrazli ifoda) badiiy-estetik qimmat jihatidan teng emas,

ularning birinchisi zotiy go‘zalliklarga, ikkinchisi xayoliy guzalliklarga mansub etilishi to‘g‘ri bo‘ladi.

* KINOYA - 1) mumtoz adabiyotshunoslikda majoz (kuchim)ning bir turi. Atoulloh Husayniyning lug‘aviy ma‘nosini “bir nimani kinoyaviylik derlar, lekin andin o‘zga nimani iroda kilurpar” tarzida ifodalaydiki, bu ta‘rif ko‘chim termini ma‘nosiga yaqin keladi.

Ilmul badi' - balog‘at tarkibiga kiruvchi uch ilming biri hosoblanadi.

Ilmul badi'ga oid dastlabki asarlar arab tilida yaratilgan bo‘lib, IX-X asrlarga oid Nasr bin Hasanning “mahosin ul-kalom”, Ibn Mu‘tazning “Kitob ul-badir”. Qudama Ibn Ja‘faring “Naqd ush-she'r” risolalari shular jumlasidandir. Shuningdek, fors tilida yaratilgan Umar Roduyoniyning “Tarjimon ul-balog'a”, Atoulloh Husayniyning “Badoyi us-sanoi” asarlari ilmu-l-badi'ning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan. Shuningdek, turkiy tildagi ilmu-l-badi'ga doir ilk asar sifatida Shayx Ahmad Xudoydodning XV asrda yaratilgan “Funun ul-balog‘a” risolasi e‘tirof etiladi.

Ilmul badi aytiladigan gapni vaziyatga muvofiq ravishda bezash, go‘zal shaklga keltirish, nutqqa bezak beruvchi san‘atlar, ularning o‘ziga xos jihatlari, tasniflanishi, nutqning estetik funksiyasini oshirish, fikmi go‘zal va mazmunli ifodalash kabi masalalarni o‘rganuvchi ilm. Bu ilm yana “badily bezovchi vositalar” deb ham ataladi. Ilmul badi' ba‘zan lafz, ba‘zan esa ma‘no bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu xususdan ular ma‘noni bezovchi vositalar va nutqi bezovchi vositalar deb nomlanuvchi ikki turga bo‘linadi.

Dastlab ma‘noni bezovchi vositalar xususida. Bu vositalarning quyidagi turlari mavjud:

Ikki ma‘nolilik (ma‘noni yashirish).

Antiteza (solishtirish, qarshilantirish).

Muqobala - anitetazadan kelib chiqqan, ikki yoki undan ortiq ma‘nolarni tartib bilan keltirish.

Sherik keltirish.

Istixdom - ikki ma‘noli so‘zning bir ma‘nosini ifodalab, ikkinchi ma‘nosini nazarda tutish.

Jamlash.

Demak arab balog‘ati ilmi bayon, ma‘oniy va badi' ilmlaridan iborat hamda bayon ilmi - turli yo‘llar bilan bitta ma‘noni ifodalab berish, ma‘no ilmi - aytilgan so‘zning vaziyat, o‘ringa aynan mos tushishi, ilmi badi' - aytilmoqchi bo‘lgan gapni bezash, go‘zal shaklga keltirish uchun qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. T.: Sharq, 1999.

2. Hojiahmedov A. She'r san'atlarini bilasizmi? T.: Sharq, 2001.
3. Husayniy A. Badoyi'u-s-sanoyi'. Forschadan Alibek Rustamov tarjimasi. T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyotya san'at n-ti. 1981.
4. Quronov D. Adabiyotshunoslik lug'ati. T.: Akademnashr, 2013.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'ZLASHTIRISHI PAST O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH METODIKALARI

Karomatova Dilfuza Sadinovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Qilichova Mohichexra Jumaqul qizi

TDPU BT-1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim - ittarbiya berish jarayoni, darsliklarda berilgan bilimlarni berish jarayonida o'zlashtirishi past bo'lgan o'quvchilarning faolligini oshirish, ularning o'z tengdoshlari qatoriga yetib olishini ta'minlash, bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini shakllantirish, bilimlarni egallashida yuzaga keladigan muammolarni va ularni yechish qo'llaniladigan metodikalar, shuningdek bu orqali erishilgan yaxshi natijalar kabi masalalar ochib beriladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ta'lim, tarbiya, o'quvchi, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, interfaol yondashuv, faollikni oshirish.

Zamonaviy ta'limning eng muhim unsurlari qadimdan shakllanib kelgan. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta'lim jarayonlari mazmunini tahlil qilish uchun qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalar bo'lib hisoblanadi. Aynan shu kategoriyalar ma'lum predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo'yicha o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil qiluvchi pedagog faoliyatining predmeti sifatida yuzaga chiqadi. Qayd etilgan pedagogik yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi. Zamonaviy o'qituvchi dars jarayonida «aktyor» emas, aksincha «rejissyor» bo'lishi kerakligini anglashi lozim. Buning uchun esa u bir necha yangicha ta'lim usullarini yaxshi bilishi kerak.

Shu yerda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Mustaqil o'ylay oladigan tafakkur yuritib to'g'ri ma'qul va maqbul ish tuta oladigan vatanparvar shaxslarni shakllantirish va tarbiyalash kerak deb ta'kidlaydi hurmatli yurtboshimiz o'z nutqlaridi.

Darhaqiqat yoshlarni zamonaviy fan-texnikaning, umuman, ilm-fanning yutuqlaridan bahramand qilmasdan turib, ularga yuqori malakali ixtisos egalari bo'lib yetishishiga zamin yarata olmaymiz. Eng avvalo, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarga to'g'ri va maqsadga muvofiq bilim berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kuzatishlar asosida ayta olamizki, boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchida o'yin faoliyatining o'rnini o'qish faoliyati egallaydi. O'qib-o'rganish bolaning vazifasi, ijtimoiy burchi bo'lib qoladi. O'qish jarayonida u darsliklarini va o'quv qurollarini saranjom saqlash, o'z vaqtida o'rnidan turish, maktabga belgilangan vaqtda borish,

uyga berilgan vazifalarni bajarish yuzasidan ko'nikmalarni o'zlashtiradi. O'quvchi tobora mas'uliyatli bo'lib boradi. Bilimlar bolaning saviyasini o'stiradi, aqliy rivojlanishini ta'minlaydi, sezgilari va irodasining o'sishiga ta'sir ko'rsatadi. Biroq, bu davrda ham bolaning diqqati hali beqaror bo'ladi. Boshlang'ich sinfda o'quvchi xotirasida ham o'zgarishlar ro'y beradi. O'quvchi birinchi sinfdan boshlab, ta'lim jarayonida o'quv materialining ko'p qismini ixtiyoriy ravishda eslab qoladi. Shu bilan birga o'z-o'zini doimo nazorat qilib borishi lozim. Buning natijasida o'quvchining xotirasi takomillashadi, tafakkuri o'sadi. 7-8 yoshli bolalarda ham tafakkur hali konkret xarakterda bo'ladi. Ular o'zlari idrok etgan yoki tasavvur qilgan narsalar haqidagina fikr yuritadilar. Mantiqiy tafakkurning dastlabki ko'rinishlari shakllana boshlaydi. Uchinchiva to'rtinchi sinflarda o'quvchilar ilmiy bilimlarga oid ayrim tushunchalarni ham o'zlashtirib oladilar. Bu davrda o'quvchilarning ruhiyatida hissiy kechinmalar yuz beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida biror fanga, darsga nisbatan qiziqish yuzaga keladi. Ular ta'lim olishni burch ekanligini anglab yetadilar. Dars vaqtida o'quvchi faoliyatiga qo'yilgan yuqori baho o'quvchilarda ruhiy tetiklik, shodlik, iftixor kabi hissiy kechinmalarni tug'diradi. Ammo o'quvchilar orasida fanlardan orqada qolish, o'zlashtirishi past baholanadiganlari ham uchrab turadi. Ushbu o'quvchilar bilan har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi alohida ishlarni olib borishi va ulardagi kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlab, imkon qadar bunga yechim topishi zarur. Shunday ekan boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi har tomonlama yetuk, o'tkir diplomat, o'z kasbini ustasi, intellektual salohiyatga ega shaxs bo'lishi shart.

Har bir boshlang'ich sinfda dars berish jarayonida fanlarni o'zlashtirishi past bo'lgan o'quvchilarga duch kelamiz. Bu o'quvchilar bilan ishlash o'qituvchidan yuqori malaka talab qiladi. Bu jarayonda o'qituvchi yangi metodikalari qo'llashi, past o'zlashtiruvchi o'quvchilarning faolligini oshirishi va bu orqali past o'zlashtiruvchi o'quvchilarning boshqa tengdoshlari qatoriga yetib olishini ta'minlash lozim. Shundagina har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'ya olgan va har bir o'quvchi bilan individual ishlash jarayonini amalga oshiradi olgan hisoblanadi.

Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatish yaxshi samara beradi. Mustaqil faoliyat insonni ziyrak va hozirjavob qiladi. Bu faoliyat kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida ta'limga uyg'un holda rivojlanishi kerak. Buning uchun, avvalo, o'quvchilarni mustaqil faoliyatga ruhan tayyorlash, ularda biror ishni qila olishga va shu ishni sifatli bajarishiga ishonch uyg'otish lozim.

Mustaqil ish turlari, avvalo, o'qituvchi tomonidan puxta o'ylangan, ta'lim maqsadiga yo'naltirilgan va davomiy bo'lishi kerak. Bunda har bir o'quvchining imkoniyati hisobga olinishi, yosh xususiyati, qiziqishlari ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. O'quvchilarni aqliy rivojlantirish shartlaridan biri topshiriqlarni

to'la "eslab qolib" bajarishdir. Bunda bajariladigan ishning maqsadini tushungan(tasavvur qilgan) holda uning rejasini belgilash va ish usulini tanlash, yo'l qo'yilgan xatolarni mustaqil topa olish va uni tuzata bilishlariga alohida e'tibor beriladi. O'quvchilarning topshiriqlarni tez, to'g'ri bajarishi uchun qulay usullarni tanlash, yo'naltiruvchi savollar berib, tayanch so'zlar tavsiya etish foydalidir.

Kichik maktab yoshi davrida faoliyatni va xulq-atvorni motivlashtirish o'ziga xos xususiyatlarga ega. "Bolalar nimani yaxshi ko'rishadi va nimani istashadi?" degan savolga S.T.Shatskiy shunday javob beradi:

Bolalarda til topishish instinkti kuchli rivojlangan, ular bir-birlari bilan tezda tanishib oladilar – o'yinlar, hikoyalar, o'zaro gap sotish, lofchilik kabilar ana shunday instinkning belgilaridir.

Bolalar tabiatan mohir tadqiqotchi. Ulardagi tez qo'zg'aluvchanlik, oxiri ko'rinmaydigan savollar, hamma narsaga tegib ko'rish, ushlab ko'rish, tatib ko'rishga intilish sababi ana shunda.

Bolalar o'zini ko'rsatib turgisi keladi, o'zi haqida, o'z taassurotlari haqida gapirgisi, o'rtoqlashgisi keladi. O'z menligini tez-tez namoyish etib turishi ana shundan. Uning fantaziyalari va tasavvurlari boy bo'ladi – bu bolalar ijodkorligi instinktidir.

Bolalar hech narsadan bir narsa yaratishni, qandaydir g'ayrioddiy narsalarni to'qib chiqarishni yaxshi ko'rishadi.

Bolalarda xarakterning shakllanishida taqlidchanlik instinkti katta rol o'ynaydi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida bo'sh o'zlashtirishni vujudga keltiruvchi omillar, o'zlashtirmovchi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganish ta'lim jarayonida o'quvchi o'zlashtirmasligining oldini olishga yo'naltirilgan chora – tadbirlar tizimini ishlab chiqish imkonini beradi. bo'sh o'zlashtirishning oldini olish bo'yicha tadbirlar tizimi har bir o'quvchi real o'quv imkoniyatlarining barcha asosiy tarkibiy qismlarini kompleks rivojlantirishga, ya'ni shaxsning intellektual, irodaviy, hissiy sohalarini bir vaqtda rivojlantirishga, uning ta'lim va tarbiyasini ta'minlash, o'qishga va jamoaga ijobiy munosabatini rivojlantirish, uning ishga qobiliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. O'quvchi real o'quv imkoniyatlaridan birining shakllanishi muhimligini yetarlicha baholamaslik, bu tizimning yaxlitligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada bo'sh o'zlashtirishning muvafaqqiyatli oldini olishga olib kelmaydi.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni zo'riqish va turli psixologik ta'sirlardan asrash, qiziqarli o'yinlar orqali bilimlarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi o'quvchilarni ziyraklik va chaqqonlikka hamda fikrini to'g'ri va aniq ifoda etishga undovchi o'yinlardan foydalanishi samarali natija beradi. Masalan, "G'oyib bo'lganini top" o'yinida turli geometrik shakllar yozuv taxtasi yoki magnitli doskaga tartibsiz joylashtiriladi. O'quvchilar shakllarni ko'rib bo'lgach, o'qituvchi

“Tun”, deydi. Bolalar ko‘zini yumadi. O‘qituvchi shakllardan bir nechtasini olib, yashiradi va “Kun”, deydi. O‘quvchilar ko‘zini ochib, qaysi shakllar g‘oyib bo‘lganini aytishi kerak.

Bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash o‘qituvchidan alohida sabot va mas’uliyatni talab etadi. Shu bois bu toifa bolalar bilan shug‘ullanish uchun, avvalo, yakkama-yakka suhbat o‘tkazib, ularning qiziqishlarini aniqlash lozim. Maxsus jurnal tutilib, bolalarning o‘zlashtirishini muntazam monitoring qilib borilishi, o‘quvchilarga qiynalayotgan fanidan alohida mashg‘ulotlar daftari tuttirish kabi usullar ham samarali hisoblanadi. Shuningdek o‘quvchilardagi ijobiy o‘zgarishlar rag‘batlantirilishi muhim.[4].

Bo‘sh o‘zlashtiruvchilarning faolligini oshirish uchun ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini hamda nutqini rivojlantirish kerak. Bunda turli ertaklardan foydalanish mumkin.

O‘qituvchi dars o‘tishda boshqa ko‘plab usullardan ham foydalanishi lozim. Eng muhimi, ular samara berishi.

Shuningdek, o‘zlashtirishi past o‘quvchilar uchun O‘qish darslarni tashkil etish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu orqali nafaqat o‘quvchining o‘qish savodxonligi ortadi,shu bilan birgalikda dunyoqarashi ham kengayadi. Ayniqsa,boshlangich sinf o‘qish darsligida juda ham ko‘plab hikoyalar beriladi.

O‘qish darsida hikoyaning rejasini tuzish uchun quyidagicha xotirano ma juda foydalidir.

Hikoyani o‘qi.

Uni qismlarga ajrat.

3. Har bir qismdagi asosiy masalalarni top.

4. Har bir qismga sarlavhalar qo‘y.

5. Qismlaming sarlavhalaridan reja tuz.

O‘quv topshiriqlarining har xil turlaridan foydalanish o‘quvchilarni ishga. ijodiy yondashishga va nazariy bilimlarni amalda qo‘llashga yordam beradi. Bunga erishish uchun o‘quvchilarning bilimlarini ularning dastlabki tushuncha, tasavvur va ko‘nikmalarini shakllantirgan materiallardan boshqacha materiallar asosida mustahkamlash va takomillashtirish kerak. Shuningdek, bu materiallar ko‘p variantli topshiriqlardan tashkil topib, ularning har biri o‘ziga xos bilishga doir va mantiqiy topshiriq bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. O‘rganish mashqlarining ana shunday yo‘lga qo‘yilishi o‘quvchilar ongida yangi bog‘lanishlar hosil bo‘lishiga va shunga ko‘ra materialning yaxshiroq o‘zlashtirilishiga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinflarda past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar davlat ilg‘or ta‘lim texnologiyalaridan foydalanish muhim masala hisoblanadi. Chunki o‘sha o‘quvchi an‘anaviy darslarda,yoki har doim jamoa bo‘lib o‘tkaziladigan darslarda ta‘limni o‘ziga qabul qila olmagan. Shunday ekan past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan

dastlab barcha metodikalari individual qo'llab, keyin ularni jamoaviy metodikalar va doimgidek ta'lim-tarbiyada jarayoniga jalb qilish kerak.

Xulosa qilib aytsak, boshlang'ich sinflarda past o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlash jarayonini tashkil etishda zamonaviy ta'lim-tarbiyada texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, yangi metodikalar fan foydalanish bilan bir qatorda ta'lim texnologiyalarini ham bu jarayon bilan uzviy ravishda bog'lab borishimiz kerak deb o'ylayman. Biz shu orqali pedagogik faoliyatga va o'quvchilar bilan ishlash samaradorligini oshirishga to'g'ri yondashgan bo'lamiz va passiv o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini o'z o'rnida shakllantirishga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017. – 104 b.
2. Intizor Jumaniyozova. "Boshlang'ich ta'lim jurnali. 2022-yil 8-apreldagi soni. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". 1997. – 31-60-betlar.
3. Suvonov O. va boshqalar. «Pedagogik texnologiyalarni qo'llash davr taqozosi». «Xalq ta'limi», 2004 yil, № 5.
4. Musurmonov A. "Ta'lim-tarbiyada xalq og'zaki ijodidan foydalanish". T.: O'qituvchi, 1993.
5. Mavlonova. A.R. "Umumiy pedagogika". 166-bet.

IJTIMOIIY TARMOQ SAYTLARINING O'QUV MUHITIDA TUTGAN O'RNI

Oybek Sharopov

Samarqand Davlat chet tillari instituti

Komputer lingvistikasi yo`nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda tobora ommalashayotgan onlayn ta'lim haqida so`z boradi. Shuningdek ijtimoiy tarmoqlar yoki maxsus o`quv platformalari tomonidan taqdim etilayotgan darslarning afzalliklari va nuqsonli tomonlari ham yoritib o`tilgan.

Annotation: The article discusses the growing popularity of online education. The advantages and disadvantages of the lessons offered by social networks or special learning platforms are also highlighted.

Аннотация: В статье рассматривается рост популярности онлайн-образования. Также выделяются преимущества и недостатки уроков, предлагаемых социальными сетями или специальными обучающими платформами.

Kalit so`zlar: Masofaviy ta'lim, internet, ijtimoiy tarmoq, dasturlar, o`quv muhiti, onlayn darslar, masofaviy ta'lim quayliklari, masofaviy ta'lim kamchiliklari

Keywords: Distance education, internet, social network, programs, learning environment, online lessons, advantages of distance learning, disadvantages of distance learning

Ключевые слова: Дистанционное образование, интернет, социальная сеть, программы, среда обучения, онлайн-уроки, преимущества дистанционного обучения, недостатки дистанционного обучения

Hozirgi kunda internet ma'lumotni to'siqsiz uzatish va almashish platformasiga aylandi, turli shahar va mamlakatlardan kelgan odamlarning bilim va muloqot almashinuvi vositasi hisoblanadi.

Umuman olganda, ijtimoiy tarmoq - bu odamlar jamoasi umumiy manfaatlar, umumiy sabab yoki boshqa sabablar bilan bog'liq o'zaro aloqadir.

Internetda ijtimoiy tarmoq - bu dasturiy ta'minot xizmati, bir guruh yoki guruhlardagi odamlarning o'zaro ta'siridir. Internet uchun bu bilan bog'liq xizmatlarni taqdim etish vositasi bo'lgan virtual tarmoq uning foydalanuvchilari o'rtasida aloqalarni o'rnatish, shuningdek, turli foydalanuvchilar va ularning qiziqishlari bilan bog'liq ma'lumotlar global tarmoq saytlarida o'rnatilgan resurslar hisoblanadi.

Sohada jadal taraqqiyot va doimiy yangilanish axborot texnologiyalari imkoniyatlardan foydalanish imkonini beradi. Hozirgi kunda internet

texnologiyalaridan samarali ta'lim vositasi sifatida foydalanish shakllanmoqda. O'quv muhitini to'liq ta'minlash imkonini beruvchi zamonaviy ta'lim texnologiyalari joriy etishga harakat qilinmoqda. Bunday sharoitda ijtimoiy tarmoqlardan pedagogik vosita sifatida foydalanish tobora kuchayib bormoqda.

Bugungi kunda eng mashhur ijtimoiy tarmoqlar Facebook, Twitter, YouTube, Google+, Linkdn, VKontakte, Odnoklassniki, Moy mir lar hisoblanadi.

Ijtimoiy tarmoqlar bir-biridan umumiy maqsadda farq qiladi, foydalanuvchilar uchun turli imkoniyatlar, turli talablar va interfeysni taqdim etadi. Biroq, ko'plab ijtimoiy tarmoqlarga xos bo'lgan umumiy xususiyatlar ham mavjud va ularni boshqa onlayn aloqa vositalaridan, masalan, bloglardan, forumlar, chat room lar va h.k.lardan farqi jihatlari talaygina.

Ijtimoiy tarmoqlarni ta'lim vositasi sifatida o'rganib chiqib, o'ziga xos xususiyatini aniqlash mumkin, ijtimoiy tarmoqlar orqali bilim va ko'nikmalarni masofaviy interaktiv holatda egallash imkoniyati mavjud.

Bugungi kunda masofaviy ta'limning zamonaviy turli modellari mavjud.

Masofaviy ta'lim- onlayn ta'lim (mustaqil onlayn kurslar; axborot-sub'ekt muhiti); tarmoq ta'limi va keys texnologiyalari, interfaol televideniye (Two-way TV) asosida yoki kompyuter video konferentsiyasi amalga oshirilishi mumkin.

Eng maqbul model sinfning integratsiyasiga asoslangan darslar (ma'ruzalar, seminarlar, amaliy mashg'ulotlar va boshqalar) va masofaviy-interaktiv ta'lim shakllari (vebinarlar, video yozuvlar, videokonferentsiyalar, forumlar, munozaralar, munozaralar, telekonferentsiyalar va boshqalar) hisoblanadi.

Keyingi yillarda jahon pedagogik hamjamiyatida ijtimoiy tarmoqlarning ta'limdagi qo'llanilishi qizg'in muhokama qilinmoqda. Ko'pchilik metodologlar tarmoqlardan foydalanish imkoniyatiga shubha bilan qarashadi va ijtimoiy tarmoqlar bo'sh vaqt va o'yin-kulgini o'tkazish uchun muhit sifatida qaraladi. Shubhasiz, ijtimoiy tarmoqlar ta'limning yagona vositasi bo'la olmaydi, lekin ularning ta'lim imkoniyatlari ko'pchilik tomonidan aniq baholanmagan. Ijtimoiy tarmoqlarga qiziqish ta'limga bo'lgan ehtiyoj bilan bog'liq. Ishtirokchilar bilan bevosita samarali aloqa o'rnatish uchun ta'lim muassasalari va ta'lim xizmatlari iste'molchilari uchun ijtimoiy tarmoqlar qo'shimcha "norasmiy ko'pri" bo'lib xizmat qiladi. Jiddiy va malakali yondashuv bilan ijtimoiy tarmoqlar orqali o'quv faoliyatini tashkil etish tanqidchilarning dastlabki negativligi yo'q qilinadi. Tashkilot uchun platforma sifatida ijtimoiy tarmoqlarni tanlash masofaviy-interaktiv ta'lim bir qator dalillarga ega.

Ijtimoiy tarmoqlarga asoslangan ta'lim resursi avtomatik ravishda o'qituvchi va talaba o'rtasida hamda talaba va talabao'rtasida bevosita samarali aloqa o'rnatadi.

Ijtimoiy tarmoqlardan ta'lim muhitida foydalanishning bir qator afzalliklari mavjud:

1. Ularning mutlaqo bepul ekanligi;
2. Pochta xizmatlarining qulayligi
3. Talabalar bilan muloqot qilishda qulaylik
4. Yaratadigan ma'lumotlar to'g'risidagi bildirishnomalar;
5. Darsda qatnasha olmagan talabaga o'zlashtirib olish uchun sharoit yaratiladi
6. Mashg'ulot, o'quv faoliyatini har qanday joydan turib kuzatish va hatto unda qatnashish

7. To'g'ridan-to'g'ri onlayn ishtirok etish.

Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning muammoli tomonlari ham mavjud:

1. ta'lim uchun maxsus ishlab chiqilgan qulay vositalarning etishmasligi (masalan, elektron bayonot yoki jurnalni yuritish).

2. ta'lim muassasalarining barcha sinf xonalaridan ijtimoiy tarmoqlarga kirishning imkoniyati yo'qligi

3. faol muloqot, keng axborot oqimi bilan birga ko'ngilochar kontentning ta'lim jarayonidan chalg'shga sabab bo'lish;

4. o'quv maydonining butun Internet hamjamiyatiga ochiqqligi, buham ba'zida ta'lim jarayoni uchun nomaqbul yoki noqulay;

5. ijtimoiy tarmoqlarda olib borilgan mashg'ulotlar uchun haq to'lash tartibidagi tushunmovchiliklar.

O'ylaymizki, aniqlangan va keltirilgan muammolarni hal qilish mumkin

Ijtimoiy tarmoqlarning ta'lim imkoniyatlarini chuqurroq o'rganish orqali tarmoqlar, ularni qo'llashning samarali usullarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish zarur bo'lib qolmoqda.

Maktab ta'lim tizimini rivojlantirish texnologiyalarni doimiy ravishda yangilab borish, innovatsion texnologiyalarni jadal joriy etish, uni jahondagi iqtisodiy va texnologik o'zgarishlarga tez moslashtirishni talab qiladi.

Axborot jamiyati shakllanishining hozirgi bosqichi axborotlashtirishning o'sishi va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda axborot texnologiyalarining o'rnini bilan tavsiflanadi, shuning uchun ta'lim jarayonlarini optimallashtirish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish juda mantiqiydir.

Bundan tashqari, so'nggi 15 yil ichida sodir bo'lgan axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ularning kundalik hayotda va kasbiy faoliyatda keng tarqalishi ta'limga yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish zaruratini tug'dirdi, kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning nafaqat sohada keng tarqalishiga xizmat qildi. informatika darslarida, balki boshqa o'quv fanlarini o'rganishda ham.

Ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy tarmoqlarning paydo bo'lishi Internet foydalanuvchilarining bevosita muloqot va hamkorlikka bo'lgan ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq. Ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy tarmoqlarning ishlashiga oid mavjud manbalarni o'rganish ushbu tushunchalarning mazmuni atrofida bahs-

munozaralar mavjudligini ko'rsatadi. "Ijtimoiy tarmoq" tushunchasining eng umumiy ta'rifi bu virtual platforma bo'lib, u o'zining aloqa vositalarini, qo'llab-quvvatlashni, yaratishni, rivojlantirishni, ko'rsatishni va ijtimoiy aloqalarni tashkil qilishni, shu jumladan foydalanuvchilar o'rtasida ma'lumotlarni almashishni ta'minlaydi, bunda oldindan yaratishni ta'minlaydi.

Internetda paydo bo'ladigan yangi xizmatlar o'quv jarayonini modernizatsiya qilishga qodir, ularning integratsiyasi ta'lim jarayoni ishtirokchilari uydan chiqmasdan ta'lim mazmunini imkon qadar tez va qulay boshqarish imkoniyatiga ega bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bizning mamlakatimizda ijtimoiy tarmoqlardan ta'lim maqsadlarida foydalanish amaliyoti keng tarqalgan emas. Ijtimoiy tarmoqlar bo'sh vaqt o'tkazish, do'stlar bilan suhbatlashish va ta'limga oid bo'lmagan sahifalarni ko'rish uchun vosita sifatida qaraladi. Ammo o'qituvchining ta'lim faoliyatida ijtimoiy tarmoqlardan ta'lim jarayoni muammolarini hal qilish uchun foydalanish mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar turli maqsadli auditoriyalarga mo'ljallangan — maktab va talabalik yoshidagi yoshlar (VKontakte, Instagram), yoshi katta foydalanuvchilar (Facebook, Odoklassniki), universitet auditoriyasi (Instagram, Facebook), ilmiy hamjamiyat (SciWorld, Ukrainian Scientists Worldwait, ...), turli soha mutaxassislari (LinkedIn) va boshqalar. Ijtimoiy tarmoq vositalarining standart to'plami foydalanuvchining shaxsiy sahifasida fotosuratlar, videolar, audio materiallarni saqlash, foydalanuvchilarni ma'lum mezonlar bo'yicha qidirish va ularni alohida ustuvor ro'yxatga qo'shish, bunday ro'yxat a'zolariga ma'lum afzalliklarni taqdim etish imkonini beradi. Ushbu tarmoqning boshqa foydalanuvchilari orqali shaxsiy sahifaga kiruvchi tashrif buyuruvchilar bilan aloqani cheklash imkoni jham mavjud.

Internetda paydo bo'ladigan yangi xizmatlar o'quv jarayonini modernizatsiya qilishga qodir, ularning integratsiyasi ta'lim jarayoni ishtirokchilari uydan chiqmasdan ta'lim mazmunini imkon qadar tez va qulay boshqarish imkoniyatiga ega bo'lishiga olib kelishi mumkin. Foydalanish maqsadga muvofiq bo'lgan xizmatlar orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin - foto va video fayllarni saqlash xizmatlari (Flickr, Flamber, BobrDobr), hujjatlarni saqlash xizmatlari (GoogleDocs, Dropbox, OneDrive), ma'lumot almashish xizmatlari (Blogger, Wiki), aloqa xizmatlari (Facebook, Twitter, Vkontakte), geoservislar (GoogleMaps, GoogleEarth, Wikimapia). Ro'yxatda keltirilgan manbalar sizga turli formatlarda yaratilgan hujjatlarni saqlash, boshqa foydalanuvchilarga fayllarni (matnli hujjatlar, elektron jadvallar va taqdimotlar) yuklab olish, ularni turli xil rejimlarda (onlayn va oflayn; alohida yoki guruhda) tahrirlash imkoniyatini beradi. Aloqa bunday xizmatlarning asosiy yo'nalishi emas; Teskari aloqa o'zaro baholash tizimi orqali amalga oshiriladi; Materiallari qiziqish uyg'otgan materiallar va foydalanuvchilar ro'yxatini yaratish,

turli foydalanuvchilar guruhlari uchun hujjatlarga tabaqalashtirilgan kirishni ta'minlash (ko'rish, natijalarni saqlagan holda yoki saqlamasdan asl hujjatga o'zgartirishlar kiritish, hujjatni chop etishga ruxsat berish va uni foydalanuvchining veb-saytida saqlash).

Ayniqsa, o'qituvchilarning fikriga ko'ra, talabalar orasida ijtimoiy tarmoqlar, lahzali xabar almashish xizmatlari, ovozli va video aloqa, shuningdek, foto va video fayllarni saqlash va ularga kirishni ta'minlash uchun mo'ljallangan xizmatlar ancha ommabopdir. Ushbu resurslar o'qitishni tashkil etish nuqtai nazaridan sezilarli salohiyatga ega, ulardan juda cheklangan doiralargina foydalaniladi. So'rov natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning kichik qismi (respondentlarning 12% gacha) ushbu Internet resurslaridan ta'lim maqsadlarida foydalanish tajribasiga ega. Bu talabalar jamoalari (guruhlari) uchun vazifalarni o'qituvchining shaxsiy sahifasida yoki maxsus yaratilgan foydalanuvchilar guruhida (respondentlarning 6%), shaxsiy sahifalar va bloglarda rejalar, dasturlar, ma'ruza matnlarini joylashtirish (12%), saqlash, yaratilgan hujjatlar va talabalarga tegishli hujjatlarni taqdim etish va undan tashqari tanishtirish (8%) va boshqalar. Birinchi guruhga mansub o'qituvchilar ijtimoiy xizmatlar imkoniyatlari bilan ko'proq tanish bo'lib, ulardan kengroq foydalanishni amaliyotda qo'llashmoqda. Respondentlarning salmoqli qismi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan to'g'ridan-to'g'ri darsda foydalanishadi, shu bilan birga tizimli ravishda.

Ushbu ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy tarmoqlar imkoniyatlarini qiyosiy tahlil qilish quyidagi xulosalarga asos beradi:

- ta'lim jarayoni ishtirokchilarining har xil turdagi hujjatlarni saqlash, uzatish va almashish ehtiyojlarini qondira oladigan bepul ijtimoiy xizmatlar mavjud;
- ta'lim jarayoni ishtirokchilarining mutlaq ko'pchiligi (ham o'qituvchilar, ham talabalar) kundalik hayotda ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish tajribasiga ega, o'qituvchilar esa ijtimoiy xizmatlardan, o'quvchilar esa ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishadi;

O'quv faoliyatini tashkil etish maqsadida ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy tarmoqlardan muntazam foydalanish virtual muhitda muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi; kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish, kelajakda universitetda o'qish va kasbiy faoliyatga moslashishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Onlayn kurslar o'z-o'zini tartibga solishni o'rganish tarafdori bo'lgan talabalar uchun qulay ekanligi aniqlandi. Mustaqil ravishda ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishga qodir bo'lgan talabalar ko'pincha vaqtni to'g'ri sarflaganliklari natijasida, muntazam ravishda materiallarni ko'rib chiqishgan, o'qituvchilar yoki

tengdoshlaridan yordam so'rashgan, belgilangan muddatlarga rioya qilishgan natijada o'zlariga kerakli bo'lgan bilim va ko'nikmalarni egallashga muvaffaq bo'lganlar.

Talabalarni onlayn ta'limga jalb qilish sabablarida keng tarqalganligi sababli onlayn kurslarning moslashuvchanligini alohida ta'kidlash darkor. Ya'ni onlayn ta'lim talabalarga o'z ehtiyojlariga mos keladigan vaqt va joyda ishlash imkonini beradi. Bir qator o'qituvchilar va talabalar kursning mazmuniga ko'proq e'tibor qaratish imkoniyati paydo bo'ladi va an'anaviy sinf muhitiga tashrif buyurishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan mashinalar, transport va boshqa muammolar kabi muammolarga kamroq e'tibor qaratishadi. Masofaviy ta'limga bo'lgan qiziqish va imkoniyatlarning ortishi bir qator ijobiy sabablarga olib keldi.

Masofaviy ta'lim moliyaviy va geografik to'siqlarni asta-sekin yo'q qilib barcha talabalar uchun teng bo'lgan imkoniyatlar va sifatli ta'lim taqdim etishi mumkin.

Onlayn ta'limning afzalliklarini to'rt guruhga bo'lish mumkin:

1. Qulaylik;
2. Tejamkorlik;
3. Texnologiya;
4. Qo'shimcha imtiyozlar.

1. Qulaylik

Qulaylik o'qish joyi, vaqti, kurs davomiyligi bilan bog'liq:

Universitetga borish va kelish uchun vaqt sarflashning hojati yo'q.

Kurs tanlashda geografik cheklovlar yo'q.

Mashg'ulotlar jadvalida hech qanday cheklovlar yo'q. Siz o'zingiz xohlagan tezlikda o'qishingiz va uni o'zingizning vaqtingizga mos ravishda bajarishingiz mumkin.

O'z fikringizni og'zaki emas, balki yozma ravishda bildirishingiz mumkin.

Siz o'qituvchi boshchiligidagi ma'ruza o'rniga virtual muhokama qilishingiz mumkin.

Kurs ishi va ko'rsatmalar sizning sohangiz va mavzu sohangizga moslashtirilishi mumkin.

Yuqori sifatli dialog. Talaba javob berishdan yoki keyingi mavzuga o'tishdan oldin har bir sharhning sifatini diqqat bilan ko'rib chiqq oladi.

Talabalar guruhdagilarning barcha ishlarini o'qishi mumkin, lekin ular ishning faqat o'z ehtiyojlariga mos keladigan qismlarida faol ishtirok etishlari mumkin.

Resurslarga kirish. Mutaxassislar yoki boshqa ta'lim muassasalari talabalarini ulash oson. Shuningdek, siz butun dunyodan manbalar va ma'lumotlarga kirishingiz ham juda qulay.

Nogironlar uchun ta'lim olish imkoniyati.

2. Tejamkorlik

Onlayn ta'lim arzonroq bo'lgan holda yuqori sifatli dasturlarni taklif qiladi.

Qatnov va turar joy xarajatlari yo'q;

Talaba dars paytida o'z ish joyida bo'lishni davom ettirishi mumkin.

3. Texnologiya

Masofaviy ta'lim sizning texnik ko'nikmalingizni oshirishi mumkin. Kursda kompyuteringiz bor deyarli hamma joyda ishlashingiz mumkin. Onlayn kurslar yangi texnologiyalar bilan tanishish va ofis dasturlari, Internetdan foydalanishni mashq qilish imkonini beradi. Onlayn kursni yakunlash uchun olgan kompyuter ko'nikmalingiz kelajakdagi barcha harakatlaringizda sizga yordam beradi.

Masofaviy ta'lim platformasida chat, pochta, forum yoki audio-video aloqadan foydalangan holda o'qituvchi bilan bog'lanish oson.

Sifatli dasturlar onlayn o'quvchilar uchun mo'ljallangan noyob tarkibni yaratish uchun eng zamonaviy vositalar va usullardan foydalanadi.

4. Qo'shimcha imtiyozlar

Talaba nafaqat o'z yurtidagi, balki butun dunyodan kelgan talabalar bilan ishlay oladi.

Talabalar o'rtasida irqi, jinsi, dini, millati, yoshi, kiyimi, tashqi ko'rinishi bo'yicha kamsitishlarga yo'l qo'yilmaydi.

Barcha guruhdoshlarning teng ishtiroki. Munozarani monopoliyaga oladigan eng ko'p gapiradigan talaba bo'lmaydi.

Onlayn kurslar introvertlar, shuningdek, vizual belgilar bilan o'rganadigan va materialni tushunish uchun ko'proq vaqt talab qiladiganlar uchun juda mos keladi.

Immigratsiya bilan bog'liq muammo yo'q.

O'qituvchi va talabalar o'rtasidagi, shuningdek, talabalarning o'zlari o'rtasidagi yuqori darajadagi dinamik o'zaro ta'sir. Har bir ishtirokchi kursni muhokama qilishda o'z hissasini qo'shishi va kursdoshlarining ishi haqida o'z fikr-mulohazalarini bildirishi sababli o'quv jarayonida g'oyalar va resurslar almashiladi va uzluksiz sinergiya yaratiladi.

Ijodiy ta'lim. Interfaol ta'lim muhitiga ega bo'lgan kattalar sinfiga ega bo'lish o'z-o'ziga ishonish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi mumkin. Virtual sinfnings yarim avtonom va mustaqil dunyosining tabiati ta'limga innovatsion va ijodiy yondashuvlarni rag'batlantiradi.

Onlayn ta'limning boshqa afzalliklari:

Tashkilotchi (o'qituvchi) uchun onlayn ta'limning afzalliklari

Qulay asboblardan foydalanish tufayli yuqori samaradorlik. Avvalo, bu taqdimotlar, testlar, video chat, ekran almashish va darsni qayta-qayta ko'rib chiqish qobiliyati.

Har bir talabaning taraqqiyotini kuzatish osonroq. Chunki o'quv dasturlari buning uchun qulay testlar va statistikani taklif qiladi.

Elektron ta'lim pulni tejaydi va xodimlarni o'qitish uchun juda yaxshi. Ayniqsa, xodimlar tez-tez almashtiriladigan tashkilotlarda. Har bir inson pulni tejashi mumkin, chunki siz doimiy ravishda murabbiyga pul to'lashingiz yoki xonani ijaraga olishingiz, turar joy uchun to'lashingiz shart emas.

Siz har qanday joydan mashg'ulot o'tkazishingiz mumkin, lekin har doim professional ko'rinishga egasiz. Yoki kamerani butunlay o'chirib qo'ying.

Hech kim ma'ruzalarga kechikmaydi. Mobil ilova tufayli siz tirbandlikda yoki endigina yotoqdan turganingizda ham qurilma yordamida darsga ulanishingiz mumkin.

Ko'p uyatchan odamlar onlayn kurslarga kirishni osonroq deb bilishadi. Ular o'qituvchi bilan gaplashish uchun kameradan foydalanishlari shart emas.

Talabalar sonini ko'paytirish imkoniyati.

Talabalarning o'quv materialini ancha chuqurroq mustaqil o'rganishini, shuningdek, tajriba va bilimlarning intensiv va samarali almashinuvini ta'minlash.

Noqulayliklari

Hozirgi kundagi aholining salmoqli qismi mobil qurilmalarga ega, har 100 kishidan 60 ga yaqini esa shaxsiy kompyuterga ega. Shu sababli, onlayn ta'lim ko'pchilik uchun osonlik bilan kirishi mumkinligi haqida bahslashish oson. Biroq, Texnologik imkoniyatlarning jadal o'sishiga qaramay, kompyuter savodxonligi darajasi hali ham mukammal emas. Aholining salmoqli qismi ta'lim usuli sifatida E-Learningdan foydalanishda katta muammolarga duch kelishini anglatadi. Jamiyatda bunday holatlarni mavjud bo'lishi tufayli onlayn ta'lim barcha fuqarolarni qamrab olmaydi. Shuning uchun biz onlayn ta'limga an'anaviy ta'limni almashtirish sifatida emas, balki qo'shimcha sifatida qarashimiz juda muhimdir.

Agar E-Learning an'anaviy ta'lim kabi samarali va haqiqiy deb hisoblansa, barcha onlayn maktablar malakali va akkreditatsiyadan o'tganligiga ishonch hosil qilish kerak. Afsuski, hozirgi vaqtda akkreditatsiyadan o'tmagan va barcha materiallarining sifati faqat o'zlarining o'qituvchilardan boshqa hech kim tomonidan tekshirilmaydigan juda ko'p onlayn o'quv platformalari mavjud.

Yuqorida aytib o'tilgan muammolardan tashqari onlayn ta'limda bir qator boshqa muammolar ham mavjud. Quyida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bir qator sanab o'tamiz.

Dasturiy ta'minot bilan bog'liq muammolar: Dasturiy ta'minot – dars jarayonidan foydalanish imkonini beruvchi maxsus darsturlar hisoblanib, uning ishlash muddati va davomiyligi to'xtovsiz yoki serverdan uzilib qolmaydigan bo'lib tuyulsada, uning uzluksiz ishlashiga to'sqinlik qiladigan boshqa tashqi omillar ham mavjud. Ushbu tashqi omillar IT sohasidagi tendentsiyalarni o'zgartirmoqda. Dasturiy ta'minotning muvofiqligi bilan bog'liq muammolar, yangi versiyaga yangilanmaslik, muntazam tizimning ishdan chiqishi va boshqalar dasturiy ta'minotning ishlashiga to'sqinlik

qiladigan va shu bilan mobil o'rganish tajribangizni to'xtatib qo'yadigan muammolardir.

Uskuna muammolari: Dasturiy ta'minotdan farqli o'laroq, apparat jismoniy qurilmalardan foydalanadi. Amaldagi jismoniy qurilmalar ma'lum vaqtdan keyin eskirishi mumkin. Ular haddan tashqari foydalanish, chang, qurilmadan qo'pol foydalanish va hokazolar tufayli eskirishi mumkin. Bular mobil yoki boshqa qurilmalarning uzluksiz ishlashiga xalaqit beradigan ba'zi omillardir.

Chalg'itish: Mobil ta'limdan foydalanish ham ko'p chalg'itishni keltirib chiqaradi. Ko'pgina talabalar biror narsani o'rganish uchun mobil telefonni ochadi va oxir-oqibat ijtimoiy media veb-saytlaridan foydalanish, suhbatlashish, rasmlar almashish yoki video o'yinlarni o'ynash bilan band bo'lib qoladi. Ushbu turdagi chalg'itadigan narsalar insonning vaqtini behuda sarflaydi, bu esa mazmunli vazifani bajarish uchun ishlatilishi mumkin edi.

Noto'g'ri foydalanish: Ko'pgina talabalar qurilmani turli maqsadlarda noto'g'ri ishlatishadi. Ba'zilar buni shunchaki o'yin-kulgi uchun suiiste'mol qiladilar.

Internetga ulanish yoki elektr yo'qligi: Bu qishloq joylarida va internet va elektr energiyasidan foydalanish hali keng tarqalmagan joylarda muammo bo'lishi mumkin. Agar sizda qurilmangiz bo'lsa-yu, lekin sizda qurilmani ishga tushirish va mobil o'rganish imkoniyatidan foydalanish uchun zarur bo'lgan elektr quvvati yoki internetingiz bo'lmasa onlayn ta'limdan foydalanib bo'lmaydi. Shu sababli internet orqali ta'lim olish uchun zarur bo'lgan barcha talablarga javob beradigan sharoit bo'lgandagina onlayn ta'limdan foydalanish mumkin bo'ladi.

Sog'liqni saqlash muammolari: Ko'pgina ota-onalar farzandlarining sog'lig'i haqida qayg'urishadi, chunki kompyuter ekrani oldida soatlab o'tirish sog'likka zaralidir. Ekranga juda uzoq vaqt qarash ularning ko'rish qobiliyatiga ham zarar etkazishi mumkin. Faqat bu emas, noto'g'ri o'tirish holatlari tufayli ham muammolar paydo bo'lishi mumkin.

Qimmat: Hozirgi kunda internetdan foydalanish ancha keng tarqalgan bo'lsada, ijtimoiy tarmoqlar orqali darslarga qatnashish juda ko'p megabaytlarni sarflarga to'g'ri kelishi sababli hozirgi kunda ko'pchilik o'quvchilar uchun qimmatga tushmoqda.

Ijtimoiylashish ko'nikmalarining etishmasligi: raqamli o'qitishda ijtimoiylashuv mavjud bo'lmaganligi sababli, raqamli rejimda o'qiydigan bir nechta talabalar ijtimoiylashuv ko'nikmalariga ega bo'lolmaydilar. Bundan tashqari, bu o'quvchining hamkorlik ko'nikmalarini pasayishiga olib kelishi mumkin.

Izolyatsiya: Raqamli ta'lim o'zining afzalliklariga ega bo'lsa-da, ko'plab talabalar yolg'izlanishni his qilishadi va tushkunlikka tushishadi. Buning sababi, odamlarning deyarli hech qanday aloqasi yo'qligi va tengdoshlar bilan muloqot qilinmasligidir. Talabalar ham, o'qituvchilar ham virtual o'rganishda yolg'izlikka moyil bo'lib qoladi.

Cheklangan: raqamli ta'lim barcha fanlarga taalluqli emas. Muhandislik, tibbiyot fanlari va boshqa STEM fanlari kabi amaliyotni talab qiladigan sohalarni raqamli sinflar bilan to'liq amalga oshirib bo'lmaydi. Bundan tashqari, ba'zi amaliyotlarni virtual tarzda o'rganish mumkin emas.

Aldashning oldini olish qiyin: an'anaviy o'qitishdan farqli o'laroq, o'qituvchilar talabalarni shaxsan kuzatishi mumkin. Raqamli onlayn darslar o'qituvchilarga imtihon paytida o'z talabalarini baholashni qiyinlashtiradi. Talabalar testda aldayaptimi yoki yo'qmi, o'qituvchilar hech qanday tasavvurga ega bo'lmaydilar, chunki ular jismonan ularni baholash uchun talaba bilan jismonan birga bo'lmaganliklari tufayli.

Elektron ta'limning yana bir kamchiligi - bu onlayn tarzda dars bera oladigan malakali mutaxassislarning etishmasligi. Elektron ta'lim va yuzma-yuz ta'limdan juda farq qiladi. O'qituvchi kompyuter ekrani orqali axborotni yorqin, tushunarli va qiziqarli bo'lishi uchun yetkaza olishi kerak.

So'ngi yillarda dunyo miqiyosida keng tarqalgan Covid19 virusi tufayli juda ko'p o'quv kurslari turli xil ijtimoiy tarmoqlar yoki maxsus o'quv platformalari orqali olib borilishiga to'g'ri keldi. Bu sayi harakatlarning barchasi yuzaga kelgan pandemiyaning tez tarqalib ketmasligi va odamlar hayotini saqlab qolish maqsadida amalga oshirildi. Hattoki, o'quv jarayonidagi imtihonlar ham internet tarmog'i orqali topshirildi. Vaholanki onlayn imtihon topshirish jarayonida juda ko'p kamchiliklar yuzaga keldi va yuzaga kelmoqda. Bularning eng achinarlisi bu talabalarining imtihon vaqtida bemalol boshqa resurslardan foydalana olish imkoniyatidir. Maxsus platformalar yoki ijtimoiy tarmoqlarda imtihon toshirayotgan talaba, imtihon jarayoni davomida o'zi ishlatib turgan oynani свернуть qilib imtihondagi savollarning javoblarini qidiruv xizmatlari orqali toppish imkoniyatlariga ega bo'ldilar. Buning yechimi sifatida test jarayonida web kamera, mikrofon va ekranni yozib olish xizmatlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Birinchidan, web kameradan foydalanish talabani doimiy kuzatuvda bo'lishini anglatadi. Agar test jarayonida qandaydir ruxsat etilmagan hatti harakatlarni amalga oshirmoqchi bo'lsa, web kamera bo'lganligi tufayli amalga oshira olmaydi. Mikrofon esa talabaning ovozi ham doimiy ravishda o'qituvchiga eshilib turishini ta'minlaydi. Bu aytib o'tilgan holat faqatgina juda kam sonli auditoriyaga mo'ljallangan. Biroq, talabalar sonining ko'pligi o'qituvchi uchun bir vaqtning o'zida hammasini bir xilda nazoratda ushlashning imkonini bermaydi va yuqorida aytib o'tilgan ikki vosita bo'lsa ham olib borilayotgan imtihon jarayoni xolisona o'tmasigi mumkin. Shuning uchun vaziyatni qat'iy nazoratga olish uchun sun'iy intellektdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ya'ni dasturdan foydalanayotgan talabaning ovozi, va hatti harakatlari sun'iy intellekt tomonidan nazorat qilinadi. Agar nomaqbul harakatlar sodir bo'lsa imtihon jarayonidan chetlashtiriladi. Sun'iy intellektdan

foydalanish jarayoni hozirgi kunda bir qator tashkil qilingan chet tilini bilish darajasini aniqlab beruvchi testlarda amalda qo'llanilmoqda. Lekin, kompyuter yordamida onlayn topshiriladigan bu kabi test jarayonlari test o'tkazish uchun mo'ljallangan maxsus binolarda bo'lganligini, hamda auditoriyada talabalarni kuzatuvchi xodimlarining ham bo'lishini ham hisobga olish kerak.

Agar bu kabi jarayonlar maxsus binolarda emas talabaning o'zi xohlagan joyda bo'lsa yuqorida aytib o'tilgan web kamera va mikrofon ham ba'zida xolislikni ta'minlay olmasligi mumkin. Ya'ni talaba brauzerdan chiqmagan holda boshqa oynaga o'tib qidiruv xizmatlari orqali savollarga javob topishi mumkin. Shuning uchun maxsus darstur yoki platforma ishga tushirilishi bilan, ekranni yozib olish dasturi ishga tushishi kerak va talabaning barcha hatti harakatlari nazorat ostida bo'ladi va bularning barchasini sun'iy intellekt bajaradi. Har bir talabaning yozib olingan imtihon topshirish jarayoni oliy ta'lim muassasasidagi maxsus serverlarda saqlanadi.

Xulosa: Onlayn ta'lim hayotimizni osonlashtirgan ko'plab afzalliklarga ega. Ayniqsa, ushbu pandemiya davrida ota-onalar farzandlarining xavfsizligi haqida qayg'urayotganlarida, bu ko'pchilik uchun mukammal ta'lim namunasiga aylandi. Kollejda tengdoshlar bilan kampuslarda ta'lim olish, albatta, o'tkazib yubormaslik kerak bo'lgan narsadir, chunki bu talabaning umumiy rivojlanishiga yordam beradi. Ijobiy tomonlari kamchiliklardan ustun bo'lsa-da, biz kamchiliklarni ham e'tiborsiz qoldira olmaymiz. Biz ikkala afzallik va kamchiliklarni ko'rib chiqishimiz va ikkalasidan ham eng yaxshisini olishimiz uchun ikkalasi o'rtasidagi muvozanatni ishlab chiqishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.educationindex.ru>
2. <https://brammels.com>
3. <https://www.unicraft.org>
4. <https://blog.skillfactory.ru>
5. <https://vc.ru>
6. <https://externat.foxford.ru>
7. <https://foxtime.ru>
8. google.com
9. <https://www.jbcnschool.edu>

TA'LIM SOHASINI MULTIMEDIA MAXSULOTLARI VA AXBOROT BILAN TA'MINLASHDA AXBOROT XAVFSIZLIGI CHORALARI

Tolibjonov Xurshidbek

Qo'qon universiteti

Yetmishboyev Shaxzodbek

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti Farg'ona filiali 3-bosqich talabasi

Azamov Shoxruxmirzo

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Farg'ona filiali 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fan, ta'lim sohasidagi multimedia dasturlarini takomillashtirish va axborot xavfsizligini ta'minlashdagi ko'nikma va tajribalar to'g'risida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: multimedia, animatsiya, grafika, dizayn, ta'lim muxiti

Annotation: This article provides information on skills and experiences in improving multimedia programs in science, education, and information security.

Keywords: multimedia, animation, graphics, design, learning environment.

Multimedia vositalari asosida o'quvchilarga ta'lim berish va kadrlarni qayta tayyorlashni yo'lga qo'yish hozirgi kunning dolzarb masalasidir. Multimedia tushunchasi hayotimizga o'tgan asr 90-yillarining boshida kirib keldi. Hozirgi davrga qadar multimedia tushunchasi ko'pgina mutaxassislar tomonidan turlicha tahlil qilinmoqda. Multimedia — bu informatika fanining dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video matn, grafika va animatsiya effektlari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazib berishni mujassamlangan holdagi ko'rinishidir, degan ta'rif eng maqbuli deb hisoblaymiz.

Hozirgi kunda ko'plab rivojlangan mamlakatlarda o'qitish usuli ta'lim sohasi yo'nalishlari bo'yicha multimedia vositalaridan foydalanib, tatbiq qilinmoqda. Hatto har bir oila multimedia vositalarisiz, hordiq chiqarmaydigan bo'lib qoldi. Statistika ma'lumotlaridan ma'lumki, multimedia vositalarining o'tgan asr 80-yillarining dastlabki yili boshidagi yalpi oboroti jahon bo'yicha 4 milliard AQSH dollarini tashkil qilgan, 1994-yilga kelib, 16 milliard AQSH dollarini tashkil etgan. Hozirgi kunda esa sotilayotgan har bir kompyuterni multimedia vositalarisiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Ma'lumki, kadrlarni qayta tayyorlash masalasida Jahon Valyuta Fondi, Umumjahon banki, Yevropa Ittifoqi komissiyasi kabi nufuzli tashkilotlar katta tajribaga egalar. Bunga ushbu tashkilotlar tomonidan tashkil qilingan seminar va konferensiyalarning ishtirokchisi sifatida yana bir bor ishonch hosil qildik. Shuni

ta'kidlash lozimki, avvalambor, o'quv jarayonida zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish tahsinga sazovordir. O'z o'rnida, multimedia vositalaridan keng foydalanish yo'lida ayrim obyektiv muammolar ham mavjud. Bulardan eng asosiysi, o'quvchilar uchun kerak bo'lgan o'quv materiallari, qonunlar, me'yoriy hujjatlar va boshqa ko'rsatmalarni qo'llanma qilib, kompyuter dasturlarini ishlab chiqish zarurligidir. Ishlab chiqilgan kompyuter dasturlarida multimedia elementlaridan foydalanish esa kompakt disklarni qo'llashni talab etadi.

Distant uslubi asosida o'quvchilarni o'qitish hozirgi kunning eng rivojlanib borayotgan yo'nalishlaridan bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchilar ma'lum bir masofada joylashgan holda ta'lim berish tizimidir. O'qituvchi va o'quvchining ma'lum bir masofada joylashganligi, o'qituvchining dars jarayonida kompyuterlar, sputnik aloqasi, kabel televideniya kabi vositalar asosida o'quv ishlarini tashkil qilishini talab qiladi. Zamonaviy kompyuter texnologiyalarining tez rivojlanib borishi, ayniqsa, axborotlarni uzatish kanallarining rivojlanishi telekommunikatsiya sohasiga o'ziga xos tarixiy o'zgarishlarni kiritmoqda. Mamlakatimizdagi barcha ta'lim muassasalari va biznes bilan shug'ullanayotgan kompaniyalar distant uslubi asosida birlashtirilsa, o'qitish jarayoni va tijorat ishlari yanada yuqori darajaga ko'tariladi.

Xulosa qilib aytganda, multimedia vositalari asosida o'qitish quyidagi afzalliklar va imkoniyatlarni taqdim etadi:

berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o'zlashtirish imkoniyati mavjudligi;

o'quvchilarda ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqining yanada ortishi;

ta'lim olish vaqtining qisqarishi natijasida, vaqtni tejash imkoniyatiga erishish mumkinligi;

olingan bilimlar xotirada uzoq saqlanib, zarur bo'lganida amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishilishi mumkinligi va boshqalar.

Katta miqdordagi ma'lumotni o'z ichiga olgan elektron entsiklopediyalar, ma'lumotnomalar, lug'atlarning mavjudligi butun "kutubxonalar" dan, hayot va faoliyatning barcha sohalarida kuchli shaxsiy ma'lumotlar bazalaridan foydalanishga imkon beradi. Multimedia videokliplarni, hujjatli filmlarni namoyish etishga, masalan, minglab qushlarni hayvonot dunyosi haqidagi parvozlari va qushlarning ovozi bilan hayvonot dunyosi haqida namoyish etadi. Kompyuter bozorida mavjud bo'lgan multimedia nashrlari o'zini o'zi tarbiyalashning ishonchli vositasidir, ularni ixcham va saqlash oson, masalan, CD-entsiklopediyalarning tarmoq versiyalari, axborot portallari va boshqalar.

Zamonaviy axborot texnologiyalari nafaqat insoniyat tomonidan to'plangan ma'lumotni elektron shaklga o'tkazishni boshlashga, balki darhol ko'plab yangi axborot resurslarini yaratishga imkon berdi. Axborot taqdimotining ushbu shakli,

aloqa jarayonlarini sezilarli darajada tezlashishiga qo'shimcha ravishda, axborotni ishlab chiqarish, saqlash va tarqatish jarayonlarini sifat jihatidan yangi darajada tashkil etishga imkon beradi. Xavfsizlik masofaviy kirish elektron resurslarga barcha sohalarda, avvalambor fan, texnika, ta'lim va madaniyat sohaslarida axborot xizmatlarining asosiy vazifalaridan biriga aylandi.

Simulyatsiya dasturlari ma'lum bir haqiqatni harakatlanuvchi tasvir va tovush yordamida shu kabi tizimning interaktiv qobiliyati bilan birgalikda tabiiy ravishda aks ettirishga imkon beradi. Bunday tizimlar mavjudligining boshida juda murakkab va qimmat bo'lgan, shuning uchun ular faqat harbiy ehtiyojlar uchun ishlatilgan. Ushbu tizim yordamida tank janglari va havo janglari taqlid qilindi. Ushbu dastur bir soatlik haqiqiy mashg'ulotning katta xarajatlari haqida o'ylab ko'rganingizda ham moliyaviy jihatdan foydalidir. Fuqarolik foydalanish uchun simulyatsiya tizimi ikki tomonlama texnologiyalarning bir qismi sifatida paydo bo'lgan (masalan, fuqarolik aviatsiyasi kompaniyalarida). Xuddi shu tarzda, siz hayotga yaqin vaziyatlarni (hodisalar, bozor sharoitlari) o'ynashingiz, xatolarni topishingiz va mashg'ulotlar o'tkazishingiz mumkin.

Iste'mol bozorida kompyuter simulyatsiyasining dastlabki qadamlari juda oddiy edi, ammo bozorda kuchli protsessorlar va operativ xotira ko'payganligi sababli hayratlanarli va realistik o'yin dasturlari... Masalan, kompyuter o'yinlari, unda o'yinchi oddiy mashg'ulotdan boshlash imkoniyatiga ega, so'ngra bir qator tadbirlarning ishtirokchisi bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, video tizim futbolchining o'yin davomida o'zini tutishini qayd qiladi. Xulosa qilib aytganda, o'yinchi o'z harakatlarini, harakatlarini va hatto o'yin davomida qabul qilingan qarorlarni ko'rib chiqishi va keyin xulosa chiqarishi mumkin.

Inson bilan kompyuterning o'zaro ta'siri yuzaga keladigan va yaratilgan virtual (ko'rinadigan) haqiqatda o'zini namoyon qiladigan soha - shuningdek, Cyberspace (kiber bo'shliq) deb nomlanadi - bu yangi multimedia dastur yo'nalishini kengaytiradi va boyitadi. Ushbu virtual uch o'lchovli dunyo foydalanuvchi bilan interaktiv muloqotga dinamik ravishda ta'sir ko'rsatadi. Yetmishinchi yillarda allaqachon Amerikada interaktiv tizim yaratildi, masalan, videokamera va harakat sensori yordamida odamning xonada bo'lishini ro'yxatdan o'tkazdi, so'ngra ma'lumotlarni kompyuterga uzatdi, bu esa tegishli effektlarni yaratdi. Albatta, o'sha paytdagi texnik imkoniyatlar hali ham juda cheklangan edi va ushbu g'oyani jadal rivojlanishiga to'sqinlik qildi, ammo aytilganidek, bu urinish yigirma yil oldin qilingan edi. Keyin odatiy mototsikl dubulg'asidan biroz kattaroq, ko'zning qarshisida joylashgan ikkita kichik monitor bilan jihozlangan maxsus dubulg'a yaratildi. Monitorlar foydalanuvchi uchun "dunyoga ko'z" bo'lib xizmat qiladi va to'liq elektron obzorni taqdim etadi. Agar foydalanuvchi boshini o'girsas, monitorlardagi rasm ham sezilarli kechiktirmasdan qarash yo'nalishi o'zgarishini kuzatib boradi. Sensorli qo'lqoplar

ushbu uskunani to'ldiradi. Ular qo'lning harakatini yoki hatto alohida barmoqlarini elektr impulslariga aylantirish uchun datchiklardan foydalanadilar. Datchiklar qo'llarning holatini va ularning harakat yo'nalishini ro'yxatdan o'tkazadi. Qo'lqop ichidagi ikkita mato qatlami orasidagi shisha tolali simi barmog'ingizni siljitsangiz ham reaksiyaga kirishadi. Murakkab harakat kompyuterdagi ma'lum bir virtual qo'lga uzatiladi va javob harakatlar va reaksiyalar masalasi u erda hal qilinadi. Qo'lqoplar sizga ob'ektni ko'tarish va tushirish yoki eshiklarni ochish-yopish va hokazolarni taqlid qilishga imkon beradi. Qo'lqop g'oyasi sensorlar bilan to'liq jihozlangan kostyumni ishlab chiqishda yanada rivojlandi. Uning dizayni tana harakatlarini elektr signallariga aylantirishning bir xil printsipiga asoslanadi. Ushbu ishlanmalarga asosan Amerikaning NASA kosmik agentligi tomonidan yordam ko'rsatildi, ular ushbu tuzilmalardan, masalan, robotlarni boshqarish uchun foydalanmoqchi edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.«Мультимедиа-Сервис» Лекционный курс. Государственный Университет Молдовы (<http://www.iatp.md/virtualka>)
- 2.«Компьютер для работы и дома» 1998г В.А.Никеров
- 3.«Мультимедийные технологии обработки и представления информации» (http://do.rksi.ru/library/courses/it/tema3_1.dbk)

A STUDY OF LINGUISTIC ISSUES IN THE TRANSLATION OF THE NATIONAL-CULTURAL COMPONENT IN THE SENSE OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Malikova Shodiyabonu

Master's student of NamSU

Abstract: The article analyzes the cases of violation of the existing rules and norms when using phraseological units in oral and written speech. It also discusses the types of phraseological rules that exist and their place in speech.

Keywords: phraseology, language units, folklore, literary language, universality, semantic methods, language properties, expression.

The usage of phraseological units in speech, explain their usage according to national and cultural universality, differential and paradigmatic features, ways of transition from folklore to literary language, semantic properties, artistic and methodological possibilities, problems of translation in terms of form and meaning, compelling of a dictionary suitable for modern linguistics and the importance of covering their place in the national language. There is great interest to defining the specifics of phraseological units and their substantiation, their structural units, which are relevant to modern colloquial speech. However, the occurrence of slang, slang, dialectics, barbarism, archaisms in the phraseological units used in folklore is one of the most pressing theoretical issues. Phraseological units are grouped in a specific form, summarizing their methodological features and differing from each other in spoken and literary language.

Today's new reforms in our country, contribute to developing of language and culture. As our President noted: "Today, we are moving on the path of innovative development that aimed at radical renewal of all spheres of life of the state and society. After all, who will win in today's fast-paced world? Today our state based on new ideas, new ideas and innovations will win". The most effective reforms and innovations in the field of language and culture are an important factor for the analysis and study of the linguistic richness of our nation, as well as to increase the knowledge inherent in the phraseological units can be associated with the spiritual values of the nation.

The use of English and Uzbek phraseological units in linguistics has been studied to some extent. Further, the researches created by AA Izotova, AV Kunin on the theoretical foundations of English phraseology are of particular interest. Phraseological units, which are widely used in folklore and literary language, are a

peculiar feature of language. They have their own norms, regardless of whether they are used in a variety of forms in speech.

The existing normative makes it difficult for them to move from language to language. Terms are used in Uzbek linguistics with several different types of terms (phraseology), such as phraseology, phraseological unit, phraseological phrase, phraseological compound, fixed phrase, and phrase used as a synonym for each other. But there are those who call them as stable compounds. Regardless of the name of such linguistic units, they are the main subject of research in the Department of Phraseology in Linguistics. The section, which rounds out the system of phraseological units in linguistics, explores the specifics of phrases present in a language.

Phraseological units are made up of a combination of two or more language units, and their appearance is similar to word combinations. Sometimes there are such phraseologies and phrases that can be difficult to distinguish them as phrases and combinations. For example, the phrase "raise the hand" means denotative (own) when used in the process of physical training to raise the hand. If someone raises his hand to strike another, it has a connotative (portable) meaning. This example focuses on phrases are denotative and phraseologies are connotative and have to be distinguished from the context.

It was noted that the concept of phraseological norm has long existed in the language and speech in a clear exemplary form, adopted in that form, passed from mouth to mouth and always adhered to the "rule" of use, lexical-semantic, morphological-syntactic, stylistic-functional features. The lexical units need to be selected and used appropriately. If there are features contradicted the use of phraseological units, they deviate from the established norm or violate the norm. These cases are interpreted differently based on their types should be identified and justified.

Many scientists have distinguished deviations from the phraseological norm. Specially, V.A Svakovich, BS Schwartzkopf, Yu.A. Belchikov had given three types of deviations from the phraseological norm. These are:

Firstly, is the involuntary use of literary language units in speech without understanding the norm, even though it is not premeditated or deliberate;

Secondly, is the misinterpretation of language units in speech with correct comprehension and its analyses;

Thirdly, is the usual form of phraseological units in the process of speech, the expression of which is contrary to their structural rules and internal system;

All in all, The existence of knowledge, norms and rules related to phraseology can be understood when they are applied in the context not in their own way, as in the traditional pattern that is passed from generation to generation, word of mouth, but

incompletely or distorted. It should be noted that in the event of deviations from the norms of the use of phraseological units, it takes permissible to evaluate and interpret them correctly in speech.

Phraseological units that exist should be widely used in works of all genres, should be standardized in order to be used as one of the effective means of communication, increasing the aesthetic expression of the word between the protagonists of the work.

References:

- [1]. A.A. Izotova. English phraseology: allusions, idioms, metaphors: Sb. statey / - M.: MAKSS Press, 2014. - 92 p
- [2]. A. V. Kunin English phraseology. - M., 1970. - 312 p
- [3]. A. V. Kunin Phraseology of modern English.– M: Higher school, 1972. - 198 p
- [4]. A. V. Kunin A course of phraseology of modern English. - M.: Higher school, 1996.- 381 p.
- [5]. Bally S. General linguistics and questions of the French language. - M.: Editorial URSS, 2001.-- 416 p
- [6]. Hakimov M. Writer and language. - T.: Fan, 1971. - B.16-19
- [7]. Mamatov A.E. Problems of lexical and phraseological norms in modern Uzbek literary language: Philol. fanlari dok-ri.... diss. - T., 1991. - B.271-272
- [8]. Raxmatullaev Sh. Phraseological dictionary of Uzbek language. Teacher Publishing House, 1978. - B. 776.

THE IMPORTANCE OF SPEAKING SKILLS IN ENGLISH CLASSROOMS

Abdikholikova Dilobar

Kashkadarya region, Guzar district 1st secondary school teacher

Abstract: Speaking is one of the most important skills to be developed and enhanced as means of effective communication. Speaking skill is regarded as one of the most difficult aspects of language learning. Many language learners find it difficult to express themselves in spoken language. They are generally facing problems to use a foreign language to express their thoughts effectively. They stop talking because they face psychological obstacles or cannot find suitable words and expressions. The modern world of media and mass communication requires good knowledge of spoken English. This paper aims at establishing the need to focus on the factors affecting language learners' English speaking skills.

Keywords: speaking, importance, characteristics, problems, factors, activities, communication, English classrooms, EFL, EELs, speaking skills, strategies.

In this globalization era, there have been drastic changes taking place all over the world. These tremendous vicissitudes occur when people have a strong desire to achieve something. People's desires are fulfilled when they clearly express their ideas and opinions with others. Thus, they need to learn communication skills in order to fulfill their ambitions, desires, and goals. In this modern world, communication skills play a vital role and one must have mastery over these skills to get success in their respective fields. So, speaking is the most important skill among all the our language skills in order to communicate well in this global world.

Foreign language teaching and learning, speaking has always been considered as the most essential skill to be mastered for several reasons. First, approaches and methods for teaching speaking have long been major focuses of language teaching researches and conferences. Second, a huge number of conversation and other speaking course books, audios and videos are continuously published. In addition, many language learners regard speaking ability as the measure of knowing a language. They define fluency as the ability to converse with others, much more than the ability to read, write, or comprehend oral language. They regard speaking as the most important skill they can acquire.

At present, the need for speaking mastery in English has been dramatically increasing due to the strengthening position of English as a language for international communication. Its use as the working language in 85% of international organizations and its function as the main gate to get a better job, especially in multinational companies have motivated a great number of people around the world

to learn English as a second language (henceforward ESL) or and as a foreign language (henceforward EFL) in order to be able to speak in it. Graves accentuates “the purposes of learning a language in TL-removed contexts are varied, but the thrust is to learn language to communicate, to improve one’s economic prospects, to expand one’s horizon’s both literally and/or figuratively to be a global citizen” [1]. In relation to this, Richards and Renandya's assert: "A large percentage of the world's language learners study English in order to develop proficiency in speaking" [2]. The tendency to prioritize the mastery of speaking is also reflected in the tendency of society to make speaking skills as a measure of one's mastery of English. In fact, many students consider language fluency to communicate verbally with others is often considered more important than the ability to read or write. They argue that speaking is the most important language skills that need to be controlled, and they assess learning achievement based on mastery of speaking skills (Burnkart, 1998).

Speaking is also a multi-sensory activity because it involves paralinguistic features such as eye-contact, facial expressions, body language, tempo, pauses, voice quality changes, and pitch variation which affect conversational flow. It seems that culture is integral in how speaking is constructed which has implications for how English speaking is taught and learned [3].

The direct approach is based on information about a systematic program of micro skills, communication strategy, language input, and processes that lead to fluent speaking, which is informed by speaking analysis, second language acquisition and discourse analysis.

According to Brown, the direct approach could be very effective if the explicit teaching of aspects of speaking is combined with the opportunity to practice [4]. This approach includes recording speaking to recognize student deficiencies in observing real speaking transcripts, good speaker, and the differences between non-native and native speaking [6]. In Skehan’s view, however, this approach seems to over-rely on skills and strategies at the expense of linguistics and the teaching of unnecessary functional language in particular contexts. Cook adds that not everything about speaking can be taught because some mechanisms are only unconsciously accessible like pausing, overlapping, and pitch rise to signal turn-taking.

Factors Affecting Speaking Skill

If teachers want to help learners overcome their difficulties in learning speaking skill, they should identify some factors that influence their speaking performance. Learners’ speaking performance are influenced by factors like performance conditions, affective factors, listening skill, and feedback during speaking tasks [10].

The first factor is pertinent to performance conditions. Learners carry out a speaking activity under different conditions. Performance conditions impact speaking

performance and these conditions involve time pressure, planning, the quality of performance, and the amount of support [6].

According to Mahripah, EFL learners' speaking skill is affected by some linguistic components of language like phonology, syntax, vocabulary, and semantics and psychological factors such as motivation and personality [7]. Phonology is a difficult aspect of language learning for EFL learners. As we know, English is not a phonetic language. That is, pronunciation of English words are not similar to their spellings. Words with similar spellings are sometimes pronounced differently because of their surrounding contexts like tenses and phonemes that come after them. This can cause a lot of problems for non-native speakers of English and they sometimes get confused in producing the English words.

EFL learners should have the knowledge of words and sentences. They should comprehend how words are divided into different sounds and how sentences are stressed in specific ways. Grammatical competence can help speakers apply and perceive the structure of English language correctly that leads to their fluency [8]. Native speakers say what they want without having any problems because they are familiar with the language. If they have problems in expressing some concepts, they try to use other ways of telling those things. They may make certain mistakes syntactically but these mistakes do not change the meaning of the sentences they want to express and this doesn't create serious problems for the listeners to comprehend them. But the mistakes non-native speakers commit are those that change the meaning of utterances they want to convey and can create some problems for their understanding [7].

Why are Speaking Skills taught in English classrooms?

In this global world, there is a need to share our ideas and thoughts with the people who live around the world in order to fulfill our desires and deeds. This is a competitive world and each and every English language learner wants to improve his/her speaking skills to sustain in this global market. Moreover, most of the selections in getting jobs depend on the communication skills of the individuals, especially, their speaking skills. The interviewers also recognize the talent of the individuals in the form of speaking skills within a short period of time. The job seekers those who can prove their skills at that particular moment will be occupying the best places in their career. Moreover, these speaking skills are also useful for professionals to develop their career. In addition to this, these speaking skills are more useful for the employees those who are working in business organizations to promote their businesses. It is also a known fact that excellent, outstanding and inspiring speakers highly motivate and win the hearts of the audience. As speaking skills play a vital role in many aspects, there is a need for EFL/ESL learners to concentrate more on them. Furthermore, the teachers are advised to implement

several useful strategies in their classrooms in order to involve the learners more on learning speaking skills in their English classrooms.

Even if there are four other skills in the English language, speaking skills are the most effective one among them as a majority of communication is done through speech. Therefore, speaking skills are the most important method of communication. There is no doubt that proficiency in each skill is necessary to become a well-rounded communicator, but the ability to speak skillfully provides the speakers with several distinct advantages. The main advantages of speaking skills are:

To participate actively in pair or group activities in the classrooms.

To give a maiden and impressive speech on different occasions.

To participate actively in debates and group discussions.

To develop critical thinking among the learners.

To pursue higher studies in foreign countries.

To interact with people all around the globe.

To promote the sale of products in the business.

To make living abroad simpler and easier.

To get better employment opportunities.

To make use of the internet effectively.

To perform well in job interviews.

To acquire more knowledge.

To travel to a foreign country.

To do good international business.

To earn high respect in the society.

To give presentations for all purposes.

To communicate effectively with others.

To increase the income of the individual.

To boost up the speakers' self-confidence.

To know the different cultures of the world.

To interact with people all around the globe.

To keep over cognition and reasoning very sharp.

To get better employment opportunities all over the world.

To increase the ability of problem-solving and critical thinking.

To improve the overall development of the speaker's personality.

To highly motivate and attract the customers in buying the products.

Since there are many advantages of speaking skills, the English teachers should concentrate more on these skills and give the best priority to them as they are very useful for the overall development of the ELLs' performance. Thus, the teachers have to think of various techniques and approaches of speaking skills to develop the

learners' oral communication which is the most essential one in this contemporary world [9].

The English teachers have to adopt several techniques to develop the speaking skills of their learners because some EFL/ESL learners have a deep fear of making mistakes and some others have just plain shy and this is observed even in the native learners. At this juncture, English teachers can introduce some fun activities in the form of language games to get the learners to speak in English classrooms. Generally, most of the learners are interested in playing games in the classrooms and it is quite common that they ask for more and more games as they make them happy. When the learners practice these games in a fun environment, it is sure that they really improve their speaking skills enormously. At the preliminary stage, the teachers have to introduce fun games like guessing the item that is held in their wrists. In this connection, the teachers hold something in their wrists and keep the item as a secret one and the learners have to go on guessing it. Indeed, such types of activities certainly improve ELLs' speaking skills. As the learners have to just guess the unseen object and they have their own choice and freedom to express their opinions, they come out with more options and produce innumerable sentences in a learner-friendly environment.

Therefore, the teachers should introduce such activities in their regular classrooms in order to involve the ELLS more and improve their speaking skills.

Then the teachers can introduce some activities such as "Speaking about themselves" by giving their own examples to the classroom. Thus, with the motivation they get from their teachers, the learners go on speaking about themselves since everything they speak is a fact that has been already stored in their memory. Then the teachers may extend this activity by asking the learners to say something about their parents, best books or best friends. Hence, these activities certainly give a chance to the learners to acquire speaking skills in a pleasant way.

Activities such as pair or group work also enhance the learners' speaking skills enormously since the learners get an opportunity to share their thoughts and ideas in a congenial atmosphere. The English teachers have to think of the needs and interests of the learners while selecting topics for these activities. At this juncture, it is wise to quote Rao S. P. who asserts, "While selecting the topics, the teachers have to take into consideration of the learners' needs and interests that lead the learners to work more on the given topics with interest and enthusiasm" [9]. Therefore, the teachers have to think more positively towards learner-centered methods to involve the learners by concentrating more on the activities related to speaking skills. When learners work in pairs or groups, they work independently and try to speak more and produce many sentences. This will certainly be helpful for the ELLs to boost up their confidence levels and inspire them to practice these speaking skills whenever and

wherever they get the opportunity to speak. Therefore, the teachers have to provide more opportunities for learners to participate actively in pairs or groups to enhance their speaking skills.

Speaking skills are very important for learners to sustain in this globally competitive world. Therefore, the English teachers have to introduce a variety of techniques in their classrooms by selecting simple and useful material that creates more interest and attentiveness among the ELLs towards learning speaking skills.

Conclusion. In this paper, an attempt has been made to highlight the importance of speaking skills in English classrooms. First of all, the significance of the basic language skills of English has been discussed elaborately. Then, the importance of speaking skills in the EFL/ESL classrooms has been comprehensively explained. Furthermore, the need to teach speaking skills in the classrooms has been illustrated. Later on, the kinds of speaking situations and the main advantages of speaking skills have been explained sumptuously. Moreover, some techniques to develop speaking skills among the EFL/ESL learners in the classrooms have been thoroughly explained. Finally, the teachers are given some suggestions to improve speaking skills among the ELLs in the English classrooms. Also, the ELLs are also advised to follow the guidance of their teachers in order to enhance their speaking skills. Speaking skills are the most important skills for ELLs as they are very useful for them in exhibiting their communication skills for various purposes. Hence, the teachers have to take a special interest in improving the speaking skills of the ELLs. For this purpose, the teachers have to refer to the latest material related to and try to adopt several techniques and approaches to develop the speaking skills of the learners in the English classrooms. The teachers should also choose appropriate material suitable for the level of the learners. Moreover, the teachers should encourage the learners to participate in the classroom discussions where the learners improve their speaking skills tremendously. Also, the learners have to create situations themselves to speak not only in the classroom but also outside the classroom. Furthermore, the learners have to follow the instructions of their teachers in improving their speaking skills. Since the tips given by the teachers benefit the learners, they have to implement them sincerely to communicate well at all circumstances. Therefore, the EFL/ESL teachers have to implement different strategies and techniques in their teaching in order to make their learners proficient in their speaking skills. In this regard, the ELLs have to put their whole efforts to practice speaking skills and allot more time to such activities in order to prove themselves in the contemporary world.

References:

1. Graves, K. (2008) 'The language curriculum: A social contextual perspective.' *Language Teaching* 41(2), 147-181.

2. Richards, J.C. and Renandya, W.A. (Eds). (2002). Methodology in language teaching. Cambridge University Press.
3. Thornbury, S. and Slade, D. (2006). Conversation: from description to pedagogy. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Brown, D. (2001) Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy (2nd ed.). New York: Longman.
5. Sayer, P. (2005) 'An intensive approach to building conversational skills.' ELT Journal 59/1:14-22.
6. Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. ESL & Applied Linguistics Professional Series. Routledge Taylor & Francis Group
7. Mahripah, S. (2014). Exploring Factors Affecting EFL Learners' Speaking Performance: from Theories into Practices. Proceedings of the 3rd UAD TEFL International Conference 2014 "Materials Development in Asia and Beyond: Directions, Issues, and Challenges." English Education Department, Universitas Ahmad Dahlan, Yogyakarta, Indonesia.
8. Latha, B. M. (2012). Teaching English as a Second Language: Factors Affecting Learning Speaking Skills. International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT), 1 (7), 1-6.
9. Parupalli SRINIVAS Rao "Speaking skills in english classrooms" English Language Centre, King Faisal University, Al-Hasa, Kingdom of Saudi Arabia.
10. Tuan, N. H., & Mai, T. N. (2015). Factors Affecting Students' Speaking Performance at LE Thanh Hien High School. Asian Journal of Educational Research, 3(2), 8-23

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA ILM-FAN

Bakoyeva Mohinur Tohirovna

Toshkent farmatsevtika instituti akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Amir Temur bobomizning o'zbek davlatchiligi tarixida tutgan beqiyos o'рни xususida fikr yuritilgan. Shu bilan birga, uning XIV-XV asrda ikkinchi Renessans uchun shart-sharoit yaratib berganligi ta'kidlab o'tilgan. Temuriylar sulolasining nafaqat hozirgi O'zbekiston, balki butun Yevroosiyo hududlarini o'z ichiga olgan ulkan va qudratli davlatni tuzishga muvaffaq bo'lganligi, shuningdek, Amir Temur, uning avlodlari Mirzo Ulug'bek, Boysung'ur Mirzo, Husayn Boyqaro, Bobur Mirzo kabi shoh va shahzodalar, temuriy malikalar Temuriylar ma'naviyati poydevorini o'zlarining ilm-ma'rifatga bo'lgan hurmati tufayli mustahkamlab borib, bu yo'lda o'z hisoblaridan ko'plab qurilishlar va tashkiliy-moliyaviy ishlarni amalga oshirganliklari e'tirof etilgan.

Аннотация: В статье Амир Темур размышляет об уникальной личности нашего предка в истории узбекской государственности. При этом подчеркивается, что он создал условия для второго Возрождения в XIV-XV веках. Дело в том, что династии Тимуридов удалось создать государство, в которое вошли не только современный Узбекистан, но и вся Евразия, и жизнь Амира Темура, его сына Мирзоюся. Признано, что цари и князья, такие как Бабур Мирзо, принцессы Тимуридов, укрепляли основы духовности Тимуридов благодаря своему уважению к науке и просвещению, а также выполняли многие строительные, организационные и финансовые работы за свой счет.

Annotation: The article discusses the unique role of Amir Temur in the history of Uzbek statehood. At the same time, it is noted that it created the conditions for the second Renaissance in the XIV-XV centuries. The fact that the Timurid dynasty managed to create a huge and powerful state, which includes not only modern Uzbekistan, but also the entire Eurasian region, as well as Amir Temur, his descendants Mirzo Ulugbek, Boysungur Mirzo, Hussein Boykaro. It is acknowledged that kings and princes, such as Babur Mirzo, Timurid princesses, strengthened the foundations of the Timurid spirituality due to their respect for science and enlightenment, and carried out many constructions and organizational and financial work at their own expense.

Kalit so'zlar: Amir Temur, ilm-fan, ma'naviyat, ma'rifat, madaniyat, tafakkur, taraqqiyot.

Ключевые слова: Амир Темур, наука, духовность, просвещение, культура, мышление, развитие.

Key words: Amir Timur, science, spirituality, enlightenment, culture, thinking, development.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2020 yil 1 oktabr Ustoz va murabbiylar kuni munosabati bilan yo‘llagan tabriklarida “Biz keng ko‘lamli demokratik o‘zgarishlar, jumladan, ta’lim islohotlari orqali O‘zbekistonda yangi Uyg‘onish davri, ya’ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o‘zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik. Bu haqda gapirar ekanmiz, avvalo, uchinchi Renessansning mazmun-mohiyatini har birimiz, butun jamiyatimiz chuqur anglab olishi kerak”, deb ta’kidladilar.

Shu yo‘sinda O‘rta Osiyoda va butun Sharq olamida sodir bo‘lgan birinchi va ikkinchi Renessans mohiyatini va shart-sharoitlarini chuqur anglab yetishimiz zarur. Eng avvalo, Amir Temur bobomizning o‘zbek davlatchiligi tarixida tutgan beqiyos o‘rinlari bilan birga, XIV-XV asrda ikkinchi Renessans uchun shart-sharoit yaratib berganligini ta’kidlash joizdir.

Temuriylar davlati nafaqat hozirgi O‘zbekiston, balki butun Yevroosiyo hududlarini o‘z ichiga olgan ulkan va qudratli davlatni tuzishga va eng asosiysi, bu yerda yashagan 72 millatni birlashtirishga muvaffaq bo‘ldi. Mo‘g‘ullar iskanjasidan xalos etish barobarida parchalanib ketgan Markaziy Osiyo va Kavkaz mamlakatlarini birlashtirib, jahon silsilasida ulkan qudratli mamlakatni barpo etishdek buyuk tarixiy missiyani bajardi. Shuni ta’kidlash kerakki, aynan Amir Temurning siyosiy kurash maydoniga kelishi va Markaziy Osiyoda yashaydigan xalqlarni birlashtirishi Yevroosiyo mintaqasida turli ilmiy va madaniy maktablarning qo‘shilishiga va turli kashfiyot va uslublarning yuzaga kelishiga zamin yaratdi. O‘rta Osiyoda sharq ilmiy tafakkuri umumlashib, uyg‘unlashib, bir-birining eng ilg‘or taraflarini olib, yangi taraqqiyot cho‘qqisiga ko‘tarildi, Amir Temur va temuriylar davri o‘ziga xos ilmiy va falsafiy tafakkuri paydo bo‘ldi, ilm-fan uyg‘unlashuvi kuchaydi, bir so‘z bilan aytganda, baynalminal ko‘prik o‘rnatildi. 27 davlatni o‘z ichiga birlashtirgan Ovrupa va Osiyo hududida tashkil topgan ulkan saltanatda tinchlik-xotirjamlikning o‘rnatilishi, tashqi xavf-xatarlarning bartaraf etilishi, mamlakatdagi keng obodonchilik ishlarining yo‘lga qo‘yilishi, ilm-fan va ma’naviyatga e’tibor davlat va jamiyat hayotida muhim burilishlarni boshlab bergan. Amir Temurning homiyligi va rahbarligi ostida o‘sha davrning mashhur va bilimi o‘tkir olimu ulamolari, usta quruvchilar, din peshvolari, tabiblar va boshqa o‘z kasbining ustasi bo‘lgan mutaxassislar Samarqandga taklif etildi. Samarqandda o‘sha davr dunyosining eng yirik kutubxonalari va madrasalari bunyod etildi. Temuriylar saltanatining olimlari bu yerda ilmiy izlanishlar bilan qizg‘in shug‘ullana boshlaganlar. Amir Temur va Temuriylar davlatining markazi bo‘lgan Samarqand Sharqning intellektual va madaniyat markaziga aylandi. Amir Temur o‘z zamonasining yetuk bilimdoni bo‘lishi bilan bir qatorda bir necha tilni bilganligi qayd etiladi. Sohibqiron o‘z davrining mashhur olimlari bilan majlislarda o‘tkazilgan bahs va munozaralarda ham donoligi va o‘tkir bilimi bilan majlis ahlida bo‘lgan olimu-fuzalolarni dovdiratib

qo'ygan. Amir Temur diniy va dunyoviy ilmlarni mukammal egallagan bo'lib, majlisi olimu ulamolar bilan boshqarilar edi. Amir Temur tuzuklarida bu haqda ma'lumotlar ko'plab keltiriladi.

Amir Temur, uning avlodlari Mirzo Ulug'bek, Boysung'ur Mirzo, Husayn Boyqaro, Bobur Mirzo kabi shoh va shahzodalar, temuriy malikalar Temuriylar ma'naviyati poydevorini o'zlarining ilm-ma'rifatga bo'lgan hurmati tufayli mustahkamlab bordilar va bu yo'lda o'z hisoblaridan ko'plab qurilishlar va tashkiliy-moliyaviy ishlarni amalga oshirdilar. Avliyolar avliyosi, shoirlarning sultoni Alisher Navoiy ijodiga ham o'sha davrning ilmiy-ijodiy muhitining ta'siri bo'lganligini anglab yetish mumkin.

Amir Temur va temuriylar davri, umuman, Sharq, xususan, O'rta Osiyo ilm-fani, madaniyati, ma'naviyati, adabiyot va san'ati rivojida muhim bosqich, yangi tarixiy davr, burilishdir. Bu davr IX-XII asrlardagi ma'naviy-ma'rifiy hayotdagi ko'tarilish va yuksalishning mantiqiy davomidir. Boshqacha nom bilan bu davr "Oltin asr" deb ham yuritiladi. O'rta Osiyo xalqlari orasidan yetishib chiqqan buyuk tafakkur egalarining butun bir avlodi xuddi shu davrda shakllandi va ijod qildi. Bunga Amir Temur va Temuriyzodalarning ilm-fanni rivojlanishi uchun yaratib bergan shart-sharoit tufayli erishilgan, desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Tarixdan ma'lumki, Samarqand shahriga o'z zamonasining eng yetuk olim va donishmandlari kelib o'rnasha boshlaganlar, shuni ham ta'kidlash kerak, Amir Temur va temuriyzodalar davlatni boshqarishda bag'rikenglik nuqtai nazari bilan yondashuvi turli millat va din vakillarining yonma-yon yashab, ilm va ijodkorlik bilan shug'ullanishi uchun imkon yaratgan. Butun dunyoga nomlari mashhur tarixchilar Sharofiddin Ali Yazdiy, Mirxond, Xondamir, Davlatshoh Samarqandiy; olimlardan Mirzo Ulug'bek, Ali Qushchi, Qozizoda Rumiy; faylasuf-shoirlardan Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Lutfiy, Sakkokiy, Atoiy; musavvirlardan Kamoliddin Behzod, Qosim Ali, Mirak Naqqosh; xattotlardan Sulton Ali Mashhadiy, Sulton Muhammad Xandon, Muhammad bin Nur va boshqalar shular jumlasidandir. Ularning barchasi o'sha davr va o'zlarigacha bo'lgan insoniyat ma'naviyati, ma'rifati va madaniyati yutug'ining barcha sohalarini mukammal bilib, o'zlashtirib olgan, o'zlari tanlagan sohalarining hali hech kim tomonidan zabt etilmagan cho'qqilarini egallagan ulug' siymolar, qomusiy ilm egalari bo'lganlar. Shuning uchun ham ularning boy, serqirra ijodlari, tengi yo'q va takrorlanmas ilmiy-falsafiy, badiiy, tarixiy asarlari asrlardan-asrlarga o'tib, zamon sinovlariga bardosh berib, bizlargacha yetib keldi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek, Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni

yaratishimiz kerak¹. Bu uchun ulugʻ ajdodlarimiz tomonidan qoldirgan maʼnaviy va madaniy meʼrosni oʻrganish va uni kelajak avlod uchun saqlab qoldirish zarur. Jahon maʼnaviyati va maʼrifati sahnida oʻz oʻrinlariga ega boʻlgan komil ajdodlarimizni va ular qoldirgan boy maʼnaviy-maʼrifiy merosni teran anglash, oʻrganish va ulugʻlash imkoniyati yuzaga keldi. Ota-bobolarimiz, xususan, buyuk davlat arbobi, maʼrifat homiysi, yuksak maʼnaviyat egasi Amir Temur va uning avlodlari qoldirgan merosi bugungi kunda xalqimiz uchun ruhiy-maʼnaviy poklanish va milliy oʻzlikni anglashning tuganmas chashmasidir.

Zero, bugungi murakkab sharoitda yurtimizda boshlangan keng qamrovli islohotlar, yangi Oʻzbekistonni barpo etish sari tashlayotgan dadil qadamlarimizning bardavom boʻlishini taʼminlash eng asosiy vazifamiz boʻlishi shart¹.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. 2020 yil “Ustoz va murabbiylar kuni” munosabati bilan yoʻllangan tabrik.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020 yil 29 dekabrda Oliy Majlisga Murojaati.
3. Usmonov Q. “Oʻzbekiston tarixi”. Toshkent, 2016 yil.

¹ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 29 dekabrda Oliy Majlisga Murojaati.

PRACTICAL TIPS FOR STUDENTS TO IMPROVE WRITING SKILLS

Bekkulova Yulduz

Kashkadarya region, Guzar district 1st secondary school teacher

Abstract: Learning another language as English requires a combination of knowledge of the target language with skills and strategies that enable an individual to use them effectively. That is a learner has to develop knowledge about receptive skills; i.e., listening and reading, as well as productive ones; i.e., speaking and writing. Though all the skills are important for language learning, the writing skill is probably the most needed in academic and professional communities. It constitutes an important means of communication through which the writer expresses feeling, ideas and arguments. In the case of English language learning, writing in a language that one is not familiar with constitutes a hard task. In fact, though writing represents a crucial skill for learning any language, its complex nature makes it a challenging affair for both the learners and the teachers. It requires the learners to be guided and assisted in their efforts to reach success.

Key words: EFL, online Encyclopaedia, writing systems, Succinct, clear message, writing skills, reading, sources.

The English language plays an important role worldwide. Its use in different fields like business and education has made it a necessary tool to contribute to the social changes caused mainly by the globalization process. Globalization is a socio-economic movement that involves many countries all over the world. Attaining proficient literacy is a goal that any EFL learner strives to reach. This objective constitutes a real hurdle facing both learners and teachers mainly when it concerns writing skill. The latter requires not only a mastery of the language system but also a mastery of the writing techniques necessary to the achievement of a coherent, organized and a comprehensible message. This can be realised by involving learners in reading literary texts that would facilitate the process of gaining writing proficiency. Thus, a general outlook about the writing skill as well as the diverse connections between reading literary texts and writing skill are discussed.

Writing as a means of communication had been attributed various definitions. According to the Online Encyclopaedia of Writing Systems and Languages, “writing is a method of representing language in visual or tactile form. Writing systems use sets of symbols to represent the sounds of speech, and may also have symbols for such things as punctuation and numerals”. However, writing cannot be limited to orthography symbolisation of speech as it extends it to reach purposeful selection and organisation of expressions according to the conventions of the target language. The

latter concern grammar, vocabulary, handwriting, spelling, layout and punctuation [1]. Equally important aspect of writing is crafting which Hedge explains it as “the way in which a writer puts together the pieces of the text, developing ideas through sentences and paragraphs within an overall structure”.

Many people underestimate the importance of having excellent writing skills. Read on to learn more about how you facilitate the improvement of what is arguably one of the most indispensable skills to have; written communication!

Writing is a linguistic activity that is very important in human life. Writing is one of the skills that students must master. By doing writing activities students can express thoughts, ideas through writing. However, writing activities cannot be mastered only through theory, but must do exercises and also practice so that they can produce good writing [2]. Similar to Brown said that the process of writing can be through thinking, drafting, and revising procedure that requires specialized skills. According to Elbow in Brown said that writing is a two steps process Writing is generally considered one of the most difficult that other skills for foreign language students. A student sometimes has difficulty writing to convey ideas through good and correct language. Nugriyantoro argues that writing is an activity that expresses ideas through language media and writing is one of the most recent language skills mastered after listening, reading, and speaking. Most of the students are fluent in English but do not have a definite understanding of writing. There are still many students who often make mistakes in writing, this is because students are less interested in writing skills, less focused on learning, and consider writing skills easy.

Writing as a skill reflects the learner's mastery of language and ability to express his ideas in a correct and coherent way. Since it is a challenging task, EFL learners encounter several obstacles namely grammar, vocabulary, interference and other factors when engaged in the process of writing. As concerns grammar, Harmer [1] gave a detailed definition in which he referred to grammar as “the description of the ways in which words can change their forms and can be combined into sentences in that language”. Students who lack knowledge about the rules of the target language will face difficulties in writing correct texts and coherent ones. Grammar rules mostly incorporated different standards that learners must have control on them such as tenses, prepositions, adverbs. Therefore, considering this important element of language use is necessary.

Regarding the use of vocabulary is regarded as one of the main hurdles facing EFL learners. While writing, the choice of the appropriate words fitting the ideas they want to express becomes a real challenge that needs to be faced. In fact, in their process of learning, they meet plenty of words. Some of them are common to them which they use without any problem while others constitute a challenge as they are new words that they ignore their meanings or ambiguous ones that their essence

is still unclear. In this context, Seely lists significant components in vocabulary issue namely active, passive, new and ambiguous. The first one is linked words that are commonly used by learners in their writing.

The second type refers words understood by the learners but not used in writing. The third item concerns words that have never been dealt with; and the last type of vocabulary is related to the linguistic items which were seen before, but their meaning is ambiguous.

With regard to spelling, Yakhontova [3] claims that “English spelling is rather difficult and irregular”. She adds, “In academic writing, spelling should always be consistent, either American or British throughout”. In this regard, proof reading is essential for academic writing, which is based on finishing a piece of writing, reading it, detecting mistakes and adjusting them. This procedure will be simpler given that the writer checks the spelling while processing the texts. With reference to punctuation, the latter is considered as an additional challenge to the writer who is compelled to master its rules. It plays a great role in attributing meaning to the written text. That is any use of punctuation marks in a wrong place will lead to change the meaning of the transmitted message, hence misleading the reader. This idea had been underlined by Seely [4] who claims that “the person who has learned how to use commas has learned how to write”. Thus, knowing where and how to punctuate means that the writer understands well his/her ideas and is able to transform them into a written products.

The last obstacle that may face EFL writers is first language interference. It is perhaps the most difficult issue that can hinder students’ writing. Indeed, this issue arises when the learner tries to apply their knowledge from their native language to the foreign one which results in the deviation of the intended meaning. This phenomenon is unavoidable as it is linked with the way the target language is learnt and the extent to which the writer is knowledgeable about the target culture. Besides, translating an idea from the mother language to the target one will alter the whole meaning of the message. Unfortunately, such interference often leads to inaccuracy and ambiguity of the written texts.

Believe it or not, writing, apart from the spoken word, is one of the world’s oldest forms of communication that still exists today. Think about it; while we may no longer invest time in sending letters to one another, our daily communication is always accompanied by some form of writing, be it in text messages, daily emails, or posts you make on your social media accounts.

In the university space, academic writing is a whole other ball game and often takes on a very different form to other types of writing out there, but the simple fact is that you cannot achieve a high level of college writing if you don’t know how to improve your basic writing skills!

One of the earliest known examples of writing dates back to 3500-3000 BCE, to the ancient Sumerians of Mesopotamia. This form of writing is known now as “Cuneiform”, which involved the engraving of various pictorial figures into stone as a means by which to communicate with others, record numbers, among other functions.

Even if your chosen career path doesn’t necessarily involve writing as a form of income, being able to communicate effectively is incredibly important to ensure success in today’s competitive international job market. Think about email-writing; it hardly looks professional if you send an email to your boss or colleague that isn’t well thought-out and contains many errors.

Here are 6 simple tips to improve your writing skills!

1. Make Writing a Daily Exercise

Practice really does make perfect! If you compare writing to a skill like cooking, or even playing a sport, you cannot expect to improve if you don’t practice – it’s like expecting to become a pro football player after one practice with your team.

Try to set yourself daily writing exercises – they need not be long-winded and time-consuming, even just committing yourself to writing a paragraph a day is enough! You can even partner up with someone else who also wants to improve their writing skills and read each other’s paragraphs to see where changes need to be made.

2. Read, Read, and Read Some More!

We learn best by example, and gaining writing skills is no exception to this rule. When we read, we learn how other people write to convey their messages in the best way possible, and we start to adapt our writing styles to those that we resonate most with.

Incorporate daily reading into your writing exercises; maybe even make your practice paragraph a review or summary of what you read that day, taking different elements of the author’s writing style to develop your own voice.

3. Be Succinct

Try not to use any complicated, long words in your writing. They often confuse the reader and make them disinterested in what you have to say. Keep your sentences short. Never over-use filler words like “very”, “really”, “just”, etc.

They tend to make sentences long and unnecessarily take up your reader’s cognitive space.

4. Never Underestimate the Importance of a Thorough Editing Session

Editing is a part of the writing process that is completely underrated and that is frequently overlooked. Errors in your writing are likely to take attention away from the message you are trying to convey and decrease your reader’s trust in your viability as a writer.

The human brain often overlooks certain small errors during the proofreading process, so using an online editing tool, like Grammarly, comes highly recommended.

5. Develop a Clear Message

There is nothing more frustrating than a piece of writing that doesn't get straight to the point. Think about what you want to say, what message you want your reader to take away with them, and make sure that that you make this message clear from the very beginning [5]

It is also important to think about your audience; what do they want to hear, and how would they like it to be conveyed? Do you need to take on a formal, or a more informal tone? Would using humour help develop your message, or should you get straight to the point in a more businesslike fashion?

These are important considerations that need to be taken into account before you even begin the writing process.

6. Sit Down and Write!

Sometimes the most difficult step in the writing process is the act of actually sitting down and getting the writing done. By this point, you should have a clear plan of what you want to say, and a general idea of how you want to say it.

7. Manage Writing Tasks Efficiently

Academic writing is purely based on facts and figures. Putting together an academic paper isn't a one-day job. A good academic paper is a cumulative result of diligent research through credible scholarly sources, collation of relevant data, assimilation of the content, and then drafting a final paper. All these tasks need efficient management skills.

You can improve writing skills beginning with planning out your day with some dedicated time to writing activities. Define writing tasks such as practicing structured and unstructured abstract writing, essays on topical events or research in your field, a narrative of your visit to a seminar, workshop, or exhibition, or practice writing your curriculum vitae (CV).

Analyze the elements of each of these and understand nuances amongst them. This will invoke a sense of alertness and will give you a perspective to write academic papers more effectively. Set some internal deadlines and reward yourself for adhering to the same.

8. Set Time for Reading

“A well-read person is dangerous”! Therefore, a voracious reader can never get stuck at finding a word whilst speaking or writing. However, the benefit of reading is not just confined to adding to your knowledge bank but also inculcates a knack for writing in you.

Reading well written and formatted work helps you get better insights into scientific style of writing. Most importantly, reading books and papers on similar or closely related topics help you discover your analytical skills. Additionally, reading works of different authors help you learn different aspects of writing with a goal to communicate with broader audience.

9. Proper Use of Vocabulary and Grammatically Correct Writing

Knowledge dissemination is the primary purpose of an academic paper. Therefore, it is important to write your paper in lucid language. Unnecessary insertion of your vocabulary in the paper will only make you sound pretentious. It is important to know the words you use and its relevance to the context. Subsequently, avoid using jargons so that your academic article is accessible and understandable to all readers. Furthermore, framing grammatically correct sentences play an imperative role in academic writing.

10. Organize Your Sources

Plagiarism is a pervasive threat to an academic's successful career. However, correct referencing of sources can help you keep your hands off the unethical practice. Referencing can be a tedious task. However, it can be easily managed by organizing your sources as you find them. Therefore, it is better to complete sections one by one and then cite them together. There are several online tools such as RefWorks, Zotero, Mendeley, Quicqa, and EndNote to help you manage your sources and cite them where due. All these tools allow you to collect, download, organize, and use bibliographic references in an efficient manner. You must also annotate your digital copies with freely available online annotation tools such as Diigo, A.nnotate, Markup.io, etc [6]

It may seem daunting, but remember that the hard work is now done! All you need to do is convince yourself that you are capable, sit down in front of your notebook or computer, and execute your communication!

Conclusion. Writing represents a crucial skill for learning any language. It involves the ability to transmit and receive information, develop and support a point of view, and underline other facets of the outside world in terms of culture and beliefs. Its complex nature makes it a challenging affair for both the learners and the teachers. It requires the learners to be guided and assisted in their efforts to reach success. Besides, the teachers are expected to furnish the appropriate measures to achieve the teaching goals. Thus, in this piece of work, we tried to highlight the importance of the writing skill and how it can be promoted via the implementation of reading literary texts and organize another vital methods in the language classroom.

References:

1. Harmer, J. (2001). The Practice of English Language Teaching. London: Longman Harmer.
2. Maley, A. (2009). Creative Writing for Language Learners and Teachers. Retrieved April 12, 2011
3. Yakhontova, T. (2003). English academic Writing for Students and Researchers. AIvan Franko: National University of Lviv.
4. Seely, J. (1998). The Oxford guide to effective writing and speaking. Oxford: Oxford University Press.
5. miuc.org
6. wordstream.com

ONA TILI TA'LIMIDA MUMTOZ MATNLAR USTIDA ISHLASH

Bekmurodova Dilrabo Botirovna

Muzrabot tumani 54-umumta'lim maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada asosiy e'tibor til darslarida matnlardan foydalanishga qaratilgan. Shuningdek, mumtoz matnlardan foydalanishning afzalliklari, tahlil metodlari ustida nazariy tadqiqotlar olib borilgan. Adabiy til meyorlari va ularning bugungi kun insonlar hayotidagi o'rniga atroflicha to'xtalangan.

Kalit so'zlar: adabiy matn, kontekst, og'zaki va yozma nutq, shaxsiy o'sish va intellektual rivojlanish, matn tahlili.

РАБОТА НАД КЛАССИЧЕСКИМИ ТЕКСТАМИ В ОБУЧЕНИИ РОДИНОГО ЯЗЫКА

Аннотация: Данная статья посвящена использованию текстов на уроках языка. Также проведены теоретические исследования преимуществ использования классических текстов, методов анализа. Подробно рассматриваются нормы литературного языка и их место в жизни человека сегодня.

Ключевые слова: художественный текст, контекст, устная и письменная речь, личностный рост и интеллектуальное развитие, анализ текста.

WORKING ON CLASSICAL TEXTS IN MOTHER TONGUE TEACHING

Annotation: This article focuses on the use of texts in language lessons. Theoretical research on the advantages of using classical texts, methods of analysis has also been conducted. The norms of literary language and their place in human life today are discussed in detail.

Keywords: literary text, context, oral and written speech, personal growth and intellectual development, text analysis.

Til o'rgatishning asosiy maqsadi - amaliy savodxonlik shakllantirishva til bilimini rivojlantirish. Adabiyot mazmunining akademik fan sifatida asosini badiiy asarlarni o'qish va matnli o'rganish tashkil etadi. Ammo til ta'limini adabiyotshunoslikdan ayro o'rganish mumkin emas. Bunga sabab ona tili hamda adabiyot fanlarini o'quvchiga o'rgatishdan maqsad ularning og'zaki va yozma nutqini o'stirishdir.[1,25]

Adabiy matnlar har doim til darslari uchun muhim material manbai bo'lib kelgan, chunki ular haqiqiy kontekstlarda tillardan keng foydalanishni namoyish etadi. Ta'kidlash joizki, badiiy matnlar tilni o'qitishning sinfda va darsdan tashqari mashg'ulotlari uchun asosiy o'quv materiallarini to'ldirish uchun qimmatli manba sifatida ko'rib chiqilgan. Til o'rgatishda adabiyotdan foydalanishga bo'lgan qiziqish uchta o'zaro bog'liq elementda yotadi: haqiqiylik, madaniyat va shaxsiy o'sish [2,49]. Birinchidan, badiiy matnlar tilni rivojlantirish va o'qitish jarayonini rag'batlantirishda axborot materiallaridan ko'ra foydali bo'lishi mumkin, chunki ular yangi tilni qayta ishlash uchun haqiqiy kontekstni ta'minlaydi. Grammatik tuzilmalar va so'z birikmalarining haqiqiy misollarini o'z ichiga olgan badiiy matnlar o'quvchilarning barcha til ko'nikmalarini yaxshilaydi. Ikkinchidan, tilni o'rgatishda adabiyotdan foydalanish, til haqida madaniy ma'lumot berishning afzalliklariga ega. Badiiy matnlar chet tilini o'rganuvchilarning mamlakat va ularning tili o'rganilayotgan odamlar haqidagi tasavvurini oshiradi. Nihoyat, adabiyot o'quvchilarga boshqa madaniyatlar, jamiyatlar va mafkuralarni tushunishga va qadrlashga imkon berganligi sababli, u shaxsiy o'sish va intellektual rivojlanishni rag'batlantiradi. Boshqa tomondan, yuqori texnologiyalarning yuksalishi va fizika, kimyo va biologiya kabi ilmiy fanlarning ahamiyati ingliz tilini tez-tez o'quvchining ilmiy, ibratli kitoblarni o'qish qobiliyatiga xizmat qilish uchun o'qitilishini anglatadi. Ingliz tili faqat boshqa fanlarni tushunish uchun funktsional vosita sifatida qabul qilinadi. Bir muncha vaqt yangi kommunikativ yondashuv adabiyotni e'tiborsiz qoldirdi. Asosiy e'tibor pragmatik, samarali muloqotga qaratildi.[3,33] Adabiyot ahamiyatsizdek tuyuldi. Aksariyat talabalar (va ko'plab ingliz tili o'qituvchilari) she'rlar, hikoyalar va spektakllarning ingliz tilida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan sinflarda joyi kam yoki umuman yo'qligiga ishonishgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Tadqiqot ishini yoritishda bizga A.B.Xolmirzayevning "Til va uning me'yorlari", M.U.Salmonovning "Nutq madaniyati va adabiy til", Vohid Abdullayevning "O'zbek adabiyoti tarixi", Ziyoda Masharipovanning "O'zbek yozma adabiyotida folklor an'analari", O. Nosirov, O. Sobirovlarning "Xalq ijodi xazinasini" nomli kitoblari muhim manba bo'lib xizmat qildi. Shuningdek, internet web saytlaridan www.ziyonet.uz, www.pedagog.uz kabi manbalar ham tadqiqot ishini ochishda muhim bo'ldi.

Adabiyot tarixidan yaxshi bilamizki, dastlab og'zaki adabiyot yuzaga kelgan. Yozma adabiyot esa ana shu folklor zaminida dunyoga kelgan. Shuning uchun o'zbek mumtoz she'riyati taraqqiyotini xalq og'zaki ijodi ta'siridan ayro holda tasavvur etish mumkin emas.

Malik ul - kalom Mavlono Lutfiy, ulug' mutafakkir Alisher Navoiy va boshqa so'z daholari singari Munis Xorazmiy ham o'z ijodida xalq og'zaki ijodiyotining

bitmas-tuganmas durdonalaridan behad bahramand bo'ldi, unga suyandi, undan ilhom oldi.

Tahlil va natijalar

O'qituvchilar nazarida adabiyot muhim emas edi, chunki ular o'z o'quvchilarini ilm -fan olamiga tayyorlashga harakat qilar edilar va ilmiy funkcionallik she'r, dramaturgiya va romanlarni bilishni talab qilmas edi. So'nggi o'n yil ichida adabiyotga qiziqish tilni o'rganish uchun mavjud manbalardan biri sifatida qayta tiklandi. Eng muhimi, biz bu avlodning hissiy aqlini och qoldiramiz. Bundan tashqari, adabiyot tilni o'rganish va shaxsiy rivojlanish uchun qiziqarli manbalarni topishga yordam beradi. Aslida, adabiyotni kommunikativ darslik bilan taqqoslaganda, o'rganish yondashuvi, qanday aytishni o'rganish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish ma'nosini o'zgartiradi. An'anaviy darslar kontekstli vaziyatlarda ishlatiladigan "formulalar" ga qaratiladi, shuning uchun mustaqil fikrlashga va tabiiy ravishda gapirish orqali tilni moslashtirishga imkon yo'q [4,14]; adabiyotga asoslangan dasturlar tilning shaxsiy talqiniga qaratilgan, shuning uchun talabalar til bilan tajriba o'tkazishni boshlaydilar va buni kundalik nutq va so'z boyliklariga kiritadilar. Shunday qilib, ingliz tilini o'qitishda adabiyotdan foydalanishning afzalliklari aniq:

Birinchidan, bu darsliklarning odatiy tartibidan o'zgartirish;

Ikkinchidan, bu o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydigan turli madaniyatlarni tushunish imkoniyati;

Nihoyat, bu haqiqiy materiallar bilan ishlash imkoniyatidir, bu tilni butun kontekstda o'rganishni anglatadi (so'zlar va qoidalarni yodlashdan ko'ra.) [5,24]

Har qanday matn bilan ishlash asosiy didaktik birlik sifatida maktab o'quvchilarining savodli yozish va nutqni rivojlantirish amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha faoliyatini birlashtirishga imkon beradi.

Zotan, matn zahirida asar muallifining dunyoqarashi, inson va jamiyat haqidagi konseptsiyasi, badiiy-estetik printsiplari, san'ati, makon va zamon, milliy tafakkur mujassam bo'ladi. Qolaversa, matn tahlili badiiy asarni xolis baholashga imkon yaratadi [4].

Baxtin (XX asrning mashhur mutafakkiri): "Matn bo'lmagan joyda tadqiqot va tafakkur ob'ekti yo'q", degan [6,11]. Badiiy matnni yaxlit idrok etish va tushunish, matnni tahlil qilish va talqin qilish qobiliyati quyidagi faoliyat turlariga asoslangan holda mumkin bo'ladi:

- turli janrdagi badiiy asarlarni ongli, ijodiy, ifodali o'qish;
- qayta hikoya qilish (batafsil, qisqa, izoh elementlari bilan, ijodiy topshiriq bilan);
- savollarga javoblar;
- asarni tahlil qilish va talqin qilish;
- rejalar tuzish;

- adabiy qahramonning xarakterlari;
- asarga sharh yozish;
- insho yozish.

Ona tili darslarida matn bilan ishlashning maqsadi - qurilish qonuniyatlarini tushunish, tilning stilistik, fonetik, morfologik, sintaktik va imlo resurslari bilan tanishish. Bu maqsadlarga quyidagi tadbirlardan foydalanish jarayonida erishiladi:

- matndan jumlar chegaralarini topish;
- matnni paragraflarga ajratish;
- deformatsiyalangan matnni tiklash;
- parchalardan matn yig'ish;
- mavzuni, asosiy g'oyani aniqlash;
- matn oxirini qo'shish;
- har xil uslubdagi, har xil nutq turidagi matnlarni yaratish.

Ona tili darslarida nega aynan mumtoz adabiyot namunalari ustida ishlash kerak? Mumtoz asar ustida ishlash murakkab jarayon bo'lib, undan ko'zlangan maqsad ta'limni tarbiya bilan birga olib borish, o'quvchining jamiyatga shaxs bo'lib shakllanishida yordam berishdan iboratdir. Bolaning ongi rivojlanishi bilan birga uning lingvistik bilimlari ham kengayadi, sof turkiy so'zlarni, arxaik (eskirgan) so'zlar, fors tilidan kirib kelgan so'zlar bilan tanishishadi. Chunki mumtoz adabiyot namunalari anday shunday leksik birliklarni uchratish mumkin.

O'quvchining ishi, V.G. Marantzman, – o'qish miqdori bilan emas, balki matn ustida mulohaza yuritish, savollar berish, javob topish va quvonish qobiliyati bilan o'lchanadi. Bu o'quvchi taassurotidan asar muallifiga, o'z matningizni yaratishga olib boradigan yo'l. O'qishning faol shakllari bu yo'lni to'g'ri tashkil etishga yordam beradi, bu erda talabalarning mustaqillik darajasi oshadi va har bir talabaning ijodiy qobiliyatlari rivojlanadi.

Tadqiqotimiz davomida ona tili darslarida mumtoz matn bilan ishlashning bir necha turlarini keltirib o'tamiz.

Matnni har tomonlama tahlil qilish.

Matnni tahlil qilish bo'yicha ishlar ona tili darslarida 5-sinfdan boshlanadi va yoshi va olgan bilimlarini hisobga olgan holda 11-sinfgacha turli xil metodlardan foydalanilgan holda davom etadi. O'quvchilar lingvistik murakkab matn tahliliga moslashtirib boriladi.

Matnga sarlavha qo'ying.

Matn mavzusi

Matnning asosiy g'oyasi

Matn uslubi

Matn turi

Tushub qoldirilgan harflarni kerak bo'lganda joylashtiring.

Soʻzning fonetik tahlilini oʻtkazing

8. Matndan epitetlarni toping va yozing

Maʼnodosh yoki antonim soʻzlarni ajratib oling

Matnni morfologik tahlil qiling.

Shu kabi topshiriqlar orqali badiiy matnni til taʼlimida qoʻllash mumkin.

Xalq maqollari asrlar davomida oʻzining shakl va mazmun jihatdan benazirligi bilan buyuk va taniqli adiblar eʼtiborini jalb qilib keldi. Yusuf Xos Hojibdan tortib Muqimiygacha, Alisher Navoiydan tortib Abdulla Qahhorgacha xalq maqollaridan samarali foydalanganlar. Hatto xalq oʻzi yaratgan maqollaridan doston, ertak, rivoyat va naqllarda unumli foydalangan. Maqollar uzoq oʻtmishda boʻlgani kabi bugungi kunda ham mustaqillikka erishgan oʻzbek xalqining yosh avlodini ajdodlar havas qilgan barkamol inson darajasiga yetaklovchi asosiy tarbiya vositalaridandir.

Munis Xorazmiy ijodiga qaytar ekanmiz gʻazallarida yana bir qancha folklor unsurlaridan unumli foydalanganligiga guvoh boʻlamiz.

Boqma el aybigʻayu oʻz aybinga nazzora qil

Koʻrmay oʻz aybin, kishi aybini koʻrmak keldi ayb.

Ushbu baytda “Avval oʻzingga boq, keyin nogʻora qoq” degan oʻzbek xalq maqoliga yaqin maʼno bor. Yani elning, odamlarning aybiga boqma, avval oʻzingning aybinga nazar sol, oʻz aybini koʻrmay, oʻzgani aybini koʻrmoq aslida haqiqiy aybdir deydi shoir.

Xulosa: Xulosa qilib shuni taʼkidlash joizki, dars davomida foydalanilgan har qanday mumtoz asar namunasi bir qancha sabablarga koʻra tanlanadi. Birinchidan, matnni tanlash uning soddaligi va aniq tili bilan oqlandi. Biroq, til hali ham zamonaviy va tabiiy. Ikkinchi sabab, mumtoz adabiyotda oʻquvchilar har doim aloqador boʻlishi mumkin boʻlgan universal mavzular (sevgi va doʻstlik; sevgi va pul; oilaviy munosabatlar; avlodlar orasidagi farq) mavjud. Nihoyat, aksariyat mumtoz asarlar boblarga boʻlingan, bu ishni tartibga solish va rejalashtirishni osonlashtiradi. Ish jarayonida biz adabiyot lugʻat va grammatikani mashq qilish uchun katta imkoniyatlar berishini koʻrishimiz mumkin. Bu oʻquvchilarni muhokama qilish va fikr almashishga undaydi, shu bilan ularning tafakkurini rivojlantiradi va nutq qobiliyatini yaxshilaydi. Bundan tashqari, hikoya qilish, tasniflash, taqqoslash va bahslashish boʻyicha adabiyotga asoslangan vazifalar oʻquvchilarning yozish qobiliyatini rivojlantiradi. Nihoyat, adabiyot oʻquvchilarga til koʻnikmalarini rivojlantirish uchun norasmiy, ammo qoʻllab - quvvatlovchi muhitni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.A.B.Xolmirzayev “Til va uning meʼyorlari”, Nukus, 2009 y

2.M.U.Salmonov “Nutq madaniyati va adabiy til”, Andijon, 2018 y

3.Vohid Abdullayev. Oʻzbek adabiyoti tarixi. Toshkent. 1968

4.Ziyoda Masharipova. O‘zbek yozma adabiyotida folklor anʼanalari. Toshkent. 2008

5.O. Nosirov, O. Sobirov. Xalq ijodi xazinası. Toshkent. 1986

6.Родина, Е. Ю. Using literature in teaching English / Е. Ю. Родина. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2010. — № 5 (16). — Т. 2. — С. 188-192. — URL: <https://moluch.ru/archive/16/1567/>

[.https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/matbuot/hozirgi-davr-matbuoti/matnshunoslik-davr-talablari-darajasidami-davra-suhbati-2010](https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/matbuot/hozirgi-davr-matbuoti/matnshunoslik-davr-talablari-darajasidami-davra-suhbati-2010)

www.asian-efl-journal.com

www.insights-into-tefl.blogspot.com

www.literacynews.com/2009/12/using-literature-with-english-language

www.maria-spelleri-manatee-community.html

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERFAOL TA'LIM VA UNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Atakulova Gulhayo Matyoqubovna

Samarqand viloyati Samarqand shahar 53-umumiy o'rta ta'lim maktab boshlang'ich
sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Interfaol ta'lim va uning didaktik imkoniyatlarining mazmun va mohiyati, interfaol metodlar va ularning boshlang'ich sinflarda qo'llanilishi haqida ma'lumot berish.

Kalit so'zlar: interfaol ta'lim, interfaol metodlar, bahs-munozara, Pinbord, FSMU.

An'anaviy ta'lim berishdan farqli o'laroq, interfaol o'qitish "ta'lim jarayoning asosiy ishtirokchilari – o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchilar guruhi o'rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qig'in bahs-munozara, o'zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda o'quvchilarning o'zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, "o'qituvchi- o'quvchi-o'quvchilar guruhi "ning o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo'llab-quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi". O'qituvchi ta'lim jarayonida interfaol talim yordamida o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqarish, samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ularning fikrlarini tinglash, va tushunish, mustaqil hamda tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, o'z nuqtai nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqa olish kabi sifatlarni shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Eng muhimi, interfaol metodlarni qo'llash orqali o'qituvchi o'quvchilarning aniq ta'limiy maqsadga erishish yo'lida o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarini tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo'lga kiritadi.

Interfaol ta'lim:

- ta'lim oluvchilarda bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi;
- ta'lim jarayonining har bir ishtirokchisini rag'batlantiradi;
- har bir o'quvchining ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;
- o'quv materialining samarali o'zlashtirilishi uchun qulay sharoit yaratadi;
- o'quvchi tinglovchi va kursantlarda ko'p tomonlama tasir ko'rsatadi;
- o'quvchilarda o'rganilayotgan mavzular bo'yicha fikr hamda munosabatni uyg'otadi;

- o'quvchilarda hayotiy zarur ko'nikma, malakalarni shakllantiradi;
- o'quvchilarning xulq-atvori ijobiy tomonga o'zgarishini taminlaydi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida kompetensiyadan foydalanish darslarning xilma-xil shakllari boshlang'ich ta'limni o'qitishni takomillashuviga ta'sir ko'rsatadi. Darslarni "Bumerang" texnologiyasi, "Arra", "O'z o'ringni top", "FSMU", "Nima uchun?", "Ikki qismli kundalik" metodlari, "Pinbord" usuli, "She'rni tikla" kabi mashqlaridan foydalanib o'tish dars samaradorligini yanada oshiradi.

Pinbord usuli

Bu usul aqliy hujum metodining bir ko'rinishi bo'lib, unda qo'yilgan muammoni hal qilish bo'yicha g'oyalar alohida qog'ozchalarda yozilib, doskaga mixlanib boriladi. Ikkinchi bosqichda esa, ular turli mezonlar bo'yicha sinflarga bo'linadi, saralanadi va muayyan tartibda doskada joylashtiriladi.

Boshqalarni o'qitish orqali o'rganish usuli

Bu usulda ta'lim oluvchilar belgilangan mavzu yoki qo'yilgan muammo bo'yicha bir – birlariga axborotlarni almashadilar va o'z bilganlarini boshqalarga o'rgatadilar.

Lug'at bilan ishlash (diktant)

bilimlarni baholashning joriy nazorat shakli; odatda qisqa vaqt davomida o'tkaziladi; o'quvchilarning o'tilgan atama va tushunchalarni bilish darajasini tekshirish uchun o'tkaziladi;

Konferensiya

Oraliq nazoratning bir turi bo'lib, asosan chorak yoki yil davomida ma'lum mavzular bo'yicha mustaqil yozilgan ishlarning og'zaki ma'ro'za ko'rinishidagi taqdimoti.

Juft-juft muloqot

Biror mavzu bo'yicha yonma-yon o'tirgan o'quvchilarni o'zaro muloqotga chorlash; o'zaro fikr almashish va ularni ba'zilarini tinglash.

Charxpalak» usuli

Mazkur metod guruhlarda ishlash usulining takomillashtirilgan ko'rinishi bo'lib, uning yordamida o'quvchilar o'rganiladigan material bo'yicha ma'lum bilimga mustaqil ega bo'lish, jamoa bilan ishlash malakasini ega bo'lish, boshqalarni o'qitish, axborot bilan almashish hamda jamao bo'lib qaror qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi.

Savol berish orqali o'qitish usuli

O'qituvchi o'quvchilar oldiga savollarni ko'ndalang qilib qo'yadi va bu bilan ularni berilgan ma'lumotni yana takrorlashga undaydi. Shu tariqa ularni o'qituvchi tomonidan qo'llanilgan og'zaki va boshqa aloqa uslublarini tushunib yetganliklari aniqlanadi.

Muhokama usuli: O'quvchilarga suhbatlashish, masalalarga oydinlik kiritish, savollar berish, shuningdek ma'lumotni o'zaro va o'qituvchi bilan muhokama yo'li bilan tahlil qilish taklifi kiritiladi.

O'quv-uslubiy tavsiyalarda ko'rsatib o'tilgani har bir interfaol metod ta'lim-tarbiya sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o'qituvchi va ta'lim oluvchilar hamda o'quvchilar guruhi, shuningdek jamoa o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirish, g'oya viy va ruhiy birlikka erishish, yagona maqsad sari intilish, har bir ta'lim oluvchining ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, shaxs sifatida namoyon bo'lishi uchun zarur shart-sharoit hamda muhit yaratishda katta imkoniyatlarga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'. X. Muhamedov va boshqalar, "Ta'limni tashkil etishda zamonaviy interfaol metodlar "-Toshkent-20016

2.Inoyatov U. I. va boshqalar Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob: Metodik qo'llanma.- T:2012

3.T.G'offorova."Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar" "Tafakkur nashriyoti"- 2011.

4.4-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma "Sharq" nashriyoti,Toshkent-2017.

BOSHLANG'ICH MAKTABDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMDAN FOYDALANISHNING METODIK XUSUSIYATLARI

Nurmatova Saodat Bazarovna

Samarqand viloyati Jomboy tumani 23-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Integratsiya – o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashga yangi yondoshuvi, boshlang'ich sinflarda integratsiyalangan ta'limni amalga oshirish metodikasi va integratsiyalashgan darslarni amaliyotda qo'llash haqida ma'lumot berish.

Kalit so'zlar: integratsiya, integratsiyalashgan ta'lim, metodika, boshlang'ich ta'limda integratsiya.

Boshlang'ich sinflarda integratsiyalangan ta'limni amalga oshirish metodikasi Integratsiya, integratsiyalash jarayonlari zamonaviy maktabga kirib kelib, faqat uning mazmunini emas, balki kichik maktab o'quvchilarini ekologik ta'limining tashkiliy shakl va uslublariga ham faol kirib boryapti. O'qituvchi bilim olish jarayonini shunday tashkil etish kerakki, unda o'quvchilar ko'proq mustaqil izlanishlari, o'z harakat va faoliyatlarining oqibatlarini oldindan bilishga o'rganishlari, bahs-munozaralarda ishtirok etishlari, tabiiy va ijtimoiy muhitni yakunlashlari kerak. Shuning uchun o'qish vaqtining yarmini o'quvchilar tabiat va ijtimoiy muhitda o'tkazishlari, amaliy-ijodiy va tekshirish ishlari olib borishlari kerak. Bu vazifani ta'limning turli shakllarida bajarish mumkin: kuzatishlar, tajriba va sinovlar o'tkazish, san'at asarlarini qayta tiklash, modellashtirish, ijtimoiy muhitdagi o'z harakat va faoliyatlarini natijasini ko'ra bilish, kitob bilan ishlash.

O'qituvchi dars samaradorligini oshiruvchi, matematika, rus tili, o'qish, tabiatshunoslik fanlarini o'qitishning turli-tuman shakllariga ega har bir dars o'quvchiga ilmiy bilim, tasavvur va tushunchalarning ma'lum bir yig'indisini berishi, hamda tarbiyalash va rivojlantirishi kerak. Dasturdagi materialni ular dars davomida o'zlashtirishlari kerak. Bu o'quvchilarning o'quv mashg'ulotlari bilan ortiqcha yuklanmasligining muhim shartidir, chunki yaxshi o'zlashtirilgan dars uy vazifasini bajarish uchun ketadigan vaqtni ancha qisqartiradi. Bu holatda asosiy prinsip: kichik maktab o'quvchilarining eng muhim vazifasi – o'qish, mustahkam bilim olish, darsdagi vazifa esa o'qituvchi boshchiligidagi mehnat. Darsga tayyorlanar ekan, o'qituvchi birinchi navbatda uning maqsadini anglaydi va shu asosida darsning mazmuni tanlanadi, asosiy savollar belgilanadi. Bunda o'qituvchi faqat darslik matnini gapirib berish bilan cheklanmasligi kerak. O'quvchilarni qo'shimcha material bilan ko'mib tashlamagan holda, ularga kitobda yo'q misollarni ham berib borishi kerak: turli she'rlar, badiiy asarlardan parchalar, maqollar, topishmoqlar va boshqa

materiallar o'quvchilarda jonli qiziqish uyg'otadi va ta'sirlantiradi. Har bir dars mazmuni belgilanayotganda predmet ichidagi va predmetlararo aloqalar hisobga olinadi. Darsning mazmuni belgilangach o'qituvchi qanday tasavvur va tushunchalar unda o'z rivojini topishini, o'quvchi qanday bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini aniqlaydi.

Darsning maqsadi va mazmuniga mos ravishda o'qituvchi ta'lim metodlarini tanlaydi. Darsda o'qituvchi va o'quvchining faoliyatlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lganligi sababli, bu faoliyatlarning aniq bosqichlarini belgilab olish kerak. Butun dars davomida sinfning faol ishlashi uchun usul va vositalarning to'g'ri almashinuvini aniqlab olish kerak.

Boshlang'ich sinflarda integratsiyalashgan darslarni amaliyotda qo'llash.

3-sinfda integratsiyalashgan dars(matematika+tabiatshunoslik) fragmenti
Darsning mavzusi: Harakatga doir masala.

O'qituvchi:- keling, ko'phadli sonlarni eslaylik. Daftaringizga quyidagi sonlarni yozing: 40204506, 326925, 150000000, 32482. Sonlarni ortib borish tartibida o'qing. Eng katta sonni o'qing. Bunday katta son nimani bildirish mumkin (bolalar o'z taxminlarini aytadilar). O'qituvchi:- bu son yerdan- quyoshgacha bo'lgan masofani bildiradi. Bu juda katta km lar soni, uni tasavvur qilish qiyin. Agar biz quyoshga aravada boradigan bo'lsak, bizga 500 yil kerak bo'lar edi. Bu necha asrga teng? Bolalar:- 5 asrga. O'qituvchi: - odamlar avtomobilni ixtiro qildilar. Endi bu yo'lni bosib o'tish uchun 5 marta kam vaqt kerak bo'ladi. Bu qancha? B: 100 yil. O': - samolyotda esa 10 yil uchishi kerak. Bu necha oy? B:- 120 oy. O' - raketa esa, bu yo'ni 1 yilda bosib o'tadi. Agar yilni kun hisobida o'lchasak, bu necha kun? B:- 366 kun Og'zaki ish. Yer yaqinidagi orbitaga chiqish uchun bir kosmik tezlikda harakat qilish kerak. U 8km/s ga teng. Hisoblab ko'ringchi, bu bir minutdan keyin bizning kemamiz Yerdan qanday masofada bo'ladi? B: - $60 \cdot 8 = 480 \text{ km}$ O': - biz hayot sharoitlari bo'yicha Marsga Yerdagi hayot sharoitlariga yaqinligi haqida gapirgan edik. Kemamiz Marsga yetishi uchun kema ikkinchi tezlikda harakat qilishi lozim. Ikkinchi kosmik tezlik birinchisiga qaraganda 3km/s ga ko'p. Raketa 3 minut ichida qancha masofani bosib o'tadi? B: - 3 min. 180sek, demak masofa 1980km ga teng. O': - biz Yerdan Marsgacha bo'lgan masofaning qanchaligini, kema qanday tezlik bilan harakat qilishini bilamiz. Marsga yetib borish uchun qancha vaqt talab etilishini uyda mustaqil ravishda hisoblab chiqishga urinib ko'ring.

Bugungi zamonaviy darsliklarimizda ham turli xil fanlar integratsiyasini ko'rishimiz mumkin. Bu darsliklarimiz o'quvchilarni har tomonlama yetuk, dunyoqarashi keng inson qilib tarbiyalashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova R.A, “Boshlang’ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi”, Toshkent-2006
2. T.G’offorova. ”Boshlang’ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar” “Tafakkur nashriyoti”- 2011.
3. J.Yo’ldoshev, S.Usmonov, ”Pedagogik texnologiya asoslari”, T., 2004.
4. www.ziynet.uz

LINGUISTICS. LINGUISTIC METHODS AND ITS SECTIONS

Botirova Gulsanam

student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Annotation: This article includes sections related to the field of linguistics and methods of linguistic analysis. This article covers all the sections and describes the methods separately.

Keywords: linguistics, private linguistics, fragmentary method, ethnolinguistics, psycholinguistics, historical-comparative method, substitution method, distributive method, component method, transformational method, statistical analysis method, phonetic-phonological level, lexical level, a method of meaning scale analysis.

Linguistics is the study of language, its social significance and functions, and its internal structure; about the laws of its operation and the historical development and classification of certain languages. Linguistics is a multifaceted science because language is a very complex multifaceted phenomenon. Linguistics as a science is divided into general and specific. Within the framework of general linguistics, typological linguistics is distinguished. Its task is to compare unrelated languages.

Private linguistics is the science of individual languages, for example, Russian studies is the science of the Russian language, Ukrainian studies is the science of the Ukrainian language, and so on. Private linguistics should be studied synchronously (the study of the facts of language at the same time) and diachrony (the study of the facts of language in their development). Each science has a field of knowledge and a certain number of scientific tasks. Let us define the scope of tasks of linguistics as a science.

1. Learn the origin and essence of language.
2. Consider the structure of language.
3. The study of language as a whole system in which all members are interconnected and interdependent, rather than a collection of individual facts or words.
4. Consider the development of language in relation to the development of society (the process of the emergence of both)
5. To study the origin and development of writing.
6. Classification of languages, ie combining them according to the principle of similarity; how different German and English languages are; Russian, Ukrainian and Belarusian.

A comprehensive analysis of language, which is the field of study of linguistics, requires methods appropriate to the development of science. Any method that analyzes each area must meet the following requirements.

1. The method must be objective. The result should be the same regardless of the time and place of application of the method. Subjective approaches negatively affect the value of the method.
2. The method should be consistent and based on clear concepts.
3. The method should be universal, it should be able to analyze the main divisions of the industry (at least four).
4. The method should be as simple as possible. There are several methods used in linguistics.

There are two types of these methods: a) general methods. b) methods of linguistic analysis. These methods work in conjunction with each other and provide specific conclusions. General methods are the methods used by all aspects of the social sphere. In particular, the methods of analysis from general to specific, from private to general, analysis-synthesis, from simple to complex are used in almost all areas. Linguistic analysis methods are unique to linguistics and serve to draw scientific conclusions about the science. In modern linguistics, the following methods are used for linguistic analysis; - part of speech method; - historical-comparative method; - substitution (substitution) method; - distributive method; - method of disassembly; - transformation method; - method of statistical analysis; is a method of analyzing the scope of meaning. The part of speech method has been used since the early days of linguistics. According to this method, sentences are divided into parts. It is based on the function of the word in the sentence. Here's how to do a piecemeal analysis. 1. The main parts of speech (possessive and participle) are divided into secondary parts (complement, determiner, case). 2. The function of the parts of speech determines which phrase is used. 3. The grammatical forms (morphological categories) of the words that come as part of the sentence are explained. This method only works in the syntax section. The difficulty of using this method is observed in almost all languages. The historical-comparative method is the primary method based on comparative-historical linguistics. This method is formed by comparing the diversity of world languages, their similarities and differences. This method solves the following problems: 1. Determining whether languages are related or non-related by comparing their characteristics and similarities with other languages. 2. Comparative study of cognate languages to determine the common genetic basis for them; using a retrospective comparison method to study this analysis. This is done by comparing the current state of languages to their historical aspects. 3. The evolution of languages is studied, that is, it is possible to make a comparative analysis of the development of languages to their current state. Such a comparison is called a

prospective comparison. Historical inscriptions serve as a starting point. Using this method, a family of languages is determined. For example, the Indo-European language family, the Turkic language family, the Mongolian language family, and so on. Language families are further subdivided according to certain characteristics. In particular, Turkish languages are divided into about thirty groups. The substitution method is based on the substitution method. The resulting methodological changes are analyzed by replacing them with language units and other alternatives that are in a certain place in the speech. This method determines the place of synonyms, antonyms and homonyms in the lexical system. The distributive method analyzes the ability of language units to interact with other units in the speech process. Distribution can be interpreted as a "syntactic possibility." For example, the ability of a word, morpheme, or phoneme to interact with another word, morpheme, or phoneme, is called the distribution of these units. There are morphological, syntactic and lexical-semantic types of distribution. Morphological distribution is the ability of a word in one category to interact with a word in another category: noun with adjective, verb with form. The method of subdivision analyzes any whole, in particular, a sentence, as if it consisted of parts in a relationship between the ruler and the subordinate. This method applies at the grammatical level: morphology and syntax. The transformation method is the most perfect of all modern methods. This method is characterized by the ability to explain the syntactic process in language. Statistical analysis is used at all levels of language and is therefore universal. This method accurately shows the level of use of language units and language events in speech. The semantic scale analysis method analyzes the lexical meaning of a word by dividing it into separate semantic aspects. This method is important for clarifying the meaning of polysemous words. In general, the role of linguistic methods in determining the most general and specific laws of linguistics is invaluable. In linguistics, the department of sciences traditionally organized at this stage of the development of linguistic sciences. 1) The sciences of the internal structure of language, or "internal linguistics." This group of disciplines includes: phonetics and phonology; grammar is divided into morphology and syntax (sometimes with emphasis on morphology); lexicology (focusing on phraseology); semantics (sometimes emphasis on semantics); style; typology. 2) The sciences of the historical development of language. This group primarily includes language history: historical grammar (sometimes broadly synonymous with language history); comparative-historical grammar; history of literary languages; etymology. 3) The sciences of the spread of language in society or "foreign linguistics": dialectology, linguistic geography; regional linguistics; sociolinguistics. 4) Disciplines dealing with the study of complex problems and emerging at the intersection of disciplines: psycholinguistics, mathematical linguistics; engineering linguistics

(sometimes understood as an applied science); applied linguistics: lexicography; experimental phonetics; linguistic statistics; paleography; writing history, etc.

A phrase is a part of speech that is separated by a complete pause with a single intonation. Phonetic transcription is used to express pronunciation and is widely used in foreign language dictionaries. The reflection of each pronounced sound is the primary function of phonetic transcription. Transcription can be based on any alphabet. Some special sounds are marked with diacritical marks, additional characters from other alphabets, and inverted symbols. Phonetic transcription is important in learning a foreign language. Phonemic transcription is often used in grammar books to show the morphological structure of examples, because in such cases the word structure is more important than the pronunciation; this transcription is basically to show the phonemes always with the same sign, regardless of where they are used. Inflected languages are languages that are difficult to distinguish between stem morphemes and affix morphemes. Characteristics: - One affix has several meanings - an affix can indicate a person, time and number at the same time. - The affix can have several variants - a change of sounds can be observed when affixes are added to the stem and base. - It is difficult to draw the line between root and base, base and grammatical affixes. Because language is a powerful tool for influencing the listener, the science of linguistics is inextricably linked with literature, and this has given rise to the science of lingvopoetics. Linguopoetics studies the artistic and aesthetic functions of linguistic units used in works of art, the connotative function of language. Literary language as a comprehensive object has the property of being divided into functionally graded parts, fragments. In practice, however, only certain fragments of this object are given to the analysis of artistic speech. Hence, artistic speech is a broad concept, and the language of a work of art is a view, a fragment, of artistic speech. Since it includes the expressive function of language, it covers the artistic-aesthetic function of all level units of the language system. Therefore, lingvopoetics is divided into such types as phonetic poetics, lexical poetics, syntactic poetics. The task of linguopoetics is to study these areas separately and to shed light on their interrelationships as well.

Phonetic-phonological level

- At this level, it is studied that the same sounds occur in the repetition of the same syllables, mainly (repetition of the same vowels), alliteration (repetition of the same consonants), and serve as a means of generalization.

Lexical level

- It is understood that lexemes are used in a figurative sense (for example, the word is used in the sense of stage in the poem "Ascend from the shoots of puberty every second").

Due to the emergence of language in speech activity, speech activity is the object of study in both linguistics and psychology.

The term psycholinguistics was first used in 1946 by the American psychologist N. Pronko and has been widely used since the 1950s. However, its roots go back to the current of psychologism (founder G. Steinthal), which emerged in the XIX century on the basis of comparative-historical linguistics. He sought to create a social, ethnic psychology, emphasizing the expression of the people's spirit in language.

The object of study of psycholinguistics includes:

- To study the mechanism of formation of speech activity
- To study the process of formation of children's speech
- Exploring the relationship between speaker and listener in specific speech situations
- Learning and managing the information transfer function of speech

Ethnolinguistics

The term ethnolinguistics is derived from the Greek word “ethnos” for people, tribe, and originated in the 1970s due to the intensification of the study of the language, culture, and customs of American Indians. It is known that in the history of a nation, every event that happens in the way of life, every tradition is reflected in its language, so there is an integral connection between the language and the truth that owns it. Toponyms and ethnonyms cannot be studied without knowing the history of the people, and ethnography also provides valuable material for linguistics. The need to study ethnoculture, ethnopsychological factors in the practice and development of language has given rise to the direction of ethnolinguistics in linguistics.

Formation of ethnolinguistics

- The services of the American linguist, ethnographer F. Boas in the formation of ethnolinguistics as an independent linguistic direction were great. He and his followers studied the Indian language in relation to the interaction of languages and cultures, bilingualism.
- In the first period of this direction, more ethnographic issues were addressed, only from the 1920s onwards, the linguistic side of the problem was emphasized.

References:

1. Stupin L.P. Lexicography of the English language. Textbook for universities. M., 1985; VP Berkov Bilingual lexicography. M., 2004;
2. Brain Kelly An Advanced English Course for foreign students. L., 1960 - 434 p.
3. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Macmillan Publishing Limited. 2002 - 1693 p.

4. Fedorova I.V. Educational dictionaries of a new generation and their potential in teaching foreign vocabulary.//p.-324-333// All-Russian Scientific and Practical Conference. Textbook - student - teacher. M.2003.-358 p.
5. Strevens P. The Effectiveness of Learners' Dictionaries. Studies in Lexicography. Ed. by Burchfield, Oxford. 1987, 200 p.
6. McArthur T. Longman Lexicon of Contemporary English. Longman Group Limited. 1981.
7. Merriam-Webster's Dictionary of Synonyms, Springfield, Mass, USA., 1984.-31. 909p.
8. Ryabtseva H.K. The new dictionary is an active type dictionary. Scientific speech in English. 2nd ed. M., 200-600c.
9. Bahridnova B.M. Educational dictionary in Uzbekistan: linguistic bases, history and prospects. Doctor of Philology (DSc)... dis.author.- Samarkand 2020
10. Mengliyev B., Bahridnova B. Dictionary of word structure of the Uzbek language.- T.: Uzbekistan, 2007-7p.

BIOLOGIYA FANINING YUTUQLARI, ZAMONAVIY TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI

Dovudova Hayitgul Nishonovna

Muzrabot tumani 54-umumta'lim maktabi biologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya fanining yutuqlari hamda zamonaviy ta'limning dolzarb muammolari alohida masala sifatida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada biologiya fanini o'qitishda ahamiyat berilishi lozim bo'lgan masalalar haqida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Biologiya, ta'lim, muammo, rivojlanish, bilim, ko'nikma, faoliyat, mikrobiologiya, kamchilik.

ДОСТИЖЕНИЯ БИОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ, ЗАДАЧИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье отдельно рассматриваются достижения биологии и актуальные проблемы современного образования. В статье также рассматриваются вопросы, которые следует учитывать при преподавании биологии.

Ключевые слова. Биология, образование, проблема, развитие, знание, умение, деятельность, микробиология, дефицит.

ACHIEVEMENTS IN BIOLOGICAL SCIENCE, CHALLENGES OF MODERN EDUCATION

Annotation: This article discusses the achievements of biology and the current problems of modern education as a separate issue. The article also discusses issues that should be considered in the teaching of biology.

Keywords: Biology, education, problem, development, knowledge, skill, activity, microbiology, deficiency.

Mustaqil Respublikamizda "Ta'lim to'g'risida", "Respublikada milliy kadrlar tayyorlash" to'g'risidagi qonunlarga asosan, endilikda yoshlarga ta'lim berishning yangi, samarali yo'llari, vositalaridan, yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishga o'tish vazifalari ko'rsatilgan. Bu ulkan vazifalarni bajarishda umumta'lim, maxsus o'rta va oliy maktablar jamoalari oldida ta'lim berishning yangi, samarali yo'llari, vositalarini ishlab chiqish, uni amaliyotga kiritishdek dolzarb vazifalar turibdi. Undan tashqari, yoshlarimizga faqat fan asoslaridan bilimlar berish

bilan cheklanmasdan ularni har tomonlama yetuk, ma'naviy barkamol qilib tarbiyalash zarur.

XXI asr biologiya ta'limi oldida ham juda katta ulkan vazifalar mavjud. Ma'lumki, har bir davr ta'lim oldiga ayni davlatdagi iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy jihatlar bo'yicha yangi dolzarb vazifalarni qo'yadi. Bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqib, xo'jalik yuritishning yangi-yangi samarali yo'llari, vositalarini ishlab chiqish, ulardan amaliyotda foydalanish zaruriyati kuchaymoqda. Bunday sharoitda inson omili hal etuvchi kuch sifatida maydonga chiqmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiasi:

Tadqiqotni yoritishda quyidagi adabiyotlar muhim manba bo'lib hizmat qildi. A.A.Gorelovning "Konsepsii sovremennogo yestestvoznaniya" va B.D. Komissarovlarning "Metodologicheskie problemi shkoloogo biologicheskogo obrazovaniya." Asarlarida tadqiqot mavzusi yuzasidan muhim ma'lumotlarni uchratish mumkin. Shuningdek, B.L.Farbermanning "Progressivnie pedagogicheskie texnologii" N.S.Sayidaxmedovning "Yangi pedagogik texnologiyalar", A.Hayitov, N.Boymurodovlarning "Ta'limda noan'anaviy darslar va interfaol usullardan foydalanish", N.N. Azizxo'jaevaning "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat", O.M.Mavlonov, S.Najimovaning "Zoologiyaning o'qitish metodlari va texnologiyalari, J.O.Tolipovaning "Biologiya ta'limi texnologiyalari" kabi asarlari ham tadqiqotni yoritishda asos bo'lib hizmat qildi.

Tahlil va natijalar

Insoniyat tarixida XX asr biologiya fanining nihoyatda rivojlanganligi bilan xarakterlanadi.

Agar XX asrning birinchi yarmida fizikadan olamshumul yutuqlar qo'lga kiritilgan bo'lsa, bu asrning ikkinchi yarmida biologiya sohasida qo'lga kiritilgan yangiliklar kishilarning tabiatga bo'lgan qarashlari, munosabatlarini keskin o'zgartirib yubordi.

Xo'sh, XX asr biologiyasida eng muhim kashfiyotlar nimalardan iborat bo'ldi?

Ushbu savolga biologiya taraqqiyotidagi 4 xil yo'nalishda bo'lgan ishlarni misol tariqasida keltirish mumkin.[1,28] Ushbu yo'nalishning ikkitasi fundamental, ikkitasi amaliy xarakterga ega bo'lgan ishlardir. Fundamental xarakterga ega bo'lgan ishlar asosan biofizika va bioximiya sohasida bajarildi.

Mendel qonunlarini kashf etilishi, uni zamonaviy ilmiy tekshirish ishlari bilan boyitish borasida ishlar amalga oshirildi. G.Friz, G.Korrens va G.Chermaklar tomonidan yaratilgan "Irsiyatning xromosoma nazariyasi" asrimizning o'rtalariga kelib irsiy belgilarning namoyon bo'lishida DNK ning tuzilishi haqida (Dj.Uotson va F.Kriklar) ta'limotini paydo bo'lishiga olib keldi. Keyinchalik mazkur sohada olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, fizika va kimyo fanlari yutuqlaridan foydalanish natijasida nuklein kislotaning tuzilishi, genetik kod aniqlanishi, oqsillarning biologik

sintezining borishi mexanizmlarining ochilishiga sabab bo'ldi. Turli darajada bo'lgan oqsillar strukturalarini aniqlash imkoniyati tug'ildi.

Bioenergetika biologiya fanidan o'ziga xos yangi yo'nalishlaridan biriga aylanadi. Tirik organizmlar hayotida mitoxondriyalarning ahamiyati (A.Lenindjer) aniqlandi.

Yadro fizikasidagi tadqiqotlardan biologiyada foydalanish radiatsion biologiya fanining paydo bo'lishiga olib keldi. Sun'iy mutageniz hosil qilish (G.S.Nadson, G.Fillionov) bo'yicha ishlar boshlandi.[2,53]

Genetika va evolyutsion nazariyaning qo'shilishi natijasida sintetik evolyutsiya nazariyasi yaratildi. Endilikda organizmlarning bioximik tuzilishlari, molekulyar genetik omillarga asoslanib tirik jonzoatlarning tarixiy rivojlanishini qayta o'rganib chiqish ishlari qilinmoqda.

XIX asrning oxirida D.I.Ivanovskiy va N.Beyerlar infeksiyon kasalliklarini qo'zg'atuvchilari bo'lmish viruslarini kashf etgan edilar. Hozirga kelib virusologiya eng rivojlangan fanlardan biriga aylandi.[3,25]

Zoologiya sohasida qilingan ishlarning ko'lami ham ancha kengdir. Hozir zoologlar faqat hayvonlarning tuzilishi, hayotiy jarayonlari, tarqalish xususiyatlari, yashash muhitlari bilan aloqalari, foydali va zararli hayvonlarni o'rganish ularni sistemaga solish, yangi turlarni aniqlash kabi ishlar bilan bir qatorda bu jonivorlarning bir-birlari bilan aloqalarini o'rganish ishlari kuchaydi.

Hozirgi zamondagi eng muhim vazifalardan biri- biologik xilma-xillikni saqlash masalasidir. Ma'lumki, insonlarning tabiatga ta'sirining kuchayib borishi o'z novbatida turli organizmlarni yashash sharoitlarini buzilishiga, ularning yashash joylarini ekologik xolatlarini yomonlashuviga ta'sir etmoqda. Bu o'z novbatida tirik organizmlarning sonini kamayib ketishi, ba'zi turlarni umuman yo'q bo'lib ketishiga, "Qizil kitob" saxifalarini yana ko'payishiga olib kelmoqda. Axxvol shu darajada ketaversa tabiatdagi soni oz qolgan ayrim o'simlik va hayvonlarni yo'q bo'lib ketish xavfini tug'diradi. Shu boisdan endilikdagi dolzarb masalalardan yana biri-soni kamayib borayotgan o'simlik va hayvonlarni saqlab qolishdek murakkab vazifani bajarishlikni taqazo etadi.

Bu vazifani bajarishni muhim shartlaridan biri- kishilarni biologik va ekologik savodxonliklarini oshirish orqali bajariladi.

Hozirga kelib biologiya fanlari va uni o'qitish bo'yicha birqancha muammolar bor. Biologiya fani oldida aholini mo'l- ko'l oziq ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, xalq salomtligini saqlash, ekologiya muammolari shular jumlasidandir

Atrof muhitini ifloslanishi, urbanizatsiya, shovqin suronlar insonlar salomatligiga tobora ko'proq ta'sir etmoqda. Xususan, qon-tomir tizimi, asab kasalliklari ko'paymoqda. Undan tashqari turli dori-darmonlarning virus, mikroblarga qarshi turish xususiyatlari ortib bormoqda. Yuqoridagilarni xisobga olgan holda

insonlarni salomatliklarini muhofaza qilishda biologshlar oldida katta vazifalar turibdi.

Ma'lumki, insonlar avvalo nimalarni bilishi, qo'ldan qanday ishlar kelishi bilan tavsiflanadi. Binobarin, ilmiy, ma'lum ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan, ma'naviy barkamol yoshlarni tarbiyalash zamonamizning dolzarb vazifalaridan biriga aylanmoqda. Biroq, ta'lim da uzoq yillardan buyon qo'llanilayotgan an'anaviy ish uslublari o'quvchilarni dars materialini faqat yodlash, takrorlab berishga qaratilgan bo'lib, bu usul yoshlarni ijodiy bilim olishga, ma'lum yo'nalishlarda malaka va ko'nikmalar hosil qilishlariga yetarli imkon bermas edi.

Biologiya ta'limidagi bu muammolarni hal etish uchun amaldagi ish uslublarni qayta ko'rib chiqish, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish, ta'lim- tarbiya ishlarini zamon talablariga keltirish, ta'lim muassasalari uchun yuqori salohiyatga ega bo'lgan o'qituvchi kadrlar tayyorlash, ta'limning material bazalarini yanada boyitish kabi ishlarni amalga oshirishlik zarur.

Keyingi yillarda ta'limdagi texnologiya masalalariga qiziqish tobora kuchaymoqda. Har qanday pedagogik texnologiyaning asosi uning maqsadlarni aniqlashdan boshlanishi kerak.

Texnologiya yunoncha «Texnos»-hunar, «logos»-fan so'zlaridan tashkil topgan.[4,14]

Texnologik jarayon- mehnat qurollari bilan mehnat vositalari (xom ashyo) yordamida mahsulot yaratishdir. Ishlab chiqarishdagi barcha faoliyat ishchi qo'li, mehnat vositalari va xom ashyo bilan turli tovarlar, mahsulotlar ishlab chiqishga qaratilgan jarayonlardir.

Darhaqiqat, ta'limda ham o'ziga xos texnologiyalar bo'lib, bu texnologiyalar orqali o'qituvchi o'quvchiga ta'sir etib, ularda ma'lum malaka va insoniy sifatlarni shakllantiriladi.. An'anaviy texnologiyalar takomillashtirilib. yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishga o'tilmoqda. Yangi pedagogik texnologiyalarning bir qancha tashkiliy shakllari paydo bo'lmoqda. Yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish shaxsiy o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonunlarini o'zida aks ettiradigan va yakuniy natijani ta'minlaydigan pedagogik faoliyatdir.

Texnologiya tartibga solish kuchiga ega. U erkin ijod qilishga undaydi. Pedagogik texnologiya murakkab jarayon sifatida qator o'qitish bosqichlaridan, ayni bosqichlarni o'rganishga qaratilgan amallardan iborat bo'ladi. Pedagogik texnologiya tarkibiga:

- ta'lim maqsadlarini ishlab chiqish;
- ta'lim maqsadlari taksonomiyasini ishlash;
- ta'lim maqsadlarini sinov (test) topshiriqlariga aylantirish;
- maqsadga erishish yo'llarini aniqlash;
- maqsadga nechog'lik erishilganligini baholash kabilar kiradi.[5,33]

Ta'lim maqsadlarini to'g'ri aniqlash diagnostik tamoyil bo'yicha tashkil etilishi lozim. Ta'limning diagnostik maqsadlarini aniqlash ma'lum mezonlardan foydalanish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bu mezonlar dars natijalaridan kelib chiqadigan bir qator tushunchalar guruhlaridan tuzilib, bularga: biladi-qandaydir fakt, hodisani, biladi-qoidani; ma'noni o'zgartiradi-suvni grafik shaklda ifoda qila oladi; tushuntira oladi-jadvalni, tajribani, voqeani; xulosa qiladi-faktlardan; foydalanadi-tushunchalardan, qoidalardan; namoyish etadi-ishning borishini; ajratadi-noaniq iboralarni; topadi-fikrlashdagi, ba'zi kamchiliklar kabi harakat fe'llari kiradi.

Fan asoslaridan o'quvchilarga ta'lim berishda qo'llanilayotgan texnologiyalar bir tomondan o'quvchilarga ta'lim berish, ularda turli shaxsiy sifatlar hosil qilish kabi ilmiy, bilimli, zamon talablari asosida tarbiyalangan yoshlar tayyorlashga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, bu texnologiyalar turli fanlarni o'qitish uslubiyoti fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shadi.

Nazariy biologiya yutuqlari tibbiyotda keng qo'llaniladi. Bu biologiya fanining hozirgi darajasini belgilaydigan yutuqlar va kashfiyotlar. Shunday qilib, ushbu genetika irsiy kasalliklarni erta tashxislash, davolash va oldini olish usullarini ishlab chiqishga imkon berdi. Mikroorganizmlarni tanlash bir qator kasalliklarni davolash uchun zarur bo'lgan fermentlar, vitaminlar, gormonlarni olish imkonini beradi. Genetik muhandislikning rivojlanishi biologik faol va dorivor moddalarni ishlab chiqarish uchun keng istiqbollarni ochib beradi. Masalan, genetik muhandislik usullari yordamida insulin gormon geni olindi va keyin ichak tayoqchasiga o'rnatildi. Bunday ichak tayog'idagi shtamm, diabetli diabetni davolash uchun ishlatiladigan insulinni sintez qilishga qodir. Xuddi shunday, somatotropin (o'sish gormoni) va boshqa gormonlar, interfon, qimmatli preparatlar va vaktsinalar ham olinadi.

Sanoat, mexanik muhandislik, tirik mavjudotlarni tashkil etishning (bionikalar) tashkil etishning kemasozlik tamoyillari kelajakda muhim iqtisodiy samara beradi.

Fan va texnologiyalar taraqqiyoti, yangi texnologiyalarni yaratish va ulardan foydalanish biosfera (ba'zan tuzatib bo'lmaydigan) zarar etkazishi mumkin. Sanoat mahsulotlari tomonidan atrof-muhitning ifloslanishi omon qolish masalasini oshiradi va ko'pincha hayvonlar va o'simliklarning ko'plab turlari yo'q bo'lib ketishi. Ekologik ofatning ishtiroki sayyoradagi barcha jonzotlarga xavf guruhiga etkazadi. Tirik organizmlarni saqlash vazifalari, tabiiy yashash joyida aholisini tiklash butun dunyo biologlarini hal qiladi.[6,42]

Insoniyat yovvoyi hayotsiz mavjud emas. Bu yerdan uni "ish sharoitida" saqlash juda muhimdir. Afsuski, buni qilish juda oson emas. Sayyoramizning butun yuzasini rivojlantirish, qishloq xo'jaligi, sanoat, o'rmonlar, materik va okeanlarning ifloslanishi, qo'ziqorin turlari, qo'ziqorinlar, hayvonlar er yuzidan g'oyib bo'ladi. Yo'qolgan ko'rinishi mumkin emas. Bu millionlab yillar davomida evolyutsiyaning mahsulidir va noyob genofondga ega. Mamlakatimizda, umurtqali hayvonlarning bir

turi o'rtacha 3, 5 yilga g'oyib bo'ladi.[7,74] Ushbu tendentsiyani qanday o'zgartirish va "hayot miqdori" ning doimiy o'sishining doimiy o'sib borishi va evolyutsion oqlangan yo'liga qaytish kerak? Ushbu muammo butun insoniyatga tegishli, ammo uni na biologlarsiz hal qilib bo'lmaydi.

Zamonaviy voqelikda biologiyaning o'rne og'ir, chunki u o'zining barcha fenomenasida odamning hayotini diqqat bilan o'rganmoqda. Hozirgi vaqtda bu fan evolyutsiya, hujayralar nazariyasi, genetika, genetika va energiya kabi printsiplial tushunchalarni birgalikda ulaydi. O'z funktsiyalarida, butun hayotning rivojlanishini rivojlantirish, xususan, organizmlar tarkibi, ularning xatti-harakati, shuningdek atrof-muhit bilan bog'liq.

Biror kishining hayotidagi biologiyaning qiymati, agar u shaxsning hayotiy faoliyatini, masalan, sog'liqni saqlash, oziq-ovqat mahsulotlarining asosiy universitetlari o'rtasida parallel bo'lsa, aniq bo'ladi. Bugungi kunda biologiyadan ajralib turadigan va mustaqil bo'lish, zarur va mustaqil bo'lgan fanlar mavjud. Bunday masalan, zoologiya, botanika, mikrobiologiya, virologiya bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin. Eng muhimi, eng muhimi, ularning barchasi tsivilizatsiya tomonidan beriladigan eng muhim asosiy bilimlar majmuasini anglatadi.

Ushbu sohada bilimlar Klavdiy Galen, Gippokrat, Karl Linny, Charlz Daryin, Aleksandr Oparin, Ilya Mesnikov va boshqalar kabi taniqli olimlar tomonidan tadqiq etilgan.[7,9] Ularning kashfiyotlari tufayli, ayniqsa tirik organizmlarni o'rganish, morfologiya fanlari, shuningdek, tirik mavjudotlar tizimlari haqida bilimlar olib borilgan fiziologiya paydo bo'ldi. Genetika irsiy kasalliklarni rivojlantirishda bebaho rol o'ynadi.

Biologiya tibbiyot, sotsiologiya va ekologiyada kuchli poydevor bo'lib qoldi. Bu ilm, bu ilm, bu kabi fan, yangi bio nazariyalar va qonunlar shaklida o'zgargan yangi bilimlar bilan to'ldirilgan holda yangi bilimlar bilan to'ldirilgan.[8,27]

Zamonaviy jamiyatda biologiya va ayniqsa tibbiyotda biologiyaning o'rne, hech qanday narxga ega emas. Xususan, u bakteriologik va virusli kasalliklarni tezda targ'ib qilish usullari bilan topildi. Zamonaviy jamiyatda biologiya roli haqida o'ylaganimizda, ayniqsa, shifokor biologlari qahramonligi tufayli, sayyora, vabo, qorin bo'shlig'i yostiqlari, Sibirsk yaralari, chechagi va boshqa odamlarning hayoti kasalligi uchun ko'proq xavfli.

Siz ta'kidlashdan qo'rqib, zamonaviy jamiyatda biologiya roli beqiyos o'sib borayotganiga e'tibor qaratasiz. Zamonaviy hayotni selektsiya qilmasdan taqdim etish ilmiy-tadqiqot ishlariYangi oziq-ovqat mahsulotlarini, shuningdek ekologik toza energiya manbalarini ishlab chiqarish.

Xulosa: Biologiyaning asosiy qiymati shundaki, bu ko'plab istiqbolli fanlar uchun asos va nazariy asosdir, masalan, genetika va bionika kabi. Bu ajoyib ochilishga tegishli - insoniyat genomini shifriflash. Biotexnologiya kabi bunday

yoʻnalishi biologiyada birlashma asosida ham yaratilgan. Hozirgi vaqtda, ayniqsa texnologiyalar sizning tanaga zarar etkazmaydigan profilaktika va davolanish uchun xavfli dori-darmonlarni yaratishga imkon beradi. Natijada nafaqat hayotning davomiyligini va uning sifatini rivojlantirish mumkin.

Zamonaviy jamiyatda biologiyaning asosiy roli shundaki, uning bilimlari shunchaki zarur boʻlgan soha, masalan, giyohvandlik, gerontika, kriminologiya, qishloq xoʻjaligi, qurilish va kosmosni rivojlantirish zarur.

Yerdagi beqaror ekologik vaziyat ishlab chiqarish faoliyatini qayta koʻrib chiqishni va inson hayotidagi biologiya eng yangi bosqichga koʻtarilishni talab qiladi. Har yili biz eng qashshoq mamlakatlarni ham hayratda qoldirgan va yuqori rivojlangan katta kattaxoʻrga guvoh boʻlmoqdamiz. Axir, deyarli barchasida, zamonaviy jamiyatdagi mavjud iqtisodiy va ijtimoiy ziddiyatlar, shuningdek, energiya manbalarining asossiz joriy etilishi tufayli kelib chiqadi.

Tradus, bizga toʻgʻri keladi, tsivilizatsiyaning eng yaqinligi faqat uygʻunlik mavjud boʻlganda boʻlishi mumkinligini anglatadi atrof-muhit. Faqat bio naqshlariga rioya qilish, shuningdek, ekologik fikrlash asosida progressiv biotexnologiyalarning keng joriy etilishi biz sayyoramiz aholisidan istisnosiz har kimga tabiiy ravishda xavfli boʻlmagan nomuvofiq yashashni taʼminlashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gorelov A.A. Konsepsii sovremennogo yestestvoznaniya, Moskva, 1999
2. Komissarov B.D. Metodologicheskie problemi shkolnogo biologicheskogo obrazovaniya. Moskva, 1991
3. Farberman B.L. Progressivnie pedagogicheskie texnologii T., 1999
4. Sayidaxmdov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2003
5. Hayitov A., Boymurodov N. Taʼlimda noanʼanaviy darslar va interfaol usullardan foydalanish
6. Azizxoʻjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat – T.:, 2006.
7. Mavlonov O.M., Najimova S. Nishonboeva M. Zoologiyaning oʻqitish metodlari va texnologiyalari. Toshkent., 2005
8. Tolipova J.O., Gʻofurov A.T. Biologiya taʼlimi texnologiyalari Toshkent., 2005
9. Gʻofurov A.T., Tolipova J. O. Biologiya oʻqitishning umumiy metodikasi Toshkent., 2005
10. Saydaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2003
11. Farberman B.L. Progressivnie pedagogicheskie texnologii Tashkent, 1999

YANGILANAYOTGAN O'ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNING HUQUQIY ASOSLARI

Aminova Gulnoza Xakimovna

O'zbekiston Milliy Universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada amalga oshirilayotgan demokratik islohotlarda ayollarning bevosita ishtiroki zarurligi va katta ahamiyatga molik ekanligi e'tirof etilgan. Jamiyatning turli sohalarida: ma'naviy, ijtimoiy-maishiy muammolarni hal qilishda xotin-qizlarning faolligini oshirish, davlat tomonidan, ularning faol bo'lishlari uchun shart-sharoit hamda imkoniyatlarni yanada takomillashtirish masalalari yoritilgan. Yangilanayotgan O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarda balki siyosiy jarayonlarda ham xotin-qizlar faolligi masalasi bilan bog'liq dolzarb muammolar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ayol, huquq, ayollar huquqlari, gender tenglik, faol, yangi O'zbekiston

Ma'lumki, 2019 yil 2 sentyabrda qabul qilingan "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining qonuni xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rniga qaratilgan huquqiy himoya, huquqiy kafolat siaftida ma'qullangandi. Hozir davrda O'zbekistonning islohotlarida inson manfaatlarining ustunligiga qaratilgan bir paytda, hali ham oilaviy nizolarning juda katta qismi erkaklar tomonidan ayol huquqlarining tan olinmaslik holatlari shuningdek, ayrim holatlarda jamiyatda ham xotin-qizlarning huquq hamda imkoniyatlariga yetarlicha ahamiyat berilmayotgani haqiqatdir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida «Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar»,² deb belgilanganligidir. Demak, gender tengligining ham xalqaro huquqiy ham, konstitutsiyaviy huquqiy asosi kafolatlangan. Gender tengligi ijtimoiy tenglikni ham anglatadi. Bunday tenglikni ta'minlash uchun Konstitutsiya va qonunlarga zarur qoidalarni kiritishning o'zi kifoya emas. Gender tenglik jamiyat rivojida muhim bo'lgan ijtimoiy munosabatlarda dolzarb ahamiyatga ega ekanligi bugungi kunda yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bugun oilada, jamiyatda, ayniqsa, xotin-qizlarning ijtimoiy hayotdagi faolligini oshirishga alohida e'tibor qaratilayotgani natijasida universitetda ham katta o'zgarishlar amalga oshirilmoqda.

So'nggi to'rt yilda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirok etishini ta'minlash, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonliklardan himoya qilishga

² O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Toshkent.: "O'zbekiston"1992 yil

Gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, sohaga oid 25 ta qonunchilik hujjati qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasining Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha komissiyasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi tashkil etildi.

O'zbekiston tarixida ilk marotaba parlamentda xotin-qizlar soni BMT tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetib, parlamentdagi xotin-qizlar soni qariyb 32 foizga yetdi va dunyodagi 190 ta parlament orasida 37-o'ringa ko'tarildi.

Boshqaruv lavozimidagi xotin-qizlar ulushi 27 foizga, partiyalarda 44 foizga, oliy ta'limda 40 foizga, tadbirkorlikda 35 foizga yetdi.

Xotin-qizlarni ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, ular bilan manzilli ishlash maqsadida "Ayollar daftari" tizimi joriy etilib, Davlat budjetidan har yili 300 mlrd so'm mablag' ajratib borish yo'lga qo'yildi.

Ota-onasi yoki ularning biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yo'q yolg'iz ayollarning o'qish to'lovlarini qoplab berish tizimi joriy etilib, oliy o'quv yurtlariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar soni ikki baravarga ortdi.

Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish maqsadida 224 mingdan ortiq xotin-qizga jami 6,9 trln so'm miqdorida imtiyozli kredit ajratildi.

Sohada olib borilayotgan islohotlar xalqaro reytinglardagi mamlakatimiz o'rniga ijobiy ta'sir ko'rsatib, Jahon bankining Ayollar, biznes va qonun indeksida O'zbekiston 2020-yilda xotin-qizlar huquqlari va gender tenglik bo'yicha ahamiyatga molik islohotlarni amalga oshirgan 27 ta davlat qatoriga kiritildi va 5 pog'onaga yuqorilab, 190 ta davlat orasida 134-o'rinni egalladi.

O'zbekiston BMT Nizomining maqsad va prinsiplariga hamda xalqaro huquqning boshqa umume'tirof etilgan normalariga sodiq ekanliklarini doimo ko'rsatib kelgan.

BMT Bosh Assambleyasining 2015-yilning sentyabrida Barqaror rivojlanish bo'yicha o'tkazilgan sammitida 70-son rezolyutsiyasi qabul qilinib, mamlakatimiz uchun dolzarb hisoblangan 16 ta milliy maqsadga erishish bo'yicha 125 ta maqsadli vazifa hamda 206 ta indikator ishlab chiqilgan.

Xususan, barqaror rivojlanish sohasidagi 5-maqsad — Gender tenglikni ta'minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish mamlakatimizda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquq hamda imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan islohotlar bilan hamohangdir.³

Jamiyatda, oilada xotin-qizlar bilan bog'liq ijtimoiy masalalarni yaxshilash bilan shug'ullanadigan O'zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qo'mitasi hamda uning barcha viloyatlardagi bo'linmalari, Oliy Majlisning «Mehnat, ijtimoiy masalalar va

³ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining qarori, 28.05.2021 yildagi SQ-297-IV-son

bandlik qo'mitasi», «Oila va ayollar muammolari komissiyasi» (2000-2004 y.), «Sog'lom avlod» jamg'armalari va «Huquqshunos ayollar», «Ilm-fan va ayol», «Ijodkor ayollar», «Tashabbuskor ayollar», «Ayol va salomatlik», «Faxriy ayollar» jamoatchilik uyushmalari hamda boshqa jamoat tashkilotlarining faoliyati muhimdir. Hozirgi kunga kelib, ayollarning haququqlarini ilgari surish hamda rivojlantirish bo'yicha milliy mexanizmlar, shuningdek, ularning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotning barcha qatlamidagi rolini kuchaytirish bo'yicha milliy institutlar tashkil etilgan. Buning tasdig'ini ayollarning siyosiy partiyalardagi faolligi 36 foizdan 50 foizgacha oshganida kuzatishimiz mumkin. Bugungi kunda ayollarimiz iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida faoliyat yuritib kelmoqdalar. Jumladan, sanoatda 52%, xalq ta'limi tizimida 70%, sog'liqni saqlash tizimida esa 73% ayollar mehnat qilmoqdalar⁴

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, Rivojlangan davlatlarda ayolning huquq va erkinliklari muhim omil sifatida e'tirof e'tiladi. Bunga sabab oddiy ya'ni ayolning qadr-qimmatini uning jamiyatdagi o'rnini bilan belgilanadi. Ayollar qanchalik ilm-fan sohasida, yoki ijtimoiy-siyosiy sohalarda faolligi oshgansari jamiyat ham yuksala boshlaydi. Ayollarning intellektual salohiyati yuksalishi, jamiyatda komil insonlarning kamol topishi uchun zamin yaratadi. Jamiyatda erkak va ayolning teng huquqli ekanligi, oilaning mustahkamligini huquqiy jihatdan mustahkamlsa, ayollarning yuksak ma'naviyati esa oilani axloqiy jihatdan mustahkamlaydi. Chunki davlat tomonidan ayollarga berilgan har qanday e'tibor bu kelajak sari tashlangan yuksak qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Toshkent.: "O'zbekiston" 1992 yil
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining qarori, 28.05.2021 yildagi SQ-297-IV-son
3. Baxtigul A. Mamadaminova, ЎТМИШГА НАЗАР | ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ | LOOK TO THE PAST №SI-2 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2021-SI-2>
4. Lex.uz

№

⁴ Baxtigul A. Mamadaminova, ЎТМИШГА НАЗАР | ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ | LOOK TO THE PAST №SI-2 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2021-SI-2>

АВТОМАБИЛ ЙЎЛЛАРИ ГЕОМЕТРИК ПАРАМЕТРЛАРИНИНГ ЭКСПЛУАТАЦИОН ИШОНЧЛИЛИГИНИ БАХОЛАШ

Ф.Ф Хакимов

Магистратура талабаси:, МАЙЛҚ-1а гуруҳи (ТДТрУ)

Илмий раҳбар: **С.Т Джаббаров**, т.ф.д., профессор (ТДТрУ)

Мақолада автомобил йўлларининг геометрик параметрлари ва уларни ўлчаш услублари, автомобил йўлларининг геометрик параметрлари ҳаракат хавфсизлигига тасири ҳақида таъкидлаб ўтилган.

Республикаимиз иқтисодиётининг ривожланиши ва тараққий этиши аввало автомобил йўлларининг ҳолатига боғлиқдир. Шу боисдан истиқлол йилларида мамлакатимизда автомобил йўллари тармоғини ривожлантириш бўйича бир қатор кенг кўламдаги ишлар амалга оширилди. Республикаимизда транспорт коммуникацияларини ривожлантириш ва уларнинг фойдаланув ҳолатини яхшилаш бугунги кундаги иқтисодиётнинг долзарб устивор йўналишларидан бири ҳисобланади. Мамлакат йўллари унинг юзи, давлат тараққиёти ва бойлигининг кўрсаткичидир. Ўзбекистон Республикасида мавжуд шаҳар йўлларининг техник даражаси фойдаланувчиларга замонавий талабларга жавоб берадиган йўлларни, йўлларнинг функционал мақсадларини тўлиқ таъминлашга имкон яратиш, шунингдек йўл ҳўжалиги ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг муҳим элементи ҳисобланади. Йўл иқтисодиётининг самарали ишлаши ва барқарор ривожланиши барқарорликни таъминлаш, иқтисодий тикланишга ўтиш, мамлакатнинг яхлитлиги ва миллий хавфсизлигини таъминлаш, аҳолининг турмуш даражаси ва фаровонлигини ошириш учун зарур шартдир. Ҳозирги вақтда мамлакатнинг автомобил транспорти энг машҳур транспорт турларидан бири ҳисобланади. Йўловчилар ва юкларни ташишда вақтни тежашни таъминлаш, автотранспорт жамиятнинг ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришга, минтақалараро алоқаларни кенгайтиришга, мамлакатнинг чекка ҳудудларини оммавий ишлаб чиқариш жараёнига жалб қилишга ёрдам беради.

Шундай қилиб, транспорт соҳасини такомиллаштириш Ўзбекистоннинг кучли ва жадал ривожланаётган иқтисодий минтақасининг муҳим таркибий қисми, шунингдек, йўл-транспорт тизимини такомиллаштириш ва кенгайтириш ҳамда эксплуатацион имкониятларни кенгайтиришнинг асосий шартидир. Республикаимиздаги мавжуд автомобиль йўлларини қайта қуриш, ҳамда янгиларини лойиҳалаб қуришда имконий ресурслардан кенг фойдаланиб, уларни ишлатишда юқори сифатли талаб кўрсаткичларини таъминлаш учун илмий асосланган технологик жараёнлар ва илғор иш услублари талаб этилади.

Автомобиль йўлларида қўлланиладиган йўл тўшамаларининг мустаҳкамлиги ва муддатли хизмат кўрсата олишлиги қурилиш жараёнларига боғлиқ бўлиб, ўз ўрнида маҳаллий материалларга ишлов бериш, уларнинг физик-кимёвий хоссаларини талаб даражасига етказиш тўшаманинг мустаҳкамлик назариясига асослан-ган бўлмоғи лозим. Шунингдек, йўл тўшамаларини қуриш жараёнларини ташкил этишда замонавий машина ва механизмларини тўғри танлаб, улардан оқилона фойдаланиш йўл тўшамаларини қуриш жадаллиги ва қурилиш муддатларига салмоқли таъсир кўрсатади. Автомабил йўлларининг геометрик ўлчамлари унинг кўндаланг кесим ва бўйлама кесимларида қуйдагилар ҳисобланади. Чизма текислигида ёйиб кўрсатилган йўл ўқининг вертикал текисликдаги проекциясига йўлнинг бўйлама профили дейилади. Грунтни қирқиб олиш натижасида йўл сирти ер юзига нисбатан паст бўлиб қолган жойлари ўймалар деб, йўлнинг ер юзасидан баландроқ суний тўкилган гурунт устидан ўтадиган йўл бўлаклари еса кўтармалар деб аталади. Ер сиртининг йўл ўқ чизиги бўйича белгилари билан йўл кўтармасининг баландлиги ёки ўйма чуқурлигини аниқловчи йўл қирғоғи белгилари орасидаги фарқ ишчи белги деб аталади. Йўлнинг вертикал текислиги билан кесишган кесимининг кенгайтирилган масштабдаги тасвири кўндаланг кесим деб аталади. Йўлнинг геометрик элементлари кўрсаткичларини аниқлаш. Йўлнинг геометрик параметрларининг эксплуатацион ишнчилиги унинг хавфсизлигига таъсирини аниқлаш. Қатнов қисмининг энини ўлчаш жойида кўндаланг белги қўйилади, унинг кўрсаткичлари дала журнаliga киритилади. Ўлчовлар пўлат тасма, рулетка ёки NEDO 703111 (600 Deluxe) 320 мм туридаги курвиметр билан 0,1 м гача аниқликда ўтказилади. Ўлчовларни бошлашдан аввал қатнов қисмидан, йўл четидаги мустаҳкамланган тасмалари ва мустаҳкамланган йўл четларидан мустаҳкамлаш чегараси аниқ кўриниши учун чанг ва гардлар тозаланади. Кўп тасмали йўлларда ва ҳаракат жадаллиги юқори бўлган йўлларда геодезик асбоблардан фойдаланиб, ўлчовларни амалга ошириш тавсия этилади. Бир хил қоплама туфайли қатнов қисмининг ва йўл четидаги мустаҳкамланган тасмалар ёки мустаҳкамланган йўл четларининг чегарасини визуал ажратиш мумкин бўлмаган ҳолда, уларнинг ўлчамлари лойиҳа ва ижро ҳужжатларининг маълумотлари бўйича аниқланади. Асосий мустаҳкамланган йўл юзасининг эни қатнов қисмининг эни ва йўл четидаги мустаҳкамланган тасмалар энининг йиғиндиси каби аниқланади. Қатнов қисмининг эни, йўл четидаги мустаҳкамланган тасмалар ва йўл четларининг энини ўлчаш билан бир вақтда ўлчовлар журнаliga ҳаракат тасмаларининг сони, қопламанинг, йўл чети юзасининг тури ва ҳолати ҳақида, шунингдек, ажратувчи чизиқларнинг мавжудлиги ҳақида маълумотлар киритилади.

Йўлнинг кенглигини танлаш автомобил йўлининг нархига ишлашига тасир қилади. Одатда полосаларнинг кенглиги 3 метрдан 3.75 метргача бўлади. Кенгрок йўллар ва йўл ёкси одатда тезлиги ёқори ва катта микдордаги юк машиналари ва бошқа йирик транспорт воситаларида қўлланилади. Йўл торроқ бўлаклардан тезлиги паст бўлган ёки транспорт хажми паст бўлган йўлларда фойдаланиш мумкин.

Тор йўллар куриш ва сақлаш учун камроқ харажат талаб қилади, шунингдек транспорт воситаларини етказиб бериш учун йўлнинг имкониятларини камайтиради. Қишлоқ йўлларида, тор йўлларда йўлдан чиқиб кетиш ва қарама қарши тўқнашувлар даражаси ёқори бўлиши мумкин.

Қатнов қисмининг эни, йўл четидаги чап ва ўнг мустаҳкамлаш тасмалари, йўл четларининг мустаҳкамланган юзаси ва мустаҳкамланмаган қисмининг эни (биринчи тоифали йўлларда эса ажратувчи тасманинг эни) йўлнинг ҳар бир ўзига хос участкасида, лекин камида 1 km га бир марта ўлчанади.

Аслидаги қисмининг эни бўйича йўл ҳаракат тасмаларининг сони ўлчанган қатнов қисмининг эни қуйидагича бўлиб ҳисоблаш йўли билан аниқланади:

- 3,75 - I-II тоифали йўллар учун;
- 3,5 - III тоифали йўллар учун;
- 3,0 - IV-V тоифали йўллар учун.

Йўлнинг геометрияси унинг хавфсизлигига таъсир қилади. Йўл-транспорт ҳодисаларига таъсир етувчи омилларни ўрганиш шуни кўрсатадики, инсон омиллари устунлик қилади, йўл ҳаракати омиллари иккинчи енг кенг тарқалган тоифа, автомобил омиллари охириги ўринда туради

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари.
2. Бабков В.Ф., Андреев О.В. Автомобил йўллари лойиҳалаш.
3. Қодирова А.Р. томонидан муаллифлаштирилган таржима, 2001 й., 2004 й. I- ва II-қисм. Тошкент.
4. Ўзбекистон Республикаси —Автомобил йўллари тўғрисида қонуни. Тошкент 2007й.
5. ШНК 2.05.02.07. Автомобил йўллари.
6. Идоравий қурилиш нормалари ИКН 05-2011

АВТОМАБИЛ ЙЎЛЛАРИ ГЕОМЕТРИК ПАРАМЕТРЛАРИНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИНИ БАХОЛАШ

Ф.Ф Хакимов

Магистратура талабаси., МАЙЛҚ-1а гуруҳи (ТДТрУ)

Аннотация: Мақолада автомобил йўлларининг геометрик параметрлари ва автомобил йўлларининг транспорт ва эксплуатацион ҳолатни баҳолаш ҳақида таъкидлаб ўтилган.

Калит сўзлар: Transport ва эксплуатацион ҳолатни баҳолаш, Геометрик параметрлар, Йўл шароити.

Transport ва эксплуатацион ҳолатни баҳолаш – автомобил йўлларининг ҳақиқий истеъмол хусусиятлари, уларнинг асосий параметрлари ва хусусиятларининг меъёрий талабларига мувофиқлик даражасини аниқлаш. Умуман олганда, баҳолашнинг мақсади йўллар ва йўл иншоотларининг ҳақиқий transport ва эксплуатацион ҳолатини, муҳандислик ускуналари ва жиҳозларини, шунингдек эксплуатацион техник хизмат кўрсатиш даражасини аниқлаш ва уларни керакли даража билан таққослашдир. талабларга жавоб бермайдиган йўл участкаларини аниқлаш, transport ва эксплуатацион кўрсаткичлар пасайишининг асосий сабабларини аниқлаш ва уларни такомиллаштириш тадбирларини режалаштириш.

Автомобил йўлларининг ҳолатини баҳолашнинг мавжуд усулларини бир қатор мезонларга кўра ажратиш мумкин: баҳоланадиган кўрсаткич, баҳолаш билан қамраб олинган элементларнинг тўлиқлиги, баҳолаш частотаси, баҳолаш доираси, баҳолаш мезонлари ва бошқалар. Баҳолаш мақсадларига қараб, ўлчаниши ёки аниқланиши керак бўлган йўл параметрлари ва хусусиятларининг аниқ рўйхати аниқланади ва йўл ҳолатини баҳолаш индивидуал параметрлар (бир ёки бир нечта), параметрлар гуруҳи ва параметрлар ва хусусиятларнинг бутун тўплами учун амалга оширилади.

Йўлнинг transport ва эксплуатацион ҳолатини баҳолаш унинг истеъмол хусусиятлари бўйича олинадиган йўлнинг асосий transport ва эксплуатацион кўрсаткичларининг меъёрий талабларига мувофиқлик даражасига кўра амалга оширилади. Йўлнинг истеъмол хусусиятлари йўл транспортининг самарадорлиги ва хавфсизлигига бевосита таъсир кўрсатадиган, йўлдан фойдаланувчиларнинг манфаатларини ва атроф-муҳитга таъсирини акс эттирадиган транспорт ва эксплуатация кўрсаткичлари тўплами (ТЕП АД). Истеъмол хусусиятларига йўл билан таъмин етилганлар қиради: тезлик, узлуксизлик, ҳаракат хавфсизлиги ва қулайлиги, сиғим ва тирбандлик

даражаси; автомобиллардан ўтиш қобилияти ва рухсат етилган эксенел юклари, умумий оғирлиги ва ўлчамлари, шунингдек экологик хавфсизлиги бўлган йўл поездлари. Маиший хизматлар хусусиятлари йўллар ёки уни транспорт ва эксплуатация кўрсаткичлари режанинг параметрлари, бўйлама ва кўндаланг профиллар, йўл юзасининг мустаҳкамлиги, сиртнинг текислиги ва уланиш фазилатлари ва сунъий иншоотларнинг ҳолати билан таъминланади. бинолар, муҳандислик ускуналари ва иншоотлари ва йўлларни сақлаш даражаси.

Йўлнинг транспорт ва эксплуатацион ҳолатини аниқлайдиган асосий параметрлар ва хусусиятлар:

йўл ва чекка мустаҳкамланган йўлларнинг кенглиги, йўл четларининг кенглиги, бўйлама қияликлар, режа ва профилдаги егри чизиклар радиуси, бурилишлар қияликлари ва кўриниш масофасини ўз ичига олган геометрик параметрлар.

йўл ва йўл ёқаларининг йўл юзасининг мустаҳкамлиги ва ҳолати;

йўл ва йўлларнинг ҳолати, текислиги ва тортиш хусусиятлари;

йўлнинг ҳолати ва унинг ёнбағирларининг барқарорлиги;

дренаж тизимининг ҳолати ва ишлаши;

муҳандислик ускуналари ва йўл қурилиши элементларининг мавжудлиги ва ҳолати.

Геометрик параметрлар - (бўйлама ва кўндаланг профиллар, қирғоқ баландлиги, егри радиуси, йўл ва елка кенгликлари, сунъий иншоотларнинг ўлчамлари) ушбу йўл (йўл бўлаги) учун белгиланган тоифадаги стандартларга жавоб бериши керак. Ҳақиқий ҳажмдаги оғишлар тегишли норматив ҳужжатлар талабларидан ошмаслиги керак. Техник хизмат ушбу оғишларни тузатиш учун барча чораларни кўриши керак.

Йўл ён манзараси йўл жойлашган ҳудуднинг ландшафт ва эстетик шароитларини, йўл мутлақ баландлиги йўл жойлашган ҳудуднинг рельеф шароитини ифодалайди. Йўл қатнов қисми ва четининг устки юзаси ҳолати: курук, ҳўл, нам, лой, сирпанчиқ, яхмалак, қор ва бошқа кўринишларда бўлади.

Ҳаракат шароитини баҳолашнинг мураккаблиги ва унда кўп сонли кўрсаткичларни таҳлил қилиш зарурияти масалага тизимли ёндашишни талаб қилади. Тизимли ёндашиш

икки йўналишда олиб борилади – тизимли таҳлил ва синтез.

Тизимли таҳлилда автомобил, транспорт оқими ҳолати, йўл шароити, ҳаво–иқлим шароитини ташкил қилувчи омилларнинг ҳаракат шароитига алоҳида ва биргаликдаги таъсири таҳлил қилинади.

Ҳаво–иқлим шароити таъсиридан қатнов қисми самарали кенглигининг, кўриниш масофасининг ва тишлашиш коеффитсиентининг камайиши кузатилади. Маълумки, мавжуд фойдаланувдаги йўлларда курук, тоза, текис ва

мустаҳкам қопламада тишлашиш коэффитсиенти 0,45 дан юқорини, оралик муҳит, яъни қоплама нам бўлса 0,35–0,45 ни, қоплама устки юзасида қор ёки сув қатлами бўлса 0,2–0,35 ни, юпқа муз қатлами бўлса 0,1 ни ташкил қилиши аниқланган.

Қоплама устки юзаси қишки даврда лой, сув, қор ёки муз ҳолатда бўлганда, кенглиги 7 м бўлган икки тасмали қатнов қисмининг самарали кенглиги 6,0–6,6 м ни, кенглиги 11,5 м бўлган уч тасмали қатнов қисмининг самарали кенглиги 8,7 м ни, тўрт тасмали йўлларда битта йўналиш самарали кенглиги 5,5–6,5 м ни ташкил қилиши аниқланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари.
2. Бабков В.Ф., Андреев О.В. Автомобил йўллари лойиҳалаш.
3. Қодирова А.Р. томонидан муаллифлаштирилган таржима, 2001 й., 2004 й. I- ва II-қисм. Тошкент.
4. И.С.Садиков. Прогнозирование и управление транспортно-эксплуатационными качествами автомобильных дорог. Т.: Адолат. 2004. 238 стр.
5. Ўзбекистон Республикаси —Автомобил йўллари тўғрисида қонуни. Тошкент 2007й.
6. ШНК 2.05.02.07. Автомобил йўллари.
7. Идоравий қурилиш нормалари ИКН 05-2011

BADIIY-PUBLITSISTIK JANRLARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI (ESSE JANRI MISOLIDA)

Saida Kurbonova

Filologiya fanlar nomzodi, dotsent

Yorqinoy Ibragimova UrDU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy-publitsistik janrlarning rivojlanish xususiyatlari esse janri misolida tahlil etib o'tilgan. Shuningdek, bu borada ayrim tadqiqotchilarning fikr-mulohazalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: publitsistika, ilmiy publitsistika, adabiy-badiiy publitsistika, maktub, maqola, esse.

Har qanday davr yoki millat madaniy hayotida, ayniqsa, o'tish davrlarida publitsistikaga bo'lgan ehtiyoj keskin oshadi. Shu munosabat bilan publitsistika barcha ma'naviyat yo'nalishlarida, jumladan, adabiyot sohasida barcha adabiy janrlar tarkibiga kirib boradi. Shu bilan birga, o'zining ichki spetsifik xususiyatlarini mukammallashtirish orqali ijtimoiy hayotdagi yetakchi targ'ibot usuliga aylanadi.

Mazmun, hujjatlilik, biror maqsadga yo'naltirilgan muallif ko'rsatmasi publitsistik asarlarning yo'nalishi va tabiatini, bir so'z bilan aytganda, ularning janrini belgilashga asos bo'ladi. Janrning to'g'ri tanlanishi esa publitsistning ma'lumotlar ustida samarali ishlashiga, faktlarni to'g'ri tanlashi va talqin qilishiga yordam beradi.

Ilmiy manbalarda publitsistik janrlar voqeiy-informatsion, analitik va badiiy-publitsistik kabi turlarga ajratib o'rganiladi.

Rus adabiyotshunosi M.S. Cherepaxov publitsistikada janrlar masalasi ko'pchilik tadqiqotchilarning diqqat markazida ekanligini, bu borada yagona, qat'iy mezon yo'qligini qayd etadi. Shu sababli olim publitsistik janrlarning muhim xususiyatlarini qat'iy mezon sifatida ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi. Haqiqatan ham, ocherk, maktub, pamflet, esse, suhbat kabi janrlar mohiyatan ba'zida sof publitsistik, ba'zida badiiy-publitsistik, ba'zan esa adabiy-tanqidiy xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan badiiy-publitsistik janrlar olimlar tomonidan turlicha tasnif qilinadi. R. Muhammadiev "Publitsistika janrlari" kitobida o'zbek gazeta va jurnallari asosida publitsistik janrlarga qisqacha ta'rif berib, ularning bir-biridan farqlarini sharhlaydi.

Badiiy-publitsistik janrlar bo'yicha ilmiy tadqiqot olib borgan adabiyotshunos Ochil Tog'ayev esa janr xususiyatlariga ko'ra publitsistikani voqeiy-informatsion

(xabar, reportaj, hisobot, korrespondensiya), analitik (maqola), badiiy-publitsistik (ocherk, feleton, pamflet) turlarga ajratadi.

Biz yuqoridagi olimlarning fikrlariga qo'shilgan holda, badiiy-publitsistik janrlar qatoriga ocherk, feleton, pamfletdan tashqari esseni ham ilova etmoqchimiz. Chunki esseda ilmiy, badiiy, publitsistik mushohada omuxtalikda zohir bo'lib, badiiy publitsistika janrlari singari unda sinkretizm hodisasi kuchli namoyon bo'ladi.

Yozuvchi publitsistikasi maktub (ochiq xat), maqola, esse (badia), adabiy suhbat kabi rang-barang janrlarda o'z ifodasini topadi. Bu janrlar guruhi voqelikni zamon va makon jihatidan keng qamrab olishi, atrofimizni o'rab turgan hayot muammolariga yanada chuqurroq kirib borishi, o'quvchiga hissiy ta'sir ko'rsatishi, badiiy usullari, obrazlilik jihatidan sof publitsistik janrlardan ajralib turadi.

Yozuvchilarning adabiyot va san'atning rivojlanishi, maqsadi va rejalari haqidagi fikrlari doimo badiiy ijod orqali ifoda etiladi. Badiiy publitsistikada esa yozuvchining o'ziga xos individual uslubi, esseistik qarashlari aks etadi. Yozuvchining bevosita o'z fikri ifodasi, uning dunyoqarashi, davr muammolariga munosabati esse janri orqali ham ifodalanishi mumkin.

Esse (fransuzcha "essey" – tajriba, o'lchov) – muallifning qat'iy individual pozitsiyasini ko'rsatuvchi, voqelik to'g'risidagi tushunchalarni bayon etish erkinligi yuqori bo'lgan badiiy-publitsistik janr. Adabiy-ensiklopedik lug'atda esse janriga "Esse – kichik hajmli va erkin kompozitsiyali, ma'lum bir voqea yoki masala bo'yicha individual taassurot va fikrlarni ifodalovchi, mavzuning aniq yoki to'liq talqini deb da'vo qilinmaydigan nasriy asar" deya ta'rif beriladi.

Esse janri va uning tabiati to'g'risida adabiyotshunos V. Xalizev shunday fikrlar bildiradi: "Esse voqelik va u to'g'risidagi tushunchalarni, alohida faktlarni erkin va xolis ifodalovchi shakldir. Esse sinkretik (qorishiq) tabiatga ega bo'lib, unda badiiylilik publitsistik va falsafiy mushohada bilan birikib keladi".

Haqiqatan ham, esse boshqa epik janrlardan farqli ravishda, unda inson va jamiyat, adabiyot, hayot, tabiat va hokazolar haqida erkin fikr, mulohaza, bir-biriga o'xshamagan paradokslar ilgari suriladi. Esse kompozitsiyasi nihoyatda erkin bo'lganligi uchun boshqa nasriy janrlarga qo'yilgan adabiy talablar unga begona. Qolaversa, esseda essenavisning intellektual salohiyati, uning olam va odam haqidagi sub'ektiv qarashlari, avtor "men"i bosh qahramon sifatida namoyon bo'ladi. Aynan shu jihatlar yozuvchi shaxsiga dilidagi kechinmalarini qog'ozga to'kib solishiga keng yo'l ochib beradi.

Ilmiy-nazariy manbalarda esse adabiy-tanqidiy, falsafiy-estetik, tarixiy-biografik, xotiraviy, ijtimoiy-siyosiy, badiiy-publitsistik, fantastik kabi turlarga bo'lib o'rganilgan.

Maqolamizda esse janrining imkoniyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini kengroq ochib berish uchun R.Hasanning ijtimoiy tarmoqlarda yoritilgan "Jangchi shuhratining yuki" deb nomlangan esseni tahlil qilamiz.

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi, yozuvchi va jurnalist Ro'zimboy Hasanning ushbu essesi otasi Bobohon Hasan o'g'li haqida. To'g'rirog'i, esseda Vatan urushida Berlingacha borgan sobiq jangchi taqdirlangan ordenni uning vafotidan so'ng qabul qilib olgan farzandning ichki tuyg'ulari, shaxsiy kechinmalari hikoya qilinadi.

E'tiborlisi, bu esseda biz jang maydoni tafsilotlarini ko'rmaymiz. Muallif o'zi qalamga olgan mavzuni ochish uchun muxtasar tarzda otasi yashagan o'sha davr hayoti, odamlarning tirikchilik mezonlari, qiyin davrlar qiyofasini o'quvchi ko'z o'ngida gavdalantiradi. Esseda aytilishicha, Xiva xonligida butun umr navkarlik qilgan inson – Hasan navkarning o'g'li taqdiriga yurtda ro'y bergan yangilanishlar davrida yashash yozilgan. Onasi yosh vaqtda vafot etib, o'gay ona qo'lida tarbiyalangan yosh yigit otasi kabi navkarlik kasbini tanlamaydi, balki yangi tashkil qilingan kolxozga ishga kiradi. O'sha vaqtda ilk traktorlar qishloq xo'jaligida foydalanish uchun keltirilgan bo'lib, o'n olti yashar o'smir zamon mo'jizalariga qiziqib qoladi va olti oylik traktorchilar tayyorlash kursiga o'qishga kiradi.

Keyin esa butun jahonni larzaga solgan urush boshlanadi...

Muallif o'zining subyektiv kechinmalarini bir-bir bayon etar ekan, shu erda esse janriga xos xususiyat – maxsus aktualizatsiya, ya'ni o'tmish voqealarini o'zi yashayotgan davr bilan bog'lab aks ettirish yuzaga chiqadi. "Kinolarda ko'rganmiz – jangda jasorat ko'rsatib, halok bo'lgan askarga qahramonligi uchun ordenni odatda yaqinlaridan biriga topshiradilar. Bu juda hayajonli lahza – qachonki boshidan o'tkazganlar biladilar. Qarangki, tinchlik zamonida – urush tamom bo'lganidan yarim asr vaqt o'tib, kamina taqdiriga otamga qahramonligi uchun berilgan ordenni olish nasib qildi..."

Muallif esseda ushbu orden topshirilish marosimiga qanday borgani va urush faxriylari bilan to'lgan katta zaldagi eng orqa o'rindiqlarda indamaygina o'tirgan holatlarini ta'sirchan tasvirlagan. Davlat mukofotini topshirish uchun mas'ul bo'lgan rahbar marosimni ocharkan, avvalo urush haqida, urush ishtirokchilari to'g'risida muxtasar nutq so'zlaydi va keyin oldida turgan orden guvohnomasini olib, shunday deydi: "Bu inson butun umri dalada o'tgan oddiy traktorch edi. Ikkinchi jahon urushida uning taqdiriga Berlingacha borish nasib qilgan. U inson barchamiz kabi kuni kecha oramizda edilar. Bevaqt ajal bu insonni yaqinda oramizdan olib ketdi. Davlatimiz rahbari Farmoni bilan berilgan ushbu ordenni u kishining farzandiga topshiramiz!"

Muallif ushbu soʻzlar aytilayotgan vaqtdagi oʻzining ruhiy holatini shunday taʼsirchan chizadiki, essenini oʻqiyotgan har bir oʻquvchi buni qalban his qiladi va bu oniy lahzalarni muallif bilan birga kechirganday boʻladi.

Ushbu essenini mazmuniga koʻra avtobiografik esselar qatoriga kiritishimiz mumkin. Chunki bu esseda muallif otasining hayot faoliyati esseistik matnning syujet asosiga aylangan. Esse muallifi turli hodisalarga nazar tashlab, xotira, taassurotlar orqali oʻzining qimmatli pozitsiyasini koʻrsatib bergan. Esse kompozitsiyasiga eʼtibor beradigan boʻlsak, u oʻnlab kichik lavhalardan tashkil topgan. Bu kichik lavhalarda sobiq jangchi hayoti, uning maʼnaviy qiyofasi ixcham tarzda bayon qilinadi. Esse muallifi shaxsiy kechinmalarini kitobxonga oson etkazish maqsadida koʻplab hayotiy faktlarni keltiradi. Asar syujetidagi parallel syujetlilik, retrospeksiya usulidan foydalanish, voqealar bayonidagi turlicha assotsiatsiyalar muallifning katta hayotiy tajriba va yuksak intellektual darajaga ega ekanidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ворошилов В.В. Журналистика. – Учебник. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – С. 65.
2. Черепанов М.С. Проблемы теории публицистики. – Москва: Мысль, 1973. – С. 212.
3. Muhammadiyev R. Publitsistika janrlari. – Toshkent: Oʻzbekiston, 1965. – 124 b.
4. Togʻayev O. Adiblar va janrlar. – Toshkent: Gʻ. Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1976.
5. Kurbanova S. Yozuvchi publitsistikasining taraqqiyot tamoyillari. – Toshkent: Muharrir, 2012. – B.
6. Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – С. 516.
7. Hasan R. Jangchi shuhratining yuki. Esse. Toshkent 2018y

DISTANCE EDUCATION: HOW TO TEACH LESSONS AT ZOOM

Marimbaeva Laylo
Urgench State University

Due to the closure of schools, lyceums and universities for quarantine, the demand for working in an online format has risen sharply. So, you have a need to conduct distance learning: how to do it and master it quickly! In this article, let's look at how to competently organize distance learning in Zoom, if you have not tried this format before.

In order for the online lesson to go well, you need to choose the optimal type of communication with the student/students, choose online tools for presenting the training material and organize these materials (it is better to do everything immediately online and stored on virtual disks, so that you and the student have access from any device).

Contemporary realities are forcing us to look for new ways of learning with the latest information technology. In the shortest time we, foreign language teachers, had to choose from the huge number of educational platforms and services offered those that would optimally help to continue the learning process, but already in the Internet space. A particularly effective, based on my personal experience, innovative form of work with students is the work on the educational platform ZOOM. It is worth noting that my choice in favor of ZOOM was not made by chance. I was guided by the online teaching experience of my colleagues, including those from abroad. What are the benefits of this service? In this report I will only look at the functionality of the system that I use the most in my work.

Today, the Zoom platform allows you to teach a class online just like a regular school class. To do this, you need to use some of the options and settings in the program. So, how do you replace the usual forms of work?

1: Teacher talks to the whole class.

You have to use Zoom's "big screen view" mode. Some teachers use at once "show screen" mode, when in the center there is demo material (textbook, presentation), and on the right side you can see video of participants in small windows. In fact, this is the second mode, the first is a general view of the class for oral communication, conversation.

This is how the teacher would begin a typical lesson with the class. All the children look at the teacher, the teacher organizes the class, asks questions. So, take the time to turn on the "demonstration", establish communication with the class using the "common screen view" which provides a frontal mode of working with the class.

2. the student's response at the board

This can be replaced by the "speaker's close-up" mode. When working with the class at the front, look for the "screen view" option in the upper right corner of the screen. This is how you activate the speaker's "close-up" mode. It could be a student giving a report, a message, or telling a poem.

3. express questioning.

A quick answer to a teacher's question in front of the class can replace the student's answer from the screen by using the "space" key on the computer.

The Zoom platform is known to be technically very sensitive, so conference participants are asked to mute the sound. Not all teachers know that with this mode of operation, the student can quickly answer the teacher's questions without turning on their sound with the mouse. This involves pressing the space bar on the computer and holding it down. This allows students to quickly answer the teacher's questions when working with the class in front of them.

4. Raised Hand

Raising your hand in class is now available electronically. The option is called "Raise Your Hand." When a student clicks on the "raise your hand" icon, a blue palm sign appears on the screen. We need to get students used to raising their hands now electronically and it will gradually help the organization in a virtual space where it is especially difficult to handle a situation where everyone speaks at the same time.

5. Pointer

The teacher's pointer is being replaced by the "tracking" option. The commenting tools in the Zoom options include a "tracking" option, namely a red light, to highlight the desired material. The teacher can use the feature as a pointer, successfully drawing students' attention to the main thing while demonstrating and explaining the material.

6. Blackboard.

The action "make notes on the board in the classroom" can replace the possibility of making notes on the whiteboard in Zoom, which can be handled by more than one student.

7. Individual assignments

The performance of some exercises by all the students at the same time in their exercise-books can be replaced by writing in chat. To prevent students from seeing each other's answers, you need to set the chat properly - "allow only the organizer to send messages". Then students' answers are sent only to the teacher.

8. Working at the board

The usual mode of work in a real lesson, when all the students work in their notebooks and one student works at the blackboard, is preserved by the "T-text" commenting option. While students work in their workbooks and send their answers to the teacher in chat, one student can do a written exercise right on the screen in the

textbook. He uses the "T" text option. The other students can see him doing the exercise.

9. Favorite Red Paste.

Checking students' work with red paste. Whenever checking students' answers on the screen, a written exercise in the textbook, saved answers in the chat room, any written work, the teacher checks it all by using the "draw" comment option while selecting red. In essence, this is the usual checking of written work with red paste.

ZOOM is a cloud-based video conferencing platform that allows students to communicate online in an accessible, real-time format, which was a key factor for me in choosing the platform for teaching English online to high school students, because the functionality of ZOOM allows us as teachers to teach lessons as effectively as possible in a distance learning environment. The ZOOM platform offers communication software, which I think is one of the major advantages of the system, combining video conferencing, chat and collaboration between students and teachers via the various features provided by the ZOOM platform, for both sides of the educational process.

Foreign language learning involves face-to-face communication between students and teachers in a variety of ways and forms. The ZOOM platform fulfills these conditions, as the teacher - or organizer - creates the possibility to communicate both orally and in writing through the different features the system offers. For example, the teacher-organizer has a possibility to control a microphone, i.e. to organize audio and video perception for all participants, to create a kind of a language laboratory for practicing listening and reading skills, to demonstrate the screen of his digital device for displaying different information materials, including audio and video materials, presentations, electronic version of a textbook, visual materials.

The teacher can use the "annotate" function on the screen to highlight points that need to be emphasized or to perform various exercises, such as connecting words and pictures, or solving a crossword puzzle. Students can show the completed homework on their screen by implementing the "screen sharing" function, and the conference organizer, in turn, sees the student's screen on his/her own, corrects the assignment, and gives a grade. Another useful feature "chat" gives the opportunity to write questions and give answers to them without turning on the microphone, ie practicing writing skills, you can enter new lexical units for learning or send files and various kinds of documents immediately to all students or selectively, which helps to provide a differentiated approach to the teaching of foreign language in secondary schools. In addition, the platform includes an interactive whiteboard, which allows direct feedback to students in real time: the teacher has the ability to visually explain the material, give written assignments and directly in the lesson to check them, to practice the necessary lexical and grammatical material, to work with visual material.

One of the necessary functions for teaching a foreign language is the ability to record the lesson. The teacher is able to show the past lesson to those learners who for whatever reason could not be present in the online class at one time or another. In ZOOM we are able to divide students into pairs or groups to work on individual assignments such as the production of a dialogic or monologue statement, projects or a creative workshop. In this way teachers retain familiar working methods, effectively incorporating them into the new lesson format. In other words, ZOOM has many advantages, which make it indispensable for teachers of foreign languages during distance learning, but the most important advantage is that the platform allows the use of live speech in interaction with learners, without which learning a foreign language is a priori impossible, and thus contributes to the organization of full-fledged foreign language lessons in the complex environment of modern realities. Despite its clear and obvious advantages, the platform has some drawbacks, the most significant of which is the time limit of the session-40 minutes, which is enough for a traditional lesson in elementary and middle school, but not enough for high school students. Of course, like any online platform ZOOM presupposes high-speed Internet and a powerful digital device. Thus, the ZOOM platform seems to me, as a foreign language teacher, the most effective for conducting foreign language lessons in a distance learning environment because it allows us to preserve the most important and fundamental factor of the success of the acquisition of basic skills and abilities as communication, without which it is impossible to master language competence, which is the main result of foreign language teaching.

List of references:

1. Techniques and Principles in Language Teaching by Diane Larsen-Freeman and Marti Anderson.
2. A course in language teaching by Penny Ur.
3. Teaching English as a Second Or Foreign Language by Donna Brinton, Marguerite Ann Snow, and Marianne Celce-Murcia.

LINGUISTIC FEATURES OF FORMULAIC EXPRESSIONS IN ENGLISH LANGUAGE

Sheraliyeva Dildora

Master's student of NamSU

Abstract: defining formulaic expressions is rather controversial and problematic because it encompasses a variety of theories and approaches such as idioms, collocation, proverbs, sayings, etc. For this reason, this paper presents a brief survey of the contrasting perspectives. It starts with earlier views of formulas focusing on the identification and definition of such phenomena and ends with a working definition for this research as an attempt to analyse this distinctive phenomenon.

Key words: Corpus, Formulaic Expressions, Applied Linguistic.

Finding a definition to formulaic expressions is not as easy as it appears because it encompasses a variety of theories and approaches. For this reason, this chapter presents a brief survey of the contrasting perspectives. It starts with earlier views of formulas focusing on the identification and definition of such phenomena and ends with a working definition for this research as an attempt to analyse this distinctive phenomenon. The next chapter builds on this by looking at the nature of the formulas themselves. Formulaic language expressions were mentioned as quite early as the eighteenth-century in linguistics literature. Before the middle of the twentieth century, formula had been presented as a well-defined field in the philosophy of language by Jespersen (1924) who claimed that every language has characteristics formulas. He described formulas as whole sentences or groups of words represented as units, which cannot be analyzed or decomposed in the way free combinations can. They may be regular or irregular. His analysis of formulaic language was of interest in that it provided various examples making convincing argument that part of its definition is that it cannot be changed. For example, a phrase like *How do you do?* is completely different from a phrase like *I gave a boy a piece of cake*. An Overall Study of Formulaic Expressions 25- The term 'prefabricated patterns' has been applied also to second language acquisition, particularly, by Hakuta who defines them as utterances in which segments of sentences operate in conjunction with a moveable component for example 'where's + slot for different insertion of a noun phrase or verb phrase'. Therefore, they are partly creative and partly memorized wholes.- Prefabricated routines and patterns were not seen by all researchers as effective and integral to language learning process. In an important article, Krashen and Scarcella concluded that routines and patterns play only a minor role in language acquisition and are fundamentally different from the 'creative construction process',

they distinguished the two by their relation-ship to language acquisition and their role in creative construction. The sorts of relationship they describe are as follows:- Prefabricated routines may develop into prefabricated patterns. That is learners.- depend on patterns and routines for communication- Prefabricated routines and prefabricated patterns may be realised by the processing.- of the language acquisition as creative constructions- Prefabricated routines and prefabricated patterns may be considered as ingredients- of the creative process.- However, these definitions are not wholly satisfactory as neither Brown nor Hakuta's definitions are sufficiently selective. If the definitions make a distinction from the surface structure and moveable components, we could consider all language elements and strings to share the same criteria (e.g. I gonna/will play football). There are not enough examples, forms, and types to be classified into the context of particular utterances. This is used to give whole utterances in a socially appropriate situation and the language is developed by learners who prefer to learn by 'feel'. She also suggests that there are individual differences among learners. Analytic style learners may have received clear caretaker speech, while the gestalt child may have received more rapid, conversational input. It takes a different view of formulaic language which he calls "automatic speech". He defines this a conventional greetings, overused and over learned expressions (such as be careful and first things first), pause fillers (such as you know and well), certain idioms, swearing, and other emotional language, which has been argued that it is located in both the right and left hemispheres of the brain. Evidently, patients who have suffered left hemisphere brain damage, (i.e. they have lost the ability to speak) could use automatic speech (for further reading. Van-Lanker has based his study on functionality in the discourse analysis from the psycholinguistic angle, intro-duc-ing formulas as automatic speech by its relationship to certain idioms, (i.e. they are similarity based in convention-ality) and other emotional language. This, however, shows the weakness of automatic speech since it lacks distinctive-ness Moreover, Van- Lanker does not give the limited us-age of such expressions. For example, expressions like be careful and first things first can be used as imperatives and accordingly they could be considered as with other expressions, such as transitions, conjunctions, etc., as overused and over learned expressions. All in all, automatic speech has been defined as conventional greetings with means that it is con-fined particularly to expressions of greetings (e.g. hello, how are you?, how do you do, good morning, etc.) with no regard to other expressions of farewell (e.g. good-bye, see you, etc.), expressions of gratitude (e.g. thank you, I'm grateful, etc.), and expressions of apologies.

References:

1. Aijmer, K. (1996). Conversational routines in English: Convention and creativity. London: Longman. 30 IJALEL 8(3):24-30
2. Alexander, R.J. (1978). "Fixed expressions in English: a linguistic, psycholinguistic, sociolinguistic and didactic study". Anglistik und Englishunterricht, 6, 171-88.
3. Bolinger, D. (1976). 'Meaning and memory'. Forum linguisticum, 1, 1-14.
4. Brown, R. (1973). A first language: The early stages. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Carter, R. (1987). Vocabulary. London: Routledge.
6. Coulmas, F. (ed.) (1981). Conversational routines: Explorations in standardized communication situations and prepatterned speech. The Hague: Mouton.
7. Fernando, C. (1996). Idioms and idiomaticity. Oxford: OUP. Fillmore, C.J. (1976). 'Frame semantics and the nature of language'. Annuals of the New York academy of science, 280: 20-31

LINGUOCULTUROLOGICAL PROPERTIES OF ANTHROPONYMIC COMPONENT STABLE COMPOUNDS IN LITERARY

Xamidova Adiba

EFL teacher of academic lyceum Under NamSU

Abstract: this article defines that Linguoculturological properties of anthroponymic component stable compounds in literary. Moreover there was given different effective researchers in it.

Key words: interpretation, national-esthetic worldview, ethno-cultural concepts, epoch attributes, historical exoticism, ethnographical accuracy, national identity

It is obscure to know the local culture which uses the same language for their communication. Besides, the native language they use represents spiritual life of people. It is should be mentioned that A. Kaydarov, who is a scientist and academician said: «A language is the basis of not only communication between people, but also the symbol of culture and spiritual world of those people. The language is unique to present the local culture, the reason of existence, viewpoint and the way of living. Thus, languages play an important role in delivering the national heritage from generation to generation» [1]. Therefore, the history and culture of the nation, the way of living and their spiritual world are especially represented in the names of people. Because, we may the thoughts and intentions of the people according to the people's names. The linguistic branch which investigates the names of people is called onomastics or name-study.

Onomastics – basically, is the study of common names, but it includes proper names. It was a specific sub-branch which studies proper names.

There are some sub-branches of onomastics in linguistics such as anthroponyms, toponyms, cosmonomy, astronomy, zoo names, phytonomy ethno names. Therefore, there have been researched on ethimological study methods and ways of using anthroponyms in different resources from different points of view.

Every branch of the onomastics is straightly connected with the linguistics, therefore, their study methods and strategies are based on the general methods of linguistics. Hence, the methods and strategies which are used in linguistics for the study of lexicology are also applied in the study of onomastic etymology. In fact, the methods used in linguistics can be used in the research on onomastics. They are: 1) descriptive (сипаттама), historical-comparative, (компаративтік) historical-comparative (typological), phonetic, morphological.

However, the methods which are used in onomastics can be in different directions to study. Because, the analysis of onimastics can be of various types. There

are a number of analysis of onomastics such as etymological, derivative, formative, stylistic, differential- genetic etc.

Anthroponymics – is a branch of onomastics which studies the names of people, proper names, patronyms (the names of father), surnames, nicknames, pseudonyms, cryptonyms. «Names – memory of each period, the historical chain continued from generation to generation, the historical mirror for the national identity» [2]. In this respect, the investigation of proper names is important for not only history but also “*Uzbek translatology*”.

The linguistic aspect of anthroponyms refers to defining national consciousness, especially, anthroponym is not studied from linguistic point of view but also according to its history, background and the sphere of its use. This is investigated as a source of information which gives the local tradition, customs and the social life. In general, the theoretical basis was studied by Russian linguist-scientists such as V.D. Bondaletov, N.A. Baskakov, S.I. Zinin, Yu. A. Karpenko, A.A. Refornatskiy, M.A. Selishev, O.N. Trubachev, N.N. Tupikov, V.P. Moroshkin, A.V. Superanskaya, etc. Besides, there are a lot of Uzbek scientists who wrote significant works about the study of onomastics. The first person to mention is a professor T. Januzakov. After that, we can name such scientists as A. Kaydar, B.M. Tilewberdiev, Z.K. Akhmetjanova, U.A. Musabekova. It is important to point out several linguists such as M.D. Musabaeva and G. Madieva. 10

T. Januzakov investigated proper names in Uzbek in a complete system. He revealed the ways of development of Uzbek anthroponyms, systematized the grammatical and semantic description of names. He created a system concerning its basis and developed a dictionary of proper names. There are a number of works related to Uzbek anthroponyms and onomastics by the author and one of them is called “History of Uzbek names” («Қазақ есімдерінің тарихы») (1971). Besides, there is a dictionary called “Uzbek names” («Қазақ есімдері») (1988) developed together by K. Esbaeva and T. Januzakov, a manual “Mystery of names” («Есімдер сыры») (2004), “Uzbek onomastics: achievements and its future” («Қазақ ономастикасы: жетістіктері мен болашағы») (2004), “Uzbek onomastics” («Қазақ ономастикасы – Казахская ономастика») 1 Volume (2006) etc. T. Januzakov made an analytical analysis of great importance in his work called “Uzbek onomastics” relating to the history of onomastics. The study of anthroponyms, the history of Uzbek anthroponyms, types of Uzbek anthroponyms, derivative ways, people’s names, patriotic names and surnames and their issues of writing have been deeply investigated in above mentioned works. In addition, there have been discussed the semantic and functional aspects of nicknames, tabu and folk names, the relation of ethnic names with anthroponyms, the connection of anthroponyms with toponyms as well. Accordingly, T. Januzakov divided the Uzbek names into lexical-semantic

groups in accordance with their derivative aspect[2]: 1) names related to farming: Bota, Buka, Akkozy, Kulinshak, Jilqibay, etc. 2) names related to natural phenomenon: Taubay, Boran, Kunay, Ayday, Sholpan etc. 3) names related to hunting, animals and birds: Arystan, Tulkibay, Burkit, Qarligash, Lashin etc. 4) names related to metals and precious things like: Altyn, Bolat, Gauhar, Marjan, Jibek, Torgyn etc. 5) names related to plants: Qyzgaldaq, Rayxan, Guljan etc. 6) names related to vegetables and fruits: Alma, Anar, Meyiz, Jangaq, Sarymsaq etc. 7) names related to relationship cases: Atabek, Baba, Dadabay, Jienbay etc. 8) names related to land and water: Altay, Alatau, Aralbay, Oral, Edil, Ertis etc. 9) names related to housing furniture and other properties: Ayranbay, Suttibay, Shirinbay, Sheker etc. However, the system of naming in English is based on lining 4 names altogether, so there are only four names one after another like: *Charles Philip Arthur George, Andrew Albert Christian Edward, Edward Antony Richard Louise, Anne Elithabeth Alice Louise*. This is defined in the *The Oxford Companion to English Literature* in such a way: First name is *Christian name* («Бірінші есімі») – this is the name given to a person when he is born, middle name (*second-middle name*) – is the name of characteristics, in addition to this, there is a *maiden name*, then, it is accepted to add concerning fathers' names or close relatives' names as well, the last name is called *surname or last name*. In general, the most historical event which affected the English to have such changes in the English language was the Normand conquered of England. In 1066, the Normads county whose name was Wilhelm took reign over Anglo-Saxon land. After the conquer, worker who spoke Normand and French ran the work of most civil and church labor, then, they brought their own names denying Anglo-Saxon names. We can make a conclusion that this influenced to English anthroponyms, first of all, in terms of the local culture, history and development. Therefore, anthroponyms as T. Januzakov noticed [2]: «Although people's names and their surnames with background names are known to human being, their meaning is not always clear to everybody. Because, some of them relates to old history, so the meanings of such names are indefinite». For instance, among Uzbek anthroponyms there are such names as Barlibay (-ev, -eva), Qaratay (-ev, -eva), Abaq (-ov, -ova), etc. which is difficult to translate them into another language as their etymology is unclear to the translator himself.

Translation – not a profession, – art. It can be effective if we dedicate to the art our whole life. Therefore, equivalent translation is not used for the translation of anthroponyms like we use in other translation. If the translator could find the key words to the any statement, it can be far from its original. Because, the translation of anthroponyms differs from other types of translation. The Uzbek names may be different according to their structure and etymology. Because, they belong to earlier

centuries and mid-centuries, mid-centuries and late centuries. So, it is obvious to have a historic effect in their meaning.

All in all, proper names, especially, toponyms, anthroponyms, ethnic names, cosmonyms have a special focus to investigate them in accordance with their etymology. So, they need to be studied accordingly. According to the point of T. Januzakov, such kind of feature – the common names and proper names have lexical-semantic dichotomy, more precisely, to translate them depends on the word of lexical meaning and lexical meaningless words.

References:

1. Brown, P. & Levinson, S. (1978). Universal in Language Usages: *Politeness Phenomena* [M]. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Herbert, R. K. (1986). Say "Thank you"---or Something. *American Speech*, 61(1): 76-88
3. Herbert & Robert, K.(1990). *Sex-based differences in compliment behavior* [J]. *Language in Society*, (19):201-201.
4. Herbert, R. (1989). *The ethnography of English compliments and compliment responses: A Contrastive Sketch*. In W. Olesky (Ed). *Contrastive pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins., 3-35
5. Leech, G N. (1983). *Principles of Pragmatics* [M]. Longman.
6. Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics* [M].Cambridge University Press.

MAHMUD G‘AZNAVIY TARIXIY FAOLIYATI BILAN BOG‘LIQ AYRIM QARASHLAR

Shog‘iyosova Munira Shoazim qizi

O‘zbekiston Milliy Universiteti Tarix fakulteti Tarix yo‘nalishi
1-kurs talabasi

Anotatsiya: ushbu maqolada Mahmud G‘aznaviyning harbir yurishlari, zabt etgan hududlari, Tamg‘achxon, Qodirxon bilan olib borgan diplomatik munosabatlari, shuningdek, ilm-fanga qo‘shgan hissasi haqidagi ma‘lumotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: G‘azna shahri, sulton unvoni, dengiz floti, qattiq intizom, 32 ta harbiy unvon, diplomatik munosabat, ilm-fan, madrasa, ma‘naviy ulug‘vorlik.

Tariximiz bizning milliy g‘ururimiz, shonli sharafigimizdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: “Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o‘rgatishimiz, ularni tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur. Tarix insitutini bu fanni rivojlantirish bo‘yicha tayanch muassasa etib belgilash kerak”. O‘zbekistonning eng yangi tarixi va biz erishgan olamshumul yutuqlar mard va matonatli xalqimiz, har qanday to‘siq va sinovlarni o‘z kuchi va irodasi bilan yengib o‘tishga qodir deb baralla aytishga to‘la asos beradi⁵.

Mahmud G‘aznaviy Abulqosim Mahmud ibn Sobuqtegin (967-1030) haqida to‘xtaladigan bo‘lsak u G‘aznada tavallud topgan turkiy davlat arbobi va harbiy sarkarda. G‘aznaviylar davlati hukmdori (998-1030). Mahmud G‘aznaviy Sobuqteginning o‘g‘li bo‘lib, yoshligida otasidan harbiy san‘atni puxta egallagan. Mahmud G‘aznaviy hukmronligi davrida u tomonidan olib borilgan keng ko‘lamdagi istilochilik siyosati natijasida 1186-yilgacha 200 yildan ortiq hukm surgan va faoliyatiga g‘uriylar nuqta qo‘ygan buyuk g‘aznaviylar davlati barpo etildi. Mahmud G‘aznaviy hukmronligidagi yuksalish davrida g‘aznaviylar davlatining chegaralari g‘arbda va shimoli-g‘arbda Ray va Isfaxon shaharlari hamda Orol dengizi bilan birga g‘arbiy Erongacha cho‘zilgan, janubi-sharqda Hindistonning kattagina qismini o‘z ichiga olgan edi.

V.V.Bartoldning ma‘lumotlariga ko‘ra, Mahmud G‘aznaviy 999-yilning oktyabr-noyabr oylarida tantanali ravishda taxtga o‘tirgan. Boshqa tadqiqotchi K.E.Bosvort esa bu voqea 998-yilda sodir bo‘lgan deb ko‘rsatadi. Bu davrda Mahmud G‘aznaviy xalifa Muqaddirdan Xurosonni boshqarish uchun yorliq hamda

⁵ Sh.M.Mirziyoyevning “Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”- T.:2016,-B.5

“Saltanat tayanchi va musulmonlar jamiyatining ishonchli vakili” faxriy unvoni bilan taqdirlandi. Gʻaznaviylar davlati chegaralarini kengaytirishga qaratilgan oʻz siyosatini Mahmud Gʻaznaviy 998-yil boshidayoq Janubiy Toxariston hozirgi Shimoliy Afgʻoniston hududini uzil-kesil oʻz mulkiga qoʻshib olish bilan amalga oshira boshladi⁶. Shundan keyin Mahmud Gʻaznaviy somoniylarning Xurosondagi barcha mulklariga koʻz tikadi. Bu daʼvosini u oʻsha yilning oʻzidayoq Nishopur shahri bilan birgalikda butun Xurosonni istilo qilish orqali amalga oshirdi. Lekin u koʻp oʻtmay Hirotni oʻz qoʻlida saqlab oʻzaro kelishuvga muvofiq somoniylar sarkardasi Bektuzun foydasiga Nishopurdan voz kechadi. 999-yil 16-may Marv yaqinida boʻlgan jangda somoniy sarkardalardan boʻlgan Foyiq va Bektuzning birlashgan qoʻshinini tor-mor qilganidan keyin butun Xuroson uzil-kesil Mahmud Gʻaznaviy qoʻl ostida oʻtdi. Amudaryo vohasi, Termiz shahri ham Mahmud Gʻaznaviy qoʻl ostida boʻlgan. Bu yerda Gʻaznaviylar tomonidan noib va qalʼa qutvoli tayinlangan. Bu gʻaznaviylarga Amudaryo orqali oʻtadigan asosiy kechuvlar va Termiz orqali Markaziy Osiyodan Hindistonga olib borilgan muhim savdo yoʻlini nazorat qilish imkonini bergan.

Gʻaznaviylar va qoraxoniylar oʻrtasidagi shimoliy chegara sifatida Amudaryo eʼtirof etilgan. 1008-yil 4-yanvar yakshanba kuni Balx yaqinida boʻlgan janda Mahmud Gʻaznaviy tomonidan qoraxoniylar qoʻshinining tor-mor etilishi bilan qoraxoniylarning Xurosonga qilib turadigan hujumlariga vaqtincha chek qoʻyilgan. Xorazm yurishi oldidan Mahmud Gʻaznaviy vaziri tomonidan Termiz, Qubodiyon, Xuttalonda kemalarni jangga tayyorlash, Omulda esa qoʻshin uchun oziq-ovqat toʻplashga buyuruq bergan. Mahmud Gʻaznaviy 1025-yilda Samarqandga yurishi vaqtida Qodirxon bilan boshqa qoraxoniylar hukmdor Aliteginga qarshi yoʻnaltirilgan ittifoqchilik shartnomasini tuzdi. Mahmud Gʻaznaviyning gʻarbdagi istilochilik harakatlari 1002-yildan Seyistonni oʻz mulkiga qoʻshib olish bilan boshlandi. 1010-1011 yillarda esa Afgʻonistonning shimolidagi togʻ viloyati Gʻurni qoʻlga kiritdi. Mahmud Gʻaznaviy hukmronligi davrida Xorazm, Xuroson, Seyiston, Kobul, Gʻazna, Shimoliy Hindiston kabi viloyatlar va makonlar gʻaznaviylar izmida boʻlgan⁷.

Mahmud Gʻaznaviy oʻz hukmronligi davrida yashin tezligida harakat qiladigan oʻz davrining qudratli qoʻshiniga tayandi. Harbiy xizmatchilarning hammasi davlat hisobidan yetarli miqdorda maosh bilan taminlandi. Olim Homidjon Homidiyning yozishicha, “Sulton Mahmud davlat idora xayʼatida ham, viloyat hokimlari devonidayu, qoʻshin sarkardalari orasida qattiq intizom orqasidan jiddiy nazorat oʻrnatgan boʻlib, mahalliy hokimlarning ichki va tashqi ahvolidan maʼlumot yetkazib turuvchi maxsus mahkama tashkil etgandi. Uning qoʻshinida bir necha yuz jangovar

⁶ D.A.Alimova, E.V.Rtvladze “Oʻzbekiston davlatchiligi tarixi ocherlari”-T.:2001,-B.63

⁷ Azamat Ziyu “Oʻzbek davlatchiligi tarixi”-T.:2000,-B.115

fillar, daryolarni kechib o'tish uchun suzuvchi so'llar bo'lgan ekan. Sulton lashkarining asosiy qismini harbiy hunarlar o'rgatilgan qullar tashkil qilgani manbalarda qayd etilgan. Mahmud G'aznaviy eng zamonaviy qurollar bilan taminlangan 32 harbiy hunar o'rgatilgan yuksak jangovar ruhdagi yuz minglab suvoriy va piyoda lashkarlarga ega edi". Metindek intizom, qattiqo'llik va talabchanlik siyosatiga asoslangan Mahmud G'aznaviyning harbiy yurishlariga uncha hech bir kuch bas kela olmasdi. U Hindistonga 17 marta yurish qilib Panjob, Kashmir va boshqa viloyatlarni egallab behisob boyliklarni qo'lga kiritdi. Mahmud G'aznaviyning lashkarlari bosib olingan shaharlardagi oltin haykallarni, ibodatxonalardagi qimmatbaho buyumlarni, minglab erkak-ayol asirlarni olib ketar edilar. Mahmud G'aznaviy 1019-yilda o'z yurishlarining birida Kanauja shahridan 20 million dirham, 57 ming qul va 350 ta fil keltirgan. Asirlar sotilmagan ham, o'ldirilmagan ham balki ularni islom diniga kiritib yangi qo'shinlar tuzganlar⁸.

Harbiy yurishlarda Mahmud G'aznaviy erishgan g'alabalar va qo'lga kiritgan behisob boyliklar g'aznaviylar davlatining obro'-e'tiborini tobora oshirib bordi. Hatto qoraxoniylar xoni ham Mahmud G'aznaviy bilan hisoblashardi. O'z navbatida Mahmud G'aznaviy ham harbiy yurishlarda xotirjam bo'lish uchun qoraxoniylar hukmdorlari bilan yaxshi muomala qilar va kelishardi. 1025-yilda Mahmud G'aznaviy bilan tamg'achxon Qodir Samarqand yonida shaxsan uchrashdilar. XI asrda yashagan fors tarixchisi Gardiziy "Zayn al axbor" kitobida bir voqeani hikoya qiladi. Har ikki podshoh uchrashuv chog'ida bir-birlariga o'zaro mulozamatlardan so'ng qimmatbaho javohir toshlarni sovg'a qildilar. Mahmud G'aznaviy birinchi uchrashuvdayoq Qodirxonning siyosiy diplomatiyada savodsizligi, sodda odam sifatida qo'polligini ko'rgach, o'zining muomalasi, mehmondo'stligi, hashamati, boyligi va zebi-ziynatlari bilan lol qoldirmoqchi bo'ldi. Mahmud G'aznaviy Qodirxon uchun oltinlar bilan bezatilgan chodir tayyorlatib uning ichki va tashqi tomonlarini hayratomuz tarzda yasattirdi. Chodir haqiqatdan kutilganidan ham ortiqcha salobat va go'zallik bilan bezatildi.

Mahmud G'aznaviy tayyorlagan turli-tuman sovg'alar Qodirxonni lol qoldirdi. Bu qarorgohga yetib kelgach Qodirxon bu bebaho sovg'alarni ko'rgach Mahmud G'aznaviydek saxiy va qudratli podshoh oldida uyalib qolmaslik uchun o'z qo'l ostidagi barcha boyliklarni to'plashga buyuruq beradi. Qodirxon juda ko'p miqdorda pul, oltinlar bilan bezatilgan egar-jabuk va boshqa boyliklarni yig'ib Mahmud G'aznaviyga yuboradi. Bu Mahmud G'aznaviyning katta diplomatik g'alabasi edi. Hikoya qiladilarki Mahmud G'aznaviy doim may iste'mol qilishidan yuzi sariq ekan. Qiyofasi xunuk, yuzi tortilgan, bo'yni uzun, burni cho'ziq ekan. Bir kuni u ertalab u o'z xujrasida namoz o'qish uchun o'tiradi. Oldiga oyna va taroq qo'yilgan, bir qul ham xizmatiga hozir edi. Vaziri Ahmad Xasan xujra eshigidan kirib salom beradi. U

⁸Karimov.Sh, Shamsutdinov.R "Vatan tarixi"-T.:2010,-B.193

Mahmud Gʻaznaviyning yoniga oʻtiradi. Mahmud Gʻaznaviy oynaga qarab oʻz yuzini koʻrib tabassum qilib deydi: “Bilasanmi odamlar meni yomon koʻradi deb qoʻrqaman, chunki chiroyli emasman. Odamlar odatda goʻzal yuzli shohlarni yaxshi koʻradi. Endi men nima qilishim kerak?”. Shunda vaziri Ahmad Xasan javob beradi: “Oltinni dushman deb bil. Shunda odamlar seni oʻzlariga doʻst tutadi. Mahmud xayru-saxovat bilan taom yeyishga qoʻl uradi va odamlar uni yaxshi koʻrib maqtaydilar. Unga buyuk ishlar va xazinalar nasib qiladi. Bir kuni Mahmud Gʻaznaviy vaziri Ahmad Xasanga aytadi: “Men oltin-u kumushdan qoʻl tortimu, ikki olam qoʻl ostimga oʻtdi. Dunyo boyligini hech narsa deb bildim va ikki jahonda aziz boʻldim”. Sulton degan nom hali u paytda yoʻq edi. Islom olamida eng birinchi boʻlib “Sulton” nomini Mahmud Gʻaznaviy olgan ekan⁹. U xudoni sevuchi va limning doʻsti, odil, pokdin va gʻoziy shoh edi. Mahmud Gʻaznaviy Hindiston va boshqa yurtlardan olib kelingan oʻljalarni koʻp hollarda obadonchilik hamda qurilish ishlariga sarflagan. U Gʻaznada davlat madrasasi, mashhur jome masjidi, ulkan suv toʻgʻoni inshootlar barpo ettiradi. Gʻazna tez orada shrqning eng goʻzal va obod shaharlaridan biriga aylanadi. Sulton Balx va Nishopurda ham bir qator qurilish ishlarini amalga oshirgan. Mahmud Gʻaznaviyning oʻzi turkiy, arab, fors tillarini mukammal bilgan, sheʼriyatdan xabardor boʻlgan. Uning saroyida Farruxiy, Utbiy, Gardiziy, Bayhaqiy va shu singari shoir va tarixchilar ham faoliyat koʻrsatishgan. Beruniyning eng sara asarlari ham Gʻaznada dunyoga kelgan. Beruniy Mahmud Gʻaznaviy bilan koʻpgina yurishlarda ishtirok etgan. XI asr muallifi Nizomiy Aruziy Samarqandiy oʻzining “Chahor maqola” nomli asarida Beruniy bilan Mahmud Gʻaznaviy oʻrtasida ancha iliq munosabat boʻlganligini taʼkidlaydi. Mahmud Gʻaznaviy otasi Sobuqtegin yozib qoldirgan “Maʼnaviy ulugʻvorlik bamisoli alanga va shamol, bularning harakat va parvoz xususiyati bor. Maishat esa qiya yerdagi qum uyumiga oʻxshash uning tubanlikka surilish xususiyati bor” degan nasixatiga koʻra ilm-fan sohasiga ham katta eʼtibor bilan qaragan¹⁰. Mahmud Gʻaznaviy 1019-yili musulmon olamida ilk davlat madrasasini ochib unga noyob qoʻlyozmalarni toʻplatgan. Aslida Abul Qosim ismli fors shoiriga Firdafsiy taxallusini bergan ham Mahmud Gʻaznaviy hisoblanadi. Sulton avval Firdafsiyga ijobiy munosabatda boʻlgan. Lekin shoir ijodi uchun munosib haq olmaganligini roʻkach qilib berilgan 60 000 kumush dirhamni aholiga taqatish orqali hurmatsizlik koʻrsatgach Sulton bundan qattiq gʻazablanadi va uni oʻlimga hukm qiladi. Ammo Firdafsiyning tavbat-zaruridan keyin koʻngli yumshab, hukmni bekor qiladi va uni shahardan chiqib ketishiga buyuruq beradi. Mahmud Gʻaznaviy Abu Ali Ibn Sinoning ham oʻz saroyida xizmat qilishini hohlagan. Oʻz vaqtida xorazmshoh Maʼmundan boshqa olimlar qatorida uni Gʻaznada yuborishini talab qilgan. Lekin Ibn Sino Mahmud

⁹ Nizomulmulk “Siyosatnoma”-T.:2008,-B.51

¹⁰ Sagdullayev.A “Oʻzbekiston tarixi”-T.:2019,-B.388

Gʻaznaviy saroyida xizmat qilishni istamay Xorazmdan qochishga qaror qiladi. Mahmud Gʻaznaviy Ibn Sinoni oʻz saroyiga jalb etishga koʻp urinadi. Hatto uning siymosini 40 nusxada qogʻozga koʻchirtirib qanday qilib boʻlmasin uni topib keltirishga farmon beradi. Sulton Mahmud Gʻaznaviylar davlatining ustuni edi. Mahmud Gʻaznaviy davrida kuchli qoʻshin yuzaga kelgan.

Mahmud Gʻaznaviyning hukmronlik qilgan davri (998-1030) ham muhim ahamiyatga ega boʻlib, Gʻaznaviylar davlatining davlatchilik taraqqiyotida yuksak oʻrniga ega. Chunki, Mahmud Gʻaznaviy koʻpgina harbiy yurishlari orqali yangi hududlarni zabt etib oʻz davlat tasarrufiga kiritgan. Shuningdek, Mahmud Gʻaznaviy oʻz davlatining poytaxti Gʻaznada nodir kitoblardan katta kutubxona toʻplagan. Bu davrda islom madaniyati va islom dini tarqalishiga katta hissa qoʻshgan. Oʻz saroyida 400 dan ortiq olimlar, shoirlar va sanʼatkorlarni toʻplab ularga homiylik qilgan. Qudratli va jangovar harbiy qoʻshin hamda dengiz flotiga ega boʻlgan. Sharq allomalarining asarlarida Mahmud Gʻaznaviy adolatli va fuqaroparvar podsho, dushmanga nisbatan shavqatsiz sarkarda sifatida tasvirlanadi. Mahmud Gʻaznaviy Bagʻdod xalifasi al-Qodirxon “Davlatning oʻng qoʻli va millatning ishonchi” degan faxriy unvon olgan.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, Mahmud Gʻaznaviyning tarixiy faoliyatini oʻrganishda amalga oshirgan harbiy yurishlari, zabt etgan hududlari, Tamgʻachxon Qodirxon bilan olib borgan diplomatik munosabatlari, shuningdek ilm-fanga qoʻshgan hissasi haqida tanishib chiqdik. Mahmud Gʻaznaviyning tarixiy faoliyatini oʻrganish jarayonida Nizomulmulkning “Siyosatnoma” asarida Mahmud Gʻaznaviy islom olamida eng birinchi boʻlib “Sulton” nomini olgani, xudoni sevuchi va ilimning doʻsti, pokdin va gʻoziy shoh ekanligi haqidagi maʼlumotlarni bu asarni oʻqishimiz jarayonida oʻzimiz uchun yangilik sifatida bilib oldik. Shuningdek, D.A.Alimova va E.V.Rtvladzening “Oʻzbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari” kitobi bilan tanishib chiqqanimizda Mahmud Gʻaznaviy hukmronligi davrida Gʻaznaviylar davlatining chegaralari gʻarbda va shimoli-gʻarbda Ray va Isfaxon shaharlari, hamda Orol dengizi bilan birga Gʻarbiy Erongacha choʻzilganligi, janubi-sharqda esa Hindistonning katta qismini oʻz ichiga olganligi, Mahmud Gʻaznaviy gʻaznaviylar davlatining chegaralarini kengaytirishga qaratilgan oʻz siyosatini 998-yil boshidayoq Janubiy Toxariston hududini oʻz mulkiga qoʻshib olish bilan amalga oshira boshlaganligi, shundan keyin Mahmud Gʻaznaviy somoniylarning Xurosondagi barcha viloyatlariga koʻz tikkanligi haqidagi maʼlumotlarni ham bilib oldik. Azmat Ziyoning “Oʻzbek davlatchiligi tarixi” kitobini oʻqishimiz jarayonida Mahmud Gʻaznaviy eng zamonaviy qurollar bilan taminlangan 32 harbiy hunar oʻrgatilgan yuksak jangovar ruhdagi yuz minglab suvoriy va piyoda lashkarlarga ega boʻlganligi haqidagi maʼlumotlarni yangilik sifatida bilib oldik. Xulosamiz soʻnggida shuni ishonch bilan ayta olamizki, Mahmud Gʻaznaviy gʻaznaviylar davlatchiligi tarixida

yuksak munosib o'rniga ega hukmdor sifatida qoldi. Shuningdek, Mahmud G'aznaviy g'aznaviyalar davlatining davlat sifatida shakllanishida bevosita ishtirok etib davlat taraqqiyotining yuksalishiga katta hissa qo'shdi.

Foydalangan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezideni Sh.M.Mirziyoyevning "Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". O'zbekiston T-2016
- 2.Nizomulmulik "Siyosatnoma". Yangi asr avlodi T-2008
- 3.D.A.Alimova, E.V.Rtvladze "O'zbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari". Sharq T-2001
- 4.Anatoliy Sagdullayev "O'zbekiston tarixi". Vneshinvestprom T-2019
- 5.Azamat Ziyo "O'zbek davlatchiligi tarixi". Sharq T-2000
- 6Karimov Shodi, Shamsutdinov Rustambek "Vatan tarixi". Sharq T-2010

IMPROVING A STUDENT'S LISTENING SKILLS

Mahmudov Abror Eshpardayevich

Kashkadarya region, Guzar district 1st secondary school teacher

Abstract: Teaching listening skills is possibly the hardest part of our job as EFL teachers. It is much harder when you teach listening to Young Learners (YLs) in a non-English-speaking environment. With very little English exposure at home or in mainstream schools in countries where English is not widely spoken, YLs need thorough guidance in approaching listening, particularly, to authentic language. In an English-speaking-environment, where English is everywhere, it is still crucial to teach learners to be effective listeners. YLs need to be engaged and have a good reason for listening and understanding what is being said. Listening plays a key part in the YLs' language development, simply because it is their main source of sample language and it constitutes the springboard for language acquisition and, hence, their future spoken production. This article describes the teaching approaches needed to improve students' English listening skills.

Key words: ELT, YLs, animations, games, social media, assignment, listening strategy, sanako, blogs, pinterest.

In current ELT practice, listening skills are more often tested or practised than taught [2]. This is something I have noticed over the years when talking to newly-qualified teachers and many colleagues in a variety of teaching contexts. I admit I have been doing that for a long time myself with frustrating results. I used to pre-teach new vocabulary, to get learners to 'recognize' the words pre-taught and offer some sort of practice extension through listening comprehension questions and that was it. It took me a while before I realized that it's not sufficient to play a CD track to get your learners motivated to answer a list of (rather unchallenging) comprehension questions about a fake conversation, in which one of the interlocutors sounds like a YL. Teaching listening effectively takes a lot more than that.

Motivation

YLs love visuals, animations, games, fun things to watch, listen and do. Their main motivation is expressing their world to others and sharing experiences with peers. Listening tasks and materials should raise learners' interest and keep them engaged while they are doing things with the language they hear. Listening in class also has to be a chance for YLs to use all their imagination, creativity, curiosity and energy to learn.

Engaging Listening Tasks

What makes a listening task engaging for YLs? YLs are in the stage of their life in which they are gathering information from their world experience. They are gradually developing the abilities to listen carefully to get something done or just get the gist of what has been said for a purpose. In other words, learners are learning to decode messages purposefully and manage information with confidence. The teacher's job is to create real-life conditions in the language classroom, as much as possible, in order to 'train' YLs to develop effective strategies for understanding oral messages that have some connections with their world. Listening tasks must therefore clearly reflect YLs' real life experiences and everyday new discoveries.

How can teachers make listening tasks more engaging? Think of all the different situations when YLs listen carefully to people around them. In which situations would they listen up for important details? Possibly, when they need to follow instructions to make something, e.g. crafts, or to do something 'fun', e.g. playing a guessing game. In these situations, there is a clear purpose for listening and extracting key information. This is called transactional listening. In this case, YLs' language knowledge can help them understand and select the information needed, which is called 'bottom-up processing'. There is a lot YLs haven't experienced first-hand yet, but, while carrying out realistic tasks, they can still activate the world knowledge they have gained through games, books, stories or simply from parents' or teachers' talk. This is called 'top-down processing': the context and the listener's background knowledge will help understand the message. New things will easily attract YLs. Selecting or designing materials that can feed YLs' endless curiosity and spark their imagination is just vital to make tasks engaging. While keeping learners motivated, listening tasks also need to create the opportunity for meaningful language exposure and life experience.

Appropriate YL Materials

Teaching listening involves providing a fair degree of motivation, purpose and engagement to a range of listening tasks that YLs can relate to their real life or their world experience and that will provide training for effective listening. Listening tasks need to be manageable in order to avoid demotivation or information overload for YLs [1]. Authentic materials can offer a chance for real language exposure though task grading will be necessary, e.g. through visual aids or pre-listening tasks, not necessarily vocabulary pre-teaching. For instance, you could choose to use an example as a pre-listening task with an immediate response as to build learners' confidence before approaching the actual task. Listening materials surely need to feature motivating tasks, but also they need to provide interesting content and be visually attractive to a child aged 8-11. Selecting listening materials can be hard. You need to walk in your learners' shoes and see the world with their eyes not your own. Talk to your YLs as much as you can to find out about their interests and make a list

of topics that are age and culturally appropriate to your class, not YLs in general. Materials should always have a fun and competitive element to make the exposure to real language more enjoyable.

Language educators would be well aware that there are four core language skills: listening, reading, speaking, and writing. Oxford, 1993 argues that listening is "the most fundamental" of these, particularly when we consider that it accounts for about 45% of the time adults spend in communication. This is significantly more than speaking, which accounts for 30%, reading (16%) and writing, which accounts for only 9% [3].

Yet, despite the obvious importance of listening, developing this skill set often receives less attention from students and language teachers. As Osada (2004) identifies, the other three language skills frequently receive direct and tailored focus from educators, who "often expect students to develop their listening skill by osmosis and without help."

Developing strong listening skills is obviously vital in foreign language learning - the ability to listen is "the gateway to understanding." (Mannion and Mercer, 2020) As the authors argue: "If we explicitly taught listening skills to every child, we would likely see benefits in terms of their ability to acquire knowledge and skills in a range of contexts."

So having outlined the rationale of developing students' listening skills, this blog post outlines how educators can put in place specific, practical strategies to help improve their students' ability to listen.

Get planning and preparation right!

Before starting to think about developing specific lesson interventions for teaching listening skills, it is vital to get the basics right. It's therefore worth beginning by thinking about and addressing some of the difficulties that a foreign language learner might have in fully understanding a conversation, a film, or a podcast in their target (or even their first) language. As the British Council identifies: "The speaker, the situation and the listener can all be the cause of these difficulties." So before seeking to teach listening skills, it's vital that educators ensure that the right environment is established in which listening can take place.

Having created the foundations for success, let's now focus on how educators can help students rapidly develop high-quality listening skills. Dawes (2008) is clear that this can and should be integrated into everyday language classroom activities. But what classroom-tested activities are most effective for the purpose? Here are four strategies that every language educator can deploy [2].

1. Go beyond fact-based questions

Understandably, the majority of listening exercises focus on recognizing factual information from a speaker: What time does the train leave? How do I get to the town hall? Where does Simon's sister live?

But there's a wealth of information that learners can capture and share to demonstrate their understanding beyond simple comprehension. Ask context-based questions about the setting for the conversation and the emotions involved or get students to consider what might have happened next. This all helps students to be more active participants in the conversation and to identify deeper levels of meaning and understanding.

2. Springboard into other activities

The listening exercise is, of course, of significant value as a stand-alone piece of work. But do bear in mind how it could be used as a lead toward other language learning activities. Students could, for example, answer questions orally or in writing in their target language. The context-based questions outlined above could generate powerful conversations with partners, in small groups, or as a whole-class discussion. Alternatively, students could record themselves speaking their responses as a useful homework exercise after they've had time to gather their thoughts and responses.

3. Don't just press play!

To build confidence and experience, it can be highly beneficial for learners to listen to the audio track more than once! The first listen gives an overall picture of what's going on - this can then be followed by top-level questions. A second listen provides an ideal platform to ask more detailed, specific, follow-up questions.

There may also be occasions where it could be more useful to play the content in chunks and to ask tailored questions on what students have just heard. This can help students to build up a detailed picture of what's happening and provides more time for them to process the information contained.

4. Support better note-taking

Help students develop a listening organizer so that they can focus on the key details when listening to the audio content. This helps them to collate and curate information around key themes rather than just a random collection of thoughts and information. Such techniques allow learners to scaffold their understanding, focus their listening, and therefore improve their overall understanding.

Sanako Connect is a powerful browser-based language lab software that helps educators to improve students' listening skills. It enables teachers to [3]:

Create engaging listening exercises using a wide variety of media including sound files, podcasts, presentations, videos, and other digital content.

Assign exercises for students to demonstrate their understanding. Connect offers an easy way to create exercises for model imitation, gap-fill exercises, and much more.

Easily divide students into pairs or small groups for conversation practice. After all, an effective and enjoyable conversation can only occur if both sides are listening to each other!

Give students access to the exercise/resources from any physical location with internet access, at any time and using any device, including laptops, Chromebooks, or tablets.

Provide detailed feedback via Connect's feedback functionality. Students can immediately see where improvements need to be made and can relisten to the original audio material to see where they went wrong.

Early childhood and elementary classrooms require constant decision-making and intense structure to employ effective teaching strategies. Strategies that help students listen are imperative in the lower grades. Middle school students often require different strategies for active and effective listening skills. High school students are motivated by their interests in relation to listening and being involved in the learning process.

Early Childhood and Elementary

Teachers employ "Call & Response" strategies in their daily instruction. There are a myriad of call and response ideas, and teachers introduce these ideas to their students at the beginning of the year. This idea is effective in that students are called to attention without teachers raising their voices, and their attention is directed to the teacher. Students enjoy this method because they are usually very fun ideas, and they do not realize they are being called to attention [4].

An example of call and response would be for the teacher to clap a specific way and have the students clap back to them when attention is needed. Other ideas include the teachers saying a "captivating" phrase, and the students respond back. E.g. The teacher says, "Alright, Stop," and the students say, "Collaborate and listen!" This is a lyric from the song, "Ice, Ice Baby," by Vanilla Ice. Students love this and will listen immediately when called in this manner. Call and response strategies are popular in the lower grades and work well with promoting listening in class, in the hallways, and in various other settings. Repetition is so important for younger children, and call and response encourages this skill.

Using signals is a helpful approach to active listening in the classroom. Some teachers use sign language as a way for students to notify the teacher of a need without disrupting the entire class. E.g. students use the sign language symbol for restroom, drink of water, or sharpen pencil instead of the traditional raising of hand to ask a question. This allows the classroom to flow better while the teacher is teaching. It is inevitable that there will be needs in any classroom while the teacher is teaching. Using signals is an effective way to encourage listening and engaging in instruction

simultaneously. These must also be changed periodically throughout the year to retain students' attention.

Using cues are another effective way to promote listening and deeper understanding. An example of this would be the teacher saying, "Alright Go," when they are ready to allow students to begin working or writing their assignment. This helps students not to begin working too early and listening to the teacher instead of beginning their assignment. If students know their teacher will provide a cue for them, they will be more suitable to wait to begin working when it is time.

Tone of voice is imperative to activating listening and retaining students' attention when teaching small children. Teachers often use animated voices to engage students, and they enjoy this type of tone because they are captivated. Teachers often say, "The quieter I talk, the more the students have to listen." There are times all teachers must project their tone of voice to allow students to understand the importance of what is being taught [5].

Students in middle school are beginning to develop interests, and they will engage at a higher-level when listening to information that they enjoy. Examples of these listening strategies would be to assign students to listen to specific podcasts or other online recorded stories. Students enjoy listening to assignments with headphones on. An idea would be to have students bring their own headphones from home, and they will already be more invested in the assignment. Listening to audible books is another assignment that middle school students would enjoy.

When students are in high school, they are taking specific classes in their course of study. Oftentimes, these courses are related to what they want to pursue after high school. In these courses, teachers may invite guest speakers to speak to students about the specific classwork they are taking. An example of this would be inviting a mechanic to speak to students in an automotive class. Students' listening strategies are increased when participating in these classroom activities because they are executing many skills while participating in this activity [4].

Another example would be to assign students to interview someone outside of school for an English, history, or related course. Listening is essential in this type of assignment and is memorable for all involved [6].

Lastly, an assignment that involves social media in a positive way would be an opportunity for higher-level listening skills. In today's classrooms, there are many ideas for debate, and social media can be a source of information on these topics. Students in high school spend a lot of time on social media, and they can use this as an effective listening strategy.

Social media is a major part of our society today. Students of all ages are using Instagram, Facebook, Twitter, YouTube, TikTok, etc. As teachers, we often try to

incorporate the real world or real world scenarios into our lessons, and social media gives us some of the perfect platforms to do just that.

There are many benefits to using social media in the classroom, as it is an easy way to stay connected and share information in a direct and quick way. There are many learning opportunities on these sites as well with training to help students work remotely in a successful manner. Each different type of social media presents different ways to include students and parents in the daily life of your classroom.

Twitter is a fantastic tool to use in the classroom. Keeping your Twitter page connected to your teacher webpage is a great way to motivate and involve students. Tweet about class happenings, field trips, and even homework or projects! Tweet about awesome projects that come into your classroom and make the students “famous”! If you teach students that are the appropriate age to have a Twitter account (13 or older), encourage your students to have an account and tweet you questions, comments, or their thoughts! You can keep a list and have talking points for class [3].

Blogs

Blogging is a great way to show your students why writing is important! Oftentimes you come across two extremes in the classroom: students that love to write and students that hate to write. Having students create a blog (school appropriate) incorporates the real world into your classroom. There are many free blogging sites out there, such as edublogs.org, wix.com, and squarespace.com, which students can use to create a blog of their own. Students can be tasked to write a daily or weekly blog that is of a topic of their choosing. It can help students to develop a love of writing when the topics are of interest to them [5].

Facebook

Creating a class Facebook page is an awesome idea! Using this page to keep parents involved in class happenings, due dates for assignments, needs for the classroom, spotlighting students, etc., is a great way to stay connected. Parents (and anyone at home) are such an important piece of the puzzle all the time, and especially now, with the hybrid and remote models of learning that are taking over many school districts. For teachers with high school students, you might use the Facebook page for the students and create class updates, etc. giving the students a platform to be involved and take more ownership of their learning experience.

Pinterest

Pinterest is a fun way to have students contribute to lesson ideas, not just now, but for the future. You can create boards on Pinterest and students can share with you ideas they find interesting that are relevant to the topic. It includes students in the learning process more and helps them to show ways and share ideas of how teachers can improve their lessons, rather than by just leaving feedback. Teachers are looking

for relevant and honest feedback now more than ever, and this platform gives students the ability to share ideas easily.

You can also have students create Pinterest boards in order to save items that are helpful to them. They can save various learning resources that they come across throughout the year. This is a helpful tool for math as students can save helpful tools and anchor charts throughout lessons. This is also helpful for ELA in the same manner, as well as in science and social studies. This can help writing as students can save research to boards. This is more intriguing to the students as Pinterest is more “fun” than other ways of researching.

Social media is no longer a faux pas in the classroom, but a tool that can be utilized to increase student engagement and achievement. As teachers, we need to address the needs of students in ways that interest them, and social media is certainly one of them. Mark Zuckerberg stated, “When you give everyone a voice and give people power, the system usually ends up in a really good place.” In this case, give the parents and students a voice and power over their educational experience through social media platforms, and see the benefit in your classroom culture and lessons each and every day.

Conclusion

Listening is one of the key language skills for YLs’ language development. The YL listening classroom needs to relate listening tasks and materials to YLs’ experiences in real life and help develop strategies to decode messages effectively. In order to teach listening (not testing or practising) effectively, teachers should re-think what they do in the classroom and make choices: use authentic materials as input, design motivating tasks not comprehension questions, make use of textual and contextual resources, make listening purposeful and fun.

References:

1. Brown, G. & Yule, G. (1983). Teaching the spoken language, CUP
- Krashen, S.D. (1981). Second Language Acquisition and Second language learning, Pergamon
- Lynch, T. & Anderson, A. (1988). Listening, OUP
2. Field, J. (2008). Listening in the language classroom, CUP
- Richards, J. C. (1990). The Language teaching matrix, CUP
3. blog.sanako.com
4. thuonline.com
5. hasilcopa.com
6. Bass, Jossey (1999). Listen, listening. Credo. Schmitt, Norbert. (2020). An Introduction to Applied Linguistics. 180–187.

ZAHMATKASH XATTOT HAYOTI

Shirinova Nargiza Nuriddin qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va dabiyoti universiteti
2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mohir xattot Abduqodir Murodov hayoti va faoliyati haqida qimmatli ma'lumotlar keltirildi.

Kalit so'zlar: Xattotlik, nasx, nasta'liq, suls, mufradot, murakkabot, katalog, qo'lyozma, fexrist.

O'zbek xalqining ajoyib farzandi, buyuk inson, benihoya kamtarin, mashhur zarrinqalam xattot, zamonamizning Mir Ali kotibi va Sulton Ali Mashhadiysi, arab, fors va turkiy tillarning va qadimiy qo'lyozma asarlarning katta bilimdoni, shoirta'b, zukko olim, sharq she'riyatini va musiqasini yaxshi biluvchi, o'nlab xat turlarini o'qiy oladigan va yoza oladigan, yuksak hilm bilan o'z ilmini ziynatlay olgan Toshkent xattotlik maktabining eng

so'nggi namoyondalaridan, iste'dodli xattot, sharqshunos olim va tarjimon Abduqodir Murodov (Murodiy) 1893 yili Toshkentning sobiq, 2-Arpa-poya mahallasida nonvoy oilasida tug'ilgan. Ibtidoiy maktabni tugatib, amakisi toshkentlik mashhur xattot Shomurod kotibdan fors tili va adabiyotini o'rgangan hamda husnixatdan ta'lim olgan. 1907—1917 yillari Toshkentdagi Abulqosimxon madrasasida Qur'on va hadis ilmini, arab va fors tillarini o'rgandi. Keyin suriyalik olim va adib Muhammad ibn Sa'id al-Asaliydan (bu kishini Shomiy domla deb atashgan) arab tili va adabiyotidan ta'lim oldi. Xattotlik kasbi bilan ham shug'ullangan. O'zbek, arab, fors tillarini mukammal bilgan. Oktyabr to'ntarishidan keyin o'qituvchilar tayyorlov kursini tugatib maktabda o'qituvchilik qilgan¹¹.

1926-yildan boshlab O'zbekistan davlat nashriyotida kollegrafiya ishlari bilan shug'ullandi. 1930-1940-yillarda kutubxona mudiri, 1940-yildan 1942-yil aprel oyigacha Navoiy qo'mitasida ilmiy xodim bo'lib ishladi. 1942-yil 15-mayda Ulug' Vatan urushiga jo'nab ketdi. 1944-yilda armiyadan qaytib kelib, O'zRFA Sharqshunoslik institutida umrining oxirigacha ilmiy xodim bo'lib ishladi. Yoshi ulg'ayib qolganiga qaramasdan, xattotlik qalamini sabot bilan tebratib institutning ilmiy ishlarida ham faol qatnashadi. Bu olim eski qo'lyozma asarlarning nuqsonli

¹¹ O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 2003. 137-bet

joylarini tuzatib, ularni olimlarning o'rganishlari uchun mukammal holga keltiradi, qo'lyozma asarlarning nomlari bo'yicha va avtorlari bo'yicha kartochkalar tuzadi. Ularda asarlarning yozilgan yillari, ko'chiruvchi xattotlari, ko'chirilgan yillari ko'rsatiladi. Bu kartochkalar fanning qaysi bir tarmog'iga oid bo'lmasin, qo'lyozma asarlarni o'rganmoqchi bo'lgan har bir ilmiy xodim uchun juda katta yordam beradi. A.Murodov 25 mingta shunday kartochkalar tuzgan¹².

Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan qo'lyozmalar ichida zamonlar o'tishi bilan ba'zi yerlari yirtilgan, boshidan yoki oxiridagi varaqlari yo'qolib ketgan yoki biror hodisa sababli nuqsonli bo'lib qolgan nodir qo'lyozmalar ham bor. Abduqodir Murodov shunday qo'lyozmalarni boshqa nusxalariga taqqoslab, tiklash, tuzatish ishlari bilan ham shug'ullandi. Institutda saqlanayotgan qo'lyozmalardan 11 ming jild (har bir jildda bir nechta kitoblar bor) qo'lyozmaga mualliflar katalogini tuzgan. U kishining chiroyli va tabarruk xatlari bilan tuzilgan inventar daftarlari hozirda birinchi manba va hujjat bo'lib xizmat qiladi. Institutda qo'lyozma asarlarga 4 xil fexristlar tuzilgan. Bular quyidagilar:

Asarlar nomlari;

Muallifi;

Inventar raqami;

Mavzulari bo'yicha fexristlardir.

A.Murodov bu fexristlarning hamma turlarini tuzishda qatnashgan. Ayniqsa, mualliflar nomi bo'yicha tuzilgan, juda diqqatlab fexrist faqat Abduqodir Murodov domla tomonidan tuzilgan va juda san'atli xatlar bilan yozilgan. Bu fexristlarni tuzish ishi asar nomini va muallifini aniqlashda turli tillarda yozilgan lug'atlarga, qomuslarga, tazkiralarga murojaat qilishni talab qilar edi. A.Murodov domla ana shunday katta ilm va mehnat talab qilinadigan ishning uddasidan chiqolgan olim edilar¹³.

Bu qo'lyozma asarlarga tuzilgan inventar daftarlar va turli fexristlar Abduqodir Murodov domladan xalqimizga, umuman ilm ahliga abad-ul abad qoladigan yodgorlikdir. Xattotni Qivomiddin Munirov o'z maqolasida "Zamonamizning Mir Ali kotibi" va Sulton Ali Mashhadiysi hamda zarrinqalam xattoti"- deya ta'riflaydi. Chunki ular institutda bir qancha qo'lyozma asrlarni yozib to'ldirganlar. Shulardan birini keltirib o'tish kifoyadir.

Ma'lumki, Hirotda Sulton Husayn Boyqaro saroyida zarrinqalam xattotlar Sulton Ali Mashhadiy va Abdujamil kotiblar bo'lganlar. Ular Sulton Husayn Boyqaro va hazrat Alisher Navoiy asarlarini kitobat qilganlar. Institut xazinasida Alisher Navoiyning asarlarining kitobat qilingan nusxalari bor. Va bu xazina Alisher Navoiy "Xamsa" asarining eng qadimiy nusxasi saqlanadi. Bu nusxa 1484-yili

¹² A.O'rinboyev. Mohir xattot. Fan va turmush jurnali. 1960, 2-son. 7-8-betlar

¹³ Q.Munirov. "Mohir xattot" maqola. Fan va turmush jurnali 8-son 154-bet

Alisher Navoiy huzurida Hirotda Abduljamil kotib tomonidan nihoyatda nozik nasta'liq xati bilan kitobat qilingan. Shu nusxaning ba'zi tushib qolgan varaqlari Abduqodir domla tomonidan yozib to'ldirilgan. Agar biz bu domlanning xatlarini Abduljamil kotibning san'atli xatiga solishtirib qarasak, undan hech qolishmaydi, o'sha darajada yozilganini ko'ramiz. Shuning uchun domlani zamonamizning zarrinqalam xattoti deyishimiz mumkin¹⁴.

A.Murodov xattotlikni o'rganuvchilar uchun bu san'atni o'rganish va o'rgatish bir necha bosqichdan iborat ekanligini ta'kidlaydi. Xat mashqini mohir xattot tomonidan shogirdlari uchun 5 bosqichga bo'lib o'rgatilishini o'z asarida keltirib o'tganlar. Bular quyidagilar:

1. Mufradot (birlik harflar);
2. Murakkabot (ikkita harfni qo'shib yozish);
3. Qitaot (dubaytiy, masnaviy, ruboiylarni yirik, ya'ni jaliy qalamda yozish);
4. Munshaot (xafiy qalamda xat yozish, insho yozish);

5. Kitobat (xafiy va jaliy qalamlarda kitob ko'chirish)dan iborat edi. Har bir bosqich ustoz tomonidan shogirdlarning iste'dodiga qarab qayta-qayta takrorlangan¹⁵.

Abduqodir Murodovning eng katta xizmati uning "O'rta Osiyo xattotlik san'ati tarixidan" nomli kitobidir. Ushbu kitob 300 ta sharq qo'lyozmalarini o'rganish natijasida O'rta Osiyo xattotlik san'ati tarixining tashkil topishi va rivojlanishi masalalarini nazariy jihatdan o'rganib chiqib 300 dan ziyod xattot haqida biografik ma'lumotlarni bayon qilgan. Mashhur xattot shu kitob bo'yicha nomzodlik dissertatsiyasini yoqladi. "O'rta Osiyo xattotlik san'ati tarixidan" asari ikki bobdan iborat:

Birinchi bob "O'rta Osiyoda xattotlik taraqqiyoti va uning madaniy hayotda tutgan o'rni";

Ikkinchi bob "O'rta Osiyo xattotlari" deb nomlangan.

Bu bobda 37 ta xirotlik, 131 ta buxorolik, 49 ta samarqandlik, 85 ta xorazmlik, 40 ta farg'onalik va 37 ta toshkentlik, jami 379 ta xattot haqida ma'lumot berilgan.

Kitobda O'zbekistan fanlari akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida saqlanayotgan O'rta Osiyo xattotlarining ko'chirgan kitoblaridagi muhim tarixlar va qo'lyozmalarning ashyoviy raqamlari ko'rsatkichi ilova qilingan, arab xatining hamma turlaridan namunalar ham berilgan.

A.Murodovning ko'p yillik mehnati samarasi bo'lmish ushbu xattotlar haqidagi o'zbek tilida yozilgan birinchi ilmiy asar manbashunoslikda yagona va qimmatli durdona bo'lib qoladi. Abduqodir domla Sharqshunoslik institutida 25 yildan ziyod ishlagan. Ajoyib bilimdon, xushfe'l, pokdomon, o'ta kamtar, hech kimdan o'z

¹⁴ Q.Munirov. Mohir xattot. Sharqshunoslik jurnali 8-soni 154- bet

¹⁵ A.Murodov, O'rta Osiyo xattotlik san'ati tarixidan, "Fan" nashriyoti, 1971. -bet, 152-bet

yordamini ayamaydigan, sermaxsul, fan fidoyisi bo'lganlar. U kishi 1974-yilda vafot etgan.

Institutning ilmiy faoliyatida o'z san'ati va bilimi bilan faol qatnashgan keksa ilmiy xodim g'oyat katta hurmat va e'tiborga sazovor bo'lgan. Biz bu hurmatni xattot faoliyati bo'yicha izlanish olib borishimiz davomida ham guvohi bo'ldik. Xattotning vafot etganiga yarim asr bo'lganiga qaramasdan hamkasblari uni kechagi insonday eslab xotirlashdi. Ularni qilgan ishlarini to'lib-toshib so'zlab berishdi. Ular haqida ma'lumotlar topishda sidqidildan ko'maklashishdi. Bundan xattotning ular orasida haligacha barhayot ekanligini va unga nisbatan hurmat e'tibor yo'qolmaganini bilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Murodov A. O'rta Osiyo xattotlik san'ati tarixidan. -Toshkent: Fan, 1971.
2. Munirov Q. Sharqshunoslik. -Toshkent: Fan, 1964.
3. O'rinboyev A. Fan va turmush. – Toshkent. Fan, 1960
4. Irisov A. Toshkentda arabshunoslik. -Toshkent: Fan, 1964.
5. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 2003

O'ZBEKISTONDA ISTE'MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO'NALISHLARI

G'aybullayev Sarvar O'ktam o'g'li

O'zbekiston Milliy Universiteti Iqtisodiyot fakulteti 2-kurs magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida aholi turmush darajasini baholash, turmush farovonligini oshirish, aholi daromadlari va iste'mol harajatlari orasidagi bog'liqliklarni o'rganish va mavjud holatni tahlil qilish masalalari yoritilgan. Iste'mol savatchasining bugungi kundagi holati va davlat budjetining bunga tayyorligi statistik ma'lumotlar asosida o'rganilgan. Iste'mol savatchasi, yashash minimumi va kambag'allik darajasini aniqlash bo'yicha taklif va xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar : Iste'mol savatchasi, yashash minimumi, MHTEKM, pensiya va nafaqalar, ishsizlik, integratsiyalashuv

Abstract: This article discusses the issues of assessing the standard of living of population in the Republic of Uzbekistan, improving the standard of living, studying the relationship between income and consumption expenditures and analyzing the current situation. Readiness was studied on the consumer basket, the subsistence minimum and the poverty line.

Key words: Consumer basket, subsistence minimum, pensions and benefits, unemployment, integration.

Yurtimizda olib borilayotgan tub islohotlar zahirida eng avvalo inson qadri va farovonligi turibdi. Jahon hamjamiyati bilan munosib integratsiyalashuv jarayonida aholining kundalik turmush tarzini yaxshilash pirovard maqsad hisoblanadi. Mustaqillikka erishganimizga qariyb 30 yil bo'lgan bo'lsada hamon iste'mol savatchasi tizimi joriy etilmagan. Prezidentimizning Oliy Majlisga yuborgan murojaatnomalarining barchasida aholining munosib hayot kechirishi masalasi alohida e'tiborga olinadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot ishida tanlama kuzatish orqali aholini iste'molga bo'lgan talabini turli metodlar yordamida o'rganildi. Maqolada ilmiy abstraksiyalash usuli yordamida iste'mol miqdoriga ta'sir etuvchi omillar, iste'mol savatchasining bugungi kundagi aholi daromadlariga mosligi, aholining bandligi va mehnat yoshidagi aholining daromadlari ilmiy va amaliy bashorat qilinadi. Shuningdek qiyosiy taqqoslash usuli yordamida jahonning rivojlangan davlatlarida aholi iste'moli va

iste'mol savatchasining miqdori, uning shakllanish holati o'rganilgan va yurtimizdagi joriy holat bilan solishtirib tegishli xulosalar shakllantirildi.

Natija va muhokamalar

Har bir davlat o'zining iqtisodiy taraqqiyoti davomida aholi turmush darajasi va sifatini yaxshilash, ijtimoiy muhofaza qilish tizimini takomillashtirish borasida izchil islohotlarni amalga oshirib boradi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad insonlar uchun tobora rivojlanib borayotgan davriy taraqqiyotga mos ravishda munosib turmush sharoitlarini yaratib berishdan iborat. Dunyo mamlakatlarida aholini ijtimoiy muhofaza qilish tizimining o'ziga xos kontseptsionalari mavjud. Jumladan, bir qator davlatlarda aholining munosib hayot kechirishini ta'minlaydigan hamda huquqiy asoslar bilan mustahkamlangan "Yashash minimumi" va "Iste'mol savatchasi"ga mutanosib tarzda ta'minlab boriladi. Davlat tomonidan iste'mol savatchasini amalga joriy etilishi hamda uni qonuniy asoslar bilan mustahkamlab qo'yilishi insonlar uchun muhim ijtimoiy ahamiyatga ega. Chunki, bu amalda belgilab qo'yilgan ish haqi, pensiya, ijtimoiy nafaqa va boshqa to'lovlar miqdorini real hayotiy ehtiyojlardan kelib chiqqan holda belgilanishini ta'minlaydi. Iste'mol savatchasi aholining 3 ta asosiy ijtimoiy-demografik guruhi, ya'ni mehnatga layoqatli aholi, pensionerlar va bolalar uchun joriy qilinadi.

Aholining turli qatlamlari (yoshi, jinsi) yashashi uchun zarur bo'lgan ehtiyojlarining eng kam miqdorini belgilashda muayyan davrdagi (bir kunlik, bir oylik, bir yillik) normalari aniqlanadi. Masalan, bir kishi normal hayot kechirishi uchun bir kunda yoki bir oyda iste'mol qilishi lozim bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlari to'plami va miqdori, shuningdek, barcha kommunal xarajatlarni qoplashi uchun oyiga qancha summa zarurligi hisoblab chiqiladi. Bunda iste'mol savatchasi tarkibiga kishi ularsiz bamaylixtir, sog'lom yashashi mumkin bo'lgan tovarlar kiritilmaydi. Ammo ayrim mamlakatlar o'zining iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda biz inobatga olmayotgan ayrim turdagi tovar va mahsulotlarni ham savatcha tarkibiga kiritgan. Masalan, ba'zi rivojlangan davlatlarda tamaki, benzin kabilar ham iste'mol savatchasi tarkibidan joy olgan. Bugungi kunda yurtimiz aholisining katta qismi yoshlar qatlamidan tashkil topganligi uchun, so'nggi yillarda oilalar a'zolarining soni kamayishi ro'y bermoqda. Shuning uchun komunal to'lovlar, soliq va boshqa majburiy yig'imlar uchun ajratilayotgan mablag'lar umumiy bo'lganligi uchun uy xo'jaliklari o'zida bo'lgan qolgan mablag'larni jamg'arishga harakat qiladi.

O'zbekistonda axoli yalpi daromadlarining o'zgarishi, yil boshidan nisbatan (mlrd.so'm)

Ko'rsatkichlar	2015	2016	2017	2018	2019	2019 -yildan 2015-
Aholining yalpi daromadi	11674	20906	36430	47760	63282	1,3
YalMga nisbatan %da	73,3	74,2	73,8	76,6	81,4	8,1
Tadbirkorlik faoliyati daromadi	4476,4	8123,1	12317	17656	22936	5,1
Mulkdan olingan daromad	35,1	57,7	135,6	191,1	272,1	7,8

Iste'mol savatchasining tarkibi va qiymatini davriy taraqqiyotga mos tarzda mutanosibligini ta'minlab borish davlatlar uchun ma'lum iqtisodiy qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Chunki, odatda, savatchani belgilashda birinchi navbatda eng zarur turdagi ehtiyojlarning (oziq-ovqat, nooziq-ovqat, xizmatlar) minimal darajasidagi qiymati hisobga olinadi. Ammo, iste'mol savatchasi tarkibini tobora rivojlanib borayotgan inson ehtiyojlariga xamohang tarzda kengaytirib borishda ayrim turdagi qismlarini aniqlash va uni hayotiy zaruriyatidan kelib chiqqan holda qo'shib borishda ba'zi muammolar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, insonlar iste'mol qiladigan oziq-ovqat mahsulotlarining kunlik yoki bir oylik turi va miqdorini belgilashda aniq bir o'lchamlarga ega bo'lish mumkin. Ammo, xizmatlarning zarur to'plamini aniqlash va uni amalda belgilash nisbatan murakkabroq. Chunki, aholi tirikchiligi uchun zarur eng kam miqdorni belgilashda birinchi navbatda kommunal va transport xarajatlari inobatga olinadi. Lekin, shuni unutmaslik kerakki, tobora rivojlanib borayotgan davrda xizmatlar ham inson uchun muhimlik darajasi va hayotiy zaruriyatiga qarab farqlanishi yoki ortib borishi mumkin. Xususan, inson hayot faoliyati davomida dolzarbligi jihatidan bir qator muhim xizmat ko'rsatish turlaridan (uyali aloqa, internetdan foydalanish, tibbiy yordam, turli mutaxassislar maslahatlarini olish) faol foydalanadi.

Shuningdek, madaniy-ma'rifiy tadbirlar (teatr, muzeylarga borish xarajatlari ham alohida e'tiborga loyiq) ham muhim ahamiyatga egadir. CHunki, inson nafaqat moddiy, balki ma'naviy ehtiyojlarini ham yetarli darajada qondira olish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab aholi turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan bir qator ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. Garchi, O'zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasining 39-moddasida “Pensiyalar, nafaqalar, ijtimoiy yordam boshqa turlarining miqdori rasman belgilab qo’yilgan tirikchilik uchun zarur eng kam miqdordan oz bo’lishi mumkin emas”ligi amalda belgilab qo’yilgan bo’lsada, insonlarning munosib hayot kechirishi uchun zarur daromadlar me’yorini ifodalaydigan “iste’mol savatchasi” va uning huquqiy asoslari qonunchilikda mustahkamlanmadi. Mustaqillikning dastlabki yillaridagi iqtisodiy qiyinchiliklar nafaqat O’zbekistonga, balki MDHning ko’plab davlatlari uchun ham bir qator muammolarni keltirib chiqargan. Respublikamizda “yashash minimumi” yoki “iste’mol savatchasi”ning, garchi xuquqiy asoslari yaratilmagan bo’lsada, amalda zarur turdagi iste’mol mahsulotlari imtiyozli (tannarxi yoki import narxidan arzon) narxlarda aholiga yetkazib berildi (1995 yilgacha davlat tomonidan asosiy turdagi oziq-ovqat mahsulotlari cheklangan chakana narxlarda ushlab turilgan). Bu kabi islohotlar murakkab iqtisodiy tanglik yillarida aholi moddiy ta’minotini minimal darajalarda bo’lsa-da, ta’minlashda muhim ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan. O’zbekistonda yashash minimumi va iste’mol savatchasi amalda qonun bilan mustahkamlanmaganligining asosiy omillari sifatida shuni ta’kidlash kerakki, dastlabki yillarda real iqtisodiy imkoniyatlarning bunga imkon bermasligi, shuningdek, ko’plab turdagi iste’mol mahsulotlarini mahalliy ishlab chiqarishning yetarli darajada yo’lga qo’yilmaganligi sababli ularning aksariyati import evaziga ta’minlangan va bu davlat byudjeti uchun iqtisodiy qiyinchiliklarni keltirib chiqargan. Mustaqillikning dastlabki yillaridagi iqtisodiy imkoniyatlarni inobatga olgan holda yashash minimumi va iste’mol savatchasi huquqiy asoslar bilan mustahkamlanmadi. Chunki, agar yashash minimumi huquqiy asoslar bilan amalda belgilab qo’yilsada, lekin uni real hayotda ta’minlay olmasa bularning barchasi shunchaki qog’ozda qolib ketishiga olib kelar edi. Bu holni ayrim Respublikalar misolida ko’rish mumkin bo’lgan. Shuning uchun ham O’zbekiston iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ushbu masala, garchi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo’yilmagan bo’lsada, amalda murakkab iqtisodiy sharoitda ham ko’plab davlatlardan farqli ravishda mamlakat aholisi uchun ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan choratadbirlar qo’llab borildi. Keyingi yillar davomida ham mamlakatda aholi turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan bir qator islohotlar amalga oshirib borildi. Lekin, shunga qaramasdan yillar mobaynida aholining real daromadlari (MHTEKM, pensiya va turli nafaqalar) doimiy tarzda yashash minimumi, iste’mol savatchasiga mutanosibligi ta’minlanmadi. Yashash minimumi va iste’mol savatchasini joriy etilishi va uni huquqiy asoslar bilan mustahkamlanishi aholi turmush darajasini oshirish hamda kambag’allikni qisqartirishda muhim ahamiyatga ega. Agar iste’mol savatchasi joriy etilmasa yoki kam ta’minlangan aholini kuchli ijtimoiy muhofaza qilish tizimini yanada kuchaytirib borilmasa, bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakatda kambag’allik darajasini ortib borishiga olib keladi.

O'zbekistonda aholi umumiy daromadi tarkibining o'zgarishi.
 (yil boshiga nisbatan foizda)

Ko'rsatkichlar	2017 y.	2018 y.	2019y.	2020 y.	2021 y.
Aholining yalpi daromadlari	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ish haqi	32,3	33,1	35,6	35,4	34,2
Tadbirkorlik va mulkdan olingan daromad	38,6	39,1	34,2	37,4	36,7
Nafaqa, stipendiya va boshqa ijtimoiy transfertlar	12,9	12,8	13,6	13,1	12,3
Natura shaklidagi daromadlar	8,9	7,8	6,8	6,0	3,7
Boshqa daromadlar	7,3	7,2	9,9	8,2	11,2

Bu, o'z navbatida aholi moddiy ta'minotiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bu boradagi muammolarni bartaraf etish hamda aholi turmush darajasi va sifatini oshirishga so'nggi yillar mobaynida davlat rahbari tomonidan alohida e'tibor qaratilib, aholining real daromadlari, ish haqi, pensiya, nafaqa va boshqa to'lovlar miqdorini hududlar kesimida "yashash minimumi" va "iste'mol savatchasi"ga mutanosibligini ta'minlash va uning mexanizmlarini ishlab chiqish maqsadida Iqtisodiyot, Moliya, Mehnat, Innovatsion rivojlanish vazirliklari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari mas'ul ijrochilar etib tayinlandi. Ko'plab davlatlarda aholining (eng kam ish haqi, pensiya va nafaqa oluvchilari) oylik ish haqi xarajatlarining oziq-ovqat mahsulotlariga sarfi 50 %ni (iste'mol savatchasi huquqiy asoslar bilan belgilab qo'yilgan davlatlarda aholining oziq-ovqat mahsulotlariga xarajatlari oylik maoshlarining 40, 50, 55, 60 %gachasini tashkil etishi belgilab qo'yilgan) tashkil etishini inobatga olinsa, O'zbekistonda eng kam oylik ish haqining 50 %ini oziq-ovqat mahsulotlariga sarflanishi uchun mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorini 2020 yil fevral oyi holatidan teng barobarga oshirish lozimligini ko'rsatadi. Aholi moddiy ta'minoti tahlili shuni ko'rsatadiki, sovet davrida olib borilgan markazlashgan rejali iqtisodiyot tizimi uning tartib-qoidalari va mexanizmlari amalda barqaror iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlay olmadi. Sarf-xarajati cheksiz sovet iqtisodiyotida aholining minimal ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ishlab chiqarishdagi nomutanosibliklar hamda yildan-yilga ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida o'z yechimini kutayotgan o'tkir muammolarning ortib borishi oxiroqibat iqtisodiy tanglikni keltirib chiqardi.

Dunyoning ayrim davlatlarida soliq yukining o'rtacha darajasi,(foizda)

Davlatlar va uyushmalar nomi	Soliq yukining o'rtacha darajasi, foizda	O'zbekistondagi soliq yukining boshqa davlatlardagi holat bilan qiyosiy darajasi
AQSH	32,3	1,5 marta past
Yevropa Ittifoqi davlatlari	42,6	2,0 marta past
Lotin Amerikasi davlatlari	47,2	2,2 marta past
IHTga a'zo davlatlar	35,9	1,7 marta past
Janubiy Osiyo davlatlari	40,2	1,9 marta past
Sbarqiy Osiyo davlatlari	34,5	1,6 marta past
Vtarkaziv Osiyo davlatlari	40,5	1,9 marta past
Rossiya Federatsiyasi	34,4	1.6 marta past
MDHga a'zo davlatlar	25,2	1,2 marta past
Dunyo davlatlari bo'yicha o'rtacha	44,7	2,1 marta past
O'zbekiston	18,6	X

Bunda mahsulotlar narxi mavsumiy o'zgarishlarga ega ekanligini ham hisobga olish lozim. Chunki, belgilangan ish haqi, pensiya va boshqa ijtimoiy nafaqalarning o'sish sur'atlari iste'mol narxlarining o'sishidan orqada qolmasligi kerak.

Yashash minimumi va iste'mol savatchasini joriy etilishi va uni huquqiy asoslar bilan mustahkamlanishi aholi turmush darajasini oshirish hamda kambag'allikni qisqartirishda muhim ahamiyatga ega. Agar iste'mol savatchasi joriy etilmasa yoki kam ta'minlangan aholini kuchli ijtimoiy muhofaza qilish tizimini yanada kuchaytirib borilmasa, bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakatda kambag'allik darajasini ortib borishiga olib keladi. Respublika Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga Murojaatnomasida O'zbekiston tarixida birinchi marta ushbu masalaga alohida to'xtalib, kambag'allikni qisqartirish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Shundan kelib chiqqan holda, bu boradagi mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan islohotlar olib borildi.

Tahlillarimiz ko'rsatishicha, Respublikamizda kundalik iste'mol tovarlarining asosiy qismini aholining iste'mollarga bo'lgan talabi tashkil etadi. Iste'mol tovarlari iqtisodiy kategoriya sifatida qishloq xo'jaligi, iste'mol sanoati tarmoqlari, shuningdek, qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotib olinishini va iste'molchilarga sotilishini tashkil etuvchi xo'jaliklar o'rtasidagi ayirboshlash munosabatlarining majmuasini aks ettiradi.

Iste'mol ko'rsatkichlari to'g'risida umumiy xulosaga keladigan bo'lsak buni joriy yildagi iste'mol ko'rsatkichlari bilan fikrimizni dalilladik. Prezidentimiz rahbarligida iste'mol tovarlari ishlab chiqaruvchi korxonalar rivojiga keng yo'l

ochilgani ham aholi bandligining oshishi va daromadlari o'sishida muhim omil bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Xodiev B.Yu., Bekmurodov A.SH., G'afurov U.V. va boshqalar O'zbekiston iqtisodiyoti mustaqillik yillarida. T.: TDIU, 2017.

2.Bekmurodov A.SH., G'afurov U.V. O'zbekistonda iqtisodiyotni liberallashtirish va modernizatsiyalash: natijalar va ustuvor yo'nalishlar. O'quv qo'llanma. T.: TDIU, 2017.

3.A.E.Ishmuxamedov va boshq. Bozor iqtisodiyoti va biznes asoslari: O'quv qo'llanma -T.: TDIU, 2016.

4. Nazarova G.G',Xalilov.X. Jahon iqtisodiyoti.O'quv qo'llanma. T., 2005

5. Nazarova G.G', Haydarov N. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar. O'quv qo'llanma. T., 2005

Internet resurslari

6. www.gov.uz

7. www.uza.uz

8. www.fikr.uz

9. www.arxiv.uz

10. www.ziyonet.uz

INGLIZ TILINI O'QITISHDA INNOVATSION METODLAR

Avezov Elyor Erkinboyevich
Sultanova Mexruza Shonazar qizi
Qilicheva Maqsuda Qurbonovna

Xorazm viloyati Bog'ot tumani 49-son maktab ingliz tili o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarga ingliz tili darslarida innovatsion metodlardan foydalanish usullari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: metod, ekspress-metod, an'anaviy, muammoli yondashuv, Grammatik xato,

Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish ko'nikmasi professional ta'limning ajralmas qismlaridan biri bo'lib bormoqda. Turli sohalaridagi mutaxassislarda chet ellik hamkorlar bilan hamkorlik qilish ko'rsatkichi yuqori bo'lganligi sababli, ularda til o'rganishga bo'lgan talab yuqoridir. Zamonaviy jamiyatda chet tillari kasbiy ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bugungi kunda turli darajadagi til bilimiga ega kishilar uchun o'quv materiallarining katta to'plamlari mavjud. Ushbu maqsadga yetishishda muvaffaqiyatga erishish, o'qituvchilarning amaliy uslublari va malakasiga bog'liq. Axborot texnologiyalari va zamonaviy o'qitish usullaridan foydalanish qobiliyati yangi materiallarni tezkor tushunishga yordam beradi. Turli usullarni birlashtirib o'qituvchi muayyan ta'lim dasturlarini yechishga qodir bo'ladi. Bunda o'qitish va o'rganishning bir necha metodlaridan foydalanish samarali natija beradi. O'qitish kichik bosqichlarda amalga oshiriladi va o'quvchining mavjud bilim tizimiga asoslanadi. Zamon ilgarilab borgani sari har sohada yangilik ko'payib bormoqda. Til o'rgatishda ham turli uslublar paydo bo'lmoqda. Ingliz tilini o'rgatishda o'rganuvchining salohiyat va darajasi, yoshidan kelib chiqqan holda bosqichma-bosqich o'rgatish yaxshi natija beradi. Bunda o'quvchilar boshlang'ich bosqichda o'qitish, o'rta bosqichda o'qitish, yuqori bosqichda o'qitish asosida guruhlarga bo'linadi. Har bir bosqich uchun o'qituvchi tomondan maxsus dastur ishlab chiqiladi.

Boshlang'ich bosqichda talaffuzga muhim e'tibor beriladi. O'quv jarayonining boshlanishida o'qituvchi asosiy e'tiborni o'quvchining talaffuziga qaratishi kerak. Grammatika va lug'at asosiysi hisoblansada, ma'ruzachi talaffuzi noto'g'ri bo'lsa, buning hammasi befoyda. Native speakerlar agar so'zlovchi so'zlarni to'g'ri talaffuz qilsa nutqni grammatik xatolar bilan ham tushunishlari mumkin. Shuning uchun o'qitishda dastavval asosiy e'tibor talaffuzga qaratiladi. Bunda native speakerlarning turli xil audiolaridan foydalanish yaxshi natija beradi. O'qituvchi dars davomida harflar, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatishi kerak. Shuningdek boshlang'ich

bosqichda ogʻzaki nutqqa va oʻqish texnikasini oʻstirishga katta eʼtibor beriladi. Bunda chet tilini oʻqitishning nutq faoliyati turlari boʻyicha koʻrib chiqadigan boʻlsak, ularni oʻrgatishda quyidagi vazifalarni bajarish zarur:

- a) Oʻqish mexanizmini hosil qilish;
- b) Ogʻzaki oʻqish texnikasini oʻstirish;
- c) Oʻqiganini tushunishga oʻrgatish.

Til oʻrganish va oʻqitishda zamonaviy texnologiyaning roli beqiyos. Texnologik vositalardan foydalanish chet tili oʻrganishning har bir aspect (oʻqish, yozish, tinglab tushunish va gapirish)ida foydalaniladi. Masalan, tinglab tushunish uchun, albatta kompyuter, player, CD diskarsiz bu jarayonni amalga oshirib boʻlmaydi. Tinglab tushunish-til oʻrganishning eng muhim qismlaridan biridir. Bunda oʻquvchi bir paytning oʻzida soʻzlovchining talaffuzi, grammatik qoidalarga rioya qilganligi, soʻz boyligi va uning maʼnolariga eʼtibor berishi talab qilinadi. Taʼlim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda oʻquvchilar ham axborot-kommunikatsion texnologiyalarni yaxshi bilish va ulardan foydalana olishi muhim hisoblanadi. Chet tilini zamonaviy texnologiyalardan foydalanib oʻrgatish va oʻrganish eng samarador usullardan biridir. Bu jarayonda, jumladan: – kompyuterlardan foydalanganda oʻquvchi chet tilidagi video roliklarni, namoyishlarni, dialoglarni kino yoki multfilmlarni ham koʻrishi ham eshitishi mumkin; – chet tilidagi radio eshittirishlar va televideniyaedagi dasturlarni eshitish va tomosha qilish mumkin; – CD pleyerlardan foydalanish mumkin. Bu texnik vositalardan foydalanish oʻquvchilarning chet tilini oʻrganishlari jarayonini qiziqarliroq va samaraliroq boʻlishini taʼminlaydi.

Bugungi kunda maktablarda interfaol oʻyinlar orqali dars oʻtish anʼanaga aylanib bormoqda. Maʼlumki, darsning turli xil oʻyinlar asosida oʻtilishi oʻquvchilarning imkoniyatlarini namoyish etish, diqqatni jamlash, bilim va koʻnikmalarini oshirish va kuchli boʻlishlarini taʼminlaydi. Oʻyin texnologiyasidan foydalanishning asosini oʻquvchini faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyat tashkil etadi.

“Muammoli vaziyat yechimi” (Creative Problem Solving) bu usulni qoʻllash uchun hikoyaning boshlanishi oʻqib beriladi qanday yakun topishi oʻquvchilar, talabalar hukmiga havola qilinadi; – “Quvnoq topishmoqlar” (Merry Riddles) oʻquvchilarga topishmoqlar oʻrgatish Ingliz tilini oʻrgatishda muhim ahamiyatga ega, ular oʻzlariga notanish boʻlgan soʻzlarni oʻrganadilar va oʻylab topishmoq javobini topadilar; – “Tezkor javob” (Quick answers) oʻtilgan dars samaradorligini oshirishda yordam beradi; – “Chigil yozdi” (“Warm-up exercises”) oʻquvchilarni darsga qiziqtirish uchun sinfda har xil oʻyinlardan foydalanish – “Pantomima” (pantomime) bu usul juda qiyin mavzular tushuntirilishi kerak boʻlgan darsda yoki yozma mashqlar bajarilib, talabalar charchagan paytda foydalanilsa boʻladi; – “Hikoya

zanjiri” (a chain story) usuli o‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirishda yordam beradi; Savol - javob mashqlaridan foydalangan holda o‘quvchi nutqini kuchaytirish, xotirasini yaxshilash, takrorlash natijalariga erishiladi. Matnlar ichidan chiqqan yangi so‘zlar yod olinadi. Savol-javob qilish natijasida o‘sha so‘zlarning xotirada takrorlanishi hamda nutqda qo‘llay bilish ko‘nikmalari shakllanadi. Bundan tashqari darslarda turli xil o‘yinlarni tashkil etish o‘quvchini til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini orttirib, o‘rganish sur‘atini oshiradi. “Hot ball” o‘yinida o‘quvchilar aylana bo‘lib oladilar, koptokni bir-birlariga yangi so‘zlardan birini aytib otadilar. Ishtirokchilar bir-birlarining aytgan so‘zlarini takrorlamaydi, takrorlagan yoki so‘z ayta olmay to‘xtab qolgan holda o‘yindan chiqariladi. Shu tarzda o‘yin davom ettiriladi.

O‘rta bosqichda grammatika birinchi bosqichga nisbatan chuqurlashtirilib o‘rgatiladi, o‘tilgan grammatik qoidalar asosida o‘quvchilarga mashqlar, testlar berilib bilimlari sinaladi.

Kompyuter, telefonlardagi til o‘rgatuvchi programmalar ham boshlang‘ich va o‘rta bosqichda til o‘rgatishga yaxshi yordam beradi. Talk (English speaking practice), Daily English, Learn English (English master), How to speak real English kabilarni misol qilsak bo‘ladi. Bu programmalar shunday tuzilganki, ularda reading(o‘qish), listening(eshitish), test bo‘limlarining barchasi o‘rin olgan.

O‘rganilgan yangi so‘zlarni telefon diktafoniga yozdirib bo‘sh vaqtlarda eshitish takrorlash uchun yana bir yaxshi usul. Bundan tashqari ingliz tilidagi subtitrlı filmlarni, multfilmlarni ko‘proq ko‘rsatish ham til o‘rgatishda samarali usullardan hisoblanadi.

Ta‘lim jarayonida o‘tkaziladigan treninglarda nutq ko‘nikmalarini shakllantirishga va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga yetarli e‘tibor berilishi kerak. Bundan tashqari ta‘limda har bir darsning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan mashg‘ulotni to‘g‘ri tashkil etishga bog‘liqdir. Dars o‘qituvchi va o‘quvchining ijodiy hamkorligiga asoslanishi lozim. Shundagina o‘quvchilar mustaqil erkin fikrlay oladilar, irodalari tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tojiboeva D. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – T.: «Fan va texnologiya», 2007.
2. Weinreich U. Languages in Contact. – New York, 2007.

TARIX DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH

Yuldasheva Hurmatoy

Xorazm viloyati Yangibozor tumanidagi
7-son maktabning tarix fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabda tarix darslari orqali o‘quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash metodlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlari: vatanparvarlik g‘oyasi, metodlar, “Kichik guruhlarda ishlash” metodi, “Menyu” metodi.

Bugungi kunda, yangi texnika, yangi texnologiyalar asrida jamiyatimiz madaniyatining umumiy darajasi pasayib borayotganini kuzatishimiz mumkin. Insonning tijorat, moddiy ehtiyojlari, mo‘l-ko‘l yashash istagi birinchi o‘ringa chiqadi, bu farovonlikka erishilganligi haqida o‘ylamasdan iloji yo‘q. Natijada jamiyatda axloqiy qadriyatlar yo‘qoladi, ma’naviyat tanqisligi paydo bo‘ladi.

Vatanimiz tarixi shundan dalolat beradiki, hamma davrlarda ham xalqni birlashtirishga qaratilgan qiyinchilik va mashaqqatlarni yengib o‘tishga yordam beruvchi bog‘lovchi omillardan biri vatanparvarlik bo‘lgan.

Yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va fuqarolik shakllanishi muammosi bugungi kunda mamlakatimiz davlati, jamiyati va ta’lim muassasalarining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Maktab o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash o‘quvchilarda yuksak vatanparvarlik ongini, o‘z vataniga sadoqat tuyg‘usini, vatan manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha o‘z fuqarolik burchi va konstitutsiyaviy majburiyatlarini bajarishga tayyorligini shakllantirishga qaratilgan tizimli va maqsadli faoliyatdir.

Vatanparvarlik tarbiyasining maqsadi shaxsda fuqarolik mas’uliyatining, ma’naviyatning yuksak ijtimoiy faolligini rivojlantirish, ularni ijodiy jarayonda, Vatan manfaatlari yo‘lida namoyon etishga qodir ijobiy qadriyatlar va fazilatlarga ega shaxsni shakllantirishdir..

Tarix darslari o‘quvchilarda fuqarolik, vatanparvarlik tuyg‘ularini tarbiyalashga hissa qo‘shishga qaratilgan. O‘quvchi vatan g‘oyasini o‘zlashtirib, unga mehr-muhabbat, ishtiyoq, uning buguni va kelajagi haqida qayg‘urish, o‘z qadr-qimmatini ko‘taradi, vatan qahramonlaridek bo‘lishga intiladi. Tarix darslarida vatan qahramonlarining jasoratlari, xalqning ajnabiy bosqinchilarga qarshi qahramonona kurashi, olimlar, iste’dod sohiblari – vatandoshlarning erishgan yutuqlari tarix darslarida bolalar uchun vatanparvarlikning ajoyib namunasi. Deyarli hech bir tarix darsi munosib shaxslarni o‘rganmasdan o‘tmaydi. Qahramonlarning jasoratlarini

ochib berish, o'quvchilarni olis ajdodlarimiz va yaqin o'tmishdoshlarimiz nima uchun vatan manfaati yo'lida o'z boyligini, muhabbatini, hayotini fido qilganliklarini anglab etishlari zarur.

Taraqqiyotning tarixiy jarayoni tushuntirilar ekan, ular tasavvurida ibtidoiy odamlar hayoti to'g'risida ko'rsatmali qurolsiz tushuncha hosil bo'lmaydi. Insoniyat taraqqiyotining ibtidoiy davrini faqat ushbu davr yodgorliklarini ko'rsatish yoki rangli rasmlardan foydalanish orqali tushuntirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada O'zbekiston tarixi muzeyi yoki boshqa shahar va tuman o'lkashunoslik muzeylariga ekskursiya uyushtirish, o'quvchilarning haqiqatni aniq va to'liq to'g'ri fikrlashlarini ta'minlaydi. Ekskursovod Teshiktosh g'oridan, Oqtosh, Xo'jakent, Quyi Bo'zsuv manzilgohlaridan topilgan qadimgi tosh davriga oid tosh qurollari bilan tanishtiradi. Bu vaqtda yashagan odamlar ovchilik, meva yig'ish, yemishbob ildizlar topish bilan xayot kechirganlarini so'zlab «ov», «termachilik» rasmlarini ko'rsatadi. Shundan so'ng o'quvchilar diqqati Teshiktosh va Oqtosh g'orlarining kesma suratlariga jalb qilinadi, so'ngra eramizdan avvalgi XII – VII ming yillarga oid o'rta asr materiallariga e'tibor qaratiladi. Bu paytda odam o'q – yoy yasashni bilib, birinchi uy hayvoni – itlarni o'ziga orgatadi. Muzeyda akademik Ya.G'.G'ulomov rahbarligida Buxoro viloyati hududida qazish ishlari olib borilishi natijasida Darbozakir tolit manzilgohida topilgan ko'p miqdordagi mehnat qurollari qo'yilgan. Qamish va yog'ochdan qurilgan bu manzilgoh 30 – 35 kishiga panoh bo'lgan. Shuningdek akademiklar: S.T.Tolstov, Ya.G'.G'ulomov ekspeditsiyalari qazish ishlari olib borilgan Jonbosqal'a manzilgohining chayla maketi berilgan. O'quvchilarga chaylaning maketi ko'rsatilib, uning o'rtasida muqaddas hisoblangan gulxan yonib to'rganini atrofida ovqat pishiriladigan o'choqlar joylashganini so'zlab qazishmadan chiqqan parranda, baliq, hayvon suyaklari qoldiqlari, loydan yasalgan idish parchalari ko'rsatiladi. Bu kabi ma'lumotlarni o'quvchilar xotirasida bir umrga esda qolishi, turli xil sahnali ko'rinishlar, qiziqarli o'yinli usullar, krossvordlar, guruhlar bilan ishlash, baxs-munozaralar olib borishiga bog'liq.

Kichik guruhlarda ishlash - kichik guruhlarda ishlash o'quvchilarning darsda faolligini ta'minlaydi, har biri uchun munozarada qatnashish huquqini beradi, bir-biridan sinfda o'rganishga imkoni tug'ildi, boshqalar fikrini qadrlashga o'rgatadi.

Menu - yakka tartidda yoki kichik guruxlar bilan ish olib borishni hohlagan ijodkor o'qituvchiga —Menu metodidan foydalanish tavsiya etiladi. Bunda kichik guruh (o'quvchi) ga aniq topshiriq beriladi. Misol, O'zbekiston fuqarolarining huquqlari tasnifi xilma-xil. o'qituvchi har bir guruh uchun alohida topshiriq tayyorlaydi. 10 minut davomida topshiriq muhokama qilinadi va rasmiylashtiriladi. Bu jadval qo'lda tayyorlanishi ham mumkin yoki javoblar og'zaki og'zaki ham bo'lishi mumkin. Boshqa guruh vakillari savollar berishadi, o'qituvchi esa guruh ishlarini, sardor faoliyatini baholab beradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabda tarix fanini o'qitish orqali o'quvchilarda o'zlari mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga, milliy ong va tafakkurni o'stirishga, eng asosiysi ma'naviy barkamol shaxsni, haqiqiy vatanparvar insonni tarbiyalab voyaga yetkazishga ahamiyat berish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.G'.Yo'ldoshev, S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari.-T.: O'qituvchi. 2004.
2. J.G'.Yo'ldoshev. Ta'lim yangilanish yo'lida.-T.: O'qituvchi. 2000.
3. 5-sinf «Jaxon tarixidan hikoyalar» I.Jo'rayev, M.Lafasov, K. Normatov.

BO'G'IN USTIDA ISHLASH

Merxanova Lazzat Sansizbayevna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Bo'g'in murakkab tushuncha bo'lgani uchun boshlang'ich sinflarda uning qoidasi berilmaydi. Dasturga ko'ra, o'quvchilarda so'zni bo'g'inlarga bo'lish ko'nikmasini shakllantirish vazifasi talab etiladi. O'quvchilar so'zni bo'g'inlarga bo'lishda so'zda nechta unli bo'lsa, shuncha bo'g'in bo'ladi, degan tushunchaga asoslanadilar. Bu tushunchani ular savod o'rgatish davridayoq hosil qiladilar.

Kalit so'zlar: Undosh va unli tovushlar, O'zbek grafikasi, ko'nikma, og'zaki va yozma, bo'g'in.

Bolalar yozilgan so'zdan dastlab unli harfni topadilar, keyin so'zda nechta unli bo'lsa, uni shuncha qism (bo'g'in)ga bo'ladilar. 1-sinfda o'quv yilining birinchi yarmida og'zaki va yozma tarzda bo'g'inlarga bo'lish, shuningdek, o'qituvchi topshirig'iga ko'ra, muayyan bo'g'inli so'z tanlash mashqlari har darsda o'tkaziladi. So'zni bo'g'inlarga to'g'ri va tez bo'lish ko'nikmasini hosil qilish 1-sinfda o'tkaziladigan muhim mashqlar qatoriga kiradi. O'quvchilar o'qish va yozish jarayonini egallashda mana shu ko'nikmaga tayanadilar. O'zbek grafikasida bo'g'in tamoyili yetakchi tamoyil hisoblanadi. O'quvchi so'zni to'g'ri yozish uchun uni avval bo'g'inlarga bo'ladi. Bo'g'inlardagi tovushlarning o'zaro bir-biriga ta'sirini aniqlaydi, undosh va unli tovushlarni ifodalash uchun zarur harflardan foydalanadi. O'quvchi quyidagicha muhokama yuritadi: — „Vatan" so'zida ikki bo'g'in bor. Birinchi bo'g'inga va; ya'ni v, a harflarini yozaman, ikkinchi bo'g'inga tan: ya'ni t, a, n harflarini yozaman. O'quvchi so'zni bo'g'inlarga bo'lish, bo'g'indagi har bir tovushning o'rnini, tartibini aniq ko'z oldiga keltirib, bo'g'inlab aytish ko'nikmasiga ega bo'lsa, so'zdagi harflarni tushirib qoldirmay, o'rnini almashtirmay yoza oladi. Shuning uchun bo'g'in ustida ishlashga so'zni bo'g'inlab ko'chirib yozish. bo'g'inlab diktovka bilan yozish (bo'g'inlab izohlab yozish) mashqlarini ham kiritish lozim. Ikkinchidan, so'zni bo'g'inlarga bo'lish ko'nikmasi o'quvchilar uchun so'zning oldingi qatorga sig'may qolgan qismini keyingi qatorga bo'g'inlab to'g'ri ko'chirish uchun zarur. O'quvchilar „So'zlar bir yo'ldan ikkinchi yo'lga bo'g'inlab ko'chiriladi" va „Bir harfdan iborat bo'g'inni oldingi yo'lda qoldirib yoki keyingi yo'lga ko'chirib bo'lmaydi" degan asosiy bo'g'in ko'chirish qoidalarini I sinfdayoq o'rganadilar. Oddiy tuyulgan birinchi qoida ham so'zni bo'g'inlarga bo'lish, bo'g'in ko'chirish qoidasiga mos keladigan maktab, Ra'no, singil kabi so'zlar misolida juda ko'p mashqlar bilan mustahkamlashni talab etadi. Bolalar, ayniqsa, singil, ko'ngil, tongi kabi so'zlarni

bo'g'inga bo'lishda qiynaladilar, chunki bu so'zlarda bitta jarangli undosh tovaish ng harf birikmasi bilan ifodalanadi. Bu so'zlarni bo'g'inga bo'lishda bu ikki harf singlim, ko'ng-lim, tong-gi so'zlaridagi kabi oldingi bo'g'inda qolishi, yoki si-ngil, ko'-ngil, to-ngi so'zlaridagi kabi keyingi bo'g'inga ko'chirilishi kerak (Bir tovushni ifodalagan harfni ikkiga bo'lib bo'lmaydi). Keyingi qoida esa aka, ota, oila, mudofaa, mutolaa kabi so'zlar misolida yanada ko'proq mashq bilan o'rgatish va mustahkamlashni talab etadi. Bu qoidalar keyingi sinflarda yangi murakkabroq so'zlar misolida mustahkamlab boriladi. Dasturga ko'ra, tutuq belgili {ma'no, sun'iy kabi) so'zlarni bo'g'inga bo'lish va ko'chirishda tutuq belgisi har doim birinchi bo'g'inda bo'lishi, katta, ikki kabi ikkita bir xil undoshli so'zlarni bo'g'inga bo'lganda ikkita bir xil undoshning biri oldingi bo'g'inda qolishi, ikkinchisi keyingi bo'g'inga o'tishi (kat-la, ik-ki kabi) o'quvchilarga 2-sinfdayoq o'rgatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.K. Qosimova. Boshlang'ich sinflarda imlosi qiyin so'zlarni o'rgatish. — T.: 1964.
- 2.R. Safarova va boshq. Savod o'rgatish darslari (Alifbeni o'qitish bo'yicha metodik qo'llanma). - T.: „Ma'naviyat", 2003
3. www.ziyouz.com

METHODOLOGY OF DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN PRESCHOOL EDUCATION

Ismailova Nilufar

Master's student of NamSU

Abstract: this article shows that Methodology of developing lexical competence in preschool education. Besides, there are many ways are written for developing lexical competence in preschool education

Keywords: Children with foreign roots, multicultural and multilingual, Brazilian residents in Japan, vocabulary assessment, conceptual vocabulary, narrative

Recently, the number of children with foreign roots has been increasing in the settings of early childhood education and care and developmental support. Their families' national origins and first language are also diversifying (e-stat, 2019). These children grow up in a bilingual environment and speak their first language and Japanese. Many of their parents cannot communicate fluently in Japanese. Therefore, childcare and social workers face difficulties communicating with these children and parents. Childcare and social workers need to have an appropriate understanding of the developmental status of children. However, in the case of bilingual children, one of the biggest challenges is understanding the actual situation of their language development.

In most cases, monolingual children have well-balanced skills between verbal comprehension and verbal expression. However, in the case of bilingual children, there might be a large developmental gap between verbal comprehension and expression skills. A lot of bilingual children can understand what others say but nevertheless cannot express themselves effectively. In addition, the learning speeds of Japanese and that of the heritage language are not the same. Children are more likely to learn and use a language spoken at home. Such a developmental gap between two languages or different language skills brings about difficulty in evaluating the actual status of language development in bilingual children.

Another factor that hinders the accurate evaluation of language skills in bilingual children is the use of reference values obtained from standardized tests designed for monolingual children. It is inappropriate to use such values to calculate the developmental ages and indexes for bilingual children. Needless to say, if children whose mother tongue is not Japanese receive assessments in Japanese, it will never be possible to capture their potential. As Shimoida pointed out, such standard values should be treated just as references. Therefore, it is difficult to obtain specific figures such as developmental ages and quotients for bilingual children. The factors

of cultural differences and parental socioeconomic status also hinder the accurate understanding of language development in bilingual children.

Nevertheless, to identify and support the potential of preschool children with foreign roots, the assessment of language development is critical. Otherwise, they may not receive necessary help at the early childhood stage and may fail to fully develop their abilities at school due to the language barrier. Furthermore, according to a previous study the vocabulary and narrative skills of preschool children in their heritage language could affect the future progress of language learning at school. Therefore, in my current research study, I seek a methodology to evaluate the status of language development, in particular the vocabulary development of young children who grow up in a bilingual environment. I am also pursuing studies to ascertain whether reading aloud to children in the heritage language can improve children's ability to retell the story in Japanese. In this article, I will discuss some results of my research.

Studies on children's vocabulary development

First, I will introduce some studies on the assessment of vocabulary development in children. According to previous studies conducted by researchers in Europe and the US, children who were raised in a bilingual environment (in particular, those from families of lower socioeconomic classes) were more likely to exhibit delayed language development (Bialystock et al., 2010; Uccelli & Páez, 2007). Some researchers in English-speaking countries proposed the use of a measure of conceptual vocabulary to evaluate vocabulary development in children who grow up in a bilingual environment (Pearson et al., 1993). The theory of a conceptual vocabulary is that, if a child receives a vocabulary test in two languages and answers correctly in at least one language, the child is deemed to have the concept of the word. By using this assessment method, underestimating children's potential to acquire vocabulary knowledge can be avoided.

However, there are certain issues to consider when applying a measure of conceptual vocabulary to bilingual children using Japanese and another language. For example, the Japanese word "*miru*" has several corresponding words in English, such as "look," "watch," and "see." Or one may even wonder if there is another appropriate translation. It seems that there are not many words that have exactly the same concept in two languages. In particular, highly abstract words such as adjectives and verbs are more difficult to match the concept in two languages compared to nouns that refer to concrete objects. In my current research project, the theory of conceptual vocabulary to assess children's vocabulary development has been employed. After considering the above shortcoming, I determined to conduct a vocabulary test in Japanese and Portuguese^{*3} using nouns with specific meanings.

[Assessment]

For vocabulary assessment, I used a Brazilian Standard Expressive Vocabulary Test consisting of 100 questions asking the names of pictures shown to children. The Portuguese-speaking staff conducted the vocabulary test in Portuguese, and the Japanese-speaking staff conducted the vocabulary test in Japanese, respectively.

All in all, the vocabulary data of the above ten children were also analyzed to find any correlation between their Japanese/Portuguese vocabulary and Japanese MLU/TDW. As a result, it is confirmed that a stronger correlation was found between Portuguese vocabulary and Japanese MLU/TDW. Therefore, although it is too early to reach a conclusion until sufficient data analysis is completed, children's vocabulary in their heritage language may affect their ability to retell a story in Japanese

References:

1. Bialystock, E., Luk, G., Peets, K.F. & Yang, S. (2010). Receptive vocabulary differences in monolingual and bilingual children, *Bilingualism: Language and Cognition*, 13(4), 525-531.
2. Capovilla, F.C., Negrão, V.B., & Damázio, M. (2011). Teste de Vocabulário Auditivo e Teste de Vocabulário Expressivo, *MEMNON*.
3. Core, C., Hoff, E., Rumiche, R., and Señor, M. (2013). Total and Conceptual Vocabulary in Spanish-English Bilinguals From 22 to 30 Months: Implications and Assessment, *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 56(5), 1637-1649.
4. Cousins, L. (2009). *Yummy: my favorite nursery stories*, Walker Books; Portuguese translation by Oliveira, J. (2010). *Que delicia! As minhas histórias infantis preferidas*, Editorial Caminho; Japanese translation by Haijima, K. (2010). *Pakkun! Oishii Mukashi Banashi*, Iwasaki Shoten.
5. e-Stat, <https://www.e-stat.go.jp/stat-search>, (Viewed on March 12, 2020).
6. Shimoda, K. (2014). Speech-Language Assessment of Culturally and Linguistically Diverse (CLD) Children in California: Practical Issues, *Japanese Journal of Communication Disorders*, 31(2), 112-119.

PECULIARITIES OF USING A COGNITIVE APPROACH IN SHAPING THE LEXICAL SKILLS OF B1 LEVEL STUDENTS.

Boboyeva Muazzam

Master's student of NamSU

Abstract: this article can define the peculiarities of using a cognitive approach in shaping the lexical skills of B1 level students. There are given many different ways for developing B1 learners vocabulary.

Key words: language teaching, communicating, task, vocabulary teaching, teaching B1 level learners.

A long period of time grammar was viewed as the main task in second language Teaching B1 level learners. Mastery of grammatical structures was the main goal in second language acquisition. The Grammar--Translation Method dominated second language Teaching B1 level learners. On the contrary, vocabulary Teaching B1 level learners and acquisition were of relatively minor importance. Vocabulary development was approached as some kind of auxiliary activity and, often through memorizing decontextualised word lists. The relatively minor importance attached to lexical knowledge and context was visible in the scant attention paid to it by second language researchers and teachers in the last decade. Vocabulary, which is the basic material of the language, is, of course, of crucial importance in expressing ideas and thoughts when communicating. The following statement about the relationship between grammar and vocabulary demonstrated by the British linguist Wilkins in 1976 argues that "[w]ithout grammar, there are few things we can express; while without vocabulary, there is nothing we can express." Wilkins verifies the importance of vocabulary in communication. Insufficient vocabulary or vocabulary difficulties will result in communicational barriers or failures. Without the mediation of vocabulary, no amount of grammatical or other types of linguistic knowledge can be employed in second language communication or discourse. Since the 1960s, many new ideas and approaches to the study of vocabulary acquisition in a second language have emerged through many English linguists' efforts and research. Among them, Communicative Language Teaching B1 level learners (CLT) pedagogy which originated from the changes in the British Situational Language Teaching B1 level learners approach dating from the late 1960s deserves to be mentioned. Stemming from the socio-cognitive perspective of the socio-linguistic theory, with an emphasis on meaning and communication, and a goal to develop learners' communicative competence, CLT evolved as a prominent language Teaching B1 level learners

method and gradually it replaced the previous Grammar-Translation Method. In the last twenty years.

There are various theoretical studies on exploring the types of vocabulary knowledge related to the familiarity with a word (Richards (1976); Nation (1990); Carter (1992), etc.) Richards (1976) made the first attempt to list the different types of knowledge that are necessary to fully know a word. He was more concerned with applicability to pedagogical practice than attempting to provide a systematic framework for describing or accounting the word knowledge (Meara, 1996). In the word knowledge 10 list, there is no attempt to distinguish productive vocabulary from receptive vocabulary. Elaborating on Richards' list, Nation developed a list of various types of vocabulary knowledge that one must possess both receptively and productively in order to have complete command of a word: 1. the spoken form of a word (R (receptive): What does the word sound like?/ P 15 (productive): How is the word pronounced?) 2. the written form of a word (R: What does the word look like?/P: How is the word written and spelled?) 3. the grammatical patterns of the word (R: In what patterns does the word occur?/ P: In what patterns must we use the word?) 4. the collocational behavior of the word (R: what words or types of words can be expected before or after the word?/P: What words or types of words must we use with this word?) 5. how frequent the word is (R: How common is the word?/P: How often should the word be used?) 6. the appropriateness of a word (R: Where should we expect to meet this word/ P: Where can this word be used?) 7. the conceptual meaning of a word (R: What does the word mean?/ P: what word should be used to express this meaning?)

Vocabulary Teaching B1 level learners and acquisition has assumed an important role since 1980s in second language Teaching B1 level learners. Communicative Language Teaching B1 level learners, as an eminent second language Teaching B1 level learners approach, lays emphasis on learning target language through communicative activities. The study which aims to evaluate the effectiveness of Communicative Language Teaching B1 level learners in English vocabulary Teaching B1 level learners and learning in a comprehensive class in southern Sweden is a new trial to the writer indeed. Guided by the relevant theoretical background, the study which is composed of an English lesson's observation, a dictation and an interview demonstrates that compared with the traditional Grammar—Translation Method, Communicative Language Teaching B1 level learners based on many modern humanistic and communicative theories is effective in English vocabulary Teaching B1 level learners and learning in many aspects: 1) In the CLT classroom much vocabulary is not taught in the form of wordlist of isolated words any more, but taught in authentic contexts. Vocabulary Teaching B1 level learners focuses on developing communicative proficiency rather than commanding

the forms of the target language. 2) CLT makes learners acquire vocabulary knowledge naturally, rather than learning intentionally. Apart from it, the modified target language input which is gotten from conversational interactions between the teacher and learners enables them to get better understanding of vocabulary knowledge. 3) CLT promotes learners' communicative competence and stimulates their inner motivation since the communicative activities are close and relevant to their daily life. 42 43 4) CLT makes learners adopt the responsibility to their own learning and encourages them to discover the forms and structures of target language for themselves. 5) CLT prompts the development of learners' spirit of team cooperation by means of the communicative activities and cultivates learners' individuality by expressing their different views and ideas freely in the conversational interactions between them. Additionally, through the observation of the English lesson, the writer thinks that CLT makes great demands upon the professional skills and competence of teachers. CLT teachers need to have other abilities as well as the proficiency of target language, such as organizing ability, insight into learners. Therefore, it is recommended that second language teachers should enhance their standard in order to improve the effects in practical Teaching B1 level learners.

References:

- 1.Allen, V. F. (1983) Techniques in Teaching B1 level learners Vocabulary. Oxford: Oxford University Press. Berns, M. S. (1984) Contexts of Competence: Social and Cultural Consideration in Communicative Language Teaching B1 level learners. New York: Plenum Press.
- 2.Breen, M. & C. N. Candlin. (1980) The Essentials of a Communicative Curriculum in Language Teaching B1 level learners. Applied Linguistics. Brumfit, C. J.& K. Johnson. (1979) The Communicative Approach to Language Teaching B1 level learners. Oxford: Oxford University Press. Carter, R. (1992) Vocabulary, Cloze and Discourse. Harlow: Longman. Canale,
- 3.M.& M. Swain. (1980) Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching B1 level learners and Testing. Applied Linguistics. Canale
- 4.M.& M. Swain. (1983) From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. Richards,J.and Schmidt, R. (eds.) Language and Communication London: Longman.
- 5.Carter, R. (1992) Vocabulary: Applied Linguistic Perspectives. London: Routledge. Coady, J. (1987) Research on ESL/EFL Vocabulary Acquisition: Putting it in Context. New York: Oxford University Press.

INNOVATSION VA SAMARALI O'QITISHNING BUGUNGI KUNDAGI IMKONIYATLARI

Primov Sunnatillo Elmurod o'g'li

O'zbekiston milliy univerteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

“ Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquqta'lim” yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola bugungi globallashayotgan va zamonaviylashib borayotgan bir davrda innovatsion ta'limning qanchalik muhim ekanligi, qolaversa innovatsion ta'limning qulayliklari va keng imkoniyatlari haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion, ta'lim qulaylik, yondashuv, samaradorlik, tizim, metod, ta'lim.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность инновационного образования в современном глобализированном и модернизируемом мире, а также удобство и широкий спектр возможностей инновационного образования.

Ключевые слова: инновации, легкость обучения, подход, эффективность, система, метод, обучение.

Annotation: This article discusses the importance of innovative education in today's globalized and modernized world, as well as the convenience and wide range of opportunities for innovative education.

Keywords: innovation, ease of learning, approach, efficiency, system, method, education.

Bugungi kunda barcha sohalardagi kabi ta'lim tizimda ham inovvatsion yondshuvlar joriy etilmoqda. Inovvatsion yondashuvlar ta'lim tiziminig rivojlanishi uchun juda muhim sanaladi. Chunki bugungi tobora globallashib borayotgan bir davirda inovvatsion tizimdan foydalanmaslikni iloji yo'q, agarda ta'lim tizimida bugungi zamonaviy usullardan foydalanmaslik o'z- o'zidan ta'lim sifatining yuksalishiga imkoniyat bermasligi mumkin. Qolaversa ta'lim yangi bosqichga ko'tarilmoqda, o'quvchilarning fikirlash darajasi kengaymoqda, axborot olish osonlashmoqda, bunday o'sish jarayonida inovvatsion texnologiyalardan foydalanmaslik darsning samaradorligini pasaytirib yubormoqda. Innovatsiya – (ingilizcha)yangilik kiritish,yangilik degan ma'noni ifodalaydi. O'qitish tizimiga innovatsiyaning kirib kelishi ta'lim mazmunida, o'qitish medotlarida, dars shakli, o'qitish turlari, o'qitish vositalarida ko'rishimiz mumkin. O'qitish medotlariga innovatsiya aktiv,passiv va interaktiv medotlarning kirib kelishi misolida ko'rishimiz mumkin. Aktiv medotni qo'llash talabalarni dars jarayonidagi faolligini oshirishiga xizmat qilsa, passiv medot talabalarni bir tomonlama tushuncha berilishi bilan izohlanadi. Interaktiv medot esa birgalikda faol harakat qilishi ya'ni (o'qituvchi bilan

talaba, talaba bilan talaba) tushuniladi. O'quv jarayonida ko'proq o'qituvchi innovatsion texnologiyalardan foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchi innovatsion texnologiyalariga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor, elektron doska va hokazo) dan foydalanishi mumkin. O'qituvchining faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mazmun ham shunchalik oshib boradi. Ta'limda innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar haqidagi tasavvurlar barqaror va mukammal shakilga ega emasligini ham e'tirof etishimiz kerak. Har bir o'qituvchi ta'limga individual tarzda yangilik kiritishi mumkin. Innovatsion texnologiyalar o'qituvchi o'z faoliyatidan qoniqmasligidan kelib chiqishi mumkin. "Faoliyatni yangilash 3 bosqichda ya'ni tayyorgarlik, rejalashtirish va joriy etish bosqichlarida amalga oshiriladi" degan edi mashhur pedagog A. Nikolskaya. Innovatsion texnologiyalardan asosiy maqsad o'qituvchi va o'quvchi mushtarakligiga erishish, o'quvchilarni fanga qiziqtirish, ta'limga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, o'rganilgan bilimlarni ijtimoiy sharoitlarda qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'lish, AKT va didaktik materialarni mavzu bilan uyg'unlashtirish mumkin. Mamlaktimizda rivojlanib borayotgan innovatsion siyosat ta'lim oldiga muhim va mas'uliyatli vazifalarni qo'yimoqda. Hozirgi paytda innovatsion ta'lim texnologiyalari, innovatsion ta'lim, ishlab chiqarish monoinnovatsiyasi kabi tushunchalarga ta'limda ko'proq ro'baro kelmoqdamiz. Bu kabi so'zlarning asosiy vazifasini va ularning ahamiyatini quyida ko'rishimiz mumkin.

- innovatsion ta'lim texnologiyalar va dasturlar bu barcha ta'lim texnologiyalari, yaratuvchi va ularni rivojlantiruvchi pedagog innovatsion faoliyatning natijasi hisoblanadi

- innovatsion ta'lim bu shunday innovatsion ta'lim texnologiyalari va dasturlarki, unda pedagogik innovatsion faoliyat natijasi bo'lib, o'qitilayotganlar innovatsion g'oyalarni yaratuvchisi (generatsiya) hisoblanadi

- ishlab chiqarishning monoinnovatsionligi (mutaxassis innovatsiyasi) ta'limning monoinnovatsion (pedagogik innovatsiya) emasligiga to'g'ri keladi, uning innovatsiyaligi, o'qitilayotganlarning innovatsiyasidir.

Hozirgi sharoitda innovatsion faollik oliy ta'limning ham mazmun hamda tashkiliy jihatdan qayta ishlab chiqarish bilan bevosita bog'liq oxirgi 3 yilida ta'lim nazariyasini tezkor ishlab chiqildi. Innovatsion ta'lim texnologiyasi bu o'quv jarayoning samaradorligini oshirish va ta'lim faoliyati uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish uchun mavjud usullari va vositalarni yangi yoki sifat jihatidan yaxshilashni o'z ichiga olgan o'quv va ta'lim faoliyatini tashkil etish metodologiyasi, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi tendentsiyalari hisoblanadi. Ta'limdagi innovatsiyalar ta'lim sohasidagi innovatsiyalarning paydo bo'lishiga qaratilgan kompleks tadbirlarni o'z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar ta'lim jarayonini tashkil etishning usul va uslublari, ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan

resuslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar bo'lishi mumkin. Innovatsiyalar ta'lim faoliyati jarayonida ham rivojlanadi. O'quv jarayonida talabalarning nazariy va amaliy bilimlari rivojlanadi, keyinchalik ular amaliy hayotning innovatsiyalar yaratish bilan bog'liq turli sohalarda qo'llanilishi mumkin. Ta'limda innovatsion texnologiyalar o'qitishda muayyan yondashuvlarni qo'llash asosida qo'llaniladi, ya'ni yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga oladi. Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichiga qat'iy mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, o'quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilishi kerak. Amaldagi usullar yangi avlod o'quvchilari bilan unchalik samarli ishlamaydi. Eski usullar bilan hal qilib bo'lmaydigan qator muammolarga qaramay, innovatsiyalarni joriy etishda qiyinchiliklar mavjud. O'qituvchi innovatsion usullarni joriy etish nafaqat uning o'quvchilariga materialni yanada samarali o'zlashtirishga yordam beishini, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirishini tushunish kerak. Lekin bu o'qituvchining o'z intellectual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga ham yordam beradi. Standartlashtirilmagan o'qitish bolaning individual fazilatlarini va ijodiy o'sishga bo'lgan ehtiyojni hisobga olmaydi. Jamiyatning jadal rivojlanishi ta'lim jarayoning texnologiyalari va usullarini o'zgartirish zarurligini taqozo etmoqda. Ta'lim muassasalarining bitiruvchilari o'zgaruvchan zamonaviy tendensiyalarga tayyor bo'lishi kerak. Shu bois ta'limda individual yondashuv, harakatchanlik va masofaviylikka yo'naltirilgan texnologiyalarni joriy etish zarur va muqarrar ko'rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mahmudov M. Ta'lim natijasini loyhalash,, Pedagogik mahorat", Toshkent: 2019, 8-10 betlar.
2. To'raqulov X.A. Ilmiy ijodiyot metodologiyasi, Toshkent: 2018, 34-35 betlar.
3. [http //www.ziyounet.uz](http://www.ziyounet.uz) sayti.

ADDURAUF FITRATNING MILLATGA “NAJOT YO‘LI”NI KO‘RSATGAN ASARI

Usmonova Feruza Luqmon qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
“Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik” yo‘nalishi magistranti

Fitrat ham mamlakatdagi qashshoqlik, tengsizlik, ilm-fan, texnika sohasidagi qoloqlikdan qutulish yo‘lini topish uchun Qur’on va hadislariga rioya qilish lozim deb hisoblaydi. Bu qarashlari uning 1913-yili fors-tojik tilida yozilib, 1915-yili Munzim Buxoriy nashirligida Petrograd shahridagi M.N. Maxsugov bosmaxonasida nashr etilgan falsafiy, axloqiy-didaktik asari “Rahbari najot”da o‘z ifodasini topadi.

Bu davrda Turkiston va Buxorodagi mutaassib ruhoniylar dunyoviy bilimlarni “kufriklik” deb atab, madrasalarning dars jadvallaridan olib tashlaydilar. Fitrat o‘z asarida Qur’on oyatlari va hadislardan misollar keltirib, ularning bu ishlari noto‘g‘ri ekanligini isbotlab beradi. U islom dini hech qachon ilm o‘rganishga, dunyoviy fanlarga qarshi bo‘lmaganligini, aksincha, ilmga da’vat etganligini ko‘rsatadi. Yosh avlod ta’lim-tarbiyasi, ularning aqliy va ma’naviy kamoloti uchun diniy va dunyoviy ilmlarni birdek zarur deb biladi. Jadidlar kabi yangi usul maktablari o‘quv rejasiga dunyoviy ilmlar bilan birga diniy ilmlarni ham qo‘shishni lozim topdi.

Fitrat “Rahbari najot”da o‘rta asr Sharq mutafakkirlari ijodiga xos an’anani davom ettirib, fanlar tasnifini beradi. Bu narsa unga zamondosh boshqalar ijodida uchramaydi. Fitrat tomonidan fanlar tasnifini berilish sabablarini Sh.G‘oyipova shunday izohlaydi: “Birinchidan, o‘sha paytlarda dogma (qotib qolgan) holida qolib ketayotgan diniy ilmlarni nazariy rivojlantirishga e’tiborni qaratish, ikkinchidan madrasalarda dars jadvallaridan olib tashlangan dunyoviy fanlar haqida atroflicha ma’lumot berish, ularni targ‘ib va tashviq qilish”¹⁶.

Adib “Rahbari najot”, “Mavludi sharif yoxud mur’oti xayrul bashar” (1914 y), “Oila” (“Vazifai xonadori”) (1916 y) kabi ta’limiy-axloqiy asarlarida o‘zining islohotchilik qarashlarini talabalarga singdirishga uringan.

Fitrat “Rahbari najot” (“Qutqaruv yo‘li” yoki “Najot yo‘li”) asarida fanlarni tasniflab, butun ilmlarni ikkiga: ilmi naqliya va ilmi aqliyaga bo‘ladi. Ilmi naqliya - “naql” so‘zidan olingan bo‘lib, bu avlodlarga rivoyat qilish, yozib qoldirish orqali yetkaziladigan bilimlar ma’nosini beradi. Ilmi naqliyani yana ilmi diniya va ilmi dunyoviyga bo‘ladi. Ilmi diniya ham bir necha qismlarga bo‘linadi;

ilmi tafsir (Qur’on va hadislar ma’nosini kengaytirib beradigan ilm);

ilmi fiqh va usuli fiqh (islom shariatida qonunshunoslik ilmi);

-ilmi kalom (xudoshunoslik, e’tiqod ilmi, teologiya);

¹⁶ Axatova Durdona. “Abdurauf Fitratning ma’rifiy-pedagogik qarashlari” nomli diss. 1998. 76-bet.

ilmi hadis (Muhammad (s.a.v)ning xabar yo rivoyatlari va imomlarning naqli haqidagi ilm) kabilar.

Ilmi dunyoviyga esa:

ilmi lisoniya (til to'g'risidagi ilm);

ilmi tarix;

jo'g'rofiya;

ilmi tabobat;.

ilmi riyoziyot (arifmetika, handasa (geometriya));

nujum (astronomiya);

musiq;

manozir va maroe (optika);

algebra, muqobala;

- Jarri askol (mexanika) fanlari kiritiladi.

Fitrat aqliy ilmlarni insoniyatning kashfiyotlari natijasi va bu ilm xususiy bo'lmasdan umumiydir deb hisoblaydi. Uning fikricha, bu ilmlarni ilmi nasora (xristian) yoki ilmi islomiyaga bo'lish mumkin emas. Bu fanlar butun insoniyatga tegishli bo'lib, Fitrat ularni umumiy qilib hikmat deb ataydi.

Hikmat yoki ilmi aqliya 3 ta katta qismga bo'linadi: 1. Ilmi tabiyot. 2. Ilmi riyoziyot. 3. Ilmi falsafa.

Olim ilmi tabiyotni : 1. Ilmi tabobat. 2. Hikmati tabiiy. 3. Ilmi nabotat (botanika). 4. Ilmi hayvonot (zoologiya). 5. Ilmi ma'dan (mineralogiya) kabi qismlarga bo'ladi.

Ilmi riyoziyotga esa 1. Hisob. 2. Jabr (algebra). 3. Handasa (geometriya). 4. Ilmi hayot (astronomiya, kosmografiya) kabi fanlarni kiritadi.

Adibning fikricha, ilmi falsafa quyidagi fanlarga bo'linadi: 1. Ahvoli ruh, (psixologiya). 2. Ilmi axloq (etika). 3. Ilmi ilohi (teologiya). 4. Ilmi mantik (logika). 5. Hikmat.

Fitrat o'zi tasniflagan bu ilmlarni ba'zilarini yana bir necha qismlarga bo'ladi. Masalan, tarix ilmini: muqaddas tarix va jamiyat tarixiga ajratadi. Jamiyat tarixi yana uch qismga a) ilm va adabiyot tarixi; b) tarixi tabiiy; v) tarixi siyosiyga bo'linadi va siyosiy tarixni ham umumiy va xususiy tarixdan iborat deb ko'rsatadi.

Axatova Durdona ilmiy izlanishlari natijasida shuni aniqlaganki, Fitratning fanlarni tasniflash tizimi Ibn Sinoning "Ash Shifo" asarida berilgan tasniflash tizimiga yaqin. Ibn Sino bu asarida 22 ta fanni tasniflab, har biriga bag'ishlab alohida kitob yozadi. Bu fanlarning 8 tasi tibbiyotga, 9 tasi mantiqqa, 4 tasi riyoziyotga va 1 tasi ilohiyotga oid fanlardir¹⁷. Ibn Sino riyoziyot fanlariga geometriya, arifmetika, astronomiya va musiqani kiritadi. Fitrat esa bunga hisob, jabr, handasa, astronomiyani kiritib, musiqani alohida go'zal san'atlarga qo'shadi.

¹⁷ Axatova Durdona. "Abdurauf Fitratning ma'rifiy-pedagogik qarashlari" nomli diss. 1998. 76-bet

“Rahbari najot” asarida ta’lim mazmuniga oid o‘z qarashlarini ishlab chiqadi. Ta’lim mazmunini ishlab chiqishda ham o‘tmish mutafakkirlarimiz g‘oyalariga tayanadi.

Fitrat o‘ziga xos ravishda fanlar tasnifini ishlab chiqadi, unta barcha diniy va dunyoviy ilmlarni kiritadi. U siyosiy va iqtisodiy ilmlarni ham e’tibordan chetda qoldirmaydi. Sanoat, qishloq xo‘jalik ilmlari haqida ham ma’lumotlar beradi.

Adibning “Rahbari najot” – “Qutqaruv yo‘li” asari esa didaktik-axloqiy asar bo‘lib hisoblanadi. Fitrat bu asari orqali xalqni nodonlikdan, mamlakat va millatni qoloqlikdan qutqaruvchi najot yo‘llarini izlaydi. U bu najot yo‘lini ilm va Qur’on ko‘rsatib beradi degan xulosaga kelib, ularni birgalikda tadqiq, etadi. Shu tadqiqotlari natijasida adib har tomonlama yetuk inson tarbiyalash haqsadagi g‘oyalarini yaratadi. Bu asarni tahlil qilish jarayonida Fitratda komil inson haqida alohida o‘ziga xos g‘oyalar borligini ko‘rish mumkin.

Fitrat hayot mazmuni haqida o‘z ta’limotini ishlab chiqadi. Bunda ham din bilan ilmni qo‘shishga harakat qiladi. U inson kamoloti masalasini din bilan bog‘lashga intilishida o‘zidan oldingi mutaffakkirlarning tarbiyaga musulmon dini talablaridan kelib chiqib yondashgan qarashlarini davom ettiradi.

Uning fikricha, hayot mazmuni bu ikki dunyo saodatiga erishmoqdir, ikki dunyo saodati tolibi bo‘lgan kishigina komil musulmon bo‘la oladi. Fitrat faqat shu dunyoni o‘ylab, boylik ortirish, yeb-ichishni hayot maqsadi deb bilganlar; ham yoki hayot g‘oyasini narigi dunyo saodatiga erishishdan iborat deb, bu dunyo saodati uchun biror ish qilmay, bu dunyo kofirlar uchun jannat, musulmonlar uchun do‘zax deb bilganlar ham xato o‘ylaydilar, ular insoniyat vazifalarini bilmaydilar deb hisoblavdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdurauf Fitratning “Rahbari najot” asari. Toshkent. “Ma’naviyat”, 2006.
2. Shoir Abdjalilovanning “Abdurauf Fitratning oila tarbiyasiga oid qarashlari”
3. Yoqub Saidov “Fitrat badiiy asarlari leksikasi” dissertatsiya, 2001.
4. Nargis Davurboyeva “Fitrat dramalarida milliy ozodlik g‘oyasining talqini” dissertatsiya, 1999.
5. Durdona Axatovanning “Abdurauf Fitratning ma’rifiy-pedagogik qarashlari” dissertatsiya, 1998.
6. Muhabbat Qurbonovanning “Fitratning tilshunoslik merosi” dissertatsiya, 1993.
7. Ilhom G‘aniyevning “Fitrat dramalari poetikasi” dissertatsiya, 1998.
8. G‘oyibova Shahnozaning “Abdurauf Fitratning ijtimoiy-falsafiy qarashlari” dissertatsiya, 1996.

MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALARDA MILLIY XUSUSIYATLARNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Rajabova Nafosat Iskandar qizi

GulDU Maktabgacha ta'lim yo'nalishi magistri

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy xususiyatlarni shakllantirishda tarbiyachilar, psixologlar, ota-onalar foydalanishi mumkin bo'lgan o'yinlar keltirilgan. Har bir o'yinning maqsadi aniq ifodalangan hamda bolaning yoshiga mos ravishda tanlangan.

Kalit so'zlar: bola, milliy xususiyat, oyin, maktabgacha yosh davri, psixokorreksiya, milliy o'z-o'zini anglash.

Аннотация: В статье приведены игры которыми может пользоваться воспитатели, родители и психологи для формирования национальных особенностей у детей дошкольного возраста. Цель каждой игры ярко выражена и подобрана адекватно для этого возраста.

Ключевые слова: ребенок, национальная особенность, игра, дошкольный возраст, психокоррекция, национальное самосознание.

Annotation: The article presents the games that can be used by educators, parents and psychologists for forming national characteristics in preschool-aged children. The purpose of each game is clearly expressed and selected according to the age of a child.

Keywords: Child, national characteristics, game, preschool age, psycho-correction, national self-consciousness.

Insonning psixik rivojlanishida, uning ijtimoiylashuvida maktabgacha yosh davri muhim o'rin tutadi. Sababi bola nutqining rivojlanishi, ijtimoiy normalarning egallanishi, roli o'yinlarda aks etgan kattalarga taqliq shu davrlarga xos xususiyatlar hisoblanib, bu orqali bola jamiyatga ijtimoiylashib boradi. Qator olimlarning ta'kidlashicha, bolalarning milliy an'analar, marosimlar, rasm-rusumlar, bayramlarda bevosita ishtirok etishi ularda ma'naviy-axloqiy sifatlar, milliy xarakterning shakllanishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan ularda milliy xususiyatlarni rivojlantirishda milliy an'analar aks etgan vaziyatlarni imitatsiya (ko'rsatib berish) qildirish samarali natija berishi mumkin [2], [4], [5].

Maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy xususiyatlarni rivojlantirish maqsadida olib boriladigan korreksion ishlarda quyidagi holatlarni inobatga olish maqsadga muvofiq sanaladi [1]:

korreksion ishlar mobaynida boladan o'z-o'zini yuqori darajada ixtiyoriy boshqarish talab etilmasligi kerak;

maktabgacha yosh davrida ixtiyoriy diqqatning yetarli rivojlanmaganligini inobatga olib, shuningdek bolalardagi irodaviy va hissiy zo'riqishni oldini olish maqsadida korreksion tadbirlar ularda o'yin tariqasida o'tkazilishi maqsadga muvofiq.

Quyida maktabgacha yosh davrida milliy xususiyatlarni rivojlanishga yordam beruvchi o'yinlarni keltirib o'tamiz [3].

Mashg'ulot.

"Syyujetli rasm" o'yini

O'yin maqsadi: Bolalarda ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish, ularda axloqiy me'yorlar haqida tushuncha hosil qilish asosida milliy xususiyatlar bilan tanishtirish.

Bolalarga ijobiy va salbiy holatlar tasvirlangan bir necha kartochkalar ko'rsatiladi. Masalan, avtobusda mo'ysafidga joy berayotgan bola, kattalarga salom bermay, bepisand o'tib ketayotgan qiz, onasiga ko'maklashib, hovli supurayotgan farzand, ko'chada qo'lidagi qog'ozni yerga uloqtirib ketayotgan bola va hokazo. Bu kabi rasmlar bola bilan tahlil qilinib, qaysi xatti-harakat qanday baholanishi so'raladi.

"O'rdak, o'rdak, g'oz" o'yini

O'yin maqsadi: Bolalarda shaxslararo munosabatlar jarayonidagi salomlashish odobi, so'rashish ko'nikmalarini shakllantirish.

O'yin ishtirokchilari doira bo'lib turadilar. Boshlovchi doira ichida turadi va doira bo'ylab aylanib, qoli bilan ko'rsatib "O'rdak, o'rdak, o'rdak,... g'oz" deb to'xtaydi. "G'oz" deganda kimni ko'rsatgan bo'lsa, o'sha ishtirokchi aylanadan chiqib, boshlovchiga qarama-qarshi tomonga yugurishi kerak. Ularning vazifalari - bo'sh joyni birinchi bo'lib egallashdan iborat. Ammo ahamiyatli tomoni shundaki, boshlovchi va "g'oz" ishtirokchi bir-biri bilan to'qnash kelganlarida, bir-birlariga tabassum qilgan holda qo'l berishlari va "Hayrli tong, hayrli kun, hayrli kech" deb ko'rishishlari, shundan so'nggina yana bo'sh o'rin uchun harakat qilishlari lozim bo'ladi. Boshlovchi barcha qatnashchilarning "g'oz" vazifasini bajarishlarini va ko'rishish jarayonida so'zlarni aniq hamda baland ovozda aytishlarini nazorat qilishi lozim.

"So'zlarni tasvirla" mashqi

O'yin maqsadi: Ushbu o'yin bolalarda tafakkur, hayol jarayonlarini rivojlanishiga yordam berish bilan birga ularni milliy narsa-buyumlar bilan tanishtirishga yordam beradi.

Bolalarga do'ppi, chopon, childirma, karnay, beshik kabi milliy narsa-buyumlar tasviri ko'rsatiladi hamda ovoz chiqarmasdan imo-ishoralar orqali uni boshqa ishtirokchilarga tasvirlab berish aytiladi. Qolgan ishtirokchilar esa uni qanday

predmet ekanligini topishlari talab etiladi. O'yin yakunida har bir predmet qanday vazifani bajarishi bolalar bilan tahlil qilinadi.

Mashg'ulot

Milliylik tilda aks etar ekan, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash uchun eng avvalo uni o'z ona tilida erkin, tiniq va ravon so'zlashga o'rgatish lozim. Bolani dastavval o'z ona tilining go'zal va boy imkoniyatlari bilan tanishtirish, uni o'z ona tilida fikrini erkin, go'zal va ravon bayon eta oladigan darajaga yetkazish, shundan so'nggina xorijiy tillarni o'rgatishga kirishish kerak.

Quyida biz maktabgacha yosh davrida bolalarning nutq xususiyatlarini, so'z boyligini oshirishga yordam beruvchi mashqlarni keltirib o'tamiz.

"Ertak aytamiz" mashqi

Mashq maqsadi: o'zbek xalq ertagini birgalikda tahlil qilish orqali bolalarda nutq ko'nikmalarini shakllantirish.

Mashqning borishi: Bolaga tanish bo'lgan ertak, masalan, "Zumrad va qimmat" ertagi voqealari tasvirlangan syujetli rasmlar ko'rsatiladi. Bolalardan rasm aso sida ertakni so'zlab berish so'raladi. Ertakdagi ijobiy va salbiy qahramonlar bolalar bilan tahlil qilinadi.

"Rasmlardan kasblarni top" mashqi

Mashq maqsadi: Bolalarning nutq xususiyatlarini o'stirish, so'z boyligini oshirish, milliy tilda so'zlashish ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

Mashg'ulot avvalida turli kasblar tasvirlangan kartochkalar ilib qo'yiladi. Ko'rsatma: bolajonlar, sizlarga hozir kasblar nomini aytib o'taman. Sizlar esa menga o'sha kasb tasvirlangan rasmni ko'rsatasiz. Muallim, farrosh, qandolatchi, tarbiyachi va hokazo.

Har bir kasb egalari nima ish bilan shug'ullanishi birgalikda tahlil qilinadi.

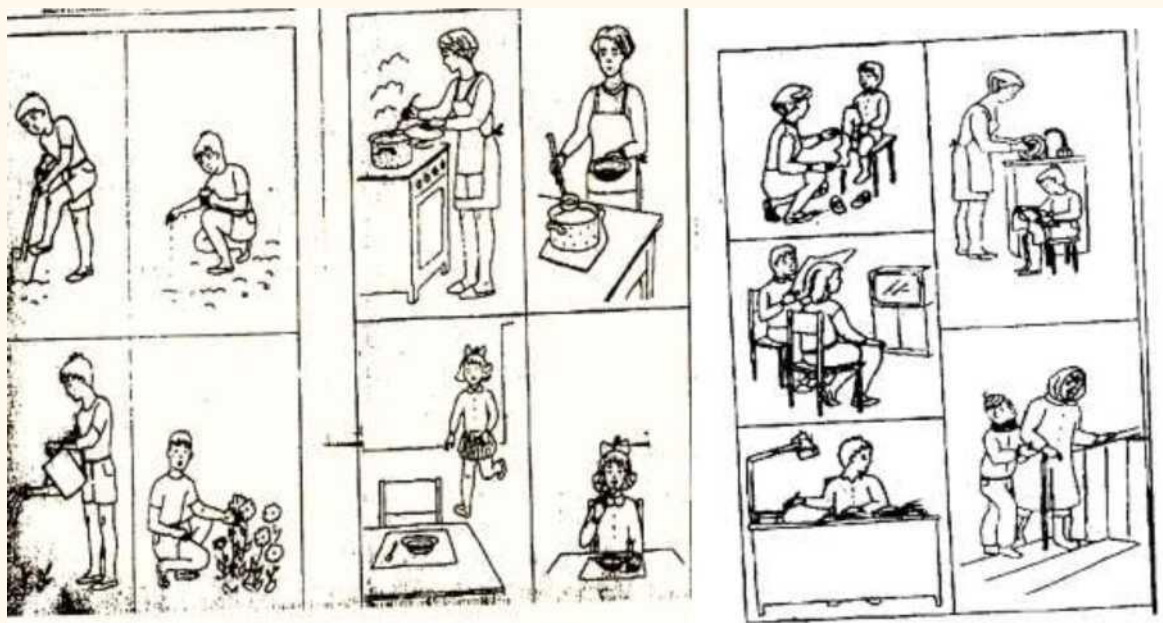
Odatda sozlashuv jarayonida kam qo'llaniladigan muallim, qandolatchi kabi so'zlarning mashg'ulot mobaynida ishlatilishi bolalarga nutqda so'zlarning sinonimlaridan ham erkin foydalana olishlariga, so'z boyligining oshishiga imkon beradi. "Muallim" so'zini tilga olganda, bu so'z "o'qituvchi" so'ziga ma'nodosh ekanligini bolalarga tushuntirib o'tish lozim.

"Rasmga qarab hikoya tuzing" mashqi

Mashq maqsadi. Bu metodikaning maqsadi bolalarning so'z boyligini o'rganishdan iborat. Ammo ushbu metodikani nafaqat psixodiagnostik, balki, psixokerreksion maqsadlarda ham qo'llash mumkin.

4 yoshli bolalarga shu yoshga xos rasmlar ko'rsatiladi. 4-5 yoshli bolalarga esa undan biroz murakkabroq rasm ko'rsatiladi. Agar bola tushunmasa yoki diqqati chalg'ib ketsa, psixolog yoki tarbiyachi unga alohida tushuntirish berib, diqqatini jalb etadi.

Bolalar rasmni tomosha qilishni tugatganlaridan so'ng ko'rgan rasmlari haqida gapirib beradilar. Har bir rasm haqida o'rtacha 2 minut davomida hikoya tuzadilar. Bunda bolaning nutqida qayd etilgan ot, fe'l, sifatning oddiy shakli, sifatning qiyosiy darajasi, sifatning orttirma darajasi, ravish, olmosh, bog'lovchilar, old qo'shimchalar, qo'shma gap va uning tuzilishiga e'tibor qaratiladi. Bolaning har bir hikoyasidan so'ng psixolog yoki tarbiyachi adabiy so'zlardan foydalangan holda hikoyaga qo'shimchalar kiritib o'tishi lozim.

Bolalar o'yinlari ularning bilish faoliyati (diqqat konsentratsiyasi, xayol jarayonlari, xotira tasavvurlari), individual psixologik sifatleri (irodaviy sifatlar, dunyoqarash, qiziqish va boshqalar), ijtimoiy psixologik (hamkorlikdagi faoliyatga qodirlik, tashkilotchilik va muloqotchanlik, ijtimoiy rol talabiga bo'ysunish kabi) xususiyatlari rivojlanishiga yordam berish bilan birga ularda milliy qadriyatlarning o'zlashtirilishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inomova M. Oilada bolalarning ma'naviy ahloqiy tarbiyasi. -T.: TDPU.1999.
2. Mamatov M.M. Etnopsixologiya. -T. 2019.
3. Nishanova Z.T., Alimbayeva Sh., Atabayeva N.B., Baykunosova G.Yu. Shaxs tarbiyasida milliy xususiyatlarni rivojlantirishning uslubiy jihatlari. T. 2019. - 64 b.
4. Nishanova Z.T., Alimbayeva Sh., Atabayeva N.B., Baykunosova G.Yu. O'quvchilarda milliy xususiyatlarni tadqiq etishning ilmiy-uslubiy asoslari. - T.: Adabiyot uchqunlari. 2018. -125 b.
5. Xasanboyva O.U. Barkamol ablod madaniyati. T.: TDPU. 2010.-52 b.

QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI YETISHTIRILADIGAN TUPROQ NAMUNALARINING RADIOAKTIVLIK XUSUSIYATLARINI SPEKTROMETRIK VA MINERAL TARKIBINI NAZORAT QILISH

Ruziyev E.A, Qosimov S.E

Samarqand davlat universiteti

Nurboyev H.I

Samarqand tibbiyot universiteti

Tirik organizmida ba'zi elementlarning yetishmasligi yoki ortiqcha to'planishi yoki tanadagi mikro-elementlar muvozanatining buzilishi turli xil kasalliklarining kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Masalan, insonlar organizmida o'simliklarda kaliy uglevodlar, oqsillar almashinuvida muhim hisoblanadi. Kaliy vegetativ nerv tizimining parasimpatik bo'limini qo'zg'atadi, fermentlar funksiyasini boshqarishda qatnashadi. Ma'lum bo'lishicha oziq-ovqat mahsulotlarida kaliy elementining yetishmasligi yosh organizmning o'sishini keskin sekinlashtiradi. Tabiiyki mikro-elementlar inson organizmiga atrof-muhit namunalari bo'lgan tuproq, suv, o'simliklar, havo va oziq-ovqat mahsulotlari insonlarning biologik zanjirlari orqali o'tadi. Shuning uchun ham atrof-muhit namunalari tarkibidagi mikro-elementlar miqdorini aniqlash, ularning o'zgarishini nazorat qilish ekologik nuqtai nazardan muhim ahamiyatga ega [1].

Radiatsion nurlanishni tirik organizmga, shu jumladan odam organizmiga ta'sirini olingan nurlanish miqdoriga qarab quyidagi oqibatlariga bo'lish mumkin:

1.Somatik xujayralarda yuzaga keladigan o'zgarishlar natijasida rakning kelib chiqishi. 2.Ginetik mutatsiya natijasida kelajak avlodga ta'sir qilishi. 3.Homiladorlik vaqtida onaning nurlanishi natijasida homilada bo'ladigan o'zgarishlar. 4.Me'yoridan ortiqcha nurlanish olish tirik organizmlarda kam qonlik kasalligini keltirib chiqaradi. 5.Ko'p miqdorda nurlanish natijasida insonning to'g'ridan-to'g'ri o'limiga olib kelishi mumkin.

Sayyoramizdagi barcha jonli mavjudotlar va inson hamisha oz miqdordagi radiatsiyaga uchraydi. Har safar yo'lovchilar aeroportda samolyotga chiqishdan oldin xavfsizlik nazoratidan o'tganda radiatsiyaga uchraydi. Samolyot havoga yuqoriga ko'tarilgani sari yo'lovchilar atmosferadagi kosmik nurni oz miqdorda qabul qiladi [2].

Hayotiy-maishiy jarayonlar oqibatida paydo bo'layotgan millionlab tonna chiqindilar suvni, havoni, tuproqni-ona zaminni ifloslantirmoqda. Bu aholi o'rtasida turli kasalliklarning tarqalishiga sabab bo'lmoqda. Atrof-muhitning radioaktiv va kimyoviy moddalar bilan zararlanishi aholining, chorva mollarining, parrandalarning zararlanishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda sanoat, qurilish va maishiy

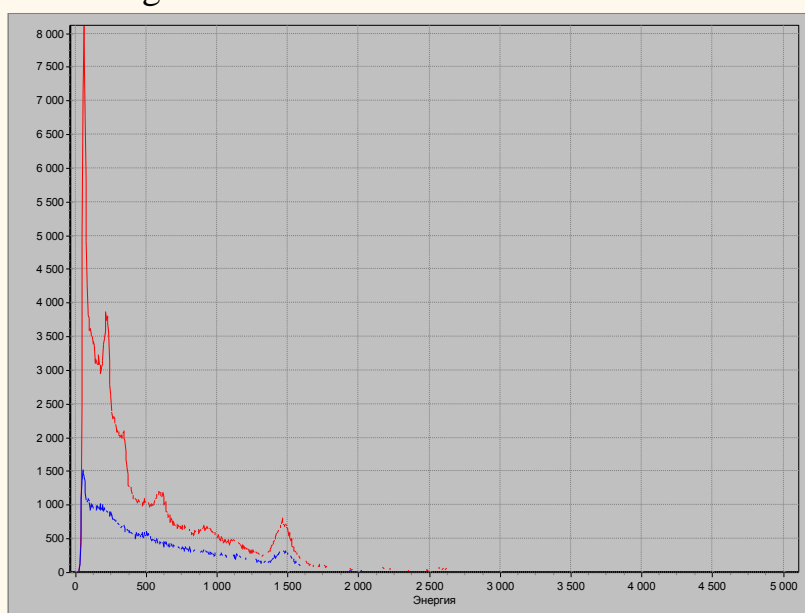
chiqindilarni to'plash, qayta ishlash va yo'q qilish muhim ekologik muammolardan biri hisoblanadi [3].

Mazkur ishning maqsadi ham ana shu ishlarni davom ettirib, kafedraning ilmiy rejasiga asosan yangi o'rganilmagan ichimlik suvlari tarkibini aniqlashga ma'lum darajada hissa qo'shishdan iborat. Shu maqsadda ichimlik suv namunalari sifatida Samarqand viloyati Nurobod tumani Qorayontoq qishlog'i hududidagi yer osti suvlari bilan sug'oriladigan qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtiriladigan tuproq namunalarning radioaktivlik xususiyatlari va mineral tarkibini hamda suv manbasi hisoblangan artezian va quduq suvlarining ichishga yaroqlilik xususiyatlarini o'rganishdan iborat.

Quduq suvining radioaktivlik xususiyatlarini baholash uchun qo'llaniladigan ssinsillyatsion spektrometrni (qayd qilish) oddiygina usul bilan ham darajalash mumkin, ya'ni ssinsillyatsion spektrometrni energiya bo'yicha (darajalash yoki analizatorning har bir kanaliga to'g'ri keluvchi energiya qiymati) darajalash uchun energiyasi oldindan ma'lum bo'lgan gamma-kvantlar yordamida spektrometrlar energiya bo'yicha darajalanadi, ya'ni ma'lum vaqt ichida chiqarilgan gamma-kvantlarning soni o'lchanadi.

Detektorlarni absolyut ko'rish uchun radioaktivligi oldindan ma'lum bo'lgan, ya'ni radioaktivligi bo'yicha darajalangan radionuklidlardan foydalaniladi. Tajribada o'lchash jarayoni oldindan belgilangan standart geometriyada hamda gamma-spektrdagi spektral chiziqlarning shakliga ta'sir qiluvchi barcha effektlarni hisobga olgan holda olib boriladi.

Quyidagi 1-rasm va 1-jadvallarda Samarqand viloyati Pastdarg'om tumani Qorayantoq qishloq fuqarolar yig'ini hududidan olingan tuproq namunasining SGS spektri keltirilgan.

1-rasm. Analiz uchun tanlangan tuproq namunasining radiaktivlik xususiyatini baholash uchun olingan SGS spektri.

Tuproq namunasining radioaktivlik xususiyatlarini Ra-226, Th-232, K-40 va Cs-137 izotoplarining aktivliklari asosida baholash natijalari quyidagi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Tuproq namunalari tarkibidagi Ra-226, Th-232, K-40 va Cs-137 izotoplarning radioaktivliklarini spektrometrik aniqlash natijalari

Nuklid	Aktivli gi Bk/l	Tasodi fiy xato, %	Aktivli gi Bk/l	Mutlaq xato Bk/l	Nisbiy xato, %(P=0.95)
Ra-226	30.77	0.03	29.305	3	10.2
Th-232	35.222	0.01	33.544	3.4	10
K-40	534.44	0.01	508.99	51	10
Cs-137	7.7992	0.05	7.4278	0.85	11.5

$A_{\text{эфф}} = 119 \pm 7 \text{ Бк/кг}$

Ishchi spektri: D:\O'lchash\tuproq X-2.asw

Fon spektri: C:\ASW\fon-g\1fon.asw

Darajalash: C:\ASW\clb-g\marinell.clb

Yashash vaqti: 7197.80 c. Real vaqt: 7200.00 c.

Namuna massasi: 1.05 kg; Namuna hajmi : 1.000 л

Tuproq tarkibidagi radioaktiv izotoplarning ayni shu hududdan olinadigan yer osti ichimlik suvlari va ayni shu suvlar va tuproq namunalarida yetishtiriladigan mahsulotlar tarkibida ham ma'lum darajada uchrashi, albatta, kutilgan real haqiqatdir. Bu sohada hozirgi kunda tajribalar davom ettirilmoqda. Radioaktivlik xususiyatlari baholangan ushbu tuproq namunasining mineral tarkibini baholash natijalari 2-jadvalda keltirilgan. Tekshirilgan tuproq obyektlarining pH qiymatlari vodorod selektiv shisha membranali indikator elektrodi va Ag/AgCl li taqqoslash elektrodleri yordamida bevosita potentsiometrik usulda (pH-metrik) yoki Easy Plus tm asbobida (bir elektrodli tizimda) o'lchandi. Suv namunasining umumiy qattiqligi esa kimyoviy (titrimetrik) usulda aniq, tayyor metodika (standartlar) asosida aniqlandi. Ular tarkibidagi quruq qoldiq miqdori esa termogravimetrik usulda topildi.

Tuproqqa suvning ta'siri natijasida mineral birikmalarning va qisman gumus moddalarning erishi, ba'zi hollarda esa murakkab silikatlarining parchalanish jarayonlari ro'y beradi. Keyinchalik tuproq suv bilan emas, balki hosil bo'lgan murakkab eritma bilan o'zaro ta'sirga kirishadi hamda turli ionlarning tuproqda komplekslanish hodisasi ham amalga oshadi. Tuproqdagi ishqoriy reaksiyalarda gumus moddalarning erishi, kislotali reaksiyalarda esa amfoter elementlar

oksidlarining eruvchanligi ortadi. Shuning uchun tuproqning suvli so'rimini tayyorlash vaqti qat'iy standartlarga asoslangan bo'lishi lozim. Tuproqning suvli so'rimi namunasini umum tomonidan qabul qilingan tayyorlash usuli tuproqning suv (tarkibida CO_2 bo'lmagan) bilan o'zaro nisbati 1:5 bo'lib, kamida uch minut davomida chayqatiladi. So'rimning pH qiymati orqali uning kislotali yoki ishqoriyligi aniqlanadi.

Tuproqning suvli so'rimidan asosan CO_3^{-2} , HCO_3^- , Cl^- , SO_4^{-2} , F^- , NO_3^- , HSiO_3^- , H_2PO_4^- , HPO_4^{-2} , anionlari va Ca^{+2} , Mg^{+2} , K^+ , Na^+ , Fe^{+3} , Fe^{+2} , Al^{+3} , NH_4^+ kabi kationlar aniqlanadi. Kimyoviy va elektrokimyoviy analizlarda rangsiz, tiniq tuproq so'rimi namunalaridan foydalaniladi.

2-jadval

Shartli №1 obyekt tuproq namunasi tarkibidagi mineral moddalarning analitik ko'rsatkichlarni kimyoviy va fizik-kimyoviy usullar yordamida olingan miqdoriy aniqlash natijalari.

$$n=3, \bar{p}=0.95, \Delta\bar{X}t_{pf}=4.30.$$

Aniqlan gan kattaliklar	O'lc hov birliklari	\bar{X}	S	Sr, %	$\Delta\bar{X}$
pH		7,20	0,00 86	0,12	0,021
Ca^{2+}	mg/l	16,3	0,47 43	2,91	1,178
K^+	mg/l	4,20	0,09 07	2,16	0,225
Na^+	mg/l	3,21	0,05 25	1,64	0,131
Cl^-	mg/l	49,4	1,16 09	2,35	2,885
SO_4^{-2}	mg/l	116, 5	2,29 50	1,97	5,704
Um.qatti qlik	mg- ekv/l	12.1	0,14 04	1,16	0,349

Tekshirish uchun olingan tuproq namunasining mineral tarkibi va analitik ko'rsatkichlarni aniqlashning kimyoviy, elektrokimyoviy va spektrofotometrik analiz usullari yordamida olingan natijalarining to'g'riligini tasodifiy xato qiymati va normal taqsimot qonuni asosida baholashning GOST 17.1.5.05-85 ga asosan matematik statistika usullari yordamida metrologik qayta ishlab baholandi. Hisoblashning nisbiy standart chetlanish qiymati kattaligining minimal va maksimal

qiymatlari 0,12 dan 2,35 % gacha oraliqda ekanligini jadvaldan ko'rish mumkin. Olingan natijalarning ishonchlilik qiymatlari esa 0,021 dan 5,704 gacha bo'lgan qiymatlarni tashkil qildi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtiriladigan tuproq namunalarining radioaktivlik xususiyatlari hamda ularning mineral tarkibini o'rganish bo'yicha tadqiqotlar davom ettirilmoqda. Bundan tashqari ilmiy tadqiqotlarning asosiy yo'nalishi sug'orish maqsadlarida ishlatilayotgan yer osti va yer usti suvlarining analitik monitoring qilinayotgan tuproq namunalarining tarkibiga va ularda yetishtirilayotgan har hil turdagi qishloq xo'jaligi mahsulotlarning sifatiiy ko'rsatgichlari va miqdoriy jihatdan bo'ladigan tarkibiy o'zgarishlariga ta'sirini baholash bo'yicha ishlarga qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova G.A., Mamatqulov O.B., Musurmonova D. Atrof-muhit namunalarida kaliy elementi miqdorini radiometrik usul yordamida aniqlash. "Analitik kimyo va ekologiyaing dolzarb muammolari" II Resp. ilm.-amal. konf. mater. – Samarqand, 2006.-b. 87-88.
2. Asqarov I.R., Qirg'isov Sh.M., Manirova M.M. Radiatsiya ta'sirini pasayturuvchi omillar. "Analitik kimyoning dolzarb muamolari" IV Resp. ilm.-amal. anjumani ilm. maqolalari to'plami. II qism –Termiz, 2014.-b. 279-281.
3. Sobirova D.A. Ekologiya va salomatlik. "Ta'lim fan va ishlab chiqarishda intellektual salohiyatli yoshlarning o'rni" XII Resp.ilm.-amal. konf. mater. – Samarqand, SamDAQI nashri, 2015.-b. 267-268.

SOLUR DINIM UYIGA KOFIRE...

Akramova Dilnoza Rustam qiziSamarqand viloyati, Bulung`ur tumani
SamDU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Badoyi’ ul-vasat” devonidan o`rin olgan g`azal sharhlangan.

Kalit so`zlar: g`azal, lirik qahramon, ma`shuq, la`l, Iloh, ishq, kofir, soqiy, may.

A.Navoiyning “Xazoyin ul-ma’oniy” kulliyotining “Badoyi’ ul-vasat” devonidan o`rin olgan ushbu g`azal shaklan musalsal va mazmunan oshiqona g`azallar sirasiga kiradi. “Musalsal g`azal-baytlari o`zaro zanjirli bog`lanish hosil qiladigan, ammo syujetga ega bo`lmagan g`azallar nazarda tutiladi”. [1, B.14]

Matla’ oshiq arzi holi bilan boshlanadi:

Solur dinim uyiga kofire har lahza vayronliq,

Musulmonlar, bu shahr ichra magar yo`qtur musulmonliq.

Bir kofir meni o`z dinimdan qaytarish uchun har lahza ko`nglimga g`ulg`ula soladi. O`sha kofirni deb, balki, butun musulmon shahrida musulmonlik yo`qolgan, degan shubhaga borib qoldim.

G`azal matlasidan lirik qahramon o`zining ahvolini arz qilishdan boshlaydi. Lirik qahramon o`zining din yo`lida sobit qololmayotganligini va bunga bir kofir ya`ni dinni inkor etuvchi sabab bo`layotganligini bayon qiladi. Mana shu kofir bor ekan, butun musulmon shahrida uning ko`ziga boshqacha ko`rinayotganligidan arz-dod qiladi. Aslida lirik qahramon dindand qaytmoqchi emas, ammo o`sha kofir har lahza unga tinchlik bermaydi. SHu bois ham qahramon o`z musulmonligini saqlab qololmayapti. Bu dindand qaytaruvchi kofir aslida go`zal ma`shuq. O`sha go`zalni har lahza ko`rish lirik qahramonning dindorligiga putur etkazmoqda.

Mazkur baytda kofir va musulmon so`zlari orqali tazod, musulmonlik so`zining takroridan takrir san`atlari yuzaga kelgan.

Jamoli jilva qilg`ach, naylab idrok aylayin husnin,

CHu hayronliq uza ortar manga har lahza hayronliq.

U yuzini ochganda men bu go`zallikni idrok etolmayman. Sababi uning jamolini ko`rib menda hayronlik ustiga hayronlik yuz beradi.

Ikkinchi baytda tasvir yanada aniqlashadi. Endi lirik qahramonning o`zi ham mana shu go`zalni deb dindand qaytishga tayyor. U shunday go`zalki, uning yuzi ko`ringach bu go`zallikni so`zlash u yoqda tursin, hattoki, idrok etishning ham iloji bo`lmaydi. Lirik qahramon aynan mana shu go`zalga oshiq. Ul go`zal pari-yuz esa Ma`shuqdir. Ma`shuqni ko`rgan oshiqning tili so`zdan, aqli idrokdan yiroqlashadi.

Unda faqat hayronlik mavjud bo‘ladi. Bu hayronlik ham tobora kuchayib, ortib boraveradi.

Baytda jamol, husn so‘zlari tanosub san’atini ifodalab kelgan. Hayronliq so‘zining ikki marta qo‘llanilishi natijasida takrir san’ati yuzaga chiqqan.

Labi la’ling erur og‘ishta qonimdin ajab ermas,

Ani tutsamkim, ul mayxoradur bu dam manga konliq.

Qizil labing qonimning aralashmasidan iborat bo‘lsa, ajab emas. CHunki o‘sha qizil labli mayxo‘rni qonxo‘r deb (qonou pospoblariga) tutib bersam ham bo‘ladi.

Yorning qizil labi oshiqning qizil qonidan bo‘lganligi, Ma’shuq labining qizilligida oshiq qonining hissasi borligi aytib o‘tilmoqda. Oshiq jismida qon aylanib, harakatlanib turar ekan, u tirik. Ammo bu qon harakatdan to‘xtasa, jism yo‘qlikka mahkum bo‘ladi. Yorning la’li labi esa oshiqning hayot manbai, tirikligining nishonasidir. Tasavvufiy termin sifatida lab-ilohiy kalom timsoli. Demak, oshiq yorning labini, u orqali Ma’shuqning so‘zlarini faraz qilib orzulagan damda shu go‘zalning o‘zi oshiqning chin istagi, orzusi ekanligini anglab etmoqda. G‘azaldagi lirik qahramon oddiy oshiq emas, u ilohiy ishq bilan qalbi to‘la haqiqiy oshiq. Uning Ma’shuqi-Iloh. U to‘g‘ridan-to‘g‘ri ilohga oshiq.

Misradagi labi la’ling ya’ni la’ldek labing birikmasi tashbex san’atiga misol bo‘ladi.

Ko‘ngul to ayladi zulfung savodi a’zamin maskan,

Qorarib ro‘zgori, ko‘rdi yuz turluk parishonliq.

Ko‘ngil qora sochingni Vatan tutgandan beri, baxti qorayib, yuz turlik parokandaliklarga duchor bo‘ldi.

Oshiq tanlagan yo‘l shunchalik mushkulki, bu yo‘lda qiyinchiliklar bisyor. G‘azal matlasida aytilganidek, Ma’shuq uni, hatto, dindan qaytishga majbur etdi. Butun hayotini ostin-ustun qildi. Har lahza oromini o‘g‘irlab, oshiq halovatini tamoman yo‘qqa chiqardi. Oshiqning ko‘ngli yorning qora sochini, uning o‘zini Vatan tutgandan beri, uning hayoti faqat parokandalikdan iborat. Tasavvufda yorning sochi ilohiy ishq yo‘idagi qiyinchiliklarni ifodalaydi. Oshiqning ishq shu qiyinchiliklar bois sekin-asta kamol topib bormoqda. Oshiq oldin dinga mehr qo‘ygan edi. Barcha din amallarini so‘zsiz bajarardi. Endi uning bor muhabbati, e’tiqodi, orzu-istagi- bularning bari ilohiy ishqni istaydi. Ma’lumki, bir ko‘ngilga ikki muhabbat sig‘maydi. Oshiqning xasta ko‘ngli ham Iloh ishq bilan to‘lib bo‘lgan. Unda o‘zga hech narsaga ehtiyoj, xohish yo‘q.

Ushbu baytda zulfung savodi a’zamin birikmasi istiora san’atini, qorarib so‘zi esa tashxis san’atini ifoda etgan.

Yoshurdim dog‘i ishqing, hajr o‘ti jismimni kuydurdi.

Ko‘ngulni dog‘i chok et, qolmadi chun anda pinhonliq.

Ishqing hasratini ichimga berkitdim, ammo ayriliq o'ti jismimni kuydirdi. Endi ko'ngilni tilishda yana davom et, chunki endi unda yashiradigan hech narsa qolmadi.

Oshiqning bu yo'ldagi qiyinchiliklari davom etmoqda. U qalbidagi ishq alangasini qancha yashirishga urinmasin, barcha hasratlarni ichiga yutmasin, bu otash baribir oshiqning butun jism-u jonini kuydirmoqda. Bu alanga tobora avj olsa olyaptiki, bir lahza ham so'ngani yo'q. U ishqini odamlardan berkitmoqchi edi, ammo tobora ko'proq oshkor bo'lib bormoqda. Bu uning yuz-ko'zidan, butun jism-u jonidan ayon bo'lib turibdi. SHu bois oshiq Ma'shuqqa murojaat etib, yana yurakni qiynashda, jismimni kuydirishda davom etaver, chunki endi oshiqligimni hech kimdan sir saqlaydigan joyi qolmadi deb so'zida davom etadi. Jism-u joni ishq alangasida yonayotgan, qalbiga ming hasratlar to'lgan, ishqdan sarmast bo'lgan devona oshiq uchun bu dunyoda hech narsa qiymatsiz, zarracha ahamiyat kasb etmaydi.

Baytdagi dog'i ishqing, hajr o'ti birikmalari orqali istiora san'ati yuzaga kelgan.

Labingdur jomi Jamshidu yuzung mir'oti Iskandar,

Musallamdur sanga husnu jamol ahlig'a sultonliq.

Labing Jamshidning jomiga, yuzing Iskandar oynasiga o'xshaydi. SHu sababdan senga go'zallik ahliga hukmronlik qilish ma'quldir.

Oshiqning qalbidagi ilohiy ishq borgan sari yuqori cho'qqiga ko'tarilmoqda. U Ma'shuq vasfini shu qadar chiroyli ta'riflaydiki, oshiq ko'ziga Ma'shuq jamolidan o'zga narsa ko'rinmaydi. Ma'shuqning labi Jamshidning jomiga, yuzi esa Iskandar oynasiga o'xshatilmoqda.

Bu o'rinda afsonaviy rivoyatlarga to'xtab o'tilmoqda. Qadimda mashhur Eron podshohi Jamshid butun olamni aks ettiruvchi jomni ixtiro qiladi va bu jom "jomi getinamo", "jomi Jam(shid)" nomlari bilan yuritilib kelingan. Mutasavvuflar labni ilohiy kalom timsoli sifatida bilganlar. Bu ilohiy kalom orqali barcha ilohiy sir-asrorlar voqe bo'ladi. Aynan g'ayb asrorlaridan voqif qalbni ham "jomi Jam"ga o'xshatishgan. Solik bu "jomi jahonnamo" qalbiga nazar solib, uning sirlaridan ogoh bo'ladi hamda qalbini g'urur va o'zligidan xalos etib, Do'st ishq bilan limmo-lim to'ldiradi. Afsonaga ko'ra Iskandar oynasi ham butun dunyoni, dunyoning jamiki sir-asrorlarini ko'rsatuvchi ko'zgudir. Bu ko'zgu ham ishqqa qiyoslanadi. Iskandar bu ko'zgu vositasida olamni ko'rgani kabi, ishq tufayli nazari tozargan oshiq ham qaerga qarasa, yorni, ya'ni haqiqiy yor –Allohn ko'radi. Baytda ushbu rivoyatlarga ishora qilinib, orif inson qalbi ham olamni va ilohiy tajalliyni ko'rsatadigan ko'zgudir, chunki u ishq, ilohiy sirlar, hikmatlarga to'la degan g'oyani ifodalaydi. SHuncha sifatlarga ega bo'lgan Ma'shuqqa endi butun go'zallar, husndorlar ustidan hukmronlik ma'qul tushadi. Bundan boshqa ish unga munosib emas. Bu o'rinda go'zallar, husndorlar – qalbi ilohiy ishqqa limmo-lim orif qalb egalari sifatida talqin etilmoqda.

Ushbu misrada jomi Jamshid, miroti Iskandar birikmalari talmeh hamda tashbeh san'atlarini, husn, jamol so'zlari esa tanosub san'atini yuzaga chiqargan.

Agar yo'q odamilik mendayu yorimda, tong ermas,

Ki, majnunda kishilik yo parida bo'lmas insonlik.

Agar menda va yorimda odamilik bo'lmasa, bu taajjublanarli emas. CHunki majnunda odamiylik yoki parida insonlik bo'lmaydi.

Baytlar bir-biri bilan o'zaro bog'lanib borgan sari, oshiqning Ma'shuqqa yaqinlashishi, uning lutfiga sazovor bo'lishi oydinlashib bormoqda. Oshiq qalbidagi ishq tug'yoning, alangasining kuchliligidan aqldan ozar darajaga etdi. Ma'shuq ishqida esidan ayrilgan devonaga aylandi. Lekin bu hodisaning hech ajablanarli joyi yo'q. Haqiqiy ishq bu o'zni unutish, faqat yor vaslini istash. Bunday ishqda oshiq va Ma'shuqda odamiylikdan, jism-u jondan nishon qolmasa ham, bu hayratlanarli emas. SHu sababli aqldan ozgan majnunda insoniylikdan zarracha nishon qolmaydi. Yohud parilar ham hech vaqt odamga aylanib qolmaydi.

Ushbu misrada menda, yorimda, pari, majnun so'zlari orqali tanosub, yorni pariga tenglashtirish orqali mubolag'a san'atlari ifoda topgan.

Jahon bazmida mehmonsan, ikki uch sog'ar ichkach, ko'p,

Ki, munjar bo'lmag'ay nogah malolatqa bu mehmonliq.

Bu dunyoda mehmonsan, ikki uch qadah may ichsang ham, bu ishing mehmonliging bois tasodifiy malollikka borib etmaydi.

Oshiq o'z-o'ziga murojaat etib bu dunyoda vaqtincha, bir kelib ketuvchi mehmon ekanligini ta'kidlaydi. U endi ilohiy ishq to'latilgan qadahni sipqormoqchi. Oshiqning bir necha bor may ichishi hech kimning xafaligiga sabab bo'lmaydi va ularga malolliigi etmaydi. Oshiq bu dunyoga mehmon, uning qalbida esa abadiy ishq mujassam. Bu mayni oshiq yorni sog'inib ichadi. Oshiqning bu ahvoli bilan hech kimning ishi yo'q. CHunki haqiqiy ishq otashi qanday bo'lishini, faqat unda kuyib-yongan chin oshiqlargina bilishadi. Lirik qahramonning atrofida esa bunday chin oshiqlar yo'q.

Misradagi jahon bazmi birikmasi istiora san'atiga, mehmonliq va mehmonsan so'zlari ishtiyoq san'atiga murojaat etilgan.

Bori dushvorliqlarni o'zungga aylasang oson,

Bori dushvorliqlar dog'i bo'lg'ay shoyad osonliq.

Hamma qiyinchiliklarni o'zingga oson aylasang, ehtimol, bu mushkullaring oson bo'lib qolar.

Ishq yo'lida chekkan shuncha qiyinchiliklarningning hammasini yengib o'tsang, maqsadingda sobit qolsang, albatta, bir kun muroding hosil bo'ladi. Bu yo'ldan sobitqadam bo'lib borishing va maqsadga tezroq yaqinlashib o'z mushkullaringni engib o'tishing kerak. SHunda oxir-oqibat sevikli yorning marhamatiga loyiq

ko‘rib, bir kunmas bir kun murodingga etasan. Sening bunday bardoshingni, ishqingni ko‘rib zora, Ilohning o‘zi bor qiyinchiliklaringni engillashtirgay.

Baytda ikki marta dushvorliq so‘zining qo‘llanilishi natijasida takrir, osonliq va dushvorliq so‘zlari orqali tazod san’ati yuzaga kelgan.

*Kel, ey soqiy, meni bir jom ila qil masti loya’qil,
Ki, dahr ichra erur g‘ofil tizilmak mahzi nodonliq.*

Kel, ey may ulashuvchi do‘st, meni bir qadah bilan behush qilgin. SHu sababli bu dunyoda g‘ofil sanalmoqlik nodonlikning ayni o‘zidir.

Bu dunyodan butkul ko‘ngil uzgan oshiq yolg‘iz Ilohga oshiqligi, ko‘nglida undan boshqa hech narsaning yodi bo‘lmaganligi bois dindand, din amallaridan ham voz kechdi. Oldin o‘z gunohlarini o‘tinib Allohni sevgan bo‘lsa, endi hech qanday ta’masiz uni sevadi. Muddao uning vasfini tomosho aylash, go‘zal yuzidan bahramand bo‘lish. Abadiy ishqni istab o‘lmoqlik. Lekin bu dunyoda bunday oshiqlar nodon deb qaraladi. Haqiqiy ishq ko‘r-ko‘rona din amallarini bajarish emas, qalbda Alloh ishqini naqshlash ekanligini hech kim tushunmaydi. Oshiq esa bu dunyodan, undagi odamlardan butunlay yiroqlashgan. U may tutuvchi soqiyga, ya’ni orifga murojaat etib qadah tutishini so‘ramoqda. Soqiy-ustozi komil esa har lahza oshiqqa may ulashishga tayyor. Oshiq bu mayni ichib hushsiz bo‘lishni, batamom o‘zligidan, butun borlig‘idan qutulishni istaydi. Oxir-oqibat ishq g‘alaba qozonishiga shubxa qilmaydi.

Misrada ey soqiy birikmasi iltifot, jom, mast so‘zlari tanosub san’atlarini yuzaga keltirgan.

*Navoiy, chunki mug‘ dayrida tutti mug‘bacha sog‘ar,
Ichib may, kofiri ishq o‘lmasang, ko‘rgung pushaymonliq.*

Ey Navoiy, mayxonada may ulashuvchi senga qadah tutdi. Agar uni ichib mast bo‘lmasang, keyin pushaymonlik ko‘rasan.

Oshiqning may ichib behush bo‘lishni xohlayotganini bilgan mayxonadagi may ulashuvchi unga qadah tutmoqda. Endi oshiq so‘nggi nuqtaga etib keldi. SHu qadah uning taqdirini hal etadi. Bu qadahdagi mayda yorning yuzi tajalli etmoqda. Har lahza oshiqni o‘ziga chorlamoqda. Agar bu mayni hozir ichib mast bo‘lmasa, keyin butun umr afsus va nadomat chekib yashashi mumkinligini juda yaxshi his qiladi. Garchi bu ishi atrofdagilarga yoqmasada, u mayni ichadi. Uzoq vaqt oshiqlik mashaqqatlarini engib o‘tgan oshiqqa bundan ortiq baxt bo‘lishi mumkin emas. Muddaosi ishq edi. Ishq bo‘lganda ham har kimga nasib etavermaydigan, betakror, haqiqiy ishq. Oshiq ishq yo‘lida kofir bo‘ldi. O‘z dinidan, iymonidan kechib, har nafasida yolg‘iz Alloh ishq bilan yondi. Agar bu yo‘lda kofirlikni tanlamaganda edi, haqiqiy ishqqa hech qachon eta olmasligi va keyin pushaymonlik chekishi mumkin edi.

Baytda mug‘ dayri, mug‘bacha, may, sog‘ar, kofiri ishq so‘zlari tanosub san‘atini yuzaga keltirgan.

G‘azal boshidan oxirigacha oshiqona ruhda yozilgan. Oshiqning muhabbati silsilaviy tarzda tobora alangalanib, sayqal topib boraveradi. Ma‘joziy ko‘rinishda paydo bo‘lgan muhabbatning haqiqiy ishqqa aylanishi va oshiq qalbida abadiy yashab qolishi o‘ziga xos tashbehlar vositasida ochib berilgan. Bunday ishq Iloh ishq hisoblanadi. Bunda oshiq go‘zal Ma‘shuqa sifatida sevikli Allohni nazarda tutadi. Zero, haqiqiy ishq har bir inson qalbiga jo bo‘lmog‘i darkor. “SHunday qilib chinakam solik-bu oshiq solikdir, ishq-ilohiy ma‘rifatni kashf etuvchi qudrat, solik vujudini yondirib, mahbub visoliga yaqinlashtiradigan poklovchi muqaddas olov, qalbda ishq qanchalik kuchli bo‘lsa, solik ma‘rifat zinalaridan shuncha bardam ko‘tarila boradi, nafsiy sifatlarni tark etib kamolot cho‘qqilarini zabt etaveradi”.[2, B.49]

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Karimov O. Mumtoz she‘riyat janrlari.”Namangan”, 2015
- 2.Komilov N. Tasavvuf. Toshkent, 2009

MAKTABLARDA JISMONIY TARBIYA O'QITISHNING AHAMIYATI

**Ro'zmetov Bahrom mahmudjanovich
Qodirov Qodirbergan To'lqinboyevich**

Xorazm viloyati Urganch tumanidagi 43-sonli maktabning jismoniy tarbiya fani
o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarni maktab davridanoq jismonan sog'lom qilib tarbiyalashda jismoniy tarbiyaning o'rnini va ahamiyati haqida Urganch tumanidagi 43-maktab misolida so'z yuritiladi. Shuningdek, jismoniy tarbiyaning maqsadi va vazifalari haqida ham tushuncha berib o'tiladi.

Kalit soʻzlar: jismoniy tarbiya, maktab, maqsad, vazifa, sport, toʻgarak, mashgʻulot, tadbir.

Ma'lumki, yosh avlodni chiniqtirish, ularni jismonan sog'lom qilib o'stirishga maktab yoshidanoq e'tibor qaratiladi. Bunda, albatta, maktablarda o'qitiladigan jismoniy tarbiya fanining o'rni va ahamiyati nihoyatda katta. Zero, jism sog'lom bo'lsagina, aql ham sog' bo'ladi.

Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari jarayonida ta'lim berish

xususiyatlarining maqsadi o'quvchilar organizmini jismoniy rivojlantirish va sog'lom turmush tarzi kechirish talablariga o'rgatishdan iborat bo'ladi. Shu bilan birga jismoniy tarbiya sport va sog'lomlashtirish tadbirlari mutaxassislik mashg'ulotlarini ijobiy o'zlashtirishga katta yordam beradi. Jismoniy tarbiya tadbirlari ertalabki badantarbiya, jismoniy tarbiya darslari, to'garak mashg'ulotlari, sport sog'lomlashtirish musobaqalari va bayramlari shakllarida bo'ladi. Jismoniy tarbiyani tashkil etishda ta'lim muassasaning pedagogik jamoasi, ayniqsa, jismoniy tarbiya o'qituvchilari va sport murabbiylarning ahamiyati katta.

Jismoniy tarbiya tadbirlari orqali o'quvchilarda hayotiy zarur harakatlar yurish, yugurish hamda sakrash va ulotqirish, tirmashib chiqish mashqlari yordamida harakat

malaka va ko'nikmalari shakllantiriladi. Jismoniy tarbiya vositalari bo'lib hisoblangan jismoniy mashqlar va tabiatning sog'lomlashtiruvchi kuchlari hamda gigiyenik vositalar yordamida ijobiy o'zgarishlar sodir bo'ladi va organizm sog'lomlashadi.

O'quvchilar jismoniy tarbiyasi ular jismoniy harakatlarini amalga oshirish uchun tashkil etilgan pedagogik jarayonidir. Ta'lim muassasasidagi jismoniy tarbiyaga oid ishlar o'quvchi va talabalardan havaskorlikni, tashabbuskorlikni, uyushqoqlikni talab qiladigan juda xilma-xil shakllari bilan farq qiladi. Ular o'quvchilarda tashkilotchilik ko'nikmalari, faollik, topqirlik kabi xususiyatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

Demak, maktablarda o'quvchilar jismoniy tarbiyasining maqsadi:

1. Sog'lomlashtirish.
2. Har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalash.
3. Vatan mudofaasiga hamda mehnatga tayyorlash.

Jismoniy tarbiyaning maqsadidan kelib chiqqan holda o'quvchilarni sog'lomlashtirish, chiniqtirish, jismoniy rivojlantirish, harakat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha jismoniy tarbiyaning quyidagi asosiy vazifalari belgilanadi:

Jismoniy mashqlar va sportga oid maxsus bilimlar berish;

Sog'liqni mustahkamlash, o'quvchilarni to'g'ri jismoniy rivojlantirishga va chiniqtirishga yordam berish;

Harakat, malakalari va ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirish, yangi harakat turlariga va harakat faoliyatiga o'rgatish;

Aqliy va estetik sifatlarni tarbiyalash;

Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarga jalb etish.

Jismoniy tarbiya nazariyasi doimo jismoniy tarbiya amaliyotiga tayangan holda taraqqiy qiladi va takomillashadi. Uning metodologik asosi ana shu amaliy ilmiy tadqiqot natijalarini o'zlashtirish orqali hamisha boyib boradi. Shuning uchun ham jismoniy tarbiya predmeti qotib qolishi mumkin emas, u rivojlanib va mukammallashib boradi. Yosh avlodni ongli, milliy g'ururli, yuksak madaniyatli qilib, ya'ni sog'lom, baquvvat, chiniqqan, tadbirkor, o'z harakatlarini yaxshi boshqara oladigan, badantarbiya va sport mashg'ulotlarini sevadigan, har qanday vaziyatda ham o'zini tuta biladigan va mustaqil harakat qila oladigan, hayotda faol, ijodiy faoliyatga nisbatan qobiliyatli qilib tarbiyalash jismoniy tarbiyaning muhim vazifasi hisoblanadi. Jismoniy tarbiya shaxsni har tomonlama tarbiyalashda muhim komponent hisoblanadi, ayni paytda u shu jarayonda aqliy va axloqiy, estetik, mehnat tarbiyasi vazifalarini kompleks tarzda hal etadi.

O'quvchilar jismoniy tarbiyasini uyushtirishning turli shakllari mavjud:

1. Darslar.
2. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar.
3. Sog'lomlashtirish va badantarbiya tadbirlari.

4. Mustaqil harakat faoliyati va boshqalar.

Ma'lumki, bugungi kunda mamlakatimizda barcha sohalar qatori sportga, yoshlarni aqlan va jismonan sog'lom qilib tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yosh avlodning sportga bo'lgan qiziqishlarini oshirish maqsadida bir qator chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqilib, tizimli ishlar olib borilmoqda. Bularni chuqur anglagan holda, biz, ya'ni Xorazm viloyati Urganch tumanidagi 43-son maktabning jismoniy tarbiya fani o'qituvchilari ham o'zimizga yuklatilgan vazifani astoydil mas'uliyat bilan bajarish maqsadida har bir darsimizda o'quvchilarning sportga bo'lgan mehrini oshirish, ularning jismoniy sog'ligini mustahkamlashga harakat qilib kelmoqdamiz. Buning uchun o'quvchilar o'rtasida muntazam sport musobaqalarini uyushtirish shiorimizga aylangan. Shuningdek, maktabimizda sport to'garaklari ham doimiy faoliyat olib boradi. Bularning natijasi o'laroq o'quvchilarimiz tuman va viloyat miqyosida o'tkazilayotgan musobaqalarda faol qatnashib, faxrli o'rinlarni egallab, diplom hamda faxriy yorliqlarni qo'lga kiritishmoqda. Jumladan, maktabimiz jamoasi bu yilgi "Umid nihollari" musobaqasida faol qatnashib, faxrli 1-o'rinni qo'lga kiritdi va viloyat bosqichiga yo'llanma oldi. Erishilgan yutuqlar hamda o'quvchilarning sportga bo'lgan cheksiz mehri esa biz kabi ustozlarni o'z ustimizda yanada ko'proq ishlashga undamoqda. Ishonamizki, kelgusida o'quvchilarimiz orasidan Olimpiada chempionlari yetishib chiqadi va yurtimiz dovru'g'ini dunyoga tanitadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, o'z sog'ligiga befarq bo'lmagan har bir inson maktab yoshidanoq sport bilan do'st tutinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev A., Xonkeldiev Sh. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyoti. o'quv qo'llanma Toshkent., O'zDJTI, 2005 yil
2. Abdumalikov R. Eshnazarov J. Jismoniy madaniyat va sport tarixi. O'quv qo'llanma Toshkent 1993 y.
3. www.ziyo.uz.

ONA TILI FANINI O'QUCHILARGA O'RGATISHNING AHAMIYATI VA XUSUSIYATI

Tangirova Nigora Butayor qizi

Muzrabot tumani 54-umumta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fanini o'quchilarga o'rgatishning ahamiyati va xususiyati haqida ayrim fikr-mulohazalar yuritilgan. Shuningdek, maqolada Ona tili ta'limini bugungi kun yoshlariga o'qitishda muhim bo'lgan jabhalar, sohadagi muhim bo'lgan jabhalarga ham bizning taqinimiz bo'yicha baho berilgan.

Kalit so'zlar: Ona tili, ta'lim, bilish, metodika, o'quvchilar, ko'nikma, fonetika, poydevor, salohiyat, ahamiyat, bilim.

ВАЖНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ РОДНОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация: В этой статье дается некоторое представление о важности и характере обучения учащихся родному языку. В статье также оцениваются аспекты, которые важны в обучении родному языку современной молодежи, а также важные аспекты области в нашей области.

Ключевые слова: Родной язык, образование, познание, методика, учащиеся, навык, фонетика, основа, потенциал, значимость, знание.

IMPORTANCE AND CHARACTERISTICS OF TEACHING MOTHER TONGUE SCIENCE TO STUDENTS

Annotation: This article provides some insights into the importance and nature of teaching mother tongue to students. The article also assesses the aspects that are important in teaching mother tongue education to today's youth, as well as the important aspects of the field in our context.

Keywords: Native language, education, cognition, methodology, students, skill, phonetics, foundation, potential, importance, knowledge.

Bugungi kunda xalq ta'lim tizimiga qaratilayotgan e'tibor va g'amxo'rliklar har bir pedagog uchun ulkan mas'uliyat yuklamoqda. Har bir o'quvchini aqlan yetuk, jismonan barkamol va manan salohiyatli etib tarbiyalash, shu bilan birgalikda

uchinchi ronessansga mustaahkam poydevor qo'yish bugungi kun pedagoglariga ulkan sharaf taqdim etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni sohadagi ishlarning kamolotini belgilab berdi desak adashmagan bo'lamiz. Jumladan Ona tili fani o'qituvchilari oldiga ham ulkan va shu bilan birgalikda sharaflı mas'uliyat yukladi

Ona tili — har bir elatning, xalqning, millatning o'z tilidir. Ona tili lug'at tarkibi, asosan, shu tilga mansub xalqning turmushi, madaniyati va an'alarini ifodalaydigan so'z va tushunchalardan iborat bo'ladi. Ona tili taraqqiyoti har bir elat, xalq va millatning ijtimoiy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq[1,13].

Ona tili – millatning ruhidir. Til davlat timsoli, mulki. Tilni asrash, rivojlantirish □ millatning yuksalishi demak. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yilgan. Shu tariqa o'zbek tili mustaqil davlatimizning Bayrog'i, Gerbi, Madhiyasi qatorida turadigan, qonun yo'li bilan himoya qilinadigan muqaddas davlat ramziga aylandi[2,25].

Ona tili fanini o'qitishning bosh maqsadi yoshlarimizning ijodiy- mustaqil, o'z fikrini erkin va ta'sirli, mazmunli va mantiqli qilib yozma va og'zaki shaklda ifodalashga, o'zbek tili qonun-qoidalarini ongli o'zlashtirishga o'rgatish, shuningdek, ularning fikr doiralarini kengaytirishga, ona yurtimizga, avlod-ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviyatimizga, milliy urf-odatlarimizga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Tadqiq etilayotgan mavzuni ochib berishda biz Q.Husanboevaning "Adabiyot – ma'naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili", V.Qodirovning "Adabiyot o'qitish metodikasi" Karima Qosimova va boshqalarning "Ona tili o'qitish metodikasi", Boqijon To'xliyevning "Ifodali o'qish" U. Normatovning "Ona tili o'qitishning dolzrb muammolari" kabi qo'llanmalarda foydalandik. Ushbu adabiyotlarda mavzu yuzasidan muhim bo'lgan ma'lumotlar mavjud bo'lib, tadqiq etilayotgan mavzuni ochib berishda muhim omil bo'lib hizmat qildi. Shuningdek, internet nashrlaridan https://uz.wikipedia.org/wiki/Ona_til, <https://kun.uz/uz/35715601> ham samarali foydalanildi.

Tahlil va natijalar:

Maktabda amaliy ishlarning ahamiyati o'quvchilar tomonidan to'g'ri baholansada, o'quvchilarning nazariy bilimlaridan amalda foydalanishga qiynaladilar. Yozma ishlarni bajarishda grammatika qoidalaridan kam foydalanadilar. Aslida esa imlo savodxonlikni oshirish uchun ko'chirib yozish va amaliy mashqlar muhim o'rin tutadi.

Psixologik tadqiqodlardan ma'lum bo'lishicha, imlo savodxonlik asta-sekinlik bilan shakllanadi. Amaliy ishlardan qoidaga o'tishda ham o'zlashtirish jarayoni sekinlik bilan kechadi. Dastlab o'qituvchi rahbarligida og'zaki muhokama qilinadi. Asta-sekin o'quvchilar o'ylab, mulohaza qilib anglay boshlaydilar. Barcha yozuv darslarida o'quvchilarga to'g'ri yozish qoidalarini ta'kidlab turish va amaliy ishlarni bajarish orqali ularning imlo savodxonliklarini oshirish mumkin.

Barcha ona tili darslarida o'quvchilar bilishini va malaka qobiliyatlarini takomillashtirish maqsadida oldin o'tilgan darslarni takrorlashga vaqt ajratiladi. Takrorlash bilimlarni aniqlashga, hisobga olish va shu bilan bir vaqtda mustahkamlashga yordam beradi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida oldin o'tilganlarni takrorlash bilan bir vaqtda va takrorlash jarayonida oz-ozdan yangi bilimlar berib boriladi. Takrorlash orqali o'quvchilar o'z bilimlarini tartibga soladilar, mustahkamlaydilar.[3,42]

Ilg'or tajribali o'qituvchilar darslarni tashkil etishda oldin o'tilganlarni mustahkamlash, yangi bilimlarni o'zlashtirish bilan bir vaqtda keyingi darsda o'rganiladigan mavzu uchun zamin tayyorlaydilar.

Xozirgi zamon darsi shundan iboratki, o'quvchi, tinglovchi, o'qituvchi esa ma'ruzachi bo'lib qolmasligi kerak. Balki o'qituvchi darsni kuzatib tartibga soluvchi rejissyorga aylanmog'i lozim. O'qituvchi darsni shunday tashkil etishi kerakki hamma o'quvchi shu mavzu yuzasidan mustaqil fikr yuritsin, o'z fikrini ayta olsin, kamchiligi bo'lsa o'rtoqlari va o'qituvchi javobidan kelib chiqib to'g'rilay olsin. Darsning xarakter xususiyatiga qarab dars interfaol usulda bo'lishiga erishishi lozim. Darslarda testlardan va tarqatmali materiallardan foydalanish ham yahshi natija beradi.

Ona tilidan bilim berishda o'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish muhimdir. O'qituvchi nazariy xarakterdagi umumlashtirish zarur bo'lgan daliliy materiallarni yig'ish bosqichida ham, berilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish uchun ham bolalarning hayotiy tajribasiga, nutqqa oid amaliyotiga tayanadi. Tilga oid bilimni o'rganish natijasida o'quvchilar nutq faoliyatining sifati o'zgaradi, ongliligi ortadi. Tilni o'rganishni hayot bilan bog'lash dunyoning moddiyligini tushunishga asos yaratadi. Bu bilan bir paytda ona tili darslarining asosiy vazifalaridan biri bo'lmish o'quvchilarda to'g'ri kuzatish va o'z fikrlarini og'zaki va yozma shaklda aniq bayon etish ko'nikmasini o'stirish masalasi hal qilinadi. Bunda o'qituvchidan o'quvchilarda dialektik fikrlash ko'nikmasini shakllantirishga alohida e'tibor berish talab etiladi.

Dialektik tafakkur keng ma'noda hodisalarning boshqa hodisalar va jarayonlarga bog'liqligini hisobga olib, ularni har tomonlama mavjud belgilari yig'indisi bilan rivojlanishda ko'rish ko'nikmasini ta'riflaydi. Tafakkurning bunday sifati o'quvchilarda asta-sekin shakllana boradi va o'z navbatida, ular kuzatish jarayonida

dalillarni topish, ularni tahlil qilish va o'rganiladigan hodisalarning ayrim tomonlari o'zaro bog'liqligini aniqlash, taqqoslash va umumlashtirish ko'nikmasini egallab boradilar. Keyingi yillarda o'quvchilarning o'quv faoliyati tobora izlanish xarakteriga ega bo'lmoqda. Tilni o'rganishda o'quvchilar uchun ayrim qoida va aniqliklarni yodlab olish emas, balki atrofdagi hayotni kuzatish asosida o'quvchilarning o'ztari, „topgan“ yoki adabiy manbalardan tayyor olingan til materialini maqsadga muvofiq analiz va sintez qilish yetakchi hisoblanadi. O'rganiladigan grammatik va so'z yasashiga oid, leksik tushunchalarning mavjud belgilarini aniqlash jarayonida faol qatnashish, bilib olingan dalillarni o'xshash va farqli tomondan qiyoslash, shuningdek, o'rganilgan nazariy bilimlarni har xil nutqiy faoliyatga ijodiy tatbiq etish - bularning barchasi o'quvchilarda dialektik fikrlash ko'nikmasini o'stirish uchun zamin va shartsharoit yaratadi. Bunda muhim omijlardan biri o'quvchilarning aqliy faoliyatini o'qituvchi tomonidan maqsadga muvofiq boshqarish, ularda orfografik, grammatik yoki leksik uslubiy vazifalarni hal qilishning umumiy metodlarini shakllantirish hisoblanadi.

Ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish masalasini hal qilishda maktabda ona tilini o'rgatishga asos bo'ladigan material alohida qimmatga ega. Materialning g'oyaviy yo'nalishi va badiiy ifodaliligi o'quvchilarning fikrlash faoliyatiga, his-tuyg'ulariga ta'sir etadi, atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytiradi, tilga va uni yaratgan xalqqa qiziqishini tarbiyalaydi, o'quvchilarning umumiy taraqqiyoti darajasini o'stiradi va ularning shaxsiy sifatlarining, dunyoqarashlarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Keyingi yillarda maktab ona tili darsliklari va o'qituvchilar uchun nashr qilingan qo'llanmalar materialini mazmuniga qo'yilgan talablar anchagina ortdi. Materialning asosiy mezonini matn va alohida gaplarning bilimni boyituvchi qimmatini, leksik-uslubiy aniqligi, mavzu jihatdan xilma-xilligi, hayotning turli tomonlari bilan bog'lanishi, matnlarning g'oyaviy-mavzuviy yo'naltirilganligi, maktab yoshidagi o'quvchilarga mosligidir.[4,31]

Shunday qilib, tilni o'rganish jarayonida maktab yoshidagi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishga o'qituvchining metodologik yondashuvi, o'quvchilar o'zlashtiradigan ijtimoiy hodisa sifatida rivojlanib boruvchi til haqidagi bilimlar majmuasi, o'quvchilar o'rganib oladigan bilish usuli, tilni o'rganishga asos bo'ladigan materialning bilim berishdagi, g'oyaviy-siyosiy va badiiy qimmatini hal qiluvchi ta'sir ko'rsatar ekan.

O'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish ko'p qirrali jarayon bo'lib, u maktabda va maktabdan tashqarida olib boriladigan o'quv-tarbiyaviy ishlarning barcha tizimida hal qilinadi.

Maktabda o'quv predmeti sifatida tilni o'rganish tizimi tilning barcha tomonlarini, ya'ni fonetikasi, leksikasi, so'z yaslishi va grammatikasi (morfologiya va sintaksis)ning o'zaro ichki bog'lanishlariga asoslanadi.

Tilning barcha tomonlari o'zaro bog'lanishining ko'p qirraliligi va murakkabligi, ularning dialektik birligi, avvalo, uning aloqa vositasidagi vazifasida namoyon bo'ladi. Aloqa vositaligi tilning muhim xususiyati, asosidir. Bu vazifani tilning har bir qismi boshqa qismlar bilan o'zaro bog'lanishda bajaradi. Har bir so'zga xos bo'lgan tovush shakli kishilarga aloqa uchun imkoniyat yaratadi. Ammo so'zning tovush qurilishi, shakli mazmunsiz aqlga to'g'ri kelmaganidek, o'zicha yashamaydi. Istalgan tovushlar yig'indisi emas, balki ma'lum ma'no bildiradigan tovushlar yig'indisigina aloqa maqsadiga xizmat qilishi mumkin.

Ma'lumki, ma'no bildiradigan tovushlar yig'indisi so'zdir. Tilning lug'at boyligi, leksikasi fikr ifodalash uchun xizmat qiladigan o'ziga xos qurilish materialidir.

Tilning har bir tomonining xususiyati undagi til birliklarining o'ziga xosligida namoyon bo'ladi. Fonetika uchun bunday til birligi nutq tovushlari, fonemalar; leksikologiya uchun ma'nosi va qo'llanishi nuqtai nazardan so'z; grammatika uchun so'z shakllari, shuningdek, so'z birikmasi va gap; so'z yasalihi uchun morfema, tuzilishi va yasalihi jihatdan so'z hisoblanadi.[5,41]

So'z, so'z birikmasi va gap grammatik tomondan ko'pgina xususiyatlarga ega. So'zning o'z morfemik qurilishi, o'zining so'z yasalihi turi, biror grammatik kategoriyasi (shaxs, son, egalik, kelishik va boshq.), ma'lum sintaktik vazifasi bor. So'z birikmasi ham so'z kabi so'z o'zgarishi (ko'proq ergash so'z o'zgaradi) shakllariga ega. Gap o'z qurilishiga ko'ra so'zdan sifat jihatdan farqlanadi: so'z o'zi alohida kelganda mustaqil ma'no anglatmaydigan morfemalardan tuziladi, gapni tashkil etuvchi qismlar esa gapdan tashqarida ham mustaqil leksik ma'no bildiradi, gap tarkibida esa uning ma'nosi yana oydinlashadi. Gap va so'z birikmasi "qurilish material" sifatida xilma-xil tuzilgan so'zdan foydalanadi. Gap uchun qator sintaktik xususiyatlar, shuningdek, tugallangan ohang ham xarakterlidir.

Shunday qilib, tilning har bir jihatining o'ziga xos xususiyatini ko'rib chiqishning o'zi ularning o'zaro munosabatini, bir-biriga o'tishining murakkabligini ta'kidlaydi. Tilshunoslik fani bo'limlari o'rtasidagi munosabatlar ham shunga o'xshash murakkabdir.

Takif va tavsiyalar:

Tadqiq etilayotgan mavzuni o'rganish davomida bir qancha taklif va tavsiyalarni keltirishni lozim deb topdik.

Ona tili fanini o'quvchilarga o'rgatishda bevosita boshqa fanlar bilan bog'lanish jarayonini takomillashtirish lozim. Dars jarayonida fanlararo aloqadorlik ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ona tili ta'limini olib borishda o'quvchilarning psixologik hamda yosh xususiyatlarini pedagog tomonidan inobatga olinishi lozim.

Zamonaviy multimedia vositalaridan kengroq foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarning imkoniyatlari va yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda pedagogik texnologiyalardan kengroq foydalanish.

Tilshunos olimlar, yozuvchilar va shoirlar bilan keng ko'lamli hamkorlik aloqalarini rivojlantirish. Bunga tilga, madaniyatga nisbatan o'quvchilarda havas, hurmat va albatta qiziqish ortadi.

Oynaijahon, Ommaviy ahborot vositalaridagi manna sayoz materiallarni ommaga taqdim etmasli, imkoni boricha ona tilida va adabiy tilde materiallar tayyorlash kabi masalalar muhim deb hisoblandi.

Xulosa

Xulosa qilib aytsak, keltirilgan fikrlar maktab o'quvchilariga predmetlararo ichki bog'lanishni hisobga olgan holda ona tilini o'rgatish metodikasini belgilaydi.

1. Tilning barcha (leksik, fonetik, so'z yasash, grammatik) tomonlari o'zaro bog'liqligini va ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanini hisobga olib, o'quvchilar tilni ongli o'zlashtirishlari uchun tilning har bir tomoni xususiyatlarini va ular o'rtasidagi bog'lanishni o'zlashtirishlari zarur.

Yosh xususiyatini inobatga olgan holda ona tilini o'rganish tizimi fonetika, leksikologiya, so'z yasalishi va grammatikaning o'zaro bog'lanishi mohiyatini hisobga olgan holda tuziladi. Bu hol dastur materiallarini o'rganish tartibini belgilashda ham, ta'lim mazmunini (dastur bo'limlari o'rtasidagi uzviy bog'lanishni) aniqlashda ham hisobga olinadi.

2. Tilning barcha jihatlarining bir-biriga ta'siri uning aloqa quroli vazifasida namoyon bo'ladi. Tilning asosiy birligi sifatida aloqa maqsadida so'zni to'g'ri talaffuz qilish yoki yozish, shu tilda so'zlashuvchi barcha kishilarga bir xilda tushunarli bo'lishi, gapda grammatik jihatdan to'g'ri tuzilishi kerak.

Shularni hisobga olib, kichik yoshdagi o'quvchilar tilning talaffuzi, grafik, leksik, so'z yasalishi va grammatik tomonlarining o'zaro bog'lanishi mohiyatini tushunishlari uchun dastur materialini o'rganishda tilning aloqa vazifasi yetakchi ekani nazarda tutiladi, ya'ni kishilar bilan aloqa jarayonida tilning barcha tomonlari birgalikda foydalanilishi hisobga olinadi. Shu maqsadda tilning fonetik tomonini o'rganishda so'zning ma'no va talaffuz jihatdan birlik hosil qilishini, tovushning so'z ma'nosini farqlashdagi o'rnini tushuntirishga katta ahamiyat qaratiladi.

"So'z" mavzusi o'tilayotganda o'quvchilar tomonidan so'zning talaffuzi, leksik ma'nosi, morfologik tarkibi, grammatik belgilari, yasalishi, nutqda ishlatilishi va yozilishini yaxlit tushunishga asosiy diqqat qaratiladi. Bunda o'qituvchi so'zning

nom boʻlib xizmat qilishini ham, morfemik tarkibi va leksik maʼnosining bir-biriga taʼsirini ham oʻquvchilarning tushunib olishlariga erishishi lozim.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Husanboeva Q. Adabiyot – maʼnaviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. T.: 2009.
2. Qodirov V. Adabiyot oʻqitish metodikasi. Maʼruzalar matni. Andijon.: 2010.
3. Karima Qosimova va boshqalar “Ona tili oʻqitish metodikasi Toshkent.: 2009
4. Boqijon Toʻxliyev “Ifodali oʻqish” Toshkent.: 2015
5. Normatov U. “Ona tili oʻqitishning dolzrb muammolari”, -T.: 2008 y
6. https://uz.wikipedia.org/wiki/Ona_tili
7. <https://kun.uz/uz/35715601>

MILLIY QÁWIPSIZLIKTI TÁMINLEWDE XALÍQARALÍQ-HUQÍQÍY QURALLAR

Tursinbaev Miraddin Oralbay uli

Qaraqalpaqstan Respublikası, Nókis qalası

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti 2-kurs magistrantı

Annotaciya: Milliy qáwipsizlik milletniń óziniń házirgi jaǵdayınıń negizgi baylıqlarına zıyan keltiriw qáwpin barınsha azayta otırıp, ózin-ózi saqlaw, rawajlanıw hám jetilistiriw ushın zárúrli talapların qanaatlandırıw qabileti bolıp, milliy qáwipsizlikti nátiyjeli táminlew kóplegen faktorlarǵa baylanıslı boladı. Jergilikli ilimdegi qáwipsizlik fenomenin túsiniw hám onıń normativlik-huqıqıy aspektten bekkemlew ushın islep shıǵılǵan teoriyalıq hám metodologiyalıq tiykar úlken áhmiyтке iye. Bul maqalada milliy qáwipsizlikti táminlewde xalıqaralıq shólkemlerdiń jáne hújjetlerdiń ornı hám roli kórip shıǵılǵan.

Tayanış sózler: Tınıshlıq hám qáwipsizlik, xalıqaralıq qáwipsizlik, jalpı qáwipsizlik, xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlik jalpı sisteması, kollektivlik qáwipsizlik, milliy qáwipsizlik, xalıqaralıq shártnamalar, regionallıq shártnamalar.

Ǵárezsizlik úlken baylıq bolıp tabıladı. Hár bir mámleket ǵárezsizlik alıp, óz suverenitetine iye bolǵannan soń, ǵárezsizligin bekkemlewge, onıń mángilik bolıwın táminlewge umtıladı. Sonıń menen qatar túrli tarawlarda qarım-qatnası bekkemlewge, óz-ara isenim dárejesine jetkiziwge tırısadı. Hár bir mámleket basqa mámleketler menen qarım-qatnasqa kirirken sayın oǵan túrli kóz qaraslar qalıplese baslaydı. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoyev Qorǵanıwdı basqarıw milliy orayında 2022-jıldıń 13-yandarında Qawipsizlik keńesiniń keńeytilgen jıynalıısında: “Xalqımızdıń qáwipsizligin, tınıshlıǵı menen paraxatshılıǵın saqlaw búgin de, keleshekte de bizlerdiń baslı wazıypamız bolıp qaladı. Sebebi, elimizdiń hár tárepleme rawajlanıwınıń tiykarǵı kepili tek ǵana tınıshlıq bolıp tabıladı. Jańa – 2022-jıl barlıq tarawda, sonıń ishinde Qurallı Kúshler sistemasında da sheshiwshi jıl bolıwı tiyis” [1], dep atap ótken edi. Sonday-aq, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022-jıl 28-yanvardaǵı “Jańa Ózbekstannıń 2022-2026-jıllarǵa arnalǵan rawajlanıw strategiyası haqqında”ǵı PP-60-sanlı Pármanı [2] menen tastıyqlanǵan “Jańa Ózbekstannıń 2022-2026-jıllarǵa arnalǵan rawajlanıw strategiyası”nıń jetinshi baǵdarınıń “Mámleketimizdiń qáwipsizlik hám qorǵanıw potencialın kúsheytıw, ashıq, pragmatikalıq jáne belsendi sırtqı siyasattı alıp barıw” dep belgileniwi hám usı baǵdardaǵı mámlekettiń xalıqaralıq qatnasıqlardaǵı teń huqıqlı subiekt retindegi rolin attırıw jáne Oraylıq Aziyadaǵı qáwipsizlik, sawda-ekonomikalıq, suw, energetika, transport hám mádeniy-gumanitarlıq tarawlardaǵı

tig'iz birge islesiwdi sapalı joqarı dárejege shıǵarıw siyaqlı maqsetlerdiń qoyılıwı bul tarawdıń aktualılıǵın tastıyıqlaydı.

Birlesken Milletler Shólkemi – jer júzinde tınıshlıqtı táminlew, qáwipsizlikti bekkemlew, mámleketleraralıq birge islesiwdi rawajlandırıwǵa qaratılǵan xalıqaralıq shólkemlerden biri. Birlesken Milletler Shólkemi SSSR, AQSh, Angliya hám Qıtay mámleketleri tárepinen 1945-jılda shólkemlestirilgen. BMSH tiykarǵı shólkemlestiriw hújjeti onıń Ustavı bolıp tabıladı. BMSH Ustavınıń Alǵı sózinde “xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlik ushın kúshlerimizdi biriktiremiz” delingen. Bul xalıqaralıq tınıshlıqtı táminlew ushın barlıq mámleketlerdiń birigip háreket etiwın, qáwipsizliktiń óz-ara kelisimge tiykarlanıwın, bir mámlekettiń qáwipsizligi ekinshi mámleket qáwipsizligine tiykarlanbaytuǵının bildiredi. Sonıń menen birge, BMSH Ustavında “Xalıqaralıq tınıshlıq penen qáwipsizlikti saqlaw hám tınıshlıqqa dánetuǵın qáwiplerdiń aldın alıw jáne onı saplastırıw, agressiya yamasa tınıshlıqqa qáwip salıwshı basqa háreketlerdi jol bermew ushın birlesip tiyisli sharalar qabıllaw hám ádillik penen xalıqaralıq huqıq principlerine negizlengen tınıshlıq qurallarınan paydalanıp, tınıshlıqtıń buzılıwına alıp keliwshi xalıqaralıq tartıs yamasa jaǵdaylardı tınıshlandırıw yaki sheshiw” [3] dep kórsetip ótilgen. BMSH Ustavında xalıqaralıq tınıshlıq, qáwipsizlikti saqlaw, tınıshlıqqa qarsı hár qanday agressiyaǵa jol bermew, olarǵa qarsı nátiyjeli sharalar qabıllaw, xalıqaralıq huqıqtıń ústemligin moyınlaw, tartıslar hám agressiyanı xalıqaralıq huqıq norma hám principlerine sáykes sheshiw kerekligi atap kórsetilgen.

Evropada Qáwipsizlik hám Birge islesiw Shólkemi Evropa mámleketleriniń qatnasıwında 1975-jılǵı Juwmaqlawshı aktine qol qoydı. Juwmaqlawshı aktiniń kirispesinde “mámleketler ortasında óz-ara járdem qatnasıqların jaqsılaw, mámleketler puqaralarınıń turaqlı dúnyada ómir súriwin táminlew, keleshekte olardıń qáwipsizligin hár tárepten táminlew kerek” [4] ekenligi atap ótilgen. Bunda Ekinshi jer júzilik urıs tamamlanıwı, dúnya eki polyusqa aylanıp, SSSR menen AQSh ortasında salqın urıs óziniń joqarı dárejesine jetken edi. Usıǵan baylanıslı Evropa mámleketleri SSSR menen AQSh qatnasıwında usı juwmaqlawshı aktine qol qoyıwǵa alıp keldi. Negizgi maqset mámleketler ortasında qarım-qatnastı jumsartıw boldı. Bul jaǵdayda juwmaqlawshı aktine qol qoyılıwı salqın urıstıń biraz bolsada jumsarıwına alıp keldi. Juwmaqlawshı akt mámleketler ortasında óz-ara járdem qatnasıqların ornatılıwına, juwmaqlawshı aktine qol qoyılıwı mámleketlerdiń puqaraları óz-ara tınısh dúnyanı qurıwdı, olardıń keleshektegi ómiri ushın qáwipsizlik sharaların táminlew kerekligi ayılǵan. Ózbekstan Respublikası Evropadaǵı Qáwipsizlik hám Birge islesiw Shólkeminiń aǵzası retinde juwmaqlawshı aktiniń norma hám principlerin tolıq durıs orınlaydı. Ózbekstan Respublikası bul shólkemge 1992-jılı 30-yanvarda qosıldı.

Sovet Awqamı ıdıraǵannan keyin, onıń quramında bolǵan mámleketler óz-ara birlesiw hám óz-ara tatıw jasawdı jobalastırıp 1992-jıl Gárezsiz Mámleketler Doslıq

Awqamın dúzdi. Gárezsiz Mámleketler Doslıq Awqamına tiykarın shólkemlestiriw hújjeti onıń Ustavı esaplanadı. Bul Ustav qáwipsizlik penen óz-ara tınıshlıq tiykarında jasaw qağıydasın belgileydi. Ustavtıń 3-statyası 6-bóliminde “óz-ara tartıslardı xalıqaralıq tınıshlıq, qáwipsizlik hám ádillikte qáwip tuwdırmay, tınısh jol menen sheshiw kerek” [5] delingen.

Shanxay Birge islesiw Shólkemi (ShBSh) – regiondağı óz-ara isenim, birge islesiw hám kóp tárepleme qatnasıqlarğa tiykarlangan shólkem. ShBShnıń tiykarǵı shólkemlestiriw hújjeti onıń Xartiyası esaplanadı. Xartiyanıń alǵı sózinde “kóp tárepleme qatnasıqlardı bunnan bılay da bekkemlew, tınıshlıqtı bekkemlewge birgelikte úles qosıw, siyasiy kóp qırılı ekonomikalıq hám informaciyalıq rawajlanıw tiykarında regionda qáwipsizlik hám tınıshlıqtı táminlew kerek” [6] ekenligi kórsetip ótilgen.

Házirgi kúnde zamanagóy ǵalabalıq qırıw quralları gez kelgen mámlekettiń qáwipsizligin táminley almawın esapqa alıp, buǵan quralsızlanıw, qurallanıw dárejesin kemeytiw, ǵalabalıq qırıw quralları menen yadrolıq qurallardı qadaǵan etiw arqalı erisiw múmkin.

Quralsızlanıw boyınsha Komissiya BMSH sheńberinde quralsızlanıw boyınsha gúresiwshi tiykarǵı shólkem esaplanadı. Komissiya quralsızlanıw boyınsha ulıwma principlerin islep shıǵadı. BMSH Bas Assambleyası sessiyasınıń quralsızlanıw tuwralı sheshimleriniń orınlanıwın táminleydi.

“Atmosferada, kosmosta hám suw astında yadrolıq sinaqlardı qadaǵan etiw haqqında”ǵı shártnama 1963-jıl 5-avgustda qabıl etilgen. Shártnamanıń kirispesinde “atmosferada, kosmosta hám suw astında yadrolıq sinaqlardı qadaǵan etiw haqqında pikir júritiledi. Shártnama jer astı yadrolıq sinaqlarǵa tıym salmaydı” [7].

“Yadrolıq quraldı tarqatpaw haqqında”ǵı shártnama 1968-jıl 1-iyulda qabıl etilgen. Shártnama yadrolıq quralǵa iye mámleketler menen yadrolıq qurallarǵa iye bolmaǵan mámleketler túsiniǵın keltirip ótilei. Shártnamanıń 1-statyasında “Yadrolıq quralǵa iye bolǵan mámleketler yadro quraldı yamasa yadrolıq jarılǵısh qurılmalardı, onıń ústinen qadaǵalawdı hesh kimgе bermewi tiyis” [8] delingen.

“Ayrıqsha aymaqlıq jerlerdi delimitaciyalaw haqqında”ǵı shártnamalar qatarına “Antarktida haqqındaǵı shártnama” (1959-jıl), “Kosmos haqqında shártnama” (1967-jıl), “Dúnya teńizi astında yadrolıq quraldı hám basqa ǵalaba qırıw quralların saqlamaw haqqındaǵı shártnama” (1971-jıl), “Latin Amerikası yadrolıq quraldan azat zona haqqındaǵı shártnama” (Tlatelolko shártnaması 1967-jıl), “Tınısh okeanınıń qubla bólimin yadrolıq quraldan azat zonaǵa aylandırıw haqqındaǵı shártnama”lardı kirǵızıw múmkin.

1972-jıl 10-aprelde baktiologiyalıq hám uwlı qurallardı hám olardıń qorların joq etiw boyınsha shartnamaǵa qol qoyıldı. Ximiyalıq qurallardı joq etiw boyınsha konvenciya 1993-jıl qol qoyıldı.

BMSH Bas Assambleyası tárepinen 1985-jıl 5-dekabr hám 1987-jıl 7-dekabrde Xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlik jalpı sisteması strukturasın jaratıw haqqında arnawlı rezolyuciylar qabıl etilgen. 1988-jıl 7-dekabrde «BMSH Ustavına tiykar Xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlik bekkemlewge jalpı jantasıw haqqında rezolyuciya» qabıl etilgen.

Ózbekstan Respublikası gárezsizlik algannan keyin, xalıqaralıq huqıqtıń ulıwma principielerin moyınlay otırıp, xalıqaralıq huqıqtıń subiekti retinde óz erkin bildire basladı. Onıń aldında turǵan tiykarǵı máselelerden biri milliy qáwipsizlikti táminlew mashqalası esaplanadı. Bul mashqala tiykarǵı strategiyalıq wazıypa retinde belgilendi. Bul wazıypadan kelip shıǵıp, onıń xalıqaralıq huqıqıy qatnasıqlardaǵı óziniń milliy máplerin anıqlaw kerek boldı. Ózbekstan Respublikası xalıqaralıq qáwipsizliktiń quramlıq bólegi esaplanadı jáne bul sistema sheńberinde gárezsiz mámleket retinde tán alındı.

«Milliy qáwipsizlik – qáwipsizlik koncepciyasınıń fundamental bólegi, baslanǵısh dárejesi hám jetekshi ideyası» [9].

Milliy qáwipsizlik – konstituciya, nızamlar, xalıqaralıq shártnamalar arqalı kepillengen shaxstıń, jámiyettiń, mámlekettiń turmıshlıq zárúrli máplerin ishki hám sırtqı qáwiplerden qorǵaw.

Búgingi kúnde kollektivliklik qáwipsizlikti házirgi hám keleshektegi mashqalalardı sheshiwde eń maqul túsetuǵın qural retinde kóriw múmkin. BMSH Bas Assambleyasınıń 1988-jılǵı 5-dekabrdegi rezolyuciyasında «Xalıqaralıq tınıshlıq penen qáwipsizlikti táminlewde nátiyjeli qurallardı jaratıw salasında kollektivliklik qáwipsizlik sisteması BMSH Ustavında kórsetilgen bolıp, kollektivlik qáwipsizlik xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlikti táminlewde fundamental hám tiykarǵı qural bolıp tabıladı» [10] dep kórsetilgen.

Ózbekstan Respublikasınıń BMSH, EQBSh, ĞMDA shólkemleri sheńberinde qatnasıwı, bul shólkemler sheńberinde qáwipsizlikti saqlawda kollektivliklik qáwipsizlikti táminlew degendi bildiredi.

BMSH Ustavı Qáwipsizlik Keńesine xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlikti táminlew ushın baslı juwapkershilikti júkleydi. Sonıń menen birge, bul tarawda Bas Assambleya, Bas xatker hám Xalıqaralıq sudqa sheklengen juwapkershilik berilgen.

Qáwipsizlik Keńesiniń bes turaqlı aǵzasına kollektivliklik qáwipsizlik sistemasında da tiykarǵı juwapkershilik júkletilgen. Bunda bes turaqlı aǵza Qáwipsizlik Keńesinde birden-bir dawıs beriw huqıqınan paydalanadı. BMSH Ustavınıń 43, 44-statyalarında arnawlı shártnamalar tiykarında Xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlikti táminlewde BMSH áskeriy bólimleri BMSH Áskeriy Shtab Komiteti tárepinen ámelge asırılıwı, BMSH Ustavınıń VII babına tiykar Qáwipsizlik Keńesi qarawına beriliwi belgilep berilgen. Biraq BMSH Áskeriy Shtab Komiteti bar bolsa da, hesh qanday jumıs islemestek kelmekte. Bunnan kelip shıǵatuǵını, BMSH

Ustavının 43-statyasında belgilengen qaqıydaların BMSH Qawipsizlik Keñesi emes, NATO jáne onıń bólek aǵza mámleketleri júzege asıradı.

Birlesken Milletler Shólkemi Ustavının VIII babı Regionallıq kelisimler dep ataladı, olar xalıqaralıq tınıshlıq hám qawipsizlikti saqlawǵa tiyisli bolǵan hám regionallıq xarakterlerge tuwrı keletuǵın máselelerdi sheshiw ushın regionallıq kelisimlerdiń yamasa uyımlardıń bolıwına tosqınlıq etpeydi, biraq bunday kelisim yamasa uyımlar hám olardıń iskerligi shólkemniń maqset hám principi menen sáykes bolıwı shárt.

Usınday kelisimler hám uyımlardı dúzgen shólkem aǵzaları Qawipsizlik Keñesiniń qarawına shıǵarar aldında jergilikli tartıslardı olardı usınday regionallıq uyımlar járdeminde tınısh jol menen sheshiwge erisiw ushın bar kúshlerin baǵdarlawı kerek.

Qawipsizlik Keñesi mápdar mámleketler baslaması yamasa óz baslaması boyınsha usınday regionallıq kelisimler yamasa usınday regionallıq uyımlar arqalı jergilikli tartıslardı sheshiwdi intalandırıwı kerek.

Qawipsizlik Keñesi óziniń jetekshiliginde bunday regionallıq kelisimlerdi yamasa kerekli bolǵan jaǵdayda tiyisli uyımlardı paydalanadı. Biraq Qawipsizlik Keñesinen wákillik almay turıp, usı regionallıq kelisimler tiykarında yamasa regionallıq uyımlar tárepinen hesh qanday májbúriy sharalar qabıllanbaydı.

Qawipsizlik Keñesi xalıqaralıq tınıshlıq hám qawipsizlikti saqlaw ushın regionallıq kelisimler tiykarında yamasa regionallıq uyımlar atqaratuǵın háreketler haqqında barlıq waqıtta tolıq xabardar bolıwı kerek.

EQBSH aǵza mámleketler 1992-jılǵı Xelsinkiy deklaraciyasın BMSH Ustavının VIII babı boyınsha regionallıq shártname dep jarıyaladı.

Ózbekstan Respublikası NATO menen 1991-jıl 21-dekabrden baslap birge islesip kelmekte. 1994-jılı 13-iyulde Ózbekstan Respublikası NATO «Tınıshlıq jolında birge islesiw» baǵdarlamsına qatnasıw maqsetinde sheńberlik hújjetke qol qoydı.

Ózbekstan Respublikası 1992-jılı Arqa Atlantikalıq birge islesiw Keñesine qosıldı. Ol 1997-jılı Evroatlantikalıq birge islesiw Keñesi bolıp ózgertildi.

Ózbekstan Respublikası NATO menen «Tınıshlıq jolında birge islesiw» baǵdarlaması tiykarında birge islesedi. Bul baǵdarlama NATO hám Ózbekstan Respublikası ortasında óz-ara birge islesiw baǵdarlaması esaplanıp, NATOǵa aǵza bolmaǵan mámleketler menen dúziledi. «Tınıshlıq jolında birge islesiw» baǵdarlaması 1994-jılı shólkemlestirilgen bolıp, dáslep kóp tárepleme siyasiy birge islesiw tiykarında shólkemtirilgen hám basqa mámleketler, yaǵnıy shólkemge aǵza bolmaǵan mámleketler menen bólek birge islesiw qaqıydaların názerde tutpaǵan edi.

“Tınıshlıq jolında birge islesiw” baǵdarlaması tómendegi ayrıqshalıqlarǵa iye: barlıq mámleketler ushın ashıqlıǵı;

birge islesiw tek ǵana dialog formasında bolmastan, anıq birge islesiwge tiykarlangan;

NATO birge islesiwın keńeytiw.

“Tınıshlıq jolında birge islesiw” baǵdarlamasınıń maqsetleri:

áskeriy joybarlaw processinde ashıqlıqqa erisiw hám mámleketlerdiń qorgaw byudjetin rawajlandırıw;

demokratiyalıq áskeriy kúshler qadaǵalawın engiziw;

xalıqaralıq áskeriy operaciýalar ótkeriwdı táminlew;

BMSH hám EQBSH qollawı menen ótkeriletuǵın xalıqaralıq áskeriy operaciýalarda qatnasıwǵa áskeriy kúsh hám quralların tayarlaw;

Aǵza mámleketlerdiń tınıshlıq ornatiwǵa qaratılǵan, qutqarıw hám gumanitarlıq operaciýalardı qatnasıwda bilim hám mamanlıǵın asırıw.

“Tınıshlıq jolında birge islesiw” baǵdarlamasınıń tiykarǵı negizi hújjet esaplanadı. Bunda hár bir mámleket penen shólkemniń ortasındaǵı birge islesiw anıq jaǵdaylarǵa tiykarlanadı. Bul hújjetke tiykar hár bir aǵza mámleket bir qatar siyasiy minnetlemelerdi aladı: demokratiyalıq jámiyet qurıw, xalıqaralıq huqıq principlerine, BMSH Ustavı, İnsan huqıqları jer júzilik deklaraciyasına ámel etiw. Xelsinki juwmaqlawshı akti, quralsızlanıw hám quralsızlanıw ústinen baqlaw, basqa mámleketlerge qarsı kúsh isletpew hám kúsh menen qawıp tuwdırmaw, mámleketlik shegaralardı buzıw, óz-ara kelisiwlerdi tınısh jol menen retlestiriwden kelip shıǵatuǵın minnetlemelerdi orınlawdı qarastıradı.

“Tınıshlıq jolında birge islesiw” baǵdarlamasına tiykar bul baǵdarlama úsh basqıshlı sistemadan turadı [11]:

Birinshi sistema: Jeke birge islesiw baǵdarlaması (IPP - individual partnership programme) [12]. Bul sistemada mámleketler NATO menen birge islesiw qatnasıqların ornatadı. Bul sistemanıń tiykarǵı maqseti aǵza mámleketlerdiń áskeriy bólimlerin NATO tárepinen alıp barılıp atırǵan áskeriy háreketlerde qatnasıwdı názerde tutadı.

Ekinshi sistema: Joybarlaw processı hám analiz baǵdarlaması (PARP- planning and review process) [13]. Tiykarǵı maqset qalıplesken birge islesiw sistemasın keleshekte bunnan bılay da keńeytiw. Joybarlaw procesi hám analiz baǵdarlamasınıń tiykarǵı iskerligi jańa áskeriy oqıw processleri, tınıshlıq jolındaǵı operaciýalardı joybarlaw bolıp tabıladı. Joybarlaw procesi hám analiz baǵdarlaması óziniń iskerligi hám kólemi jaǵınan Jeke birge islesiw baǵdarlamasına qaraǵanda joqarı dárejede ekenligi menen ajralıp turadı.

Úshinshi sistema: Ayrıqsha birge islesiw háreket jobası (IPAP - individual partnership action plan) [14] “Tınıshlıq jolında birge islesiw” baǵdarlamasınıń úshinshi buwının quraydı. NATOǵa aǵza mámleketler menen shólkemniń birge islesiwın anıq ilajlar tiykarında áskeriy integraciyanı kúsheytiwdi názerde tutadı.

Ózbekstan Respublikasınıń xalıqaralıq arenada tán alınıwı xalıqaralıq huqıq subiekti jeńilliklerine iye bolıw, xalıqaralıq huqıq normaların jaratıwda qatnasıw, regionallıq uyımlardı shólkemlestiriw, xalıqaralıq shártnamalar dúziwde qatnasıw huqıqın berdi. Ğalaba tán alınğan normalar hám xalıqaralıq huqıq principi milliy nızamshılıqtıń quramlıq bólegi retinde qalıplese basladı.

Ózbekstan Respublikası NATO menen Jeke birge islesiw baǵdarlaması (IPP - individual partnership programme) hám Joybarlaw processı hám analiz baǵdarlaması (PARP- planning and review process) tiykarında háreket etedi.

1995-jıl Ózbekstan Respublikası menen NATO qáwipsizlikti táminlew haqqında shartnamaǵa qol qoydı.

1995-jılǵı 16-avgustdaǵı “Maǵlıwmat almasıwda qáwipsizlik rejimi haqqında”ǵı shártnama sonıń menen birge, “Minez-qulıq kodeksi”ne [15] qol qoydı.

1996-jılı Ózbekstan Respublikası hám NATO Jeke birge islesiw baǵdarlamasına qol qoydı.

Ózbekstan áskeriy bólimleriniń NATO oqıw shınıǵıwlarında qatnasıwın táminlew maqsetinde 1996-jıl 24-iyulde “Áskeriy kúshler statusı haqqında”ǵı [16] shártnama menen qosımsha protokolǵa qol qoyıldı.

2002-jılı Ózbekstan Respublikası hám NATO Joybarlaw processı hám analiz baǵdarlamasına qol qoydı.

2005-jıldan baslap Ózbekstan Respublikası NATOnıń Joybarlaw processı hám analiz baǵdarlamasında iskerligin toqtattı. Buǵan Andijan waqıyaları sebep boldı. 2010-jılı Ózbekstan Respublikası bul baǵdarlama boyınsha jumıstı jalǵastırıwın xabarladı.

Dúnyada xalıqaralıq tınıshlıq penen qáwipsizlikti táminleytuǵın shólkem bul – Birlesken Milletler Shólkemi. Birlesken Milletler Shólkeminiń tiykarǵı wákilligi – xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlikti táminlew. BMSH Ustavı xalıqaralıq tınıshlıqqa, qáwipsizlik hám ádillik ideyalarına qáwip salmaw, barlıq tartıslardı tınısh jol menen sheshiw, hár qanday tartıslardı Qáwipsizlik Keńesiniń qarawına shıǵarıwǵa haqlı.

BMSH Ustavınıń VII babında Qáwipsizlik Keńesi óz sheshimlerin ámelge asıra alatuǵın ilajlar sisteması keltirilgen. Bul ilajlar sistemasına embargo ornatiw, ekonomikalıq sankciya, óz wákilligi sheńberindegi áskeriy kúshlerden paydalanıw wákilligi berilgen.

BMSH Bas Assambleyası “tınıshlıqtı táminlew hám qáwipsizlik tarawındaǵı xalıqaralıq birge islesiwdiń ulıwma principlerin kórip shıǵıw” wákilligine iye. Bas Assambleya tınıshlıq hám qáwipsizlik máselelerin Birinshi Komitettiń (quralsızlanıw hám xalıqaralıq qáwipsizlik) jáne Tórtinshi komitet (arnawlı siyasiy máseleler hám dekolonizaciya máseleleri) jıynalıslarında kórip shıǵadı.

Juwmaqlap aytqanda, milliy qáwipsizlikti táminlewde xalıqaralıq huqıqıy qurallardıń táminleniwın mámleketler ortasındaǵı óz-ara isenim, doslıq, birge islesiw

qatnasıqların bunnan bılay da bekkemleniwine alıp keledi. Bul bolsa óz gezeginde milliy qáwipsizliktiń xalıqaralıq huqıqıy tiykarları bar ekenliginen derek beredi. BMSH sheńberinde qáwipsizlik hám turaqlılıqtı táminlew xalıqaralıq dárejedegi milliy qáwipsizlikti táminlewdiń xalıqaralıq huqıqıy quralı bolıp tabıladı. Biraq BMSH Qáwipsizlik Keńesinde tınıshlıq, qáwipsizlik hám turaqlılıqtı táminlew ushın ushın Birlesken Milletler Shólkemi Ustavınıń 43-statyasında keltirilgen BMSH aǵzalarınıń arnawlı kelisimleri hám kelisimlerine tiykar qurallı kúshlerdi hám basqa qurallardı almay yamasa óz wákillikleriniń bir bólegin regionallıq shólkemlerge bermey, olardı ózi júzege asırıwı maqsetke muwapıq esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/01/14/armed-forces/>
2. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. <http://lex.uz//uz/docs/5841063>
3. Устав ООН (полный текст) | Организация Объединенных Наций. <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>
4. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. https://www.osce.org/files/f/documents/0/c/39505_1.pdf
5. <http://lex.uz//docs/2888288> Устав Содружества Независимых Государств.
6. <http://lex.uz//ru/docs/2054961> Хартия Шанхайской организации сотрудничества.
7. Договор о запрещении испытаний ядерного оружия в атмосфере, космическом пространстве и под водой. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/nuclear_seabed.pdf
8. Договор о нераспространении ядерного оружия. *UN Treaty Series, Vol. 729–13*. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/npt.pdf
9. Бобокулов И.И. «Миллий хавфсизлик» тушунчасининг концептуал таҳлили. Жамият ва бошқарув. 2013 №3. 47 б.
10. Декларация о предотвращении и устраниении споров и ситуаций, которые могут угрожать международному миру и безопасности, и о роли Организации Объединенных Наций в этой области. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/place_threatenning_dispute_s.shtml
11. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_22839.htm «NATO's relations with Uzbekistan».
12. Partnership for Peace: Framework Document. 10-11 January 1994. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm>
13. Partnership for Peace: Framework Document. 10-11 January 1994. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm>

14. Partnership for Peace: Framework Document. 10-11 January 1994.
<http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm>
15. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_22839.htm «NATO's relations with Uzbekistan».
16. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_22839.htm «NATO's relations with Uzbekistan».

FE'LNI O'RGANISH METODIKASI

Abdukodirova Zilolaxon Tulkunovna

Qo'qon shahar 31-maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilariga fe'l turkumiga oid so'zlarni o'qitish usullari bilan tanishish. Maqollar orqali so'zlarni mazmunini tushuntirish. Boshlang'ich sinf darsliklaridagi fe'lga oid mashlarni tahlil etish

Kalit so'zlar: So'z, gap, fe'l, vosita, vazifa, so'roq, bilim, ko'nikma, malaka, til, xalq, asar, tahlil, izoh, ibora.

Fe'l ustida ishlashda izchillik, bo'limlar orasidagi bog'lanish, dastur materialining hajmi, uni har bir sinfda o'rganish usullari va vositalari shu so'z turkumini o'rganish vazifasi, uning lingvistik xususiyatlari va kichik yoshdagi o'quvchilarning bilish imkoniyatlariga qarab belgilanadi.¹⁸

„Fe'l“ mavzusini o'rganishda asosiy vazifalar: so'z turkumi sifatida fe'l haqida dastlabki tushunchani shakllantirish, o'quvchilar nutqini fe'llar bilan boyitish hamda og'zaki va yozma nutqda fe'ldan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini o'stirish, o'quvchilarning aqliy faoliyatini rivojlantirish, grammatik mavzu bilan bog'liq holda ayrim imloviy qoidalarni o'zlashtirish hisoblanadi. Bu vazifalar bir-biri bilan bog'liq holda hal etiladi.¹⁹ O'quvchi so'zlarni ma'nosini tushunmasa ham nutqida qo'llay oladilar.

Fe'lning lingvistik xususiyatlari xiyla murakkab, shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilari faqat uning muhim nazariyalari bilan tanishtiriladi. Material tanlashda shu materialning nutq va imloga oid vazifalarni hal qilishda qanchalik zarurligi hisobga olinadi.²⁰

Fe'lning o'rganishda izchillik. 1-sinfda fe'l ustida ishlash. Fe'l ustida ishlashga tayyorgarlik savodga o'rgatish davrida boshlanadi. Bu davrda o'quvchilarning diqqati fe'lning leksik ma'nosiga qaratiladi; fe'l uchun tipik hisoblangan leksik ma'nosiga qaratiladi; fe'l uchun tipik hisoblangan leksik-grammatik ma'noni, ya'ni predmetning harakatini bildirishni umumlashtrish imkonini beradigan aniq material yig'iladi.²¹

Fe'l ustida ishlash mashqlarini „Alifbe“dagi so'z va mashqlarni o'qish, rasmga qarab gap tuzish bilan bog'lab o'tkaziladi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar gap tuzishda mazmunga mos fe'lning topishga, so'z nimani bildirishini va qanday so'roqqa javob

¹⁸ K. Qosimova, S.M atchonov, X. G'ulom ova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi — T.: «NOSHIR», - 2009. 267 b.

¹⁹ K. Qosimova, S.M atchonov, X. G'ulom ova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi — T.: «NOSHIR», - 2009. 267 b.

²⁰ O'sha asar 268 b.

²¹ K. Qosimova, S.M atchonov, X. G'ulom ova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi — T.: «NOSHIR», - 2009. 267 b.

bo'lishini aniqlashga yordam beradigan sharoit yaratadi. Masalan, bolalar kuzda meva va sabzavotlarni, kutubxonasi daraxtlarni kuzatib yoki rasmlarni ko'rib, gapni mazmunga mos so'zlar bilan to'ldiradilar: Kuzda mevalar nima qiladi?... (pishadi), sabzavotlar nima qiladi?... (yetiladi), daraxt baiglari nima qiladi?... (sarg'ayadi).²² Harakatni ifodalovchi so'zlarga nima qildi? Nima qilyapti? nima qilmoqchi? kabi so'roqlarni beramiz. Masalan: nima qildi? – uchib keldi.²³

Bolalar nima qilyaptilar?... (dam olyaptilar),... (o'ynayaptilar),... (ishlayaptilar). Fe'lni o'rganishda maqsadga qaratilgan ishlar harakatni bildirgan so'zlar mavzusini o'rganishdan boshlanadi (1-sinf, o'quv yilining 2-yarmi). Fe'l leksik ma'nosi bilan grammatik ma'nosi (harakat bildirishi) mos keladigan (nima qilyapti?) yugurayapti, arralayapti, sakrayapti, (nima qildi?) yugurdi, arraladi, sakradi, (nima qiladi?) yuguradi, arralaydi, sakraydi kabi misollardan foydalanish bilan, o'quvchilar o'zlari bajargan harakatlarni aytishni so'rab, ular bergan javobini (fe'lni) so'roqlari bilan xattaxtaga yozib, suhbat o'tkazish bilan tushuntiriladi. O'quvchilarni so'roq berish bilan holat bildiradigan uxlayapti, o'ynayapti, faxrlanadi kabi fe'llarni ham tanlashga o'rgatib borish muhim ahamiyatga ega. Bunday mashqlar o'quvchilarda predmet harakatini keng ma'noda tushunish ko'nikmasining shakllana borishiga yordam beradi.

1-sinfda morfologik so'roq so'z nimani bildirishini aniqlash maqsadida beriladi. O'quvchilarni so'zga so'roq berishga, o'qituvchi bergan so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarni tanlashga, so'zni so'rog'iga mos ravishda o'zgartirishga (nima qildi? — □ qildi, nima qilamiz? ~ o'qiymiz, nima qilmoqchi? — o'qimoqchi kabi) o'rgatiladi.

2—3-sinflarda fe'lni o'rganish. Bu bosqichning asosiy vazifasi „Fe'l — so'z turkumi“ degan tushunchani shakllantirish, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarning ma'nosi va shakliga qarab farqlash ko'nikmasini hosil qilish, bo'lishsizlik qo'shimchasi (-ma) ning talaffuzi va imlosini o'rgatish hisoblanadi²⁴.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K. Qosimova, S.M atchonov, X. G'ulom ova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi — T.: «NOSHIR», - 2009. 314 b.
2. I. Azimova va voshqalar Ona tili va o'qish savodxonligi 1-qism. 1-sinf uchun darslik Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. -21 b

²² K. Qosimova, S.M atchonov, X. G'ulom ova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi — T.: «NOSHIR», - 2009. 267 b.

²³ K. Mavlonova [va boshq.]. Ona tili va o'qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 66 b.

²⁴ K. Qosimova, S.M atchonov, X. G'ulom ova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi — T.: «NOSHIR», - 2009. 314 b.

3. S. Matchonov, A. Shojalilov, X. G‘ulomova [va boshq.]. - O‘qish kitobi: Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik Qayta ishlangan va to‘ldirilgan 6-nashri. - Yangiyo‘l: 2020 – 195 b

4. K. Mavlonova [va boshq.]. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 66 b.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МУСИҚИЙ АСАР ИЖРОСИ УСТИДА ИШЛАШ

Ганиев Жаҳонгир Ҳамза ўғли

Ўзбекистон давлат консерваторияси 2 босқич магистранти

Турапов Зулхорбек

Илмий-ижодий раҳбар: ЎзДК доценти

Дутор бас ижрочиси (барча чолғулар сингари) ўз репертуарига турли даврга мансуб, турли характерга эга бўлган мусиқа асарларини киритиши табиий. Бунда асарнинг характери, тоналлиги, бадиий образ йўналиши, кулминацияси ва умумий тузилишини англаб олиш тўлақонли ижрога ёрдам беради. Буларни аниқлашда ўқитувчининг ёрдами зарур бўлади. Асар назарий жиҳатдан ўзлаштирилгандан сўнг унинг амалий ижросига ўтилади. Мусиқа асарлари бошидан охиригача бир хил техник қийинчиликда бўлмасдан, балки унинг баъзи қисмлари бошқаларига нисбатан мураккаброқ бўлиши мумкин. Бундай вақтда шу қийин жумлалар алоҳида ажратилиб, уларнинг ижроси устида махсус машқлар ўтказиш тавсия этилади. Лекин бундай ишлаш жараёни жуда узоқ давом этмаслиги лозим. Шу қийин қисмнинг ижрочи томонидан мустақил равишда беками–кўст ижросига эришилса ҳам, кўп ҳолларда асарни бошидан охиригача ижро этганда худди ана шу қисм асарнинг умумий йўналиши билан қўшилмасдан, алоҳида ажралиб қолиши эҳтимоли мавжуд. Шу сабабли қийин қисмларни такрорлашда шу қисмдан бир неча такт олдинга ва кейингиларини қўшиб ижро этиш тавсия этилади. Асар ўзлаштирилаётган вақтда ижрочининг имкониятларига мос бўлган тезлик (суръат)ни танлаш, ижронинг бир маромда бўлишга эришиш лозим бўлади. Мусиқа асарининг устида тўғри ишлай билиш ижро маҳоратини оширишнинг омилларидан ҳисобланади. Чолғу ижрочилиги синфларининг тажрибасида баъзи мусиқа асарларини ўзлаштириш иши концерт ёки якуний назоратгача етиб бормай, асарлар синф иши сифатида ўзлаштирилади. Синф ишидан асосий мақсад:

мусиқа асарининг умумий мазмуни билан танишиш;

унда ишлатиладиган ижро кўникмаларини ўзлаштириш;

шулар асосида баён қилинмоқчи бўлган мусиқавий кечинмаларни чолғу ёрдамида талқин эта билишдир.

Мусиқа педагогикасида бундай синф ишларига алоҳида эътибор берилади ва у ўқув жараёнининг махсус шаклини ташкил этади. Синф иши сифатида ўқитиладигин мусиқа асарини ўзлаштириш учун ажратиладиган вақтнинг чегараланганлиги шу асар устида ишлаш жараёнини жадаллаштиришни англатади. Бунда ўқув педагогик жараённинг ўзи тезлашади; ўқувчи олдида

маълум материални қисқа, чегараланган вақт ичида ўзлаштириш вазифаси туради. Бунинг барчаси ўқувчидан янги ўқув адабиётлари билан танишиш, бир жойда туриб қолмаслик, олдинги ўтилган вазифани бир хилда такрорлайвермасликни талаб этади. Синф иши учун ажратилган мусиқа асарлари устида ишлаш билан бирга нотага қараб варақдан ўқиб чалиш (читка с листа) каби машғулотларнинг ижобий томони бор. Бу икки ҳолда ҳам ўқувчи хилма-хил мусиқа асари билан қисқа вақт ичида танишиш имкониятига эга бўлади. Айни пайтда, синф иши билан нотага қараб чалиш машғулоти маълум даражада бир-биридан фарқ қилади. Нотага қараб чалишда ўқувчи материал билан бир марта эпизодик танишиш имкониятига эга бўлса, синф иши жараёнида у асар билан тўлароқ ва асосли танишиб, ўзлаштиради. Синф иши билан шуғуланадиган ўқувчи, мусиқа асарини бир неча бор такрорлаши туфайли ўзи учун шу асарнинг моҳияти, мазмуни, тузилиши ва бошқа сифатларини тўлароқ очишга эришади. Шу асосда асарнинг ижодий ғояси ва унда баён этилаётган бадиий фикрлар ўқувчига тобора тушунарли бўлиб боради. Синф иши учун танланадиган репертуар ўзининг характери, тузилиши, мазмуни ва бошқа кўрсаткичлари жиҳатидан ранг-баранг бўлиши зарур. Бундан ташқари, репертуардан ўрин олган асарларнинг шакли, баён этиладиган ҳис туйғуларнинг бойлиги ҳам муҳим аҳамият касб этади. Муҳими, синф иши учун танланган асарлар ўқувчиларга ёқиши, уларда катта қизиқиш уйғотиши лозим. Агар асосий репертуар ўқувчи учун мажбурий бўлса, синф иши учун асарларни ўқувчининг хоҳишига қараб танлаш имкони бор. Шу боисдан ҳам бунда ўқитувчи ўқувчининг истагига қарши эмас, балки унга нисбатан хайрихоҳ бўлиши мақсадга мувофиқ. Синф ишида фойдаланиладиган мусиқа асарларининг мураккаблиги ўқувчининг ҳақиқий имкониятларига қараганда маълум даражада қийинроқ бўлиши мумкин. Бу асарлар концертда ёки якуний назоратларда маълум даражада ижро этилмаслигини ҳисобга олсак, ўқитувчи юқорида айтилган принципни қўллаши тўғри бўлади. Синф иши дастлабки пайтда албатта ўқитувчининг иштироки ва назорати остида ўтиши зарур. Кейинчалик, ўқувчининг тажриба, кўникмалари ортиши билан ўқитувчининг иштироки камайиши, мусиқа асарлари билан танишиш ўқувчининг мустақил машғулоти вақтида амалга оширилиши мумкин. Бунда ўқитувчи ўқувчига умумий кўрсатмалар бериш билан чегараланади. Ўқитувчи учун муҳими, синф иши ҳамда мусиқа асари билан танишиш ўқувчи томонидан тўғри ташкил этилишидир. Синф иши учун асарларни ўзлаштириш асосий репертуардаги асарлар устида ишлашдан фарқ қилади. Асосий репертуардаги қийин ўринларни ўқувчи бир неча бор такрорлаб уни ёд олса, синф ишидаги асарлар ижросида у ўз эътиборини мусиқа асаридаги бадиий образларни яхлитлигича талқин қилишга асар шаклини ўз ижроси билан умумлаштиришга қаратиши

керак. Бунда албатта, асардаги барча кўрсатма ва белгиларга тўла риоя қилишга эътибор берилади. Синф ишида ўқувчининг умумий ривожланишига ижобий таъсир этадиган имкониятлар кўп, бундай машғулот билан мунтазам равишда шуғулланиш шу имкониятларни тўла очилишига замин яратади. Ўқувчи синф иши учун танланган асарлар ижросига мунтазам равишда вақт ажратган ҳолдагина кўзланган мақсадга эришиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, таълим жараёнида синф ишаларидан фойдаланиш ўқувчининг умумий муносиқий ривожланиши учун асосий омиллардан биридир. Тарбия жараёнида ўқувчи-талабаларга индивидуал ёндашишни талаб қилади. Чунки инсонлар индивидуал хусусиятлари билан бир-биридан фарқ қилганидек, мутлақо бир хил хусусиятли одамлар бўлмайди. Шунингдек ҳар бир ўқувчининг хусусиятлари ҳам ўзига хос ва такрорланмасдир. Таълим - тарбиянинг талаблари эса барча ўқувчилар учун ягона бўлиб қолаверади.

Самарали натижага эришиш учун ўқувчиларга нисбатан педагогик воситаларни қандай қўллаш керак?

Таълим ишида ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш, шу хусусиятлар асосида ишни ташкил этиш юқоридаги саволга маълум даражада жавоб бўлади. Таълим жараёнида ўқувчиларга индивидуал ёндашиш муаммоси ижодий характерга эга. Бу жараённинг ҳар бир босқичига олдиндан аниқ кўрсатма бериб бўлмайди. Педагогикада тарбияланувчиларга индивидуал ёндашиш масаласи таълим - тарбия ишининг барча бўғинларини ўз ичига олади. Индивидуал ёндашишнинг моҳияти ўқувчи олдида қўйилган умумий тарбия вазифасининг ҳар бир ўқувчига, унинг барча хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда педагогик таъсир кўрсатиш орқали амалга оширилиши ҳисобланади. Амалда ҳулки, характери, салоҳияти турлича бўлган ўқувчиларни учратиш мумкин. Баъзи ўқувчиларнинг қобилиятлари ёшлик чоғлариданок сезилса, бошқаларида қобилиятни аниқлаш анча вақт талаб этади. Ўқувчиларнинг характер ва ҳуқлари қандай бўлишидан қатъий назар уларга ўқитувчининг эътибори талаб этилади. Ўқувчиларга индивидуал ёндашиш биринчи, навбатда уларда ижобий сифатларни мустаҳкамлаш ва салбийларини йўқотишга қаратилади. Ўқувчиларнинг салбий сифатларини ўқитувчи вақтида сезиб, бартараф этиш чораларини кўриши, келажакда ўқувчини қайта тарбиялашдек қийин ишнинг олдини олади. Тарбияда индивидуал ёндашиш самарадорлигини оширишда ўқувчи характеридаги ижобий сифатларга таяниш фойдали, деган фикр аввалдан маълум. Масалан, чолғуни ўрганаётган ўқувчида бирор усул бошқаларига нисбатан яхши ривожланган дейлик, Репертуар танлашда ўқитувчи ўқувчининг худди шу сифатларини ҳисобга олиши мақсадга мувофиқ бўлади. Бу ўқувчидаги камроқ ривожланган сифатларга эътиборсизлик билан қараш, дегани эмас. Аксинча, ўқувчилардаги ижобий

сифатлардан унумли фойдаланиш уларда камроқ ривожланган сифатларни ишга солиш ва мукаммаллаштиришга ёрдам беради. Ўқувчи-талабалар умумий мусиқий билимининг ривожланиши ижрони ўргатишнинг моҳияти маълум асарларни ўрганиш, қатор техник кўникмаларни ҳосил қилиш билангина чегараланиб қолмаслиги лозим. Тўғри фикрлай оладиган, мустақил ишлай биладиган созандани шакллантириш ўқитувчининг асосий вазифаси. Ўқитувчи фақатгина чолғучилк санъатини ўрганаётган ўқувчи билан эмас, балки том маънода тарбияланувчи билан ишлаётганини ҳис этиши зарур. Замонавий фан, таълим ва ривожланишни илмий нуқтаи назардан чуқур, ҳар тарафлама ўрганиб фаолият юритиш талаб этилади. Чунки таълим ва ривожланиш жараёни бир - бири билан узвий боғланган. Ўқувчиларнинг муайян билим, кўникмаларни ўзлаштиришларининг индивидуал хусусиятлари, онгининг қанчалик ривожланганлиги таълим жараёнига таъсирини ўтказди. Кимнинг онг ва интеллект даражаси ривожланган бўлса, у турли билим ва кўникмаларни осон ва тез ўзлаштира олади. Таълим ва ривожланишнинг ўзаро боглиқлигини эътироф этиш таълим жараёнида ривожланиш ўз - ўзидан амалга ошади, дегани эмас. Фан таълимнинг ривожланишига ижобий таъсирини инкор этмайди. Шунга қарамасдан, таълим таъсиридаги ривожланиш натижаси ҳамма вақт ҳам бир хил бўлавермайди. Ривожланиш таълим жараёнида амалга оширилади. Чолғу ижрочилиги таълимини ўқувчининг умумий мусиқий ривожланишидан маълум даражада ажралган ҳолда олиб бориш ҳоллари ҳам йўқ эмас. Бунинг сабаблари қуйидагича:

– кундалик дарс жараёнида ўқувчидаги камчиликларни бартараф этиш мақсадида ўқитувчи тамонидан берилаётган кўрсатмалар етарли даражада асосланмайди, яъни камчиликни келтириб чиқараётган сабаблар атрофлича таҳлил этилмайди;

– машғулот пайтида асосий эътибор ижрочилик кўникмаларига қаратилиб, ўқувчининг умумий мусиқий ривожланиши учун зарур назарий билимларни ўзлаштириш вазифаси иккинчи навбатга ўтиб қолади;

- дарс мазмуни нисбатан қашшоқлашиб қолади;

- керакли назарий хулосалар ва умумлаштиришлар амалга оширилмайди;

– ўқувчилар ўзларининг ижрочилик тажрибаларида нисбатан кам миқдорда мусиқа асарларидан фойдаланадилар;

- уларнинг репертуари характер, ижро мураккаблиги жиҳатидан бир хил бўлиб қолади;

– ўзлаштирилаётган ижрочилик билим ва кўникмалари ўзининг мазмуни ва ҳажми жиҳатидан тор доира ичида чегараланиб қолади;

– баъзи ўқувчилар нотаниш мусиқа асарини мустақил равишда тўлақонли ижро этишга ожизлик қиладилар.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, айтишимиз мумкинки, машғулот жараёнида ўқувчилар ўзларининг том маънода ривожланишлари учун жуда кам микдорда билимга эга бўладилар. Бундан ташқари, чолғу ижроси таълимида фаоллик, мустақиллик ва ижобий ташаббус каби сифатларни шакллантиришга етарли даражада эътибор берилмайди. Хуллас, ижрочилик синфларида созандачиликнинг деярли бир томони, ижро кўникмалари ҳамда билимларини ўзлаштириш ва ривожлантириш иши билан чегараланиб қолинади. Чолғу ижрочиligи таълими билан шуғулланаётган баъзи синфларнинг камчилик ва нуқсонлари мана шулардан иборат. Айтиб ўтилган камчиликларни диққат билан чуқурроқ таҳлил қиладиган бўлсак, унда ўқувчиларнинг умумий ривожланиш имкониятларининг камситилиши ҳолларини кўришимиз мумкин. Ҳақиқатан ҳам таълим давомида ўзлаштирилаётган репертуарнинг чегараланганлиги, ўқув материалидаги умумий ва хусусий умумлашмаларнинг камлиги, ўқувчиларнинг мустақиллиги ва фаоллигини тўла даражада ишга солмаслик каби камчиликлар ўқувчининг умумий мусиқий ривожланишига тўсқинлик қилади. Айтиб ўтилган камчиликлар таълим - тарбия ишининг барча поғоналарида - бошланғич мусиқа мактабларидан тортиб, Олий ўқув юртларида ҳам мавжуд. Айтиш керакки, таълим жараёнини ўқувчининг умумий мусиқий ривожланиш ишига хизмат қилдиришни ўқув - тарбия жараёнининг барча поғоналарида, айниқса, бошланғич босқичда йўлга қўйиш зарур бўлади. Шу билан бирга, бу вазифани амалга оширишни ўзи бўларчилиikka қўйиб қўйиш ҳам ярамайди. Таълим йўналиши ўқувчининг умумий мусиқий ривожланиш талабларига жавоб бериши зарур. Ижрочилик таълимининг олдида турган реал вазифаларни ҳисобга олган ҳолда, чолғучиликда билим ва кўникмаларни ўргатиш ва ўрганиш тор маънодаги вазифа бўлмай, балки мана шу вазифани ҳал этиш мусиқа тарбиясининг йирик муаммоларини ҳал этишга қаратилиши керак. Юқорида айтиб ўтганимиздек, ўқувчининг умумий мусиқий ривожланиши таълим жараёнида амалга оширилади. Бу фикр педагогика фанида исбот қилинган қонуниятлардан биридир. Ўқитувчи таълим тарбия жараёнида асосий шахс бўлиб, унинг педагогик маҳорати ва билими ҳақиқий ижрони шакллантиришда халқ қилувчи омил бўлиб хизмат қилади. Бу маҳоратни ривожлантиришда бошқа ўқитувчиларнинг ишлари билан танишиш ҳам катта аҳамиятга эга. Илғор педагогик методларни яқиндан ўрганиш тарбия жараёнида учраб турадиган камчиликларни бартараф этишда ўқитувчиларга ёрдам беради. Ўқитувчи ўз ишига нисбатан танқидий муносабатда бўлиши, касбдошларининг маслаҳатларини тўғри қабул қилиши, шунингдек, ўқувчининг назоратида эканини унутмаслик керак. Ўқитувчилик катта қувонч бахт этиш билан биргаликда жавобгарлик ҳам демакдир. Бизнинг мамлакатимизда ўқитувчилик катта ҳурматга эга бўлган эъзозли, масъулиятли

фаолият ҳисобланади. Ўқитувчи туфайли билимлар пойдевори ўрнатилади, инсон дунёқараши ва характери шаклланади, эркин фикрлаш, меҳнатга муҳаббат, одамийлик, ижодий сифатлар бевосита ўқитувчининг таъсирида тарбияланади. Бунинг учун ўқитувчи ўз билимини тўхтовсиз тўлдириб бориши, махсус адабиётлар билан қизиқиши, машҳур ўқитувчилар тажрибасини ўрганиши, шахсий тажрибасини таҳлил қилиб, умумлаштира олиши лозим. Шундагина бундай ўқитувчиларнинг дарслари доимо қизиқарли, мазмунли, замон талаби даражасида ўтади.

ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАР ВА МАЪНАВИЯТНИНГ ЎЗARO МУТАНОСИБЛИГИ

Рузиева Гузал
ЎЗМУ 1-курс магистр

Аннотация: Ушбу мақолада фуқаролик ҳуқуқий муносабатлар ва уларнинг хусусиятлари, уларнинг мазмун моҳияти ва ушбу муносабатлар иштирокчилари ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, ҳуқуқий муносабатларнинг маънавият билан ўзаро мутаносиблиги ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: ҳуқуқий муносабатлар, жамият, маънавият, ҳуқуқ, қонун, мафкура

Маънавият ва ҳуқуқ бир-бири билан боғлиқдир. Жамият давлат доирасида нормаларининг белгиланиши, одамларнинг қайси даражада маънавиятга ега бўлишларига боғлиқ. Мамлакат миқёсида қабул қилинадиган конституцион қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларнинг даражалари шу мамлакат фуқароларининг маънавияти ва сиёсий маданиятларини ифода этади. Бу масаланинг бир томони. Иккинчидан, конституцион қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар фуқароларнинг ҳуқуқ ва еркинликлари, бурчлари ва давлат сиёсатининг йўналишларини, фуқароларнинг маънавияти ривожланиши даражаларига мос равишда расман белгилаб беради. Аммо шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, юқоридан туриб қонун қабул қилиш ҳар қандай юксак даражадаги қонун ва норматив ҳужжатлар фақат фуқароларнинг маънавий салоҳияти ва сиёсий онги даражасидагина амал қилади, ундан нарига ўта олмайди. Аслини олганда одамларнинг маънавияти ва сиёсий онги қабул қилинадиган қонунлар ва бошқа ҳужжатларда белгиланадиган расман нормалардан юқори бўлиши керак. Ана шундагина фуқаролар жамиятнинг тараққий қилишида фаол иштирок этадилар

Ҳуқуқнинг ижтимоий муносабатларга таъсир этиши муаммоси давлат ва ҳуқуқ назарияси учун муҳим методологик аҳамият касб этади. Ижтимоий муносабатларнинг ҳуқуқ нормалари ёрдамида тартибга солинадиган қисми ҳуқуқий муносабатларни ташкил қилади. Ҳуқуқ нормалари ўз вазифа ва функцияларини ҳуқуқий муносабатлар орқали амалга оширади; ижтимоий муносабатлар шаклига айлантириш, яъни уларни тартибга солиш билан ҳуқуқ ҳаётга татбиқ этилади. Ҳуқуқий муносабат - ўзаро субъектив ҳуқуқ ва мажбуриятлар билан боғлиқ бўлган шахслар (яъни, ҳуқуқ соҳиблари) ўртасидаги ҳуқуқ нормалари ва муайян юридик фактлар асосидаги алоқадир.

Ҳукукий муносабат таърифидаги асосий нарса, аввало, бу томонлар ўртасидаги алоқадорликни акс эттиришдир. Бундай муносабатларда камида икки томон - ҳуқуқ соҳиблари иштирок этиб, ўзаро мулоқотга киришадилар.

Юридик адабиётда ҳукукий муносабатларнинг табиати масаласи анча мунозарали. Бир гуруҳ олимлар ҳукукий муносабатларни ижтимоий муносабатларнинг алоҳида бир тури, деб ҳисоблайдилар (Л.С.Явич,²⁵ В.К.Бабаев,²⁶ Ю.И.Гревцев²⁷ ва бошқалар) Бошқа мутахассисларнинг таъкидлашича: «Ҳукукий муносабатлар ижтимоий муносабатларнинг алоҳида тури эмас, яъни улар мулкӣ, меҳнат, оилавий, бошқарув муносабатлари силсиласида мустақил ўрин тутмайди: ҳукукий муносабатлар фақат уларнинг юридик шакли, ифодаси сифатида намоён бўлади... Ижтимоий муносабатлар ҳукукий шаклга эга бўлиши мумкин, бунда улар ҳукукий муносабатлар, деб аталади»²⁸.

Тўғри, ижтимоий муносабатларнинг ҳаммаси ҳам ҳукукий нормалар воситасида тартибга солинмайди. Одатда, давлат ва жамият манфаатлари нуқтаи назаридан энг муҳим ижтимоий муносабатлар ҳуқуқ билан тартибга солинади. Ижтимоий муносабатларнинг қолган қисми ахлоқ нормалари, сиёсий нормалар, жамоат бирлашмалари нормалари, одат қоидалари, диний нормалар ва ҳоказолар билан тартибга солинади.

Ҳукукий муносабатлар қуйидаги хусусият ва махсус белгилар билан тавсифланади:

а) Ҳукукий муносабат - ижтимоий тусдаги муносабат, яъни инсонлар ўртасидаги муносабат бўлиб, бу уларнинг фаолияти, хулқ-атвори билан бевосита боғлиқдир. Айтайлик, мулкдор буюмга нисбатан муайян ҳуқуқларга эга. Бироқ, бу ҳуқуқлар реал ҳаётӣ мазмунга эга бўлиши учун мулкдор мазкур буюм устидан бошқа одамлар билан муносабатга киришиши лозим. Хусусан, мулкдор шахс буюмни ўзга кишига сотиши, ўзининг мулкдан фойдаланиш ҳуқуқини бировга ўтказиши, ҳадя қилиши мумкин. Айни пайтда, улардан ўзининг мулк ҳуқуқига риоя этишларини талаб қила олади.

Ҳукукий муносабат ҳар қандай ижтимоий муносабат каби инсонлар онгли фаолиятининг натижасидир. Кишилар ўртасидаги ҳукукий алоқалар онгли ва уларнинг оқилона фаолияти натижаси ҳисобланади. Ҳукукий муносабат ижтимоий муносабатнинг махсус кўриниши сифатида ранг-баранг ижтимоий ҳаётнинг бутун борлиги ва бойлиги билан узвий боғлиқ ҳамда мазмунан у билан белгиланади. Зеро, ҳар қандай устқурма воқелиги каби ҳукукий

²⁵ Явич Л. С. Право и общественные отношения. –М., 1987

²⁶ Общая теория права. Под Ред. В.К.Бабаева. -Н.Новгород, 1993, 405-407 бет.

²⁷ Гревцев Ю.И.Правовые отношения и осуществление права. -Л.,1987, 29-42 бет.

²⁸ Лазарев В.В. Липень С.В. Теория государства и права – М., 1998. 290-291 бет.

муносабатлар ҳам моддий (иқтисодий) муносабатларга, базисга асосланади. Бу устувор методологик фикрга яна шуни қўшимча қилиш мумкин:

Ҳуқуқий муносабатларни тавсифлаганда ҳамиша эътибор бериладиган муҳим сифатлардан бири уларнинг мафкуравий табиатидир. Мафкуравийликни собиқ тоталитар тузумдаги синфийлик билан аралаштириб юбормаслик лозим. Тўғри, мафкура синфий интилиш ва манфаатларни акс эттириши мумкин. Бироқ, бу ҳол улар айнан битта ҳодиса, деган хулосани бермайди. Ўз моҳиятига кўра, мафкура ижтимоий-сиёсий ҳаётга оид турли қарашлар, назариялар тизимидир. Масалан, эркин бозор ва тадбиркорлик муносабатларига ўтиш - мафкурадир; давлат ва жамиятнинг динга муносабати ҳам мафкура; аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий ҳимоя қилиш ҳам мафкура ва ҳоказо. Шунингдек, ҳуқуқ ва унга мутаносиб ҳуқуқий муносабатлар ҳамиша мафкуравий ҳодисалар бўлиб қолади. Бу ерда, энг муҳими, ҳуқуқнинг тор синфий манфаатларга эмас, аксинча, умуминсоний қадриятлар ва манфаатларни ифодалашга йўналтирилгаюшгидир. Мафкуравийликнинг яна бир хусусияти шундаки, ҳуқуқий муносабатлар авваламбор кишилар онги орқали (ҳуқуқий онг сифатида мавжуд) бўлиб, сўнг реал воқеликка айланади²⁹.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, қонунларни билиш, уларга итоат этиш, ўз ҳуқуқларини, эркинликларини ва бурчларини тушуниб етиш ҳар бир флиқаронинг юксак маънавий фазилати. Бу адолатли, демократик, ҳуқуқ устуворлигига асосланган янги жамият қуришнинг ҳам кафолатидир. Худди шу маънода ёшларимиз, талабаларимиз ҳуқуқий билимларни чуқур ўзлаштиришлари ва сиёсий онглари ривожлантиришлари бугунги кунимизнинг энг долзарб муаммоси қисобланади. Шундай экан ҳар бир фуқаро ўз ҳуқуқ ва эркинликларини тўлақонли англаши бу унинг қанчалик маънавиятли инсонлигидан далолат беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Явич Л. С. Право и общественные отношения. –М., 1987
2. Общая теория права. Под Ред. В.К.Бабаева.-Н.Новгород, 1993, 405-407 бет.
3. Гревцев Ю.И. Правовые отношения и осуществление права.-Л., 1987, 29-42 бет.
4. Лазарев В.В. Липень С.В. Теория государства и права – М., 1998. 290-291 бет.
5. Дудин А.П. Диалектика правоотношения. –Саратов, 1984. 13 бет

²⁹ Дудин А.П. Диалектика правоотношения. –Саратов, 1984. 13 бет

Б.В.ЛУНИН ЎЗБЕК ТАРИХШУНОСЛИГИ МАКТАБИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ТУТГАН ЎРНИ

Д.Х.Жуманиязова

ЎзМУ Тарих факультети Тарихшунослик, манбашунослик ва тарихий тадқиқот
усуллари (мамлакатлар бўйича) йўналиши магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистонда манбашунослик ва библиография соҳаларининг ривожланишида Борис Владимирович Луниinning ўрни ва олим томонидан олиб борилган илмий изланишлари атрофлича таҳлил қилинган. Мақолада муаллиф, Б.В.Луниn ҳаёти ва ижодининг ўзига хос жиҳатларини, хусусан мамлакатимизда тарих фани ривожига илмий изланишларининг ривожланиш босқичларига алоҳида эътибор қаратган.

Калит сўзлар: Б.В.Луниn, Марказий Осиё, Туркистон, тарих, тарихшунослик, археология, қўлёзма фондлари, манбашунослик, библиография, этнография, ўлкашунослик, архив.

Аннотация: В данной статье проводится подробный анализ роли Бориса Владимировича Лунина в развитии источников и библиографии в Узбекистане и его исследований. В статье автор уделяет особое внимание особенностям жизни и деятельности Б.В. Лунина, в частности этапам развития научных исследований в развитии исторической науки в нашей стране.

Ключевые слова: Б. В. Луниn, Средняя Азия, Туркестан, история, историография, археология, рукописные собрания, источниковедение, библиография, этнография, краеведение, архив.

Annotation: This article provides a detailed analysis of the role of Boris Vladimirovich Lunin in the development of sources and bibliography in Uzbekistan and his research. In the article, the author pays special attention to the features of the life and work of B.V. Lunin, particularly the stages of the development of scientific research in the development of historical science in our country.

Keywords: BV Lunin, Central Asia, Turkestan, history, historiography, archeology, manuscript collections, source studies, bibliography, ethnography, local history, archive.

Ўзбекистонда Тарих фанлари ривожини белгиловчи омиллардан бири бу ўз мактабларини яратга олимларнинг шахсий фондларини илмий ўрганиш ва улар томонидан тўпланган тарихий аҳамиятга эга бўлган манбаларни илмий муомалага олиб чиқиш долзарб ҳисобланади.

Қўлёзма фондларида сақланаётган минг-минглаб китоблардан соҳа мутахассислари орасида барқарорлашган, илмий йўлга қўйилган, махсус ишлаб чиқилган қатъий тартиб қоидаларсиз фойдаланиш ниҳоятда оғир бўлган бўлур эди. Сон саноксиз китоблар орасидан зарур бўлган бирор асарни топиш ёки бу хазиналарда нималар борлигидан воқиф бўлишни манбашуносларнинг машаққатли меҳнатисиз тасаввур қилиб бўлмайди.

Умуман олганда, манбашунослик илмда тарих фанининг бир соҳаси сифатида қабул қилинган. Собиқ шўролар даврида кўпгина фанлар қатори манбашуносликка ҳам фаннинг Октябрь инқилобига тараққий этмаган бир соҳаси деб қараш ҳукмрон эди. Бироқ ҳар бир даврни ўз мезонлари билан олиб қарасак, манбашунослик маданиятимиз тарихида ўзининг чуқур илдизларига эга эканига амин бўламиз. У ўзининг муайян мезон ва меъёрлари билан ривожланиб тараққий этиб келган. Тўғри, XX асргача манбашуносликка фаннинг алоҳида тормоғи сифатида қараш дунё миқёсида йўқ эди. Аммо бу соҳадаги амалий ишлар тинимсиз ривожланишда бўлгани кузатилади[1].

Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, Марказий Осиё халқлари орасида китоб йиғиш, уларни маълум соҳалар бўйича туркумлаш, китоб хазиналарини тарихнинг суронли воқеаларидан омон сақлаб қолиш ишларига қадимдан катта эътибор бериб келишган. Бу ишда албатта, йирик маданий марказлардаги китоб хазинадорлари, йирик олим ва ижодкорлар жонбозлик кўрсатишган.

Айнан, Ўзбекистонда манбашунослик ва библиография соҳаларининг ривожланишида Борис Владимирович Луниининг ўрни ва олим томонидан олиб борилган илмий изланишлар муҳим аҳамият касб этади.

Борис Владимирович Луниин 1906 йил 18 июлда Женевада Россиядан келган сиёсий муҳожирлар оиласида туғилган. 1941 йил Улуғ Ватан уруши даврида Б.В.Луниин Жанубий фронтдаги фаол армия таркибида бўлган. 1942-1953 йилларда Б.В.Луниин Туркистон ҳарбий округида хизмат қилган (охирги ҳарбий унвони подполковник), тумандаги ҳарбий таълим муассасаларида катта ўқитувчи, ижтимоий-иқтисодий цикл бошлиғи бўлган[2].

1953 йилда нафақага чиққанидан сўнг Ўзбекистон Фанлар академияси Тарих ва археология институтида илмий котиб, сўнгра катта илмий ходим, сўнгра Фанлар академияси Ижтимоий фанлар бўлими илмий котиби бўлди.

1968 йилдан Б.В.Луниин Ўзбекистон ССР Тарих институти тарихшунослик сектори мудири лавозимида ишлай бошлади ва шу йили шу институтнинг бош илмий ходими бўлди[3].

Профессор Б.В.Луниин мактаби тарих фани учун жуда кўп илмий ишланмалар ва манбаларни берди. Борис Владимирович Луниин библиография, тарихшунослик ва манбашуносликда янги йўналишларнинг яратувчиси эди.

Б.В.Лунун хизматлари билан унутилган Марказий Осиё тадқиқотчиларининг илмий ишланмалари ўрганилиши асосида уларнинг номлари кайтарилди.

Борис Владимирович Лунин ўзбек олими-тарихшунос, манба тадқиқотчиси, библиограф, тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби ҳисобланади.

1941 йил Улуғ Ватан уруши даврида Б.В.Лунин Жанубий фронтдаги фаол армия таркибида бўлган. 1942-1953 йилларда Б.В.Лунин Туркистон ҳарбий округида хизмат қилган, тумандаги ҳарбий таълим муассасаларида катта ўқитувчи, ижтимоий-иқтисодий цикл бошлиғи бўлган. 1953 йилда нафақага чиққанидан сўнг Ўзбекистон Фанлар академияси Тарих ва археология институтида илмий котиб, сўнгра катта илмий ходим, сўнгра Фанлар академияси Ижтимоий фанлар бўлими илмий котиби бўлди. 1968 йилдан Б.В.Лунин Ўзбекистон ССР Тарих институти тарихшунослик сектори мудир лавозимида ишлай бошлади ва шу йили шу институтнинг бош илмий ходими бўлди[4].

Б.В. Лунин "Тарих саволлари", "Ватанпарварлик тарихи", "Қадимги тарих хабарномаси", "Россия археологияси", "Фан ва ҳаёт", "Фан ва технология", "Осиё ва Африка халқлари" каби журналларда нашр етилган. ва бошқалар. Б.В. Лунин 25 монография, 50 рисола ва 600 дан ортиқ илмий ишлар муаллифи. Қирқ йил давомида "Ўзбекистонда ижтимоий фанлар" журнали таҳрир хайъати аъзоси, 14 жилдлик Ўзбек энциклопедияси бош таҳририяти аъзоси бўлган[5].

Луниннинг Ўрта Осиёга оид илк нашрлари 1943 йилдан чиқа бошлади. Ўрта Осиё тарихшуносликка оид биринчи илмий ишлари: "Рус шарқшунослиги ва Туркистон археологияси тарихидан", "Туркистон археология ихлосмандлари тўғараги", "Туркистон илмий жамиятлари ва уларнинг прогрессив фаолияти. XIX аср охири - XX аср бошларида", "Марказий Осиё ва маҳаллий шарқшуносликнинг илмий мероси", "Академик Бартолд ҳаёти ва фаолияти", "Шарқ факултети" ва бошқалар. Манбашунослик соҳасида уч жилдлик "Ўзбекистон тарихи манбаларда" асарларидир. Б.В.Лунин илмий ва ўлкашунослик хусусиятларига бағишланган Туркистон археология ихлосмандлари тўғараги фаолияти, унинг фаолияти Ўрта Осиё халқлари моддий маданияти тарихининг энг қимматли ёдгорликларини топиш билан бирга бўлган. Бу кашфиётлар энг кўзга кўринган шарқшунос олимларнинг эътиборини тортди ва улар орасида самарали фаолият кўрсатишига сабаб бўлди.

Борис Владимирович библиография соҳадаги фаолияти билан ҳам танилган. У даврий нашр этиладиган "Археология, тарих, этнография, фалсафа ва ҳуқуққа оид адабиётлар бўйича Ўзбекистон библиографик кўрсаткичлари", Форобий, Ибн Сино, Беруний, Кушонлар тарихи, Амир Темур, Темурийлар

хаёти ва ижодига оид адабиётларнинг библиографик кўрсаткичларини тузиб чиққан[6]

Б.В. Лунинга шон-шухрат ва эътирофни олиб келган илмий ишланмаларидан бири бу Ўзбекистон ва қисман, Марказий Осиё гуманитар фанлари олимлари ҳақидаги биобиблиографик очерклар – яъни “Ўзбекистонда ижтимоий фанлар тарихнавислиги”, (I-II бўлимлар) китоблари барча тарих, этнография, фалсафа, филология ва ҳуқуқ йўналиши олимлари учун асосий манбага айланди десак муболаға бўлмайди.

Шарқ халқлари қадим замонлардан буён жаҳон маданиятининг улкан хазинасига ўзининг мумтоз асарлари билан ҳисса қўшган кўпгина буюк ижодкорларни етиштириб берди. Уларнинг меросини кенг халқ оммасига етказиб бериш маданиятимизнинг тўқислиги учун ниҳоятда зарурдир.

Б.В. Луниннинг тарих, тарихшунослик, археология, этнография ва тарихий библиография бўйича ёзган асарлари унинг ўзбек тарихшунослик мактабининг асосчиси сифатидаги роли бекиёслигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.А.Ҳабибуллаев - Адабий матншунослик ва манбашунослик. Қисқача курс.Тош.ДШИ. 2000 йил. 7 б.

2.Алимова Д.А., Германов В.А. Научная, педагогическая и общественная деятельность академика Б.В. Лунина// Тарихшунослик ўқишлари. –Т.: Фан; 2010. -С. 9-21.

3.Алимова Д, Германов В. Борис Владимирович Лунин – патриарх среднеазиатской школы историографии//История и историки Узбекистана в XX веке. –Т.: Navro'z; 2014. -С. 353.

4.Алимова Д., Зияева Д., Германов В. К 95-летию со дня рождения Б.В. Лунина//О'zbekiston tarixi. 2001. №3. С.58-61.

5.Арифханова З. Б.В. Лунин и этнографические исследование// Тарихшунослик ўқишлари. –Т.: Фан; 2010. - С. 25-32.

6.Раҳматуллаева О. Б.В. Луниннинг илмий меросида Амир Темур ҳаёти ва фаолиятининг ёритилиши// Тарихшунослик ўқишлари-2010. –Т.: Yangi nashr; 2011. -С.174-178.

ЗАРПЕЧАК ЎСИМЛИГИ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

Уббиниязов Дарьябай Даулетназарович

Ўсимликлар карантини ва химояси илмий-тадқиқот институти

Қорақалпоғистон Республикаси филиали директори

Жумамуратов Улуғбек Ғанийбай ўғли

Ўсимликлар карантини ва химояси илмий-тадқиқот институти

Қорақалпоғистон Республикаси филиалининг катта илмий ходими

Аймуратов Дамир Алписбай ўғли

Ўсимликлар карантини ва химояси илмий-тадқиқот институти

Қорақалпоғистон Республикаси филиалининг кичик илмий ходими

Аннотация: Зарпечак ва унга қарши курашиш усуллари ҳақида мақолада баён этилган.

Калит сўзлар: Зарпечакга қарши кураш, карантин объекти ҳисобланган бегона ўт зарпечак.

Зарпечак (*Cuscuta* L.Sp.sp.) Гулли ўсимликлар систематикасида, зарпечакларни алоҳида таксономик гуруҳга, яъни зарпечаклар (*Cuscutaceae*) оиласига киритилган. Зарпечакларни ер шарида 274 дан ортиқ турлари аниқланган. Ўзбекистонда эса шундан 17 тури учрайди. Ундан 13 таси сабзаётларга жиддий зарар келтиради. Зарпечаклар маданий экинларда уларнинг танасига гаусториялари ёрдамида ёпишиб, органик ва ноорганик модаларини сўриб озиқланади, ўсимликни ҳолсизлантирилади, ўсишдан қолдиради. Оқибатида ўсимлик бутунлай куриб қолади. Таркибида “кускудин” ва “кусталин” каби алколоид моддалари мавжудлиги боис улар ем-хашак силосларга аралашиб кетилганда ҳайвонларда заҳарланиш содир бўлади.

Улар кўп жиҳатлари билан оддий-гулли ўсимликлардан тубдан фарқ қилади. Зарпечаклар қишлоқ хўжалиги экинларга жуда катта зарар келтиради. У барча ўт ўсимликлар, дархтлар, бутасимонлар, мевали ва манзарали ўсимликларни зарарлайди. Ушбу бегона паразит ўтдан асосан, беда экинлари, каноп, пахта, лавлаги, сабзи, пиёз ва бошқа кўпгина экинлар жиддий зарарланади. Зарпечак билан кучли зарарланган ўт ўсимликларидан кўк масса ёки силос тайёрланганда, улар моғорлаб, ўз озуқа қийматини йўқотади ва ҳайвонларни заҳарлаши мумкин. Зарпечак билан зарарланган ўсимликлар зарарқунанда ва касалликларга чидамсиз бўлиб қолади.

Тарқалиши. Зарпечаклар ўсимлик ва экинларга турли йўлар билан ўтади. Яъни чирмовуқ билан зарарланган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари орқили, уруғ билан, экинларни суғоришда, яхши чиримаган гўнг билан, тупроқ

A close-up photograph showing a dense, tangled mass of bright yellow, thread-like structures, likely a parasitic plant such as dodder. These structures are intertwined with green foliage in the background, which appears to be a field of tall grass or similar vegetation. The yellow strands are thin and wiry, creating a complex, chaotic web in the foreground.

ёруғликка талабчан эмас, шу сабабли ўсимлик атрофини ўраб олиб, кигизнамат ҳосил қилади. Июнь-июл ойларида чирмовуқлар гуллайди, иссиқ об-ҳаво шароити чирмовуқларни ёппасига гулга киришини таъминлайди, икки уч ҳафта ўтгандан сўнг уруғи пишиб етилади. Уруғларнинг тиним даври ҳар хил, бир неча кундан, бир неча йилгача бўлиши мумкин.

Бунинг олддин олиш учун мутахассислар кимёвий воситалар ёрдамида кураш олиб боришмоқда. Шунинг учун унга қарши курашишнинг энг самарали усули ҳар бир фермер,таморқачи ва ер эгаси экин майдонида бу бегона ўт кўпайишининг олдини олиш учун агротехник табирлардан фойдаланган ҳолда, ўсимликларни зарпечакдан тозалаб, дала четига кўмиб ташлаш лозим.

Қарши кураш чоралари; Зарпечакларга қарши кимёвий усулда курашишда энг аввало “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида қўллаш учун рухсат этилган пестицидлар ва химикатлар рўйхати”га асосланиш тавсия этилади. Зарпечакларга қарши куйидаги азимсульфурон, римсульфурон, фулроксипир, галоксироп – R- метил, натрий биспирибаки таъсир этувчи моддалари бўлган перепаратларни қўллаш яхши самара беради.

Адабиётлар:

1.Карантин бегона ўтлар ва уларга қарши кураш тадбирлари, О.А.Сулайманов, Қ.Бобобеков,Қ.А.Муртазаев, О.Ж.Норматов, С.Б.Ўтаганов 2019 йил

2.<https://staff.tiame.uz/storage/users/278/books/9f2Clrbum8BVpLl0LHP9gXjPamqMzC0Bc25pv2Hu.pdf>

3.<http://www.agriculture.uz/filesarchive/tavsiyanoma-galla.pdf>

4.https://www.rsn.tomsk.ru/news/fitosanitarnyj_kontrol/dfdfgtthddzxcdsaqwedsa

ЎҚУВЧИЛАРДА МИЛЛИЙ ИФТИХОР ТУЙҒУСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КУРАШ СПОРТИНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Каримов Баходир Хуррамович

Сурхондарё вилояти Денов тумани 81-умумий ўрта таълим мактаби, биричи
тоифали жисмоний тарбия фан ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада ўқувчиларда миллий-ифтихор туйғусини шакллантиришда кураш спорти бўйича ўтказиладиган жимоний тарбия дарслари ҳамда дарсдан ташқари тадбирларнинг имкониятларидан фойдаланиш ўрганилган. Шунингдек, кураш спорти баркамол авлодни тарбиялашда асосий омиллардан бири сифатида кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: баркамол авлод, ғурур, миллий-ифтихор туйғуси, шахс, кураш, спорт.

Бугунги ўзбек педагогикаси учун муайян билимлар йиғиндиси эмас, балки бола шахси бош қадриятга айланган. Шунинг учун ҳам миллий педагогикада фақат билимли ўқувчилар тайёрлашга эмас, ўтилаётган дарслар орқали изланувчан, ташаббускор шахсни шакллантиришга асосий эътибор берилмоқда.

Ҳар бир дарс куйидаги учта асосий мақсадга эришишга йўналтирилади: ўқитиш, тарбиялаш, ривожлантириш.

Ана шуларни ҳисобга олиб дарсга умумий талаблар дидактик, тарбиявий ва ривожлантирувчи талабларда аниқ ифодаланади. Дидактик (ёки таълим)ий талабларга ҳар бир дарснинг таълим вазифаларини аниқ белгилаш, дарсни ахборотлар билан бойитиш, ижтимоий ва шахсий эҳтиёжларни ҳисобга олиш билан мазмунини оптималлаштириш, идрок этиш энг янги технологияларини киритиш, турли хилдаги шакли, методлари ва кўринишларидан мос равишда фойдаланиш, дарс тузилишини шакллантиришга ижодий ёндошиш, жамоавий фаолият усуллари билан бирга ўқувчилар мустақил фаолиятларини турли шакллари билан бирга фойдаланиш, оператив қайта алоқани таъминлаш, амалий назорат ва бошқарувни амалга ошириш, илмий мўлжал ва дарсни маҳорат билан ўтказишни таъминлаш кабилар киради.

Дарсга тарбиявий талаблар ўқув материалининг тарбиявий имкониятларини аниқлаш, дарсдаги фаолият, аниқ эришилиши мумкин бўлган тарбиявий мақсадларни шакллантириш ва қўйиш, фақат ўқув ишлари мақсадлари ва мазмунидан табиий равишда келиб чиқадиган тарбиявий масалаларни белгилаш, ўқувчиларни умуминсоний қадриятларга мос тарбиялаш, ҳаётий муҳим сифатлар (тиришқоқлик, тартиблилик,

масъулиятлилик, интизомлилик, мустақиллик, иш бажаришга қобилиятлилик, эътиборлилик, ҳалоллик, меҳнатсеварлик, миллий ифтихор туйғуси ва бошқалар)ни шакллантириш, ўқувчиларга диққат-эътиборли муносабатда бўлиб, педагогик одоб талабларига амал қилиш, ўқувчилар билан ҳамкорлик ва уларнинг муваффақият қозонишларидан манфаатдор бўлишдан иборат.

Кураш ватанимиз қудратини ошириш, ёш авлодни баркамол қилиб тарбиялаш, умрни узайтириш, саломатликни мустаҳкамлаш воситаларидан биридир. Шунинг учун курашни давр талаби даражасида ривожлантириш мақсадида умум таълим мактабларининг жисмоний тарбия фани дастурига киритилган. Давлатимизнинг бевосита кўллаб-қувватлаши ва Ўзбекистон кураш Федерацияси томонидан курашни оммалаштириш борасида амалга оширилган ишлар натижасида жаҳоннинг турли қитъаларида жойлашган хорижий давлатларда миллий кураш федератсиялари ташкил этилди.

1998-йил 6-сентябрда дунёнинг бешта қитъасидаги 129 та миллий федератсияларни бирлаштирган Кураш халқаро ассоциацияси таъсис этилди.

2010-йилда Кураш халқаро ассоциацияси Олимпия ўйинлари дастурига киритиш учун буюртма беришда муҳим талаб ҳисобланган Жаҳон допингга қарши агентлигининг эътирофига сазовор бўлди.

2017-йил 20-сентябрда бўлиб ўтган Осиё Олимпия кенгашининг 36-Бош ассамблеясида тарихда илк бор кураш спорт тури 2018-йилда Индонезияда ўтган XVIII ёзги Осиё ўйинлари дастурига алоҳида спорт тури сифатида ҳамда 2022-йилда -Хитойда, 2026-йилда - Японияда ўтадиган ёзги Осиё ўйинлари дастурларига киритилди [1, 3].

Қадимий қадриятларимиз, хусусан мардлик, жасурлик, ватанпарварлик, гуманизм ғояларини ўзида мужассам этган миллий спортимиз бўлган кураш умумтаълим мактабларининг 5-11-синфларида ўқитилади. (5-синфда 4 соат, 6-синфда 6 соат, 7-синфда 8

соат, 8-синфда 6 соат, 9-синфда 6 соат, 10-синфда 6 соат, 11-синфда 4 соат. Жами; 40 соат [2].

Кураш спорти воситасида ўқувчиларни ҳар томонлама тарбиялаш имкониятларига жисмоний тарбия фани ўқитувчиларининг қарашларини ўрганиш мақсадида, жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти Самарқанд филиали тингловчилари (ўқитувчилар) билан очиқ саволнома ўтказилди. Саволномада 68та респондент иштирок этди. Ўтказилган саволномада қуйидагича жавоблар олинди:

Жисмоний тарбия фани дастуридаги кураш соатларини кўпайтириш. (40 соатдан 100 соатга). 7та.

Курашни яхши ўзлаштириш учун умум таълим мактабларининг жисмоний тарбия фани дастурига 1-синфдан киритиш. 5та.

Курашни фан сифатида умум таълим мактабларида ўқитиш.6та.

Давлат байрамларида Кураш бўйича мусобақалар ташкил этишни ва ўтказишни янада оммалаштириш. 5та.

Кураш бўйича Осиё, жаҳон биринчиликларида фахрли ўринларни эгаллаган таниқли ўзбек спортчилари билан учрашувлар ташкил этиш ва ўтказиш орқали ёшларни курашга қизиқишларини ошириш.6та.

Мактабларда маҳалла фуқаролар йиғинлари билан келишган ҳолда “Маҳалламиз полвонлари” номли мусобақалар ташкил қилиш. 5та.

Маҳалла фуқаролар йиғинлари билан келишган ҳолда уюшмаган ёшларга “Кураш миллий қадратимиз” мавзусида семинар ташкил этиш.7та.

Мактаб жисмоний тарбия фани ўқитувчилари ўқувчи ёшларга «Кураш миллий ғуруримиз», «Кураш миллат фахри» мавзуларида очиқ дарслар ўтказиш. 4та.

Мактабларда ҳар ойнинг бир кунини “Кураш ҳамма учун” шиори остида турли тадбирларни узлуксиз ўтказиб бориш.4та.

Мактабда Кураш спорти турини ривожлантириш учун маҳаллий хомийларни жалб этиш. 6та.

Ўқувчи қизлар ўртасида «Кураш маликаси»мавзусида иншолар танлови ўтказиш. 7та. 12.Мактаб ўқувчиларини дарсдан ташқари Кураш машғулотларига қамраб олиш. 6та.

Адабиётлар рўйхати:

1.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 4 ноябрдаги “Кураш миллий спорт турини ривожлантириш ва унинг халқаро нуфузини янада ошириш чора тадбирлари тўғрисида”ПҚ-4881-сон.

2.Жисмоний тарбия фанидан 2021-2022-ўқув йили учун йиллик тақвим-мавзу режалар. <http://idum.uz/uz/archives/15392>.

3.К. Юсупов. Кураш халқаро қоидалари, техникаси ва тактикаси. Тошкент. “Ғофур Ғулом” нашриёти. 2005й.

MATEMATIKA KURSINI O'QITISHDA NOSTANDART MISOL VA MASALALARNI O'QITISH METODIKASI

Norqulova Gulibodom Oybek qizi

Buxoro Davlat Universiteti fizika-matematika fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika kursini o'qitishda nostandart misol va masalalarni o'qitish metodikasi haqida fikr yuritiladi. Bunda ko'rsatkichli va logarifmik tenglama va tengsizliklarni yechishda ratsionallashtirish usulidan foydalaniladi.

Kalit so'zlar: Ratsionallashtirish usuli, o'suvchi funksiya, kamayuvchi funksiya, an'anaviy usul.

Nostandart misollar odatda logarifm asosidagi o'zgaruvchiga ega bo'lgan tengsizliklarni yechish bilan bog'liq. Ularni hal qilish uchun ikki xil yechish usulini ko'rib chiqish mumkin. Ulardan biri an'anaviy, ikkinchisi esa o'suvchi va kamayuvchi funksiyalarning ta'riflaridan kelib chiqadigan funksiyalarning xossalariidan foydalaniladi. Bu usul ratsionallashtirish usuli deb ataladi. U faqat logarifmning asosi o'zgaruvchi bo'lgan holatda emas, balki boshqa muhim holatlarda ham qo'llanishi mumkin. Aniqrog'i, bu usul, funksiyalarning monotonligi bilan bog'liq. Bu monotonik funksiyani o'z ichiga olgan eksponensial, logarifmik yoki boshqa tengsizliklarning tezda ratsional tengsizlikka aylanishidadir.

Gap shundaki, o'suvchi funksiya uchun uning ikki qiymatining farqi uchun argumentining mos keladigan qiymatlari farqi bilan bir xil ishoraga ega. Ikkita kamayuvchi funksiya, uning ikki qiymatining farqi uning argumentining tegishli qiymatlari farqining ishorasiga qarama-qarshi ishoraga ega. Quyida biz ushbu xususiyatlardan foydalanishni isbotlaymiz va ko'rsatamiz. Bu usul, afsuski, matematika o'qituvchilari tomonidan juda kam qo'llaniladi.

Misol: Quyidagi logarifmik tengsizlikni yeching.

$$\log_{x-1}(x^2 - 3) \geq 2$$

$$\log_{x-1}(x^2 - 3) \geq 2 \Leftrightarrow \log_{x-1}(x^2 - 3) \geq \log_{x-1}(x - 1)^2$$

$$\left[\begin{array}{l} x - 1 > 1 \\ x^2 - 3 \geq (x - 1)^2 \\ x^2 - 3 > 0 \end{array} \right] \Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} x > 2 \\ x^2 - 3 \geq x^2 - 2x + 1 \\ 1 < x < 2 \\ x^2 - 3 \leq x^2 - 2x + 1 \\ x^2 > 3 \end{array} \right] \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow \begin{cases} \begin{cases} x > 2 \\ x \geq 2 \end{cases} \\ \begin{cases} 1 < x < 2 \\ x < -\sqrt{3} \\ x > \sqrt{3} \\ x \leq 2 \end{cases} \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x > 2 \\ \sqrt{3} < x < 2 \end{cases}$$

Javob: $x \in (\sqrt{3}; 2) \cup (2; \infty)$.

Eslatma. Ko'pchilik talabalar uchun ramziy belgi murakkab va g'ayrioddiy, ammo biz buni faqat ikkita sababga ko'ra taqdim etamiz:

-matematika o'qituvchilari, pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalari va yuqori sinf o'qituvchilarini ushbu turdagi matematik yozuvlar bilan tanishtirish;

-mazkur ishdagi yozuvlarning ixchamligi, aniqligi va uyg'unligi uchun.

Ikkinchi yechim usulini qo'llashdan oldin, algebraning umumiy ta'lim kursidan barcha o'qituvchilarga tanish bo'lgan ba'zi nazariy qoidalarni eslab, tahlil qilib o'tamiz.

f(x) funksiya o'suvchi funksiya deyiladi, agar uning qiymatlar sohasidagi har qanday ikkita qiymat uchun argumentning katta qiymatiga funksiyaning katta qiymati to'g'ri kelsa, ya'ni agar $x_2 > x_1$, $f(x_2) > f(x_1)$.

Bu ta'rifdan kelib chiqadiki, o'suvchi $f(x)$ funksiya uchun:

-agar $x_2 - x_1 > 0$ bo'lsa, $f(x_2) - f(x_1) > 0$;

-agar $x_2 - x_1 < 0$ bo'lsa, $f(x_2) - f(x_1) < 0$,

ya'ni $x_2 - x_1$ va $f(x_2) - f(x_1)$ ayirmalar bir xil ishorali bo'ladi.

Kamayuvchi f(x) funksiya uchun ham xuddi shunday, $x_2 - x_1$ va $f(x_2) - f(x_1)$ ayirmalar har doim qarama-qarshi ishoralarga ega.

Bu xossa monoton funksiyani o'z ichiga olgan tengsizliklarni yechishda unumli qo'llanilishi mumkin, bu yerda monoton funksiyaning ikkita qiymatining farqlari farqi yoki koeffitsienti bo'lgan chap tomon nolga taqqoslanadi.

Misol: Tengsizlikni ratsionallashtirish usuli yordamida yeching:

$$\log_{x-1}(x^2 - 3) \geq 2.$$

Tengsizlikni ratsionallashtirish usuli yordamida yechish uchun dastlab, tengsizlikning chap tomonini 3 asosga ko'ra logarifmlaymiz. Shu bilan birga 2 raqamini chap tomonga o'tkazamiz va umumiy maxraj beramiz. Natijada

$$\begin{aligned} \log_{x-1}(x^2 - 3) \geq 2, & \quad \frac{\log_3(x^2 - 3) - 2\log_3(x^2 - 1)}{\log_3(x - 1) - 0} \geq 0, \\ \frac{\log_3(x^2 - 3)}{\log_3(x - 1)} - 2 \geq 0, & \quad \frac{\log_3(x^2 - 3) - 2\log_3(x - 1)^2}{\log_3(x - 1) - \log_3 1} \geq 0 \end{aligned}$$

Oxirgi tengsizlik ratsionallashtirish usuli uchun zarur shaklga ega bo'lgani uchun $y = \log_3 t$ funksiyaning ortib boruvchi maxrajining ikki qiymatining ayirmasida argumentlarga o'tishda farqlarning belgilari o'zgarmaydi, shuning uchun

$$\frac{\log_3(x^2 - 3) - \log_3(x - 1)^2}{\log_3(x - 1) - \log_3 1} \geq 0$$

$$\begin{cases} \frac{(x^2-3)-(x-1)^2}{(x-1)-1} \geq 0 \\ x^2 - 3 > 0 \\ x - 1 > 0 \\ x - 1 \neq 1 \end{cases} \quad \begin{cases} 2 \geq 0 \\ x < -\sqrt{3} \\ x > \sqrt{3} \\ x > 1 \\ x \neq 2 \end{cases}$$

$$\begin{cases} \frac{2x-4}{x-2} \geq 0 \\ |x| > \sqrt{3} \\ x > 1 \\ x \neq 2 \end{cases} \quad \begin{cases} x > 3 \\ x \neq 2 \end{cases}$$

Javob: $\begin{cases} x > 3 \\ x \neq 2 \end{cases}$

Ratsionallashtirish usulidan ildiz funksiyasi uchun ham foydalanish mumkin: $y = \sqrt{x}$. U ko'payadi, shuning uchun bu usuldan foydalanishda hech qanday muammo yo'q. Keling bir misolni ko'rib chiqaylik.

Misol. Tengsizlikni yeching: $\frac{\sqrt{2x^2-3x+1}}{\sqrt{2x-2}} \leq 1$

Yechish: Tengsizlikni quyidagi ko'rinishda yozib olamiz:

$$\frac{\sqrt{2x^2 - 3x + 1} - \sqrt{2x - 2}}{\sqrt{2x - 2} - \sqrt{0}} \leq 0$$

Bundan

$$\begin{cases} \frac{2x^2-3x+1-2x+2}{2x-2} \leq 0 \\ 2x^2 - 3x + 1 \geq 0 \\ 2x - 2 > 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} \frac{2(x-1)(x-1,5)}{2(x-1)} \leq 0 \\ 2(x-1)(x-0,5) \geq 0 \\ x > 1 \end{cases}$$

U holda $x \in (1; 1,5]$

Javob: $x \in (1; 1,5]$.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.S.Alixonov. Matematika o'qitish metodikasi. Toshkent-2011.

2.В.Н.Литвиненко. А.Г.Мордкович. Практикум по решению математических задач. Москва, Просвещение, 1984.

3.В.Г.Рисберг. И.Ю.Черникова. Решение показательных и логарифмических уравнений, неравенств и систем уравнений повышенного и высокого уровня сложности. ПУШКА, 2015.

МУХАНДИСЛИК ТИЗИМЛАРИНИ ЗАМОНАВИЙ МАТЕРИАЛЛАР ВА УСКУНАЛАР БИЛАН ЁТҚИЗИШ ТЎҒРИСИДАГИ МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

М. А. Сафарова

ассистент

И.И.Толлибоев

talaba Жиззах политехника институти

Аннотатция: Республикамизда аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш, аҳоли турмуш даражасини яхшилаш, соғлиқни сақлашда муҳим ўрин эгаллайди. Сув таъминотида сув ўтказар қувурларнинг сифати, унинг мустаҳкамлиги, сувнинг сифатига таъсир этмаслиги асосий фактор ҳисобланади.

Калит сўзлар: гидромеханик жиҳозлар, қурилма, сув узатиш, қувур.

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОКЛАДКИ ИНЖЕНЕРНЫХ СИСТЕМ СОВРЕМЕННЫМИ МАТЕРИАЛАМИ И ОБОРУДОВАНИЕМ.

М. А. Сафаров

ассистент

И.И.Толлибоев

Джизакский политехнический институт

Аннотация: Важную роль в здоровье играет обеспечение населения чистой питьевой водой, повышение уровня жизни населения. Основным фактором водоснабжения является качество водопроводных труб, их долговечность, что не влияет на качество воды.

Ключевые слова: гидромеханическое оборудование, устройство, водопровод, трубопровод.

PROBLEMS AND WAYS OF SOLVING THE LAYING OF ENGINEERING SYSTEMS WITH MODERN MATERIALS AND EQUIPMENT

M.A. Safarova

assistant

T.T.Toliboev

student of the Jizzakh Polytechnic Institute

Annotation: An important role in health is played by providing the population with clean drinking water, improving the standard of living of the population. The main factor in water supply is the quality of water pipes, their durability, which does not affect the quality of water.

Key words: hydromechanical equipment, device, plumbing, pipeline.

Кириш: Умуман мамлакат бўйича сув таъминоти қувур ўтказиш системаси эскирган бўлиб, авариялар кўп бўлишига олиб келади. Ер коммуникациялар, сайёр тоқлар, электролитик аралашмалар билан кўпайиб кетганлиги учун пўлат қувурларни коррозия жараёнини тезлаштиришга олиб келади, ҳароратни кўтарилиши эса, ўзидан ўзи кимёвий шу жумладан занглаш жараёнларини тезлаштиради, бу эса қувурларни ишдан чиқишига сабаб бўлади.

Табиийки бундан қуйидаги хулоса келиб чиқади. Муаммони ечиш учун ишдан чиққан қувурлар, асбоб-ускуналарни алмаштиришини “янги координат системасида” ахтариш керак. Яъни – зангламайдиган қувурларни қўллаш, бу занглашга қарши қопламаларни тиклаш учун ҳаракат қилишга, диагностика ва бошқа қимматбаҳо ишларни олиб боришга йўл қўймайди. Иқтисодий самарадорлиги нуқтаи назарда қурилишда сув босими ҳосил қиладиган ва канализация шишапластик қувурлари машҳур бўлмоқда. Улар зангга юқори чидамликка эга, ишончли ва чидамли (хизмат этиш даври 50 йилдан кам эмас), узатилаётган суюқ иссиқликка чидамли (муҳитни ҳарорати 130°C). Қувурни ички сирти силлиқ бўлганлиги учун гидравлик қаршилиги коэффициенти кичик ва материал деформацияланувчи бўлганлиги учун урилиш ва титраш кучига бардошли.

Шишапластик қувурлар пўлат қувурларга нисбатан, чидамлиги бир хил бўлганда, 4 баробар енгил, ички юзаси текис, тикилмайди, бу диаметри кичкина қувурларни қўллашга имкон беради. Полимер ўзакланган қувурларга нисбатан ёнувчанлиги паст(кислород индекси 39), физик-механик таърифи юқори, узокка чидамлиги, ортиқча юклашга чидамли ҳарорат 130°C гача бўлган ишчи босим 1,5 мПа гача. Иссиқликни ўтказмайдиган шишапластик қувурлардан қувур йўли қуришда ўзини харажатини қоплаш иссиқлик ва энергия сарфидан ташқари 1,5 – 2 йилни ташкил этади. Пўлат қувури 8-12 йилдан кейин алмаштиришни талаб этганлиги учун, шишапластик қувурларни 50 йил ичида ишлатилган маблағни фойдаси, қўйилган қувурга нисбатан беш марта кам.

Қувурнинг енгиллиги унинг узун ҳолда ташқарида монтаж қилиб, мах-сус ҳандақларга кичик кранлар ёрдамида тушириш иконини беради.

Бундай қувурларни бир-бирига улаш махсус тез қотувчи суюқ полипрофилин ёрдамида амалга оширилади.

Қувур ички қисми юпқа шиша парда билан қопланганлиги ундан ўтаётган

сувга ҳеч қандай кимёвий таъсир этмайди.

Республикамизда ҳам шишапластик қувурлардан сув таъминотида қўллаш юқори самара беради, чунки сув таъминоти тармоқларида шишапластик қувурларга ўтиш тармоқни хизмат муддатини 4 маротаба оширади ва қувурда ички тўлиб қолишни бўлмаслиги учун энергия сарфини 2-3 маротаба камайтиради. Бундай қувурларни ҳозирги кенг қўлланмаслиги учун зарур бўлган полипропилен хом-ашёсини камлиги. Шишапластик қувурлар ишлаб чиқариш учун асосий хом ашё полипропилен ўзимизда етарли.

Агар “Устюрт кимё-газ” мажмуаси ишга тушса йилига юз минг тонна полипропилен ишлаб чиқарилади. Бундай қувурлар ҳозирги кунда Швейцария – Германия ҳамкорлигида “НОВАС” фирмасида ишлаб чиқарган ва Россияда қўллаш амалга оширилмоқда. Ўзбекистонда бундай қувурлардан фойдаланиш ва ишлаб чиқариш муҳим аҳамиятга эга, чунки бизда яқин келажакда 2015 йилдан бошлаб асосий хом-ашё полипропилен ишлаб чиқариш кўзда тутилган.

Шаҳар сув таъминоти ва канализация тармоқларини қудуқлар чидамлигини ошириш учун ер ости тупроқ сувларидан ва эриган тузлардан химоя қобилларини қўлланиши кўзда тутилди. Химоя қобили цемент қорилмаларидан ва битум суюқлигидан иборат бўлиб, қудуқ чоклари цемент қорилмаси билан тўлдирилади ва силлиқланади.

Сув таъминоти ва канализацияда ишлатиладиган полиэтилен қувурларни бир-бирига монтаж қилишда резбали муфтлар ишлаб чиқариш, улардан фойдаланиш ва сув таъминоти, канализация тизимларини ётқизишда эса полиэтилен қудуқларни ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланиш керак.

Фланесли полиэтилен қувурларни ҳар хил ўлчамда ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланиш ва полиэтилен қувурлар ишлаб чиқаришда қувур бикрлигини ошириш учун қувур девори таркибига айлана метал симлар қўшиш диссертациянинг илмийлиги ҳисобланади.

Сув таъминоти ва канализация тармоқларини ётқизишда полиэтилен қудуқлар ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланиш.

Хулоса: Кўп қаватли турар-жой биноларида сув таъминоти ва канализация тизимлари бўйича муаммолар ортиб боришини олдини олиш чораларини олиш мақсадида қурилиш монтаж ишларида КМК га риоя қилган ҳолда қурилишни ташкил этилиши таъминланди. Замонавий техника ва замонавий материаллардан фойдаланиб қурилиш монтаж ишлари олиб борилди. Сув таъминоти тармоқлари қувурларининг техник ҳолатини тахлили шуни кўрсатадики, қувурлар ўз вазифасини аъло даражада амалга оширмоқда.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, катъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. 2016 йил 55бет.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасининг ривожлантириш ҳаракатлар стратегиясининг бешта устувор йўналиши тўғрисида. Қисмлар-4.3-4.4 Тошкент, 2017 йил.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонуни, 1993.
4. Абдуллаев Т.А. «Очиқ сув манбаларидан сув олувчи иншоотларни лойиҳалаш» ўқув қўлланма. Тошкент 1997.

PROFESSIONAL TA'LIM O'QITUVCHILARINING KASBIY-PEDAGOGIK IJODKORLIGINI KOMPETENTLI YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Raxmatullayeva Durdona Ravshanovna

Pedagogik innovatsiyalar instituti, "Ta'limda boshqaruv" kafedrası dotsenti, PhD.

Boyqobilova Malika Qodir qizi,

Toshkent davlat texnika universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik ijodkorligini kompetentli yondashuv asosida rivojlantirish masalalari hamda mazkur sohada olib borilayotgan ishlar xususida yoritib berilgan. Aytish joizki, bo'lajak o'qituvchi har tomonlama o'z kasbining ustasi va bundan tashqari, ana shu professionallikka hamohang bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Buning uchun esa kompetentli yondashuv asosida o'quv jarayonini yanada rivojlanish muhim hisoblanadi.

Kalit so'zlar: professional, o'qituvchi, ta'lim jarayoni, kompetent, professional, o'quv jarayoni, kompetentli yondashuv.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL CREATIVITY OF FUTURE PROFESSIONAL EDUCATION TEACHERS ON THE BASIS OF A COMPETENT APPROACH

Annotation: This article discusses the development of professional and pedagogical creativity of future teachers of professional education on the basis of a competent approach and the work being done in this area. It should be noted that the future teacher is a master of his profession in all respects, and in addition, his education should be in line with this professionalism. A competent approach to this issue will help to further develop this process.

Keywords: professional, teacher, educational process, competence, professionalism, competent approach to the teaching process.

RAZVITIE PROFESSIONALNO-PEDAGOGICHESKOGO TVORChESTVA BUDUIIX PEDAGOGOv PROFESSIONALNOGO OBRAZOVANIYa NA OSNOVE KOMPETENTNOGO PODXODA

Annotatsiya: V dannoy state rassmatrivaetsya razvitie professionalno-pedagogicheskogo tvorchestva buduiix pedagogov professionalnogo obrazovaniya na osnove kompetentnostnogo podxoda i rabota, provodimaya v etom napravlenii.

Sleduet otmetit, chto budushiy pedagog yavlyaetsya masterom svoey professii vo vsekh otnosheniyax, krome togo, yego obrazovanie doljno sootvetstvovat etomu professionalizmu. Gramotnyy podxod k etomu voprosu pomojet dalneyshemu razvitiyu etogo protsessa.

Ключевые слова: professional, pedagog, obrazovatelnyy protsess, kompetentnost, professionalizm, kompetentnyy podxod k uchebnomu protsessu.

Barchamizga ma'lumki, ta'lim berish jarayoni murakkab jarayon hisoblanib, ushbu jarayon o'qituvchidan salohiyatli ilm, yuksak malaka va yuqori ko'nikmani talab qiladi, ushbu jarayonning yuzaga kelishi uchun qator talablar mavjud bo'lib, asosiy mohiyat o'qituvchining o'zigagina bog'liq bo'ladi. Ushbu maqolamizda ana shunday yuqori professional kasbi doirasida erishmoqchi bo'lgan o'qituvchilarning rivojlanishi uchun kompetensiyaviy jihatdan yondashuvga to'xtalmoqchimiz.

Avvalgi ta'lim tizimida dars jarayoni oddiy tarzda, ya'ni doska va kitob orqali olib borilgan bo'lsa, bugungi kunda ushbu dars jarayoniga eskicha usul sifatida qaraladi va bu bugungi kun yoshlari uchun ham ilm sifatining yuqorida darajada ta'minlanishiga xizmat qilmaydi[1]. Aytish joizki, ushbu holat yuzaga kelmasligi uchun professionallik darajasiga erishmoqchi bo'lgan ustoz-murabbiy o'z ustida tinimsiz mehnat qilishi, dars jarayoniga yangiliklar olib kira olishi uning naqadar tajribali o'qituvchi ekanligidan darak beradi va bu uchun o'qituvchi dars jarayoniga kompetentli yondashsa, u berayotgan ta'lim sifatining naqadar yuqori bo'lishiga yordam beradi. Avvalo, kompetentlikning nima ekanligiga to'xtalmoq lozim.. Kompetensiya lotin tilidan olingan bo'lib[12], "erishmoq", "to'g'ri kelmoq" degan ma'nolarni anglatadi. Ya'ni shaxsning o'z oldiga maqsad qo'yishi va unga erishishi uchun amaliy tayyorgarligi hamda unda lozim bo'lgan subyektiv qobiliyatlar jamlanmasi kompetensiya tamasining ta'rifi o'laroq yuzaga keladi. Kompetensiya asosida yondashuv kompetentli yondashuv hisoblanadi.

Kompetentli yondashuv bu dars jarayoniga yangicha yondashuv hisoblanib, u bilimlarni bir butun holda egallashni talab qiladi. Bu yaxlitlik asosida yuzaga kelib, eng birinchi navbatda, dars jarayonida o'qituvchi tomonidan olib borilgan metodning o'zgartirilishiga sabab bo'ladi [3]. Ta'kidlash joizki, bugungi XXI asr – texnika va texnologiyalar asrida darsning turli metodlar yordamida olib borilishi davriy ehtiyojga aylanib ulgurgan, desak aslo mubolag'a bo'lmaydi.

Kompetentli yondashuv ta'lim tizimida olib borilayotgan dars jarayoniga yangicha pedagogik yondashuv asosida yuzaga kelgan. Avvalgi ta'limiy yondashuvda bilim, ko'nikma va malakaning alohida-alohida egallanishi asos bo'lsa, kompetentli yondashuvda esa kompetensiya shakllanadi. Ilmiy adabiyotlarda kompetent yondashuvning yuzaga kelishiga qator sabablar omil sifatida keltiriladi[8], xususan:

a) ruhlantiruvchi sabab – o`quvchilarning muammoli vaziyatlardan chiqib keta olishlari uchun o`qituvchi tomonidan beriladigan “turtki”;

b) aqliy sabab – muammoli holatlarga barham berish uchun o`qituvchi tomonidan aqliy salohiyatning foydalanilishi;

d) irodaviy sabab – izlanish jarayonida irodaga xos bo`lgan qobiliyat va sifatlarni namoyon qilish;

e) hissiy sabab – ilmiy yondashuvga xos bo`lgan jihatlarga emotiv yondashuv va hokazolar.

Dars jarayoniga kompetentli yondashuvning o`ziga xos xususiyatlari

a) dars jarayoniga yangicha yondashuv;

b) dars metodlarining yangilanishi asosida yuzaga keladi;

d) yaxlit holda bilim olish ko`nikmasining hosil bo`lishi;

e) pedagogik voqelikning yuzaga kelishi uchun asosiy sabab.

1-rasm. Dars jarayoniga kompetentli yondashuvning o`ziga xos xususiyatlari

Dars jarayoniga kompetentli yondashishni istagan bo`lajak o`qituvchi o`z kasbiy ta`limida quyidagi xususiyatlarga ega bo`lishi maqsadga muvofiqdir va bu uning professional jihatdan shakllanishiga sabab bo`ladi [4]:

O`qituvchining o`z ustida ishlashi: bu, asosan, psixologik, pedagogik, ilmiy jihatdan yondashuv asosida yuzaga kelib, ta`limning naqadar sifatli bo`lishi bevosita o`qituvchining qay darajada o`z ustida ishlashi bilan daxldor bo`ladi [5];

Ta`lim jarayoniga yangilik kiritish: dars jarayonining bevosita eski ta`lim tizimidan farqini ochib berish uchun, albatta, dars jarayonidagi yangiliklar muhim rol o`ynaydi;

Dars olib borayotgan fanining yetuk mutaxassisi bo`lish, ya`ni agar o`qituvchi dars jarayonida o`z fanini mukammal egallay olmasa, darsga kompetentli jihatdan yondashuvda kamchiliklarga yo`l qo`yishi mumkin;

O`quvchilarni ruhlantira olish malakasi: bu har qanday o`qituvchidan talab qilinadigan jihat hisoblanadi;

Kompyuter texnologiyalaridan foydalana olish ko`nikmasiga ega bo`lish: aytish joizki, bugungi texnika va texnologiyalar asrida kompyuter texnikasisiz dars o`tish dars jarayonining o`quvchilar uchun zerikarli tus olishiga sabab bo`ladi.

1-chizma. O`qituvchining kompetentli yondashuvga xizmat qiluvchi sifatleri

Demak, o`z kasbining yetuk ustasi bo`lishni istagan har bir professional ta`lim o`qituvchisi ta`lim jarayonida kompetent jihatidan yondashsa, bu uning ulkan yutug`i hisoblanadi, sababi, ilmiy salohiyat, yuqori malaka, tajribalar asosida yuzaga keladigan ilm natijasida dars jarayoni yanada qiziq tus olib, ushbu jarayonning o`quvchi tafakkurida unutilmas bo`lib yodda qolishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Muslimov N.A. Kasb ta`limi o`qituvchilarini kasbiy shakllantirishning nazariy – metodik asoslari.: Dis.... ped. fan. dokt. – T.: 2007. – 275 b
- 2.Anorkulova G.M., Kulieva Sh.Kh., Rasulova Z.D. (2015). A model for training teachers of vocational education based on a systematic approach. Young Scientist, 93:13, pp. 590-592.
- 3.Kulieva Sh.Kh., Khamroeva Kh.Yu., Rasulova Z.D. (2013). The educational process as a pedagogical system in the process of training vocational teachers. Young Scientist, 56: 9, pp. 383-385.
- 4.Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. (2013). Technology for the formation of professional competence of vocational education teachers. - T.: Science and Technology Publishing House.
- 5.Mitina L.M. (2004). Psychology of work and professional development of the teacher. - M.: Academy. - 320 p.
- 6.Rasulova Z.D. (2020). Pedagogical peculiarities of developing socioperceptive competence in learners. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. 8: 1, pp. 30-34.
- 7.Rasulova Z.D. (2020). Didactic foundations for the development of creative thinking in future teachers. European science, vol. 51, no. 2-2, pp. 65-68.

8.Rasulova Z.D. (2018). The values of the teaching technologies of the directed personality in the lessons of labor training. Scientists of the XXI century, T. 47, No. 12, S. 34-35.

9.Rasulova Z.D. (2020). Conditions and opportunities of organizing independent creative works of students of the direction Technology in Higher Education. International Journal of Scientific and Technology Research. 9: 3, pp. 2552-2155.

10.Kulieva Sh.Kh., Rasulova Z.D. (2016). Formation of professional and pedagogical competence of future specialists on the basis of information technologies. Young scientist, No. 8 (112), pp. 977-978.

11.Професионал таълим муассасалари ўқитувчиларида тадбиркорлик компетенцияларини ривожлантириш “Професионал таълим муассасалари бошқарув ва педагог кадрларини масофадан ўқитишни ривожлантириш” мавзусидаги Республика илмий-амалий семинари // Педагогик инновациялар институти. –Т.: 23.07.2021. - 17-19 б.

12.www.wikipedia.org

13.www.hozir.org

14.www.google.com

КАЧЕСТВЕННАЯ ЯЗЫКОВАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Мирзаахмедова Нигора Ашимовна

преподаватель кафедры
«Иностранные языки», ТАСИ

Аннотация: Достижение высокого уровня владения иностранным языком невозможно без фундаментальной языковой подготовки в высшей школе. Преподавателю важно знать новейшие методы, приёмы и технологии преподавания иностранного языка, чтобы оптимально подобрать тот или иной метод обучения в соответствии с уровнем знаний, потребностей и интересов студентов.

Abstract: Achieving a high level of foreign language proficiency is impossible without fundamental language training in higher education. It is important for a teacher to know the latest methods, techniques and technologies of teaching a foreign language in order to optimally choose one or another teaching method in accordance with the level of knowledge, needs and interests of students.

Izoh: Oliy o'quv yurtlarida fundamental tillarni o'rgatmasdan turib, chet tilini bilishning yuqori darajasiga erishish mumkin emas. O'quvchilarning bilim darajasi, talab va qiziqishlariga mos ravishda u yoki bu o'qitish usullarini maqbul tanlashda o'qituvchining chet tilini o'qitishning eng yangi uslublari, texnikasi va texnologiyalarini bilishi muhim ahamiyatga ega.

Качественная языковая подготовка студентов невозможна без использования образовательных технологий. Современные технологии в образовании –это профессионально-ориентированное обучение иностранному языку, занятость в обучении, применение информационных и телекоммуникационных технологий, работа с учебными компьютерными программами, дистанционные технологии в обучении иностранным языкам, создание презентаций, использование интернета, обучение в компьютерной среде и новейшие тестовые технологии. Необходимо применять их в рамках единой концепции обучения иностранным языкам на основе когнитивной лингвокультурологической, межкультурно-коммуникативной и личностно-ориентированной парадигм.

Наблюдается дальнейшая тенденция непрерывного роста требований к компетенциям специалистов, роста возможностей более успешного эффективного трудоустройства для имеющих профессиональную квалификацию. Существует целый ряд подходов и методов преподавания

иностранных языков, наиболее приемлемым и эффективным из них можно назвать теорию, разработанную Дж.Брунером и У.Риверсом на основе когнитивной психологии. Применительно к обучению иностранному языку когнитивизм означает, что изучение того или иного лингвистического явления должно опираться на умственные процессы и действия, лежащие в основе понимания и использования этого явления в речи. Этот подход подчеркивает необходимость учитывать особенности овладения учащимися тем или иным языковым явлением, а также обращает внимание на способность учащихся организовывать свою учебную деятельность сознательно.

Когнитивная теория обучения иностранным языкам основывается на следующих положениях: развитие мышления является неотъемлемой составляющей процесса овладения языком, учащиеся должны являться активными участниками процесса обучения, индивидуальные интересы и особенности которых необходимо учитывать, процесс учения носит не только личностно, но и социально обусловленный характер, когда учащиеся, как и в реальном мире, общаются друг с другом и с преподавателем.

Когнитивный подход к обучению реализуется в таких методах, как грамматико-переводной, сознательно-ориентированный подход, а также при обучении с помощью базы данных.

Грамматико-переводной метод преподавания иностранных языков основывается на понимании языка как системы и опирается на когнитивный подход к обучению. Данный метод был широко распространен в Европе при обучении греческому и латыни, а в XIX веке стал использоваться в методике преподавания современных языков – французского, немецкого, английского. В США известен под названием «пруссский метод».

Основными положениями грамматико-переводного метода являются: цель обучения – чтение литературы, основное внимание уделяется письменной речи, основной единицей обучения является предложение, грамматика изучается на основе дедуктивного и системного подходов, используются правила, переводные упражнения, сопоставление изучаемого грамматического явления с соответствующими явлениями в родном языке, перевод является целью и средством обучения, основным способом схематизации, поэтому большое внимание уделяется переводным упражнениям, экзаменационные задания, в основном, состоят из письменного перевода.

Принцип опоры на родной язык является ведущим, что позволяет объяснять новые языковые явления и проводить сопоставление изучаемого явления с его эквивалентом в родном языке (Richards and Rodgers 1991:3-4).

Обучение с помощью базы данных – современный подход к обучению, опирающийся на индуктивные процессы познания и языковую базу данных, которая содержит набор аутентичных устных и письменных высказываний.

Основная цель данного подхода – научить учащихся самостоятельно извлекать из аутентичного материала различного рода лингвистическую информацию об особенностях его употребления. Обучение на основе базы данных получило в настоящее время широкое развитие, так как использование аутентичных материалов делает речь обучаемых идиоматичной и приближает ее к речи носителей языка. Этот подход способствовал появлению целого ряда компьютерных программ, которые позволили реализовать идеи использования базы данных и оказали существенное влияние на формирование нового подхода к обучению компьютерного обучения.

Современная система обучения иностранным языкам характеризуется тем, что практическое владение им стало насущной потребностью общества и конкурентным преимуществом любого современного человека.

Литература:

- 1.Абдуллаев Ю., Бушуй А. Иностранные языки в современном мире. – Т., 2000.
- 2.Богатикова Л.И. Проблемы развития культурно-языковой интуиции. – М., 2006.
- 3.Горячев А.В. Информатика в играх и задачах. – М., 2012.
- 4.Мирзиёев Ш.М. Мы все вместе построим свободное, демократическое и процветающее государство Узбекистан. – Т.: Узбекистан, 2017.
- 5.Основы современных компьютерных технологий / Под ред. А.Д.Хомоненко. – СПб: Корона-Принт, 2000.

INSON HUQUQLARI UMUMJAHON DEKLARATSIYASIDA INSON HUQUQLARINING TURLARI

Mo'minjonov Bobur Qobiljon o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti Ommaviy axborot vositalari huquqi bo'limi
magistranti

Annotatsiya: Hozirgi yanada globallashtayotgan dunyoda, qadim zamonlardan beri insoniyatni tashvishga solib kelayotgan inson huquqlari masalasi ahamiyatli va dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Ushbu maqolada "Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasidagi Inson huquqlarining turlari" mavzusi yoritilar ekan unda inson huquqlariga ta'rif, insonning qanday huquq turlari bayon qilingani haqida yoritilib beriladi.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, shaxsiy huquqlar, siyosiy huquqlar, ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar va madaniy huquqlar.

Annotation: In today's increasingly globalized world, the issue of human rights, which has been a concern of mankind since ancient times, has become one of the most important and pressing issues. This article covers the topic of "Types of Human Rights in the Universal Declaration of Human Rights" and describes the definition of human rights and what types of human rights are described.

Keywords: human rights, personal rights, political rights, socio-economic rights and cultural rights.

Аннотация: В современном все более глобализирующемся мире вопрос прав человека, волнующий человечество с древних времен, стал одним из самых важных и актуальных. Эта статья охватывает тему «Виды прав человека во Всеобщей декларации прав человека» и описывает определение прав человека и какие виды прав человека описываются.

Ключевые слова: права человека, личные права, политические права, социально-экономические права и культурные права.

Inson huquqlari haqida fikr yuritib, shuni zikr etishimiz mumkinki, bu azal-azaldan insonlarga tegishli bo'lib kelgan shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar majmuidan tashkil topgan bo'lib, milliy va xalqaro miqyosda himoya qilinadi hamda kafolatlantiradi. BMTning sobiq Bosh kotibi Kofi Annan "Inson huquqlari hammaning va har kimning qadr-qimmatini hamda inson shaxsi huquqlari daxlsizligini tasdiklaydi. Inson huquqlari botinan har bir kishiga, har bir shaxsga xos bo'lib, davlat hokimiyatining biron bir organi tomonidan in'om etilmaydi va bunday

organlarga bog'liq bo'lmaydi ham"³⁰, deb ta'kidlaganda haq edi. Darhaqiqat, inson huquqlari bu har bir insonga tegishli bo'lgan va uning sha'ni, qadr-qimmatini himoyalaydigan huquqlar tizimidir. Inson huquqlari umumiy xarakter kasb etadi, ya'ni har qanday vaziyatda ham har bir insonga tegishli bo'ladi.

Parlament a'zolari uchun tayyorlangan inson huquqlari qo'llanmasida ushbu tushuncha shunday ta'riflanadi: "Inson huquqlari har bir shaxs odamzod avlodiga mansub bo'lganligi uchungina unga taalluqli bo'lgan huquqlar majmuidir. Inson huquqlari davlatlar konstitutsiyalari va xalqaro huquqda belgilab qo'yilgan shaxsiy va jamoaviy huquqlarning yig'indisidir"

Umuman olganda, inson huquqlari: 1)tabiiy huquqlar insonga tug'ilishi bilan oq tegishli bo'ladi; 2)ajralmas huquq ulardan hech kim o'zboshimchalik bilan va asossiz ravishda mahrum qilinmaydi; 3)shaxs huquqi ular individuallashtirilgan bo'lib, insonning qadr-qimmatini va sha'nini himoyalashga qaratilgan. Inson huquqlari shaxsning hayotini, sha'ni va qadr-qimmatini hamda jamiyat hayotining barcha jabhalarida faoliyat erkinligini ta'minlovchi tabiiy imkoniyatlardir. Inson huquqlari bu munosib darajadagi xulq-atvorning inson manfaatlarini qondirishga qaratilgan va qonun bilan muhofaza qilinadigan myezoni.

Bugungi kunda yuridik adabiyotlarda inson, fuqaro va shaxs huquqlari degan tushunchalar kyeng ildiz otganligini ta'kidlab, ushbu uchchala tushunchalarning o'zaro munosabatiga oydinlik kiritib o'tsak:

Inson huquqlari tabiiy tusga ega bo'lib, individdan ajralmaydi, ular hudud va millat doirasida chyeklanmaydi, davlat qonunchilik hujjatlarida mustahkamlanishidan qat'i nazar amal kiladi, xalqaro-huquqiy tartibga solish va muhofaza qilish ob'yekti sanaladi. Ular insonni bashariyat nasli vakili sifatida tavsiflaydi va shu ma'noda ularning turmush kyechirishi uchun zarur bo'lgan asosiy va ayni damda umumiy bo'lgan huquqlarini o'zida aks ettiradi. Inson huquqlarining aniq bir davlat qonunchilik hujjatida mustahkamlanishi munosabati bilan u fuqaro huquqi maqomini ham oladi.

Yana bir karra qayd etmokchimizki, fuqaro huquqlari davlat normativ-huquqiy hujjatlarida o'z ifodasini topgan tabiiy huquqlar va davlat hamda jamiyat taraqqiyoti mobaynida ishlab chiqilgan hosila huquqlar majmui bo'lib hisoblanadi. Fuqaro huquqlari-bu yuridik jihatdan munosib xulq-atvorning har qanday odamning emas, balki muayyan davlat bilan barqaror huquqiy aloqada bo'lgan insonning manfaatlarini qondirishga qaratilgan va qonun bilan muhofaza qilinadigan myezoni. Fuqaro huquqlari konstitutsiya va boshqa qonunchilik hujjatlarida mustahkamlanishi shart, shuningdyek, davlat ushbu huquqlarni e'tirof etishi hamda ular himoyasini ta'minlashi lozim. Ular inson huquqlarini davlat huquqiy hamjamiyat vakili haq-huquqlari sifatida tan oladilar.

³⁰ Всеобщая декларация прав человека:1948-1998.-М.,1998.-26с

Shaxs huquqlari sifatida aniq vaziyatda aniq individga tegishli bo'lgan vakolatlar yig'indisi tushuniladi. Ushbu huquqlar ko'lami shaxsning ijtimoiy-iqtisodiy holati, siyosiy-jamoaviy mavqeyi, uning ish va yashash shart-sharoitlariga bog'liq bo'lishi mumkin. "Shaxs" deganda, inson, fuqaro, fuqaroligi yo'k shaxslar va chet el fuqarolari nazarda tutiladi. Shaxs huquqlari insonning individual o'ziga xosligi, uning ijtimoiy mavqeyi darajasi, huquq ma'suliyatini anglash va o'z xatti-harakatlari uchun javob byera olish qobiliyati kabilarni tavsiflaydi. Hozirgi vaqtda xalqaro-huquqiy hujjatlarda, adabiyotlarda va turli mamlakatlar qonunchiligida "inson huquqlari", "fuqaro huquqlari", "shaxs huquqlari" ayni bir ma'noda foydalaniladi. Ushbu tushunchalarni alohida ta'riflash zaruriyati, mantiqiy va uslubiy qoidalar yoki inson huquqlarining u yoki bu jihatini ajratib ko'rsatish lozimligi bilan belgilanadi.

Muxtasar qilib aytganda, inson huquqlari bu dyemokratik huquqiy davlatning eng muhim byelgisidir. Inson huquqlari har bir davlatning dyemokratik taraqqiyoti darajasini ko'rsatuvchi muhim myezondir. Shuning uchun ham, inson huquqlari xalqaro huquqda va Milliy huquqiy tizimda muhim o'rin tutadi.

3.M.Islomov inson huquqlarining quyidagi byelgilarini ko'rsatib o'tadi:1)ular insonning tabiiy va ijtimoiy mohiyatiga muvofik, jamiyat hayotining mutassil o'zgaruvchi sharoitlarini hisobga olgan holda yuzaga keladi va rivojlanadi; 2) ob'yektiv tarzda vujudga keladi va davlatning e'tirofiga bog'lik bo'lmaydi; 3) individga tug'ilgan paytdan e'tiboran qarashli bo'ladi ;4) o'zga shaxsga berilmaydigan, uzviy xususiyat kasb etadi, tabiiy ravishda e'tirof etiladi; 5)bevosita amal qiladigan huquqlar hisoblanadi; 6) huquqiy davlatda oliy ijtimoiy qadriyat sifatida tan olinadi; 7) huquqning zaruriy qismi, uning asosiy mazmunini ifodalashning muayyan shakli hisoblanadi; 8) odamlar va davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning individga o'z ixtiyoriga ko'ra ish berish yoki muayyan nye'matlardan bahramand bo'lish imkoniyatini ta'minlovchi printsplari va normalarini tashkil etadi; 9)ularni tan olish, ularga rioya etish va ularni himoya kilish davlatning burchi hisoblanadi.³¹

Inson huquqlari ularni hukumat e'lon qilganligi uchun emas, bil'aks ularni insonlar tan olganligi uchun ham mavjud va amal qiladi. Inson huquqlari bu-univyersal axloqiy huquqlar sanaladi. Inson huquqlari axloq normalari sifatida insonlarni hokimiyat o'zboshimchaligi va suistye'molliklaridan muhofaza qiladi. Ta'bir joiz bo'lsa, inson huquqlari davlat uchun "xulq-atvor qoidasi" vazifasini bajaradi. Shu ma'noda, inson huquqlari davlatga nisbatan quyidagi funksiyalarni bajaradi: inson huquqlari insonlarning sha'ni va qadr-qimmatini muhofaza qilish yo'lida davlat hokimiyatini chegaralaydi(bu shaxsiy va siyosiy huquqlarning funksiyasi bo'lib, u qoida tariqasida inson huquqlarining eng asosiy vazifasi hisoblanadi); inson huquqlari davlat hokimiyatini inson sha'ni hamda qadr-qimmatini

³¹ Исломов З.М. Инсон ҳуқуқлари ва ҳозирги замон юриспруденцияси. Тошкент:Фан ва технология, 2008.-Б. 24-25.

muhofaza qilishga chorlaydi va undaydi (bu asosan ijtimoiy huquqlarning funktsiyasi).

AQSh Mustaqillik Deklaratsiyasining bu unutilmas so'zlarida uning muallifi va Qo'shma Shtatlar prezydenti Tomas Jyeffyerson uzviy huquqlarning asosiy printsiplarini aks ettirgan. Shu bois demokratik jamiyatlarda hukumatlar ularni in'om etmaydi, aksincha hukumatlar ayni shu erkinliklarni himoya qilish uchun tashkil etiladi, chunki har bir inson ularga tugilgan paytdan e'tiboran haqli ravishda ega bo'ladi.

Muxtasar qilib aytganda, Inson huquqlari Umumjahon dyeklaratsiyasi normalari mohiyatini talqin etib, inson huquqlari mazmunan o'z ichiga quyidagilarni qamrab olishi xususida xulosaga kelish mumkin:

Shaxsiy huquq va erkinliklar: Deklaratsiyada ushbu huquqlar quyidagicha o'z aksini topgan:

Hamma odamlar o'z qadr-qimmatini hamda huquqlarida erkin va teng bo'lib tug'iladilar(1-modda). Har bir inson ushbu Deklaratsiyada e'lon qilingan barcha huquq va erkinlikka ega bo'ladi(2-modda). Mazkur huquqlar mazmunan shularni nazarda tutadi: hayotga bo'lgan huquq; erkinlikka bo'lgan huquq; shaxsiy daxlsizlik huquqi; diskriminatsiyaning taqiqlanishi; qiynoqning taqiqlanishi; shafqatsiz va sha'n, qadr-qimmatni kamsituvchi muomala va jazo turlarining man etilishi; qullikning taqiqlanishi; majburiy myexnatning takiklanishi; qonunga xilof qamoqqa olishning man etilishi; boshpanaga bo'lgan huquq; shaxsiy hayotga bo'lgan huquq(telefon, xat-xabar va so'zlashuvlarning maxfiyligi huquqi; birovlar shaxsiy hayotiga oid ma'lumotlarni ular rozilgisiz saqlash, foydalanish va tarqatishning taqiqlanishi); uy-joy daxlsizligi huquqi; sha'n va qadr-qimmatni muhofaza qilishga bo'lgan huquq; fikrlash erkinligi; vijdon va e'tikod erkinligi; axborot erkinligi(axborot olish, yaratish va tarqatish erkinligi); harakatlanish erkinligi; ko'chish erkinligi; mehnat erkinligi; mulkdor bo'lish huquqi; nikohga kirish huquqi.

Yuridik huquqlar: Deklaratsiyaga muvofiq, barcha insonlar qonun oldida tengdir va hyech bir tafovutsiz qonun bilan teng himoya qilinish huquqiga egadir. Bu quyidagi huquqlar majmui orqali kafolatlanadi: fuqarolikka bo'lgan huquq sub'yektliligini tan olinishi huquqi; huquq va erkinliklarni sudda himoya qilishga bo'lgan huquq; odil sudlov huquqi(tez, ochik-oshkora va xolis sudga bo'lgan huquq, o'ziga va yaqinlariga qarshi guvohlik bermaslik huquqi; sudda noqonuniy yo'llar bilan qo'lga kiritilgan dalillardan foydalanishga yo'l qo'yilmasligi; hukmning yuqori turuvchi sud tomonidan qayta ko'rib chikishni talab etish huquqi); malakali yuridik xizmatga bo'lgan huquq; aybsizlik pryezumptsiyasi huquqi.

Siyosiy huquqlar: Deklaratsiyada xalq irodasi hukumat hokimiyatining asosi bo'lishi lozimligi belgilangan bo'lib, buning yuridik asoslari quyidagi huquqlar orqali kafolatlanadi: tinch yig'ilishlar o'tkazish huquqi; birlashmalar tuzish huquqi; o'z

mamlakati boshqaruvida ishtirok etish huquqi(davlat mansablariga tayinlanish huquqi); saylash va saylanish huquqi.

Ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy huquqlar: Deklaratsiyaning 22-moddasiga binoan, har bir inson jamiyat a'zosi sifatida milliy kuch harakatlar hamda xalqaro hamkorlik vositasida va har bir davlatning tuzilishi, shuningdek, resurslariga muvofiq ijtimoiy ta'minotga va o'zining qadr-qimmatini saklash, shaxsining erkin rivojlanishi uchun zarur bo'lgan iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalaridagi huquqini amalga oshirishga haqli. Bu o'z navbatida quyidagi huquqlarni taqozo etadi: sog'lik va turmush tarzini olib borish uchun yetarli bo'lgan hayot darajasiga bo'lgan huquq; adolatli mehnat sharoitlariga bo'lgan huquq; dam olish va bo'sh vaqtga bo'lgan huquq; ishsizlikdan himoyalaniş huquqi; kasaba uyushmalari tuzish huquqi; sog'liqqa bo'lgan huquq(sog'likni himoya qilish va tibbiy yordam huquqi); ta'lim huquqi(umumiy o'rta ta'limni bepul olish huquqi; kasb va hunar ta'limning ta'minlanishi; tanlov asosida oliy ta'limni egallash huquqi; boshlangich ta'limning majburiyligi); ijtimoiy ta'minot huquqi(qarilik, nogironlik, kasallik, boquvchisini yo'qotganlik munosabati bilan ta'minlanish huquqi); ochlikdan muhofazalanishga bo'lgan huquq; jamiyatning madaniy hayotida ishtirok etish huquqi; mualliflik huquqining himoyalanişiga bo'lgan huquq.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, yuqorida ko'rsatilgan Inson huquqini oliy qadriyat deb hisoblagan, demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati barpo etishni maqsad qilib qo'ygan bizning mamlakatimiz uchun Konstitutsiyamizda Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasi g'oyalarining singdirilishi muhim ahamiyatga ega.

Inson huquqlari bo'yicha Uzbyekiston Respublikasi Milliy markazi direktori Akmal Saidov ham ushbu tarixiy hujjat haqidagi fikrlarini quyidagicha bayon etadi: "Inson huquqlari Umumjahon deklaratsiyasi hozirgi zamonda inson erkinliklari kafolatining buyuk xartiyasidir. U shaxsning ham fuqarolik va siyosiy, ham iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquq va erkinliklari ko'lamini o'zida ilk bor to'la mujassam etgan xalqaro huquqiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjatning qabul qilinishi xalqaro munosabatlar rivojida muhim bosqich bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Всеобщая декларация прав человека:1948-1998.-М.,1998
- 2.Islomov Z.M. Inson huquqlari va hozirgi zamon yurisprudentsiyasi. Toshkent:Fan va texnologiya, 2008
- 3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.02.2017-yildagi PF-4947-son.
- 4.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 22.06.2020-yildagi PF-6012-son.

5.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022-yildagi PF-60-son.

6.Prezident Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga 2020-yil 24-yanvardagi Murojaatnomasi.

7.Internet materiallari:

8.lex.uz.

9.regulation.gov.uz.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ КУРДСКОГО ВОПРОСА В ТУРЕЦКО-СИРИЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ В КОНЦЕ XX ВЕКА

Петросова Ольга Николаевна

старший преподаватель кафедры «История стран Востока и антропология»
Ташкентского государственного университета Востоковедения

Аннотация: В статье анализируется курдский вопрос в контексте отношений между Турцией и Сирией в конце XX в. Этот фактор оказывает непосредственное влияние на современные турецко-сирийские отношения. Рассматриваются особенности турецкой политики по сирийско-курдскому вопросу и место этого вопроса в системе национальных интересов Турции. Исследуется деятельность РПК.

Ключевые слова: курды, Рабочая партия Курдистана, Т. Озал, Хатай, турецко-арабские отношения.

Начиная с Первой мировой войны Курдистан разделен между 4 странами - Турцией, Ираком, Сирией и Ираном[12]. На протяжении десятилетий между вышеназванными государствами существовали серьезные противоречия, однако единственное, что их объединяло и продолжает объединять, это активное проведение антикурдской политики и недопущение объединения курдов в единое независимое государство. Курдский вопрос нередко становился серьезным фактором формирования двусторонних и многосторонних отношений между странами ближневосточного региона, становясь то расшатывающим, то объединяющим фактором в этих отношениях.

Страны с наибольшим количеством курдского населения, проживающего на их территориях, умело использовали внутрикурдские распри и противоречия для достижения своих внутри- и внешнеполитических целей.

Политика ближневосточных государств, в состав которых входят курдские земли, отличается враждебным отношением к курдскому национальному движению, к его стремлению добиваться осуществления права курдского народа на самоопределение и даже, как минимум, на юридическое или фактическое признание его национальной идентичности. Антикурдский политический курс этих государств имеет два направления. Первое применимо по отношению к так называемым *своим* курдам: используются методы от тотального террора и насилия до различных видов идеологического и политического давления. Второе - в отношении *чужих* курдов, т.е. населяющих сопредельные части Курдистана, используются более хитрые методы, которые направлены на внутреннее ослабление сил национального сопротивления,

недопущение создания где бы то ни было очагов курдской автономии. В то же самое время попытки некоторых ближневосточных государств использовать обострение ситуации в сопредельных частях Курдистана в собственных интересах порой оборачивалось против них самих же. Происходило опасное для этих стран обострение не только курдского вопроса, но и других.

Обсуждение и результаты:

Особо остро курдский вопрос касается Турции. В Турции курды принимали активное участие в борьбе за независимость этой страны, однако, вскоре после провозглашения Турецкой Республики в 1923 г. первый президент Мустафа Кемаль Ататюрк отверг попытки курдов претендовать на автономию. Идеологическая концепция Турции исходит из необходимости создания моноэтнического общества, поэтому в стране не было предпосылок для развития культуры, языка, традиций национальных меньшинств[13, с.64]. В соответствии с этой концепцией, начиная с середины 1920-х гг. в Турции жестоко подавлялись курдские восстания, а также был выдвинут план полной ассимиляции курдов в турецкую нацию. Примечательна речь М.К. Ататюрка на открытии заседания меджлиса в 1936 г., где он отметил, что из всех проблем, стоящих перед страной, едва ли не самой важной является курдская, и призвал «покончить с ней раз и навсегда»[10].

В течение десятилетий в Турции, где курдское население к концу XX в. составило около 20% всего населения страны, просто отрицали существование данного этноса, называя его «горными турками»[10], систематически уничтожая их курдскую идентичность, запрещая издание литературы на курдском языке, препятствуя созданию курдских школ.

Спустя десятилетия после смерти Ататюрка ситуация не менялась. Несмотря на это, в конце 1950-х гг. курдские интеллектуалы начали активно поднимать курдский вопрос. Более того, с 1960-70-х гг. благодаря новому лидеру курдов, главе Демократической партии Курдистана (ДПК) Молла Мустафа Барзани, все чаще поднимался вопрос об автономии в Ираке. В конце 1970-х и начале 1980-х гг. прошлого столетия ряд событий резко поменял ситуацию на Ближнем Востоке, что также отразилось и на курдской проблеме. К таким событиям относятся исламская революция в Иране (февраль 1979г.), приход Саддама Хуссейна к власти в Ираке (июль 1979г.), военный переворот в Турции (12 сентября 1980г.), начало восьмилетней войны между Ираком и Ираном (22 сентября 1980г.). Уже в начале 1980 г. курдские сепаратисты стали все больше проявлять активность в государствах с наибольшим курдским населением - Турции, Иране и Ираке. С целью искоренения сепаратистских настроений, Анкара и Багдад нередко предпринимали крайне репрессивные

действия: массовые депортации, силовое переселение курдских деревень, игнорирование социального и экономического уклада курдов.

Курдское население в Сирии также ощущает на себе тяготы национальной дискриминации. Курдская проблема в Сирии своим существованием обязана, с одной стороны, отказу сирийских властей признавать курдов как национальное меньшинство, а с другой - усилившемуся требованию курдских политических партий удовлетворить национальные права курдского населения в культурной, социальной и политической областях [14, с.2].

Из вышесказанного мы видим, что курдская проблема является так сказать «объединяющим фактором» во взаимоотношениях крупнейших государств Ближнего Востока. Так почему же в отношениях между Турцией и Сирией во второй половине XX в. курды стали «яблоком раздора»?

Точкой отсчёта этого конфликта в рассматриваемый период можно считать возникновение и становление Рабочей партии Курдистана.

Становление Рабочей партии Курдистана – РПК, основным сторонником которого считалась Сирия, началось еще в 1974 г., когда Абдалла Оджалан и 17 курдских студентов основали группу под названием Демократическо-патриотическая ассоциация высшего образования Анкары. В 1979 г. эта группа уже основала РПК и объявила о начале вооруженной борьбы против турецкого правительства и курдских феодальных элементов, которые поддерживают турецкую власть. Члены этой организации называли себя защитниками Курдского национализма. По мнению старшего научного сотрудника Института по изучению внешней политики Майкла Раду, по своей идеологии РПК была марксистско-ленинской, по типу правления - сталинской, и маосистской по стратегии завоевания лидерства [15, р.48]. Автор не согласен с тем утверждением, что РПК являлась защитником курдского национализма, так как действия этой организации говорили об обратном и преследовали, в основном, личностные цели. Так, он приводит несколько фактов, которые доказывают правоту его утверждений:

в составе организации были не только курды, но и этнические турки, чьи интересы никогда не основывались на этническом принципе. Турки и курды в первые годы создания партии были поровну представлены в этой организации;

в двух основных документах («Краткая история РПК» и «Партийная программа РПК»), принятых на «Пятом конгрессе победы», эта организация объявила себя «авангардом мирового социализма», хотя партия еще не была у власти;

сама партия, по мнению автора, не служила интересам курдского народа, а была лишь оружием в руках ее лидера Оджалана, в деле реализации в жизнь его амбициозных планов;

о нестабильности позиций Оджалана говорит его высказывание о том, что его семья «была бедной и потерявшей связь с племенными традициями, однако она придерживалась строгих феодальных ценностей». Это высказывание, по крайней мере, странное для Оджалана, который не раз заявлял о борьбе с колониальными силами, поработившими курдский народ [15, p.49-51].;

не в пользу Оджалана свидетельствует его биография: кроме того, что он наполовину был турком с материнской стороны, он не выучил и не говорил ни на одном из основных курдских диалектов - курманджи и заза;

Оджалан много раз организовывал нападения и убийства в тех курдских племенах, чьи представители отказывались с ним сотрудничать. Было убито много курдов, которые сотрудничали с Анкарой. Немаловажным является факт столкновений между РПК, с одной стороны, и курдскими организациями в Иракском Курдистане - с другой. В то время, когда Оджалан получал поддержку со стороны Сирии в борьбе с турецкими властями, РПК активно сотрудничала с властями Сирии в борьбе с курдским сепаратизмом внутри САР [15, p.52].

По нашему мнению, реальным мотивом действий РПК в годы ее развития стала стратегическая необходимость получения помощи из других стран. И это ей удалось. Так в 90-е гг. XX в. РПК получала финансовую помощь от левых партий Италии, Франции и Греции [16, p.41]. Также, некоторые политики и турецкие СМИ заявляли о поддержке курдских боевиков со стороны Армении, в том числе упоминалось о существовании их баз на территории этой страны, однако конкретных фактов, доказывающих это, не было предоставлено.

Для курдской нации в действиях Оджалана был и положительный момент. В связи с активизацией РПК мировое сообщество стало чаще обращать внимание на курдский вопрос, на все лишения, которым подвергалась эта нация во всех четырех странах проживания курдов.

Почему же Сирия стала оказывать поддержку Оджалану?

Дело в том, что Сирия, не имея серьезных рычагов влияния на Турцию в вопросе водных ресурсов реки Евфрат, начала налаживать отношения с Рабочей партией Курдистана, надеясь таким образом подорвать внутрисполитическую ситуацию в стране. Уже в начале 1980-х гг. Оджалан вместе с некоторыми лидерами РПК нашел убежище в Сирии, так как после военного переворота в Турции 12 сентября 1980 г.[1] военные власти начали преследовать все партии левого толка, а также курдские националистические группы. Некоторые из курдских националистических групп нашли прибежище также в Ливане, в некоторых западноевропейских странах. О решимости турецких военных властей полностью искоренить курдский сепаратизм в

Турции говорит факт создания так называемой зоны безопасности шириной в 10-20 км вдоль всей границы с Сирией, Ираком и Ираном.

Восьмилетняя война между Ираном и Ираком предоставила Оджалану возможность укрепить позиции своей организации. РПК создала свои отделения и военные базы в Сирии и Ливане, а также военные базы в Северном Ираке и Иране и к концу войны превратилась в серьезную опасность во внутренней и внешней политике Турции.

Хотя РПК предпринимала вооруженные акции в Юго-Восточной Анатолии и раньше, активная фаза действий против турецких властей началась в 1984 г. Атакам бойцов РПК подвергались государственные учреждения и органы безопасности Юго-Восточных районов Турции. Чтобы отвести подозрения и не спровоцировать Турцию на военный конфликт с Сирией, курдские сепаратисты осуществляли свою деятельность с территории Северного Ирака. Образовавшийся вакуум в Иракском Курдистане вследствие ирано-иракской войны, когда президент Ирака Саддам Хусейн не мог контролировать всю территорию страны, особенно на севере, позволил курдским группировкам РПК свободно организовывать свои вылазки в Турцию.

Для решения этой проблемы Турция предложила Ираку, Ирану и Сирии разрешить турецким войскам переходить границы с этими странами для преследования курдских сепаратистов. Власти Сирии и Ирана не согласились с этим [9, с.22]. В 1984 г. угроза со стороны курдских сепаратистов стала настолько серьезной, что вынудило правительства Ирака и Турции в октябре того же года подписать соглашение [17, р.40], по которому турецким вооруженным силам разрешалось беспрепятственно пересекать турецко-иракскую границу во время операций против них. В результате этого соглашения турецкая армия не раз в течение последующих лет осуществляла полномасштабные военные операции в Иракском Курдистане, в ходе которых были убиты несколько тысяч курдов, разрушены сотни их деревень.

В Турции не раз заявляли, что Сирия активно поддерживает РПК. Так президент Турции Кенан Эврен в октябре 1981 г. заявил, что «курдская проблема подстрекается извне» [18, р.400-401]. А в 1985 г. министр иностранных дел прямо обвинил сирийцев в поддержке курдских бойцов в Турции.

О поддержке РПК со стороны Сирии и других государств заявил генерал турецкой армии Неджеп Торунтай. В августе 1989 г. он отметил, что «пока в Сирии, Ливане, Ираке и Иране остаются лагеря курдских сепаратистов, пока они получают финансовую помощь из Европы, Турции придется каждый год бороться с периодически возрождающимся терроризмом» [13, р.119]. Однако стоит отметить, что сирийские власти на протяжении всей своей истории

взаимоотношений с РПК отвергали все обвинения в свой адрес в вопросе сотрудничества с курдскими сепаратистами. В этой связи примечательно высказывание министра иностранных дел Турции И. Тюркмена, который в ответ на заверения сирийских властей об отсутствии сотрудничества между Сирией и РПК заявил: «Сирия всегда заверяет нас, что не сотрудничает с РПК, но имеющаяся у нас информация говорит об обратном» [19].

Однако кроме малых локальных стычек на границе с Сирией Анкара не предпринимала никаких действий, так как конфликт с соседом мог испортить отношения со всем арабским миром.

Однако стороны пытались найти и компромисс. В декабре 1984 г. президент Турции К. Эврен написал письмо президенту Сирии Хафезу Асаду, предлагая наладить двустороннее сотрудничество в деле борьбы с терроризмом в регионе. Асад ответил согласием, и в марте 1985 г. в Дамаске было подписано соглашение о сотрудничестве в вопросе приграничной безопасности. Двустороннее сближение по вопросу борьбы с терроризмом было продолжено в марте 1986 г. в ходе переговоров между премьер-министрами Турции и Сирии Т. Озалом и Абд ар-Рауфом Касемом в Анкаре. Стороны в течение долгих переговоров обсудили водные и территориальные проблемы. Сирия выразила озабоченность по вопросу количества забираемой Турцией воды из реки Евфрат. Что касается турецкой стороны, то она обвиняла сирийские власти в бездействии в вопросе контрабанды оружия на границе с Турцией, а также в тесных связях с членами РПК, которые организовывают вылазки с территории Сирии в юго-восточные районы Турции. Последние обвинения Касем отверг. В ответ турки представили неопровержимые доказательства существования семи тренировочных баз курдских бойцов и других левых сил на территории Сирии вблизи с границей Турции. Диалог закончился безрезультатно.

На протяжении 1987 г. отношения между двумя государствами вновь обострилась. Так, в начале марта того же года многие турецкие СМИ призывали к началу военных действий против Дамаска, после того, как курдские партизаны РПК организовали очередную резню на территории Турции в городах Тасделен и Нусайбин. Ситуация немного нормализовалась после заверений министерства иностранных дел Сирии о намерении сотрудничать с Турцией по вопросу безопасности на границе.

Террористические атаки курдских сепаратистов особенно усилились летом 1987 г.: в июне-августе теракты произошли в провинциях Мардин и Сиирт. А к концу ирано-иракской войны ситуация стала настолько опасной, что как в Турции, так и в Сирии поняли, что необходимо сотрудничество в сфере безопасности, отсутствие которого грозило серьезными вооруженными столкновениями на турецко-сирийской границе. В 1987 г. премьер-министр

Турции Тургут Озал отправился с визитом в Дамаск, чтобы провести там переговоры с высшим руководством САР. Был подписан протокол о сотрудничестве в сфере безопасности, по которому «стороны обязались запрещать деятельность тех групп, чьи действия направлены против Турции и Сирии» [9]. Однако в дальнейшем ситуация все более усложнялась. Визит лишь частично снял напряжение между двумя странами, а Сирия, чтобы доказать, что Оджалан не скрывается на ее территории, выслал его временно в долину Бекаа в Ливане. Во время своего второго визита в августе 1988г. Т. Озал вновь получил заверения сирийских властей «бороться с незаконными организациями» [5].

Однако достигнутые соглашения действовали недолго, и спустя несколько месяцев курдские боевики опять атаковали позиции турецких военных на юге Турции.

В итоге многолетняя война турецких властей и курдских сепаратистов показала бесперспективность решения этой проблемы вооруженным путем.

Кроме того, что этот вопрос вызывал напряженные отношения с соседними государствами, Турции приходилось тратить большие средства на подавление курдских движений в Юго-Восточной Анатолии. В конце восьмидесятых годов в связи с ухудшением ситуации в курдском вопросе, правительство Турции попыталось найти политическое решение данной проблемы. В сентябре 1989 г. премьер-министр Турции Тургут Озал критически заявил, что «в первые годы становления республики (Турции) в условиях однопартийного правления государство сделало ошибки в этом вопросе (курдском), и это надо признать» [19, p.116-119]. Среди важнейших инициатив Т. Озала по смягчению напряженности в курдском вопросе в 1991 г. было снятие запрета на использование курдского языка и празднование курдского Нового Года. Озал считал, что курдская проблема - серьезная болезнь турецкой политической системы. Для решения курдской проблемы в стране Озал наметил следующие цели:

добиться прекращения поддержки курдским населением Рабочей партии Курдистана;

обеспечить улучшение прав национальных меньшинств.

Озал был убежден, что предоставление культурных прав и экономический стимул были единственным реальным решением курдской проблемы. Годом ранее в апреле он призвал бизнесменов и предпринимателей вместе с государством активно развивать Проект Юго- Восточной Анатолии. Вместе с этим, можно было полностью лишить Сирию возможности давления на Турцию путем поддержки курдского сепаратистского движения.

Иракский кризис 1990-1991-х гг. еще раз убедил власти Турецкой Республики в необходимости скорейшего урегулирования курдской проблемы, потому что, как и после кризиса в Заливе 2003 г., в 1991 г. тоже стоял вопрос о независимости курдской части Ирака, чего не могла допустить Турция. Поэтому последующие заявления Т. Озала о том, что власти Турции всерьез обеспокоены ситуацией с правами курдов, являлись своеобразным посланием курдскому населению страны. Озал заявил, что политика репрессий, применяемая с целью ассимиляции курдов, была ошибкой. Действия турецких властей стали неожиданностью как внутри страны, так и в мире. «Сказать вам честно, я не ожидал такой храбрости от него (Озала). Это весьма важный шаг», - заявил Оджалан в интервью журналистам [3]. Тогда же Оджалан заявил о возможности поиска компромисса и дипломатических путей для урегулирования проблем.

Преемником Т.Озала на посту премьер-министра, после того, как он был избран президентом, стал Сулейман Демирель. Он заявил: «Турецкая граница, флаг и официальный язык не могут быть объектом для споров, однако требование этнических групп вернуть им собственную национальную идентичность и культуру не должны быть отвергнуты. Они имеют собственную историю, язык и фольклор. Если они хотят развивать их, пусть они это делают» [2].

Однако наряду с этим, принимались репрессивные меры по отношению к противникам ассимиляции курдов. По принятому в 1991 г. Закону противодействия терроризму с 1991-95 гг. в Турции было арестовано 2752 человек, в основном профессора, писатели, журналисты, лидеры различных организаций [20, p.75], которые критиковали турецкие власти и военных в их действиях против курдского населения.

Следствием двойной политики турецких властей стало прекращение РПК перемирия весной 1992 г. В качестве причины своих действий Оджалан назвал «нежелание правительства Демиреля претворять в жизнь ранее предложенные реформы». Однако еще одной причиной прекращения перемирия стал сирийский фактор. Как писал бывший посол Франции в Анкаре Эрик Руло в начале 1990-х гг. «именно действия (неправильные) правительства Турции способствовали росту курдского сепаратизма больше, чем другие факторы: влияние Курдской автономии в Ираке или рост настроений в этническом самосознании» [21, p.124].

В апреле 1992 г. в Дамаске турецкая делегация во главе с министром иностранных дел Хикметом Четином, министром внутренних дел Исметом Сезгином и командиром жандармерии Эшрефом Битлисом провела переговоры с президентом Сирии Хафезом Асадом и министром иностранных дел Фаруком

аш-Шараа, в ходе которых был подписан первый значительный договор о сотрудничестве в области безопасности между двумя странами. Сирия и Турция обязались:

сотрудничать в борьбе с терроризмом, в том числе с ее международным проявлением, и препятствовать террористам пересекать границу между двумя государствами;

не разрешать организациям, находящимся вне закона в другом государстве, проводить тренировки или пропаганду (на своей территории), а арестованные члены этих организаций должны быть экстрадированы;

обмениваться информацией по нелегальным организациям;

предпринять меры по предотвращению незаконных проникновений и контрабанды оружия;

предпринять меры по недопущению нежелательных вооруженных инцидентов на границе. Для того чтобы гарантировать это сотрудничество, представители сил безопасности должны встречаться через каждые три месяца;

Сирия признавала РПК незаконной организацией, а каждый задержанный член РПК должен быть передан соответствующим правоохранительным органам.

И в данном случае договор действовал в течение короткого промежутка времени. Через несколько месяцев члены РПК атаковали цели в Турции с территории Сирии, что стало причиной возобновления напряженности между двумя странами.

Определенные сдвиги в двусторонних отношениях наметились в начале 1993 г. Как уже было сказано, в январе этого года премьер-министр Турции Сулейман Демирель побывал с визитом в Дамаске. После встречи с президентом Сирии Хафезом Асадом Демирель заявил, что «мы против каких-либо действий, которые могут привести к жертвам среди мирного населения» [22, p.177].

Как продолжение вышеназванного договора, в ноябре 1993 г. Турция и Сирия подписали протокол о сотрудничестве в сфере безопасности, в которой, в частности, отмечалась необходимость взаимодействия в области борьбы против терроризма. После подписания протокола руководитель отдела по безопасности министерства внутренних дел Сирии генерал-майор Аднан Бадраль-Хасан заявил, что Сирия не будет позволять пересекать границу тем силам, которые «выступают против интересов Турции» [19]. Через несколько дней министр государственной безопасности Сирии Насер Каддур заявил, что по подписанному протоколу Сирия начала процесс запрета РПК. Каддур добавил, что лидеру РГТК и другим террористам не будет разрешено использовать территорию Сирии для атак на Турцию. Министр также заявил, что были

арестованы некоторые члены РПК. «Стабильность и территориальная целостность Турции важны для Сирии и региона. Поэтому нет места тем группам, которые совершают террористические атаки или создают проблемы Турции» [23, p.5].

Очередной виток напряженности между Турцией и Сирией возник уже в середине 90-х гг. XX века, когда в июле 1995 г., когда лидеры военизированного крыла РПК заявили, что их боевики были задействованы в операциях в горах Торос (юг Турции) и в провинции Хатай (Искендерун). В РПК считали, что дестабилизация в Хатае будет очень чувствительным ударом для Турции. Оджалан пытался вызвать конфликт между алавитским большинством Хатая, с одной стороны, и суннитским и турецким населением - с другой.

Свою озабоченность по поводу активизации РПК в провинции Хатай официальная Анкара выразила в апреле 1997 г. На торжествах по поводу присоединения Хатая, премьер-министр Турции Месут Иылмаз, обвинив Сирию в поддержке бандитов, которые хотят расчленить Турцию, заявил, что Турция не собирается больше увеличивать объемы пресной воды, поступающие в Сирию: «мы, турки, терпеливый народ, но когда нашему терпению приходит конец, наш ответ бывает жестким» [23, p.7].

Определенные сдвиги в турецко-сирийских отношениях произошли в марте 1998 г., когда на встрече глав МИД Организации исламская конференция прошли переговоры министров иностранных дел Турции и Сирии Исмаила Джема и Фарука аш-Шараа. Обе стороны заявили о позитивных сдвигах в переговорах между двумя странами. Вскоре после этого в Дамаск отправилась делегация министерства иностранных дел Турции для обсуждения проблем в двусторонних отношениях, в том числе проблему РПК. Ранее, в начале февраля 1998 г. министр иностранных дел Турции И. Джем побывал в Ираке, где среди иных предложений по сотрудничеству с этой арабской страной Джем предложил создать региональный пакт безопасности и сотрудничества под руководством Турции и Ирака, куда войдут такие государства, как Иран, Сирия, Иордания. В том же месяце состоялся визит главы департамента Ближнего Востока МИД Турции Айкута Четирге, который сделал попытку возобновления турецко-сирийского диалога, замороженного в 1995 г. В начале июня 1998 г. Анкару посетил заместитель министра иностранных дел Сирии по политическим делам Аднан Омран. В ходе своего визита А. Омран попытался поддержать диалог, начатый сторонами в начале того же года, однако эти переговоры не привели к какому-нибудь существенному результату. Их провал стал зеленым светом для турецких властей для того, чтобы они обратились к *дипломатии канонерок*.

Вершиной конфронтации Турции и Сирии по курдской проблеме стал кризис осени 1998 г. Турецкие власти начали готовиться к развязыванию «гордиева узла» курдской проблемы в турецко- сирийских отношениях еще в начале 1998г. Тогда в турецкой прессе начали появляться статьи о возможном военном конфликте между двумя странами. В последующие месяцы с предупреждением в адрес Сирии начали выступать министр иностранных дел Исмаил Джем и другие политики. Фактически все руководители страны - президент, премьер-министр и военное руководство страны показали редкое единодушие по вопросу давления на Сирию по курдской проблеме, что делало угрозу нападения на нее еще более реальной. Вице-премьер Бюлент Эджевит заявил, что его страна собирается предпринять ряд дипломатических, политических, экономических и, если понадобится, военных мер для атаки на Сирию, так как эта страна не отказывается от поддержки террористической деятельности РПК. В Совете национальной безопасности Турции было принято решение об увеличении воинского контингента на границе с Сирией, а также были даны указания соответствующим органам по выявлению всех заминированных территорий на границе двух государств, ввиду их возможного пересечения со стороны турецких войск. В СМИ появились сообщения о том, что с турецкой стороны к границе стягиваются войска, а воздушные силы планируют начать удары по военным объектам Сирии.

Регион был на грани полномасштабной войны. О своей поддержке Сирии заявили Ливия, Саудовская Аравия, ОАЭ, Ирак и Ливан, со словами поддержки выступили все высшие руководители Ирана. В начале октября 1998 г. президент Турции Сулейман Демирель прямо заявил, что Турция оставляет за собой право начать военные действия против Сирии, которая несмотря на все предупреждения, не отказывается от своих враждебных действий.

Однако благодаря огромным усилиям президента Египта Хосни Мубарака и министра иностранных дел Ирана Камала Харази, удалось избежать военного конфликта. 21 октября в Турции заявили, что им удалось прийти к согласию с Сирией по главным вопросам. По протоколу, подписанному в портовом городе Джейхан (провинция Адана), стороны договорились:

С этого момента Оджалан не находится в Сирии и никогда не получит разрешения на въезд в Сирию;

Члены РПК, находящиеся за рубежом, не получают разрешения на въезд в Сирию;

С настоящего времени лагеря РПК не функционируют и никогда не будут задействованы;

Многие члены РПК арестованы и предстанут перед судом. Списки имеются в наличии, и Сирия передала их турецкой стороне.

Сирийская сторона утвердила вышеупомянутые пункты. Более того, стороны также достигли соглашения по следующим пунктам[6, с.20]:

1. Сирия на основе принципа взаимности запретит любую деятельность, которая будет исходить с ее территории, направленную против безопасности и стабильности Турции. Сирия запретит поставки вооружений, тылового имущества, финансовую поддержку и агитационную деятельность КРП на своей территории.

Сирия признает, что КРП является террористической организацией. Сирия запретила, наряду с другими террористическими организациями, всю деятельность КРП и примкнувших к ней организаций на своей территории.

Сирия запретит КРП размещать лагеря, не будет создавать условия для учений и предоставлять убежища, а также не разрешит вести коммерческую деятельность на ее территории.

Сирия запретит членам КРП использовать свою территорию для транзита в третьи страны.

Сирия предпримет все необходимые меры, чтобы помешать въезду главы террористической организации КРП на территорию Сирии и предупредит свои органы на пограничных пунктах.

После подписания соглашения в Адане, Оджалан был выдворен с территории САР. В феврале 1999 г. он был арестован в Кении, а возглавляемая им организация объявила о перемирии, а в феврале 2002 г. – о самороспуске. Однако, она не исчезла с политической арены, а отныне стала действовать под названием КАДЕК (Конгресс Свободы и Демократии Курдистана).

Своими действиями против Сирии Турция наглядно продемонстрировала переход от пассивной позиции времен холодной войны к агрессивным способам решения проблем, если они касаются защиты национальной безопасности.

Подводя итог вышесказанному, мы видим, что курдская проблема играла важнейшую роль в турецко-сирийских отношениях конца XX в. Нежелание Дамаска отказаться от поддержки РПК в 90-х гг. XX в. было связано с тем, что Сирия пыталась противодействовать «водному давлению» Турции. Это не давало двум соседним государствам возможности наладить двусторонние отношения. Только после кризиса 1998 г., когда лидер РПК А. Оджалан был выдворен из Сирии, отношения между Анкарой и Дамаском развивались по нарастающей. Как очевидно, конец 90-х гг. XX в. был ознаменован новым этапом в двусторонних отношениях между Турцией и Сирией. Несмотря на то, что эти два государства в октябре 1998 г. стояли на грани войны, многие специалисты называют результаты этого конфликта одним из основных причин начала сближения Турции и Сирии в первые годы XXI в.

Однако, как нам известно, история противодействия Турции и Сирии в вопросе курдов на этом не закончилась. И спустя несколько лет после достигнутых с таким трудом договоренностей, конфликт разгорится с новой силой.

Использованная литература:

1. Конституция Турецкой Республики (1982 г.)// Турецкая Республика, справочник, М., 1990, стр. 294-369
2. Выступление бывшего президента Турции Сулеймана Демиреля на международном форуме Розенберг по водной политике в Анкаре// ROSENBERG INTERNATIONAL FORUM ON WATER POLICY, Ankara 7-8 September, 2004, https://ucanr.edu/sites/rosenbergforum/About_119/People/
3. Интервью с Абдаллой Оджалом// Milliyet, 25.03.1991
4. Демирель о внутренней и внешней политике// Hurriyet, 26.11.1991
5. Арутюнян А.Э. К вопросу о взаимоотношениях между Турцией и Сирией в конце XX - начале XXI вв.// сб. статей «Современная Турция: проблемы и решения», М., 2006
6. Ахмедов В.М. Сирийско-турецкое противостояние и курдский вопрос// сб. статей «Ближний Восток и Современность», вып. 7, М., 1999
7. Ахмедов В. - «Противостояние: Сирия-Турция»// Азия и Африка сегодня» 1, 2000
8. Борейко А.Н. Основы внешней политики Турции; история и современность// сб. статей «Востоковедный сборник», вып. 6, М., 2004
9. Гасратян М.А. Курдская проблема в Турции (1986-1995 г.). М., 2001
10. Задонский С. М. Решение курдского вопроса в Турции// сб. статей «Аналитические записки - Проблемы Ближнего Востока», М., 2004
11. Иванова И.И. Турецко-арабские отношения на современном этапе// сб. статей «Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке и политика России на рубеже XXI века», М., 2000
12. Лазарев М.С. Курдский вопрос (1891-1917). М., 1972
13. Трофимов А.А. Курдская проблема и региональные отношения// сб. статей «Ближний Восток и Современность», вып. 17, М., 2003
14. Багиров А.Г. Курдский вопрос в Сирии, Автореферат диссертации на соискание уч. степени к.и.н., М., 1988
15. Michael RADU. The land of many crossroads. The Rise and Fall of the PKK// Orbis, 31, Volume 45, January 2001
16. Svante E. CORNELL. The Land of Many Crossroads. The Kurdish Question in Turkish Politics.»// Orbis, № 1, Volume 45, January 2001
17. Ferhadi AHMED. The Kurds in Iran, Iraq and Turkey// The Washington

Report on Middle East Affairs, June 30, 1992, Volume XI, Iss.1

18. Michael M. GUNTER. The Kurdish problem in Turkey// The Middle East Journal, № 3, Vol. 42, Summer 1998

Hürriyet-25.08.1983. <https://www.hurriyet.com.tr/>

19. James BROWN. The Turkish Imbroglio: Its Kurds// Annals of American Academy of Political and Social Science, Volume 541, September 1995

20. Eric ROULEAU. Turkey: Beyond Ataturk// Foreign Policy, № 103 Summer 1996

21. Eric ROULEAU. The Challenges to Turkey// Foreign Affairs, III 5, Volume 72, November/December 1993

22. Meliha ALTUNISIK. The Turkish-Israeli Rapprochement in the Post-Cold War Era// Middle Eastern Studies, № 2, Volume 36, April 2000

23. Robert OLSON. The Kurdish Question and Geostrategic Changes in the Middle East after the Gulf War// Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, № 4, Volume 17, Summer 1994

ПОМИДОР КУЯСИ

Айтбаев Аманбай Курбанбаевич

Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти
Қорақалпоғистон Республикаси филиалининг катта илмий ходими

Сапарниязов Аралбай Женисбаевич

Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти
Қорақалпоғистон Республикаси филиалининг кичик илмий ходими

Хасанов Жамшид Давлетбаевич

Ўсимликлар карантини ва ҳимояси илмий-тадқиқот институти
Қорақалпоғистон Республикаси филиалининг кичик илмий ходими

Аннотация: Помидор куяси зараркунандалари ва унга қарши курашиш усуллари ҳақида мақолада баён этилган.

Калти сўзлар: Помидор зараркунандалари, помидор ҳосилини ҳимоя қилиш, помидор куяси

Бугунги кунда иссиқхона ва дала шароитида помидор экинни бир неча турдаги зараркунандалар зарарлаб, ҳосил миқдорини камайтириб, унинг сифатини бузмокда. Бундай зараркунандаларга помидор куяси *Tuta absoluta* помидор ўсимлигининг ашаддий кушандаси бўлиб, экинларнинг меваси ва баргига жиддий таъсир етказди. Помидор куясининг ватани Жанубий Африка ҳисобланиб, Европа, Осиё ва МДХ давлатларида ҳам учрайди. Капалаги 10 миллиметр катталиқда бўлиб, ипсимон мўйловларга эга. Олд қанотларида қора доғлари бор. Тухуми цилиндрсимон сариқ ёки оқ-сарик бўлиб, узунлиги 0,36, эни 0,22 миллиметр. Личинкасининг боши қорамтир бўлиб, ёруғ жойда яшил рангга айланади. 2 ва 4 ёшдаги личинкалари пушти рангда. Помидор куяси помидор ўсимлигининг очик ва ёпиқ турдаги экинзорларида учрайди. Юқори репродуктив самарадорликка эга ҳашорат бўлганлигидан личинкаси озуқа топпагунча тинчланмайди. Личинкаси умри давомида 4 та ёшни ўтайди. Ҳаво ҳарорати ва ташқи муҳит таъсирига кириб, ҳашаротнинг яшаш даври 29-38 кунни ташкил этади. Помидор куяси зарарлаган меваларни патоген микроорганизмлар чиритади. Барг тўқимасини зарарлайди. Помидор ўсимлигини турли босқичларда хусусан, кўчат босқичидан ҳосил етилиш пайтигача зарарлайди. Одатда зараркунандани осон аниқлаш мумкин. Чунки, у ўсимлик гули ва меваларида ривожланади. Помидор куясининг капалаги кечалари учади, кундузлари барглар орасида яшириниб олади. Куянинг урғочи зоти бир йилда жами 300 тагача (ўртача 260 та) тухум қўяди. Одатда тухум қўйгандан кейин 4-7 кундан сўнг ундан личинкаси (курти) чиқади. Помидор

Қарши кураш усуллари Феромон тутқичлардан мониторинг мақсадида қўлланилганда, Тутасан феромон тузоқларида 5-6 дона капалаклар кўрилганда кимёвий ишлов берилиши керак. Зараркунанда капалакларини нисбатан оддий (арзон) препаратлар (Атилла, Сиперметрин, Карбафос ва. х) ёрдамида кириб ташласа бўлади, аммо ўсимликда зараркунанданинг қуртлари пайдо бўлса (барг орасидаги қуртни ўлдириш қийин), энг самарали бошқа замонавий дориларни ишлатиш тавсия этилади, Такуми, Капито, Кораген препаратлари билан ишлов ҳар 10-12 кунда амалга оширилади.

Адабиётлар:

- 1.Ш.Т.Хўжаев О.А.Сулаймонов Умумий ва қишлоқ хўжалик энтомологиияси ҳамда уйғунлашган ҳимоя қилиш тизимининг асослари.
- 2.http://www.agriculture.uz/filesarchive/Pomidor_Kuasi_2017.pdf
- 3.<http://vladam-seeds.com.ua/ru/agronomiya/Tomatnaya-mol-tuta-absoluta/>

НОРМУРОД НОРҚОБИЛОВНИНГ “ЧАНГАЛЗОР ИТИ” ҚИССАСИДА ИНСОНИЙ МУНОСАБАТЛАР ТАЛҚИНИ

Қурбонова Феруза Аъзамовна

ҚДПИ ўзбек адабиёти кафедраси, катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Нормурод Норқобиловнинг “Чангалзор ити” қиссасида инсоний муносабатлар талқини мажоз орқали ифодалангани ҳақида сўз юритилади. Ёзувчи Қоровой(ит) характерининг шаклланиш тарихини инсоний муносабатлар талқини билан уйғунлаштира олганлиги ёзувчи бадиий маҳорати сифатида кўрсатилади.

Калит сўзлар: қаҳрамон, характер, тимсол, мажоз, талқин, маҳорат.

Бадиий асарда қаҳрамон яратиш ва уни характер даражасига кўтариш ёзувчидан катта маҳорат талаб қилади. Характер бадиий асар концепциясини ўқувчига аниқ етказиб беради. Ёзувчи яратган ҳар бир қаҳрамон муаллиф бадиий ниятини рўёбга чиқаришда муҳим аҳамият касб этади. Шу сабабли ҳар қандай адиб ўз асари қаҳрамонларини ҳаётий тип даражасига олиб чиқишга ҳаракат қилади. Шу қаҳрамон хатти-ҳаракатлари орқали ҳаётий ҳақиқатни бадиий ҳақиқат даражасига кўтаришга эришади. Бунда асар қаҳрамони инсон ёки мажоз бўлиши муҳим эмас. Адиб ҳар икки турдаги қаҳрамонда ҳам бир мақсадни – инсонни тасвирлашни кўзда тутди. Шу боис мажозий тимсолларни ўқувчи томонидан инсон тимсоли даражасида тушунишини таъминлашга эришиш ҳар қандай адибдан катта маҳорат талаб этади.

Жаҳон адабиётида шундай асарлар борки, уларда наботот (яшил олам), маҳлуқот (ҳайвонот олами), жамодот (жонсиз нарсалар олами) етакчи тимсоллар даражасига кўтарилиб, буларнинг хатти-ҳаракатлари, ўзаро “муносабатлари”, “ички кечинма ва ўй-хаёллари” орқали оламнинг гултожи ҳисобланган инсоннинг маънавий оламига муносабат билдирилган. Чингиз Айтматовнинг “Қиёмат” романидаги Акбара ва Тошчайнар каби бўрилар, “Алвидо, Гулсари” қиссасидаги от, Эрнест Сетон-Томпсоннинг “Ёввойи йўрға” ҳикоясидаги йўрға, Мухтор Аvezовнинг “Кўкёл” қиссасидаги ит каби тимсоллар шу тоифага киради. Ўзбек адиби Нормурод Норқобиловнинг қатор қисса ва ҳикояларида ҳам ҳайвонот ва наботот, қисман жамодот оламининг турфа “вакил”лари тимсоллари яратилиб, улар воситасида инсон маънавиятидаги ижобий ва салбий ҳолатлар тасвирланади ҳамда улар инсон ҳаётида юз бериши табиий бўлган ҳодисотлар ҳақида мушоҳадалар қилишга ундайди. Таниқли адабиётшунос А.Расулов ёзувчи Н.Норқобилов қисса ва ҳикояларидаги ана шу хусусиятлар ҳақида тўхталиб, қуйидагиларни ёзган эди:

“Унинг асарларида ҳайвонот ва инсон аро мураккаб муносабатлар тасвирланади. Ёзувчи гоҳо наботот (яшил табиат), гоҳо жамодот (тоғ-у тошлар, қир-адирлар) оламига назар ташлайди. Унинг “Қоялар ҳам йиғлайди” қиссасида инсон ва тош, тоғ ва одам боғлиқлиги маҳорат билан очилган. Ҳайвонот оламини яшил дунё – набототдан ажратиш мумкин эмас. “Пахмоқ” қиссасидаги айиқ ўзини дўлана, зирк, олма сингари меваларга уради. “Тоғ одами” қиссасининг қаҳрамони Жондош жарликка қулайди. Қояда ўсган дарахтнинг чайир шохи Жондошни “тутиб” қолади. Ёзувчи ҳайвонот, наботот, жамодот аро алоқаларнинг ўша табиий тасвирига эриша олади. Бу аслида табиий ҳол: ҳайвонот, наботот, жамодот бир ота-она фарзанди: улар одамдай туғилганлар”.³²

Н.Норқобиловнинг “Чангалзор ити” қиссасидаги ҳайвонот олами вакиллари бўлмиш итлар ва асосий фигура ҳисобланган Қоровой (ит) адиб яратган энг сара қаҳрамонлардан саналади. Қоровойнинг бошқа итлар, ҳайвонот ва наботот оламининг бошқа вакиллари, хатто энг мукаммал жонзот бўлмиш одамлар билан “муомала-муносабатлари”нинг тағзаминида бир инсоннинг ҳаёт йўли тасвирланаётганга ўхшаш мушоҳада туғилади. Қиссани ўқиб, Қоровой саргузаштлари, унинг туғилишидан бошлаб, то бўрилар билан илакишиб кетгунча бўлган воқеа-ҳодисалар тасвири мажознинг ҳақиқат билан чамбарчас боғлиқлиги, яъни маълум бир мажозий қаҳрамон ҳаётдаги маълум бир инсон кечмишини тасвирлаганига ишонч ҳосил қилишига олиб келади. Бу, айниқса, мажознинг “маънавий олами”нинг тасвиридаги ҳолатда аниқ-тиниқ кўринади. Мажознинг ана шу олами инсоннинг маънавий олами сифатида гавдаланади.

Муҳит одам боласининг қай йўсинда тарбия топишида муҳим ўрин эгаллайди, деган гап бор. Бу фикр нечоғлиқ тўғри эканлигини ҳаётнинг ҳар жабҳасидан топиш мумкин. Бола тарбияси, унинг яхши ёки ёмон инсон бўлиб вояга етишида оиланинг роли, оила ва маҳалланинг ўзаро таъсиридан ҳеч вақт кўз юмиб бўлмайди. Маънавий жиҳатдан баркамол бўлган оиладан ахлоқсиз одам чиқамайди. Ва аксинча, ахлоқ мезонларига риоя қилмайдиган оилалардан дуруст инсон етишиб чиқишига ҳам ишониш қийин. Масаланинг бошқа томони ҳам бор. Дуруст оилада тарбияланиб вояга етиб бораётган фарзанд ножўя муҳитга тушиб қолса, ёмон томонга кетиб қолиши ҳам мумкин. “Чангалзор ити”даги Қоровойнинг кучуклик даври буни тасдиқлайди. Чунки Қоровой катта қирнинг этагидаги одам қадами етмаган бир чакалакзорда туғилиб ўсади. Қоровойнинг кўз очиб, илк кўргани новдалари бир-бирига чирмашган девордай қалин буталар бўлган. Она ит – Олапар уни ана шу чакалакзорда дунёга келтирган. Олапар аслида ҳонаки ит бўлган. Фақат кечроқ ёввойиликни касб

³² Расулов А. Шайдолик(сўзбоши). Н.Норқобилов. Бўрон кўпган кун. Тошкент, “Шарқ”, 2007. 4-бет.

қилган. Қоровой шу ёввойилик даврининг ёдгори. Олапар нафсининг кўйига кириб, илиқ гўшт илинжида эгаси Ҳайдар кўсанинг товукларига кирон келтиради. Буни сезиб қолган Ҳайдар кўса уни ўлимга ҳукм этади. Олапар Ҳайдар кўсанинг билагини ғирч тишлаб, чакалакзорга қочади ва шу ердан кўним топади. Ана шу нафсининг қулига айланиб, эски қардонига ўз эгасига ҳиёнат қилган онанинг зурриёди бўлган Қоровойдан нимани кутиш мумкин! Қиссадаги кейинги воқеалар бунинг нечоғлик ҳақиқат эканини далиллайди. Бир оз чекиниш жоиз бўлса, айтиш мумкинки, оилада ота- она ахлоқсиз чиқса, унинг касри фарзандга уради. Бунга мисолни ҳаётий воқеалардан ҳам, бадий асарлардан ҳам истаганча топиш мумкин. Қоровойнинг тақдири ҳам шундай. Қоровой чакалакзорда яшаб, у ердаги қайноқ ҳаётни кўради. Онаси унга емиш олиб келмагани учун очликдан ҳар нарсага сук билан қарайди, уларни “меники” деб ўйлаб, ташланади, ғашланади: гоҳ қолдиқ нарсаларга етишади, гоҳ қарши зарбага учрайди. Вақт ўтгач кучга тўла бориб, онаси ўзи учун олиб келган суякка ёпишади. Онасини ириллаб тишлайди. Олапар илк бора ўз кучукваччасига кучи етмаслигини ҳис қилади. Кейинчалик бир мушукваччанинг ўлжаси ва ўйинчоғига айланган чалажон сичқонни тирналиш- у таҳдидларга чидаб тортиб олгач, илк бор иссиқ қон ҳидини туяди. Шундан эътиборан унда ов қилмоқ ҳисси уйғонади. Аввал сичқонларга ўрганади, кейин юмронқозикни пойлайди. Сурувдаги кўйларга хужум қилиб, чўпоннинг итларига таланади. Уч кун ёмон азоб тортиб ётади. Қиссадаги бу тасвирлар ўқилганда, ўқувчи кўз ўнгида Қоровой лақабли ит емас, балки бир бебош оиланинг бир бебош фарзанди кечмишлари кечаётгандай туюлаверади. Бунга, шубҳасиз, адиб маҳоратининг меваси, деб қараш лозим. Чунки, адибнинг ишонтириш санъати мажозий қаҳрамонни худди ҳаётий инсондек тасвирлашга эриша олгани сабаб бўлган. Қоровойнинг бундан кейинги “ҳаёт йўли” бундан ҳам ғаройиб. У шохли жондорларга таҳдид қилиб икки оёқли махлуқлардан қаттиқ зарба ейди, хонаки итлар билан олишиб гоҳ мағлуб бўлади, гоҳ ғолиб чиқади. Бир ерда кўним топмайди, ҳаёти азоб-у уқубатга айланади. Гоҳ худ, гоҳ беҳуд бўлади. Охир-оқибат ёввойилиги ғолиб келиб, бўриларга қўшилиб кетади. Энди, унинг кейинги тақдири маълум.

Назаримизда, Н.Норқобилов қиссада бир жонзот хатти-ҳаракати, кечмишларини шундай дақиқлик билан кузатиб, ҳис қилиб, Қоровойдек мукамал ит тимсолини ярата олган. Унинг феъл-атворидаги манфий ва онда- сонда учраб қоладиган мусбат хислатларни кузатиб, беихтиёр бу жонзотнинг итлигига ўқувчининг ишонгиси келмай қолади. Китобхон қиссани ўқиб тугатгач, чуқур ўйга толади, мажоз ҳақиқат билан чамбарчас боғлиқ эканини ҳис қилади ва буларнинг барчаси юксак маҳорат меваси бўлганига ишонч ҳосил қилади.

ПРОЯВЛЕНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ МОТИВОВ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК

Туйчиева Зулейха Хамракуловна

Преподаватель Гулистанского государственного университета Узбекистана

Аннотация: В данной статье излагаются основы и предпосылки для научно-исследовательских мотивов, влияния их и мотивационной сферы на проявление научно-творческих способностей личности в юношестве, в процессе приобретения профессиональных знаний.

Ключевые слова: научно-исследовательские, внутренние и внешние мотивы, личность, мотивационная сфера личности, профессиональные знания, принципы реформирования, система образования.

MANIFESTATION OF RESEARCH MOTIVES OF STUDENTS IN THE LEARNING PROCESS OF PSYCHO-PEDAGOGICAL SCIENCES.

Tuychiyeva Zulayko Khamrakulovna

the lecturer Gulistan State University

Annotation: This article outlines the basis and prerequisites for the research motives and their influence on the manifestation of the motivational sphere of scientific and creative abilities of individual in his youth, in the process of acquiring professional knowledge.

Keywords: scientific-research, internal and external motives, personality, motivational sphere of personality, professional knowledge, principles of reformation the educational system education.

Основными принципами реформирования системы образования является формирование в обществе атмосферы престижности знаний, образованности и высокого интеллекта; соответствия образовательных и профессиональных программ современным мировым достижениям образования, науки, техники и технологий, экономики и культуры; обеспечения тесной связи образования с будущей практической профессиональной деятельностью молодежи; формирования у обучающихся приоритетности общечеловеческих ценностей, высокой духовности, культуры и творческого мышления; органичного единства

образования с национальной историей, народными традициями и обычаями, уважения к истории и культуре других народов.

Каждое государство заинтересовано в развитии интеллектуального и духовного потенциала страны. В эпоху глобализации образованность становится важнейшим компонентом экономического развития и накопления национального богатства страны, а высокий духовный уровень населения позволит органично формировать правовую культуру, способность народа жить и трудиться в свободном, демократическом правовом государстве, осознавать свои права и свободы, уметь ими пользоваться в интересах личности, государства и общества.

Наступает период развития инициативы, самостоятельности каждого человека, горизонтального мышления. В обществе складывается социальный заказ на творческую личность, т.е. человека, способного думать по-новому, самостоятельно ставить перед собой задачи, цели, предлагать нестандартные решения, сопротивляться рутинному подходу, ориентироваться более на будущее, чем на прошлое. Одним словом, человека с «вирусом новизны», когда даже старые известные пути переосмысливаются с целью совершенствования технологии, наконец, человека, у которого есть не только способность, но и потребность к собственному саморазвитию, самоусовершенствованию.

Тесная взаимосвязь развития исследований по психологии личности с исследованием социальных процессов очевидна. Если в недалеком прошлом делалось акцент на обнаружение и развитие отчетливо выраженной какой-либо одной способности или группы способностей, то теперь складывается заказ на определение и развитие инициативы, самостоятельности, общительности человека, в том числе акцент на научно-творческие способности. В психологических центрах наблюдается тенденция к исследованиям по этим направлениям, в том числе по проблемам личности как проблемам интегральной психологии.

Обозначая последний весь спектр неинтеллектуальных компонентов человека, мы говорим по двух типах мотиваций: внешней и внутренней. При этом под внешней мотивацией понимается такая, которая исходит из внешней по отношению к действующему человеку среды, которая как бы создает стимул к деятельности. Причем иногда этот стимул может быть доминирующим в творческом движении человека. Внешняя мотивация может возникнуть не только как стимул извне, она создается и как необходимость реализовать собственные морально - нравственные, мировоззренческие - установочные, эмоционально – волевые доминирующие в человеке стороны качества его личности. Так, честолюбие «может служить могучим двигателем поведения, характеризующим самую сердцевину личности».

Подлинно внутренняя мотивация «создается в результате противоречия внутри познавательного поля между тем, что уже формализовано, и тем, что надлежит формализовать данному субъекту».

Наблюдая за творческими личностями, можно считать, что иногда новые идеи, возникшие как следствие своей внутренней мотивации, не воспринимаются очень долго. А если эти новые идеи возникли в голове ученика, работающего под руководством своего учителя, то неизбежен конфликт. Безапелляционное отрицательное отношение учителей к внутренней мотивации своего ученика причиняет ущерб творческой личности последнего.

Действенным условием создания в коллективе внутренней мотивации является «факт наличия в деятельности научных коллективов единой программы. При этом процесс генерации идей – основной показатель творчества и фактор внутримотивированного отношения группы людей считается процессом, связанным с успешностью понимания проблемных аспектов деятельности членами научного сообщества и без развития такого понимания успешным быть не может».

Составляющими частями мотивационно-личностного блока творческой личности являются признаки морального, нравственного, этического, мировоззренчески-установочного планов. Например, американские исследователи Торранс и Холл включают в число этих признаков следующие:

- способность творить чудеса, которые иногда выходят из сферы разумного;
- эмпатия и высокая степень проникновения в нужды и потребности других людей;
- ореол исключительности;
- способность разрешать конфликты, особенно в тех случаях, когда конфликты не имеют логического решения;
- способность к медитации.

Другой американский исследователь Р.В.Рескин, обратил внимание, что творческие личности имеют склонность к нарциссизму (самолюбованию) и между фактами поведения тех и других много общего. Согласно справочнику американкой психиатрической ассоциации, нарциссизм имеет восемь особенностей поведения:

1. Преувеличенное ощущение собственной значимости и уникальности, представление о грандиозности своих свершений и таланте, преувеличение значимости и исключительности своих проблем;
2. Склонность к фантазированию: успехи, власть, положение и т.п.;
3. Потребность в постоянном внимании и восхищении;

4. Склонность отвечать на критические замечания, на безразличие окружающих и поражения двумя способами: а) холодное равнодушие; б) ярость, унижение, стыд, опустошение;

5. Ожидание от других особого отношения, услуг и льгот без принятия на себя обязательств взаимности;

6. Склонность к использованию других людей для удовлетворения своих желаний, для самовозвеличивания;

7. Непостоянство в отношениях между людьми, переходы от идеализации к опорочиванию их;

8. Отсутствие эмпатии, неспособность представить себе чувства других людей.

В его исследованиях также называются следующие черты творческой личности: поглощенность собой, ориентация на самого себя; богатая внутренняя жизнь; первичность мыслительных процессов; импульсивность, независимость; самоутверждение, способность и потребность в господстве и доминировании; готовность использовать других людей, отсутствие эмпатии; напористость и агрессивность; потребность в признании окружающими. Он выдвинул идею и подтвердил экспериментально наличие положительной корреляции между нарциссизмом и творческой одаренностью.

Очень важны исследования человека, которые в большей степени, чем другие, соответствуют нашему пониманию человека, как субъекта самостоятельного творчества: это подход Е.А.Климова к человеку как субъекту труда и подход В.И.Андреева к перечню творческих способностей личности ученика, студента.

Кроме названных способностей, автором включается в творческую личность следующие параметры, называемые свойствами, качествами, способствующими успешности:

Мировоззренческие качества: убежденность, способность отстаивать свои творческие позиции;

Нравственные качества: честность, способность руководствоваться принципами духовной нравственности, скромность, смелость, решительность;

Эстетические свойства: эстетические принципы, способность достигать гармонии, простоты и красоты человеческих отношений;

Индивидуальные особенности: темп деятельности, работоспособность, характеристики стиля учебно-творческой деятельности.

Важным признаком приведенной концепции является ее направленность на поиск творческих характеристик в учебной деятельности и введение мотивации, самоуправления, коммуникации мировоззренческих, нравственных

и эстетических качеств, которые в числе признаков творческой личности назывались и выше, но не были классифицированы.

Используемая литература:

- 1.Л.М.Попов «Психология самодеятельного творчества студентов»
Издательство Казанского университета, 1990 г. 49 стр.
- 2.Лук А.Н. «Психология творчества». 92 стр. Издательство «Наука»,
Москва 1976
- 3.Международная конференция на тему: «Подготовка образованного и
интеллектуально развитого поколения – как важнейшее условие устойчивого
развития и модернизации страны» 16-17 февраля 2012 года

МИНТАҚАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚОБАТ САЛОҲИЯТИНИ ОБЪЕКТИВ БАҲОЛАШ ВА ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ

Хазраткулов Соҳибжон Соибович
Ўқитувчи Фарғона давлат университети
Қосимов Машхурбек Икромжон ўғли
Магистр Фарғона давлат университети

Аннотация: Ўзбекистонда амалга оширилаётган таркибий ислохотларнинг иқтисодиётни модернизациялашдаги аҳамияти шундаки, улар мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларини қайта ишлаш, инновация ва хизмат кўрсатиш соҳаларида рақобатбардошликни ошириш учун шароит яратиш керак.

Калит сўзлар: минтақа, рақобат, таркибий ўзгаришлар, модернизация

Ўзбекистон миллий иқтисодиётнинг таркибий тузилишини такомиллаштириш ва олиб борилаётган ижтимоий йўналтирилган ислохотларни янада чуқурлаштириш шароитида иқтисодиётимизда муҳим таркибий ўзгаришларни амалга оширишнинг муҳим омилларидан бири модернизация, диверсификация ва инновациялар бўлиб, улар долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Шунинг учун республикада иқтисодий ислохотлар, модернизациялаш, диверсификация ва янгиланишлар дастурини амалга оширишнинг дастлабки кунларидан бошлаб, асосий эътибор иқтисодиёт тузилмасини муайян равишда яхшилаш, унинг бир томонлама хомашё базаси сифатидаги йўналишидан воз кечишга қаратилди ва ҳозирги кундаги энг муҳим устувор йўналишлардан бири бошланган таркибий ўзгаришларни ва иқтисодиётни диверсификация қилиш жараёнларини давом эттиришдир.

Мамлакатда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотларнинг пировард натижаси аҳоли фаровонлигини таъминлашга қаратилганлиги иқтисодий омиллар орқали амалга оширилиши амалиётда уз урнини топди.

Иқтисодиётни модернизациялаш жараёнида ушбу долзарб вазифани ҳал қилиш борасида салмоқли, ижобий натижаларга эришилди. Аммо, ҳозирги кунда ҳам модернизациялаш ва таркибий ўзгаришларни ривожлантиришнинг ҳуқуқий ва иқтисодий асосларини такомиллаштириш ва шу асосда аҳоли фаровонлигини ошириш модернизация, диверсификация ва инновацияларни амалиётга кенг кулланилиши орқали иқтисодиётга кириб бормокда.

Тадқиқотнинг долзарблиги республикада таркибий ўзгаришларини янада чуқурлаштириш йўллари модернизация, диверсификация ва инновация

илмий жихатдан баҳолаш оркали хал этиш йулларини топиш ва амалиётга куллаш оркали хал этилмоги лозим.

Юксак ривожланиш босқичига дадил кириб бораётган Ўзбекистон Республикаси ўз тараққиёти омиллари, эҳтиёжлари, талаблари ва ҳаётий тамойилларига таянган ҳолда яъни марралар сари ўтишмоқда. Шубҳасиз буларнинг барчасини шакллантириш ва ривожлантиришга оид фаолиятнинг аниқ йўналишлари белгиланиб олинди.

Бундай йўналиш 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш кенг беш устувор йўналиш асосида ҳаракатлар стратегияси қабул қилиндики бундай макро даражадаги сабб-ҳаракатлар асосини учинчи йўналиш-иқтисодиётини ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишида жумладан, иқтисодий ўсишнинг муҳим омиллари модернизация, диверсификация инновация каби жараёнларга алоҳида урғу берилган.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев томонидан қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармонида олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тасдиқланди. Ушбу Ҳаракатлар стратегиясида иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари алоҳида муҳим ўрин эгаллайди.

Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг асосида албатта таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобидан унинг рақобатдошлигини ошириш масаласи туради.

«Ўзбек модели»га хос ва мос ривожланиш модели йулида дадил қадамлар билан бораётганимиз қўлга киритилаётган иқтисодий ва ижтимоий муваффақиятларнинг бош омили бўлмоқда. Пировардида иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришлар натижасида юртимиз кун сайин раванг топиб, мамлакатимизнинг нафакат шаҳарларида, балки қишлоқларида ҳам саноат жадал ривожланиб бормоқда, замонавий ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари барпо этиляпти.

Ўзбекистонда таркибий сиёсатнинг амалга оширилиши мамлакатимиз иқтисодиётининг жаҳондаги ривожланган давлатлар қаторида ўсишининг асосий шартларидан биридир.

Иктисодиётни модернизациялаш, ислохотларни чуқурлаштириш, янги ишлаб чиқариш қувватлари ва асосий фондларни яратиш, амалда фаолият юритаётган техника ва технологияларни янгилаш, уларни қўллаб-қувватлаш инвестицион жараёнларни нечоғлик тўғри ва самарали амалга оширишга боғлиқ.

Миллий иктисодиётнинг етакчи тармоқларининг рақобатдошлигини ошириш масаласини ҳал этиш буйича Ҳаракатлар стратегиясида иктисодиётнинг таянч тармоқларидаги 4400 дан ортиқ корхонанинг рентабеллик даражасини ошириш ва молиявий соғломлаштириш ҳамда ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражасини юксалтириш асосида ишчилар сонини купайтиришга эришиш режалаштирилган. Бу тадбирлар натижасида корхоналарнинг рентабеллик даражаси ошади, ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси ва ишчилар сони кўпаяди.

Иктисодиёт таркибида саноатнинг ривожланиш динамикасидаги муҳим ўзгариш корхоналар ва ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгиланиш асосида саноатда чуқур таркибий ўзгаришлар ва диверсификациянинг амалга оширилгани ҳисобланади.

Саноат сиёсатидаги асосий устувор аҳамият институционал ислохотларнинг сифатини ошириш ва тадбиркорлик фаолиятига кенг йўл очиб бериш, саноат ишлаб чиқаришни модернизация ва диверсификация қилиш, иктисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, ўрта ва узоқ муддатда саноатни ривожлантириш буйича дастурий чора-тадбирларни амалга оширишга қаратилди.

Мамлакатимиз экспорт салоҳиятидан самарали фойдаланиш ва уни кенгайтиришда экспортчи корхоналарнинг мақсад ва вазифаларини аниқ белгилаш, уларни амалга ошириш йўналишларидан келиб чиққан ҳолда, экспорт стратегиясини шакллантириш корхоналарнинг ҳозирги пайтда кучли рақобатбардош шароитида ўз ўрни топиш. Жаҳон бозорида рақобатни кескин тус олиши шуни кўрсатмоқдаки, эндиликда корхоналар ўз мақсад ва вазифаларини белгилашда нафақад маҳсулотга бўлган оддий талаб ва таклифдан келиб чиқишлари керак, балки биринчи навбатда, салоҳиятли истемолчиларнинг эҳтиёжлари хоҳиш-истаклари ҳамда мақсадларини доимо диққат марказда тутиб, уларни чуқур ўрганишлари ва шу шароитга мос келадиган стратегияни амалга оширишлари муҳим бўлиб қолмоқда.

Охириги йиллар давомида диверсификация қилиш ва иктисодиёт соҳаларини рақобатдошлигини ошириш борасида олиб борилаётган чора-тадбирлар натижасида, жаҳон иқтисодиётида инқироз ҳолатлари ҳамон сақланиб турган ва жаҳон бозоридаги нархлар даражаси пастлиги

мамлакатимизнинг асосий экспорт сохаларига таъсирини камайитиришга эришилди.

Мамлакатимиз экспортчиларининг ташқи бозордаги ўрнини сақлаш ҳамда юртимизнинг салоҳиятини кучайтириш мақсадида хорижга маҳсулот етказиб бериш ҳажмини кўпайтириш, экспорт қилинадиган маҳсулотлар тури ва географиясини диверсификация қилиш, экспорт фаолиятига янги корхоналарни жалб этиш ишлари давом эттирилди.

Ҳозирги замон жамият ва иқтисодиётни модернизациялаш шароитида қуйидаги хулосалар:

- модернизация, таркибий ўзгаришлар, диверсификация бир бири билан чамбарчас боғлиқ иқтисодий ходиса ва илмий тушунчалардир;

- модернизациялаш устувор йўналиш ва чораларидан энг асосийларидан бири корхоналарни модернизация қилиш ва техник-технологик қайта жиҳозлашни янада жадаллаштириш, замонавий мослашувчан технологияларни кенг жорий этиш;

- иқтисодиётнинг реал сектори ресурс базасини ривожлантириш ва инвестицион фаоллик барқарор бўлишини таъминлаш;

- республикада ўтказилаётган иқтисодий ислохатлар ўз миқёси ва ўзгартиришлар бўйича ҳўжалик юритишда янгича ёндашувлар ва механизмалар зарурлигини талаб этади.

- минтақаларни бошқаришда иқтисодий усулларни ривожлантиришдан асосий мақсад – йирик минтақавий социал – иқтисодий муаммоларни ҳал этишни амалда таъминлаш ва шу асосда самарали минтақавий сиёсат ўтказишни яхшилашдир.

Шундай қилиб, республика минтақаларнинг янада ривожланиши фаолият турлари рақобатбардошлигини оширишга йўналтирилган инвестиция – инновацион стратегиясини амалга ошириш билан бевосита боғлиқ бўлиб, ундан маҳаллий товар ишлаб чиқарувчилар рақобат афзалликларига эга. Ушбу вазифани ҳал қилиш учун минтақаларнинг рақобат салоҳиятини объектив баҳолаш ва уни иқтисодиётни либераллаштириш ва модернизациялаш шароитида ривожлантиришга кўмаклашиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир– «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 8 декабрь, № 253 (7211).

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тугрисида»ги ПФ-4947-сон Фармони. // «Халқ сузи», 8 февраль 2017 йил.

3. Тешабаева, О. Н., & Ахунова, О. Э. (2020). Привлечение инвестиций в развитие экономики агропромышленного комплекса республики Узбекистан. In развитие регионального апк и сельских территорий: современные проблемы и перспективы (pp. 241-243).

4. Тешабаева, О., & Абдусаттаров, А. (2018). Теоретические основы управления социальной инфраструктурой республика Узбекистан. In Приоритеты мировой науки: эксперимент и научная дискуссия. pp.195-198

5. Тешабаева, О. Н. (2019). Эффективное управление инвестиционной деятельностью в условиях модернизации национальной экономики Узбекистана в сфере телекоммуникации. Известия ВУЗов Кыргызстана, (11), 74-76.

6. Н.Х.Олимова, & бошқалар. (2022). Ўзбекистонда инновацион жараёнларни такомиллаштириш орқали корхоналар рақобатдошлигини ошириш масалалари. Scientific progress, 3 (3), 276-282.

РОБИТАҲОИ САНЪАТКОРОНИ ТОҶИКИСТОНУ ЎЗБЕКИСТОН

Самариддинзода Сирочиддин

муаллими калони факултети санъати Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи
академик Б. Гафуров

Аннотация: Мазкур мақолада сўз Тожикистон ва Ўзбекистон санъаткорларининг мустақиллик давридаги ўзаро ҳамкорлиги ҳақида боради. Шунингдек мақолада мамлакатдаримиз ўртасида маданий ҳамкорлик ҳақида имзоланган шартномалар ва унинг аҳамияти, санъаткорларимизнинг ҳамкорликда уюштирган турли маданий тадбирлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Тожикистон, Ўзбекистон, дўстлик, маданий ҳамкорлик, санъат, “Шашмақом”, “Шарқ тароналари”, “Дўстлик шоми”, “Бойсун баҳори”.

Таърихи дўстии тољикону ўзбекон аз давраҳои қадим сарчашма мегирад. Ин ду халқи бародар фарҳанги муштарак доранд ва онҳо дар бисёр лаъзаҳои ғаму шодӣ, барору нобаробарӣ, нокомию пирӯзиҳо бо ҳам буданд ва дар ҳама ҳолат дўстию бародариро пос дошта, якдигарро иззату эътиром ва қадрдонӣ менамуданд. Мусаллам аст, ки халқҳои тољику ўзбекро таърихи умумии бисёрасра ва муштаракоти фарҳангиву маънавӣ муттаҳид месозад. Урфу одат, анъанҳо, тарзи зист, арзишҳои миллиамон он қадар пайваст гаштаанд, ки моро аз ҳамдигар ӯдо намудан номумкин аст.

Дар муносибати дуљонибаи Љумњурии Тољикистон ва Љумњурии Ўзбекистон самти робитаи фарҳангии ду кишвар мақоми хоса дорад. 4-уми январӣ соли 1993 байни Љумњурии Тољикистон ва Ўзбекистон Аҳдномаи дўстӣ имзо шуда буд, ки Љумњурии Тољикистон пас аз соҳиб шудан ба Истиқлолияти давлатӣ бо ин мамлакати хориҷӣ баста буд. Дар соли 1998 дар шаҳри Тошканд ба имзо расидани Созишнома “Дар бораи ҳамкории байни Љумњурии Тољикистон ва Љумњурии Ўзбекистон дар соҳаи фарҳанг” ба муносибати фарҳангии байни љумњуриҳо тақони нав дод, ки вай дар табодули сермањсули барномаҳои фарҳангӣ мушоҳида карда мешуд [5].

Санъати мусиқии халқию касбӣ қисми људонашавандаю таркибии фарҳанги миллӣ буда, он дар тарбияи маънавию зебоипарастии мардум санми босазо дорад. Бояд гуфт, ки нақши тољикон ва ўзбекон дар рушди санъати миллии ҳамдигар бағоят бузург мебошад. Њарду халқ ба “Шашмақом” умри дубора бахшидаанд. Тавассути фарзандони фарҳангпарвари тољику ўзбек мусиқии “Шашмақом” рушд карда, дар ъарду кишвар мақом ва љойгоњи хос пайдо намудааст. Дар санъати шашмақомхонӣ Њолӣ Абдулазизи Самарқандӣ, Содирхон Њофиз, Бобоқул Файзуллоев, Фазлиддин Шањобов, Шоњназар

Соъи́бов, ки донадагони хуби мактаби бузурги маъомхонӣ ба ҳисоб мерафтанд, дар тарбияи даъво сурудхонони ўзбек нақш доранд ва мактаби мусиқӣ ва маъомхонии онҳо дар Тошканд, Бухоро, Самарканд, Хева, Фарғона, Душанбе, Хуљанд, Конибодом, Панҷакент ва Исфара то ба ҳол побарҷо буда, аз равобити дӯстӣ ва ҳамкориҳои аъли ҳунари ин ду халқ дарак медиҳанд. Нақши Консерваторияи давлатии Ўзбекистон дар тарбияи кадрҳои соҳаи санъати тоҷик назаррас буда, аз ҷумла Љўрахон Обидов, Аслиддин Низомӣ, Фароғат Азизӣ, Холаъмади Маъид, Абдували Абдурашидов, Қудратулло Ђикматов ва чанде дигарон аз дастпарварони ин муассисаи таълими мебошанд, ки дар соҳаи санъати касбии тоҷик ҷойгоҳи хосси ҳудро доранд [2,130].

Дастаи ҳунармандони Тоҷикистон соли 1998 ва соли 2003 дар фестивали байналмилалӣ суруду таронаҳои миллӣ таъти унвони “Шарқ тароналари” дар шаҳри Самарканд ширкат намуда, яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол намуданд.

Моҳи майи соли 2003 бо ташаббуси Вазорати фарҳанги Љумҳурии Ўзбекистон ва сарпарастии ЮНЕСКО Фестивали байналмилалӣ “Баҳори Бойсун” баргузор гардид, ки дар он ансамбли тарона ва рақси “Баёзи қўнистон”-и ноҳияи Тоҷикобод сазовори ҷоиҳои аввал ва дипломи махсус доништа шуд. Ин дастовардҳои бузурги фарҳангӣ шуҷрати мардуми мо ва ҷумҳурии моро дар ҷаҳон баланд бардошт [4, 677].

Хушбахтона, солҳои охир вазъи фарҳанг ва самтҳои марбутатаи он бо дастгирии ҳамалонибаи Ђукумати Љумҳурии Тоҷикистон рӯ ба беҳбудӣ меоварад. Бо изҳори шукрона аз сулҳу ваъдати ҷовидон ва раҳнамоиҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аъли зиё ва фарҳанги кишвар ҳамеша қўшиш бар он доранд, ки беътарин суннатҳои милливу аълодӣ ва намунаҳои олии санъату ҳунари ҷаҳониро омӯзанд, ривољу равақ диҳанд, маданият, фарҳанги аълодӣ ва санъати волои миллии ҳудро низ ба ҷаҳониён муаррифи кунанд. Таъи даъ соли охир гурӯҳи ноғизону ҳунарпешагони шинохтаи Ўзбекистон, аз қабилӣ Юлдуз Усмонова, Насиба Абдуллоева, Шерали Љўраев, Озода Нурсаидова, Анвар Санаев, Севинч Мўминова ва гурӯҳҳои машҳури “Ялла”, “Дадо”, “Сетора” ба Тоҷикистон сафарҳои ҳунари доштанд. Ђунармандони Љумҳурии Ўзбекистон дар Фестивали байналмилалӣ театрҳои касбии “Наврӯз-2003” ва дар Фестивали байналмилалӣ “Фалак” солҳои 2004-2006 ширкат намуда, маъорати ҳешро нишон доданд [1,437].

Муҳимтарин дастовард дар фазои дӯстиву ҳамкориӣ миёни Љумҳурии Тоҷикистон ва Љумҳурии Ўзбекистон дар солҳои охир як қатор созишномаву қарордодҳои таъриҳӣ, ки 9-уми март соли 2018 ҳангоми сафари расмӣ Президенти Љумҳурии Ўзбекистон Ш. Мирзиёев ба мамлакатаи мо ба тасвиб расид, ба ҳисоб мераванд. Ҳамчунин, иштироки Сарони ду давлат дар концерти тантанавӣ ходимони фарҳангу санъати Тоҷикистон ва Ўзбекистон

таъти унвони «Шоми дўстӣ», ки дар Кохи Борбад баргузор шуд, тараннумкунандаи дўсти мардумони ӯарду кишвар буда, намунаи беътарини ӯамкории фарӯангӣ маънидод гардид.

Аз соли 1997 инӯониб ӯамасола дар Самарканд фестивали байналхалқии мусиқӣ таъти унвони «Шарк тароналари» баргузор мегардад, ки дар кори он намояндагони санъати мусиқии мамлакатҳои дунё иштирок мекунанд. Фестивали мазкур баъри тарғиби мероси санъати суннатии халқҳои шарк, ӯифзи анъанаҳо ва рушди он, дар ниҳоди ӯавонон бедор кардани ӯисси меъру муъаббат нисбат ба санъати асил равона карда шудааст. Соли 1999 дар фестивали мазкур мақомсарои тольик Олим Бобоев ва дастаи ӯунарии шашнафара таъти роӯбарии ӯофизи ӯавон ӯасани Камол иштирок намуданд. Мақомсароён аз Тољикистон Олим Бобоев (1999), Озода Ашӯрова (2003) соӯиби ӯоизаи фестивали мазкур гаштаанд. Дастаҳои ӯунарии Ўзбекистон низ пайваста дар фестивалҳои мусиқӣ дар Тољикистон ширкат меварзиданд. Чунончи, 19-24-уми сентябри соли 2005 дар фестивали байналхалқии «Садои дилҳо» ансамбли «Булбули гӯё» аз ноҳияи Шӯрчи вилояти Сурхандарё иштирок намуд. 17-20-уми июли соли 2006 дар фестивали дуҷуми байналхалқии мусиқии «Фалак» аз вилояти Қашқадарё ансамбли фолклорӣ-этнографии «Њилола» ширкат варзида, ӯоизадори фестивал гардид [4, 676].

Дар маросими бахшида ба рӯзи истиқлолияти Ўзбекистон дар Тошканд рӯзи 31-уми августи соли 2018 бо қарори Президенти Љумӯурии Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев ба чанде аз ходимони давлатии Тољикистон ва аъли фарӯанг ӯоизаҳои давлатии ин кишвар тақдим шуд. Аз ӯумла, дар миёни ӯоизадорони дигари тољикистонӣ овозхонони маъруф Давлатманди Хол ва Адӯам Холиқов бо унвони фаҳрии «Њунарпешаи халқии Ўзбекистон» сарфароз гаштанд. Инчунин, барои саъмашон дар таъкими муносибатҳои фарӯангӣ ба овозхонҳои ўзбекистонӣ Шералӣ Љураев ва Мавлуда Халилова унвонҳои фаҳрии «Њунарпешаи халқии Тољикистон» супурда шуд [3].

Дар маълумӯ метавон гуфт, ки Тољикистон ва Ўзбекистон дар баҳши равобити фарӯангӣ ва илму маориф на дар суҳан, балки дар амал шарики воқеӣ буда, ин равобит ифодагари манфиат ва ояндаи неки ду кишвари ӯамсоя ва бародар мебошад. Мо бояд ин робитаҳоро мунтазам ва наздик дошта бошем. Зиёиён, шоирон ва нависандагони мо бояд ёдгориҳои бойи адабию илмиро тарҷума ва паҳн намоянд, фарҳанг ва урфу одатҳои халқҳоямонро омӯзанд, чиҳати бештар наздик соҳтани халқҳоямон дар заминаи арзишҳои неқ ва созанда чорабиниҳои илмӣ, фарҳангӣ ва адабӣ доир намоянд ва дастовард ва арзишҳоеро, ки халқҳои мо тӯли асрҳо чамӯварӣ ва соҳтаанд ҳифз намуда, онҳоро паҳн кунем.

Рўйхати адабиёт:

- 1.Набиев В.М. Фарҳанг-пайвандгари дўстии халқҳои тоҷику ўзбек// Ҳамкориҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистону Ўзбекистон: таърих ва замони муосир.- Хучанд, 2019. -888 с.
- 2.Қўразода Қ.Ҳ., Исомитдинов Қ.Б. Аз таърихи ҳамзистии халқҳои тоҷик ва ўзбек// Тоҷикистон-Ўзбекистон: дўстии безавол.- Хучанд: Ношир, 2019.-512 с.
- 3.Устодони санъати Ўзбекистон – меҳмони гиромии тоҷикон//Адабиёт ва санъат.-2018.-15 март.
- 4.Фармонова Д. Густариши равобити фарҳангии Тоҷикистон ва Ўзбекистон дар замони имрӯза// Ҳамкориҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистону Ўзбекистон: таърих ва замони муосир.- Хучанд, 2019. -888 с.
- 5.Тоҷикистон ва Ўзбекистон: таърихи нави ҳамкориҳо// Минбари халқ.- 2018.- 14 март.

АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ШУКУРА ХОЛМИРЗАЕВА

Булекбаева Екатерина Александровна

студент, Термезский государственный университет Узбекистан, г.Термез

Хужанова Озода Таджиевна

Научный руководитель д.ф. (PhD) по филологическим наукам,
Термезский государственный университет Узбекистан, г.Термез

Аннотация: Данная статья посвящена изучению творческого пути великого узбекского писателя Шукура Холмирзаева, оставившего бесценный клад в литературе. В основе большинства его произведений заложена нравственная проблематика. Излюбленный жанр узбекского писателя – рассказ.

Ключевые слова: нравственность, добросердечность, мораль, совесть, рассказ, повесть, «проза жизни», добро и зло.

ANALYSIS OF THE WORKS OF SHUKUR KHOLMIRZAEV

Bulekbaeva Ekaterina Aleksandrovna

student, Termez state university Uzbekistan, Termez

Khuzhanova Ozoda Tadjievna

Scientific director, PhD in philol. Sciences, head of the department of Russian and World literature, Termez State University Uzbekistan, Termez

Absract: This article is devoted to the history of the creative path of the great Uzbek ruler Shukur Kholmiraev, who left an invaluable treasure in the description. At the heart of much of its severity lies a moral problem. The favorite genre of the Uzbek prince is a story.

Key words: kindness, morality, conscience, story, story, "prose of life", good and evil.

Развитие литературного процесса в период второй половины XX века было довольно неоднородным и противоречивым в одно и то же время. Конец 40 – начало 50-х годов можно смело назвать критическим состоянием литературы, вызванным выдвигом на первый план теории бесконфликтности, что впоследствии становится причиной появления всего «положительного», «идеального», «духовно одарённого» героя, во многих случаях несуществующего, вымышленного, так как в сложившейся ситуации он не мог соответствовать действительности.

Несмотря на это множество писателей старается уделить внимание бытовым и нравственно-психологическим проблемам, раскрывающим, во-первых, внутренний мир героя. На первый план выдвигаются человеческие чувства, начинается обращение к социальной психологии, острым внутренним, личностным и внешним, общественным конфликтам.

Н. Н. Владимирова так объясняет появление нового поколения писателей с новым мировоззрением: «Потому не случаен приход к началу 70-х годов Шукура Холмирзаева, Уткира Хашимова, Садуллы Сиеева и ряда других рассказчиков, у которых понимание типичности обстоятельств и характеров также не совпадает с декретированным «громыханием» крупных строек. Рассказчики эти не пытаются вынуть своих героев из «прозы жизни», напротив, именно сквозь будто бы заурядное, повседневно-бытовое, рассмотреть и выявить истинно типическое, значимое прежде всего нравственное» [1, с. 164]

В это время начинается творческий путь Шукура Холмирзаева с издания первой книги – повести «На белом коне». Книга была издана в 1962 году. Далее его творческая деятельность продолжается с выпуска второй повести «Вольны». Повесть «Вольны» была высоко оценена А.Каххаром.

При анализе повести «Пастух» можно заменить, что автор старается затронуть в своём произведении все наиболее важные для поколения проблемы. Так, в повести поднимаются темы добра и зла, любви, этических норм, морали и совести. В центре происходящего находится главный герой повести старик Останакул, который предстаёт перед нами самым светлым человеком. В отличие от других героев произведения, он обладает всеми положительными качествами, а главное добросердечностью. Несмотря ни на какие приказы со стороны начальства, Останакул не может пойти против своей совести. Ярким примером тому служит ситуация, сложившаяся с больным волем. Согласно приказу, Останакул должен был зарезать больного вола, но отказывается выполнять это действие, ведь больной вол – живое существо, которое также как и люди имеет чувства. Останакул проявляет и свою отвагу, не боясь послушавшись приказа, понести наказание за свой «проступок». «Для старика больной вол – это не просто живое «мясо», а существо, способное чувствовать боль и страх». [2, с. 24]. Останакул обращается к волу как к живому человеку: «О, Господи! Что же с тобой? Может, устал? Встань! Встань!» [3, с. 67]

Наим Каримов отмечает, что «в рассказах Шукура Холмирзаева отражена неповторимая романтика его юности и студенческих лет, а также художественное осмысление жизни, борьбы и перемен в обществе и духовном мире людей разной природы, проживающих в Байсунском районе, где родился писатель» [4].

Список литературы:

1. Г. Т. Гарипова, Н.М.Петрухина. Литература. Учебник-Хрестоматия. Т., «Узбекистан», 2014
2. Холмирзаев Ш. Рассказы. – Т. Шарк, 2020
3. Холмирзаев Ш. Шукур Холмирзаев: танланган асарлар. – Т.Шарк, 2020
4. Электронный ресурс: <https://www.savol-javob.com/ru>

Eslatma! “Talqin va tadqiqotlar” ilmiy-uslubiy jurnaliga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma’lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to’g’riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Bosh muharrir

Abdumannonov Islomjon Ikromjon o’g’li

Mas’ul muharrir

Isroilov Ozodbek Saydullajon o’g’li

Nashrga tayyorlovchi

Abdullayev Ravshanjon Inomjon o’g’li

“Talqin va tadqiqotlar” ilmiy-uslubiy jurnali, 2022-yil. 261 bet.

© Talqin va tadqiqotlar, 2022

© Mualliflar jamoasi, 2022

